

b

T.C.

İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MEVLÂNÂ'DA SABIR VE ŞÜKÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nazan GÜL

İstanbul

Haziran-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

MEVLÂNÂ'DA SABİR VE ŞÜKÜR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Veysel Akkaya

İstanbul

Haziran-2022

TEZ ONAYI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Temel İslam Bilimleri Bilim dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Tez Danışmanı; Doç. Dr. Veysel AKKAYA

Üye , Doç. Dr. Sezai KÜÇÜK.

Üye , Dr. Öğr. Üyesi Özlem GÜNEŞ.

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine âit olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Metin Toprak

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırlamış bulunduğum “**Mevlânâ’da Sabır ve Şükür**” isimli çalışmanın tasarım adımından sonuç aşamasına değin ilerleyen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara itina ile uyduğumu, tez içindeki tüm bilgilere bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde ulaştığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda direkt ya da dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

İmza

Nazan GÜL

ÖN SÖZ

İslam dinine göre iradesini doğru kullandığında “Meleklerden bile daha üstün” olma kapasitesine sahip olan insan, bu dünyaya imtihanlardan geçmek ve aslî vatanına yani cennete ulaşmak için gönderilmiştir. Dünyadaki misafirliği esnasında insana en çok lazım olacak olan kavramlardan biri sabır; diğeri ise şükürdür. Biz de bu sebeple çalışmamızı bu iki kavram üzerinde yaptık.

İnsanın bu kavramları, gerektiğinde kullanabilmesinin yolunun ilâhi aşktan geçtiğini düşünen Mevlânâ, bunun ancak tasavvufla mümkün olabileceğini eserlerinde vurgulamaktadır. Ona göre kişi mânen eğitilmek için bir eğiticiye ihtiyaç duyar ve o eğiticinin önderliğinde hayat denilen bu mânevî yolda başına gelen felaketlere sevgiliden gelmiş bir gül zarafetinde incelikle bakar ve hoşnutlukla karşılar. Nihayetinde kişinin Allah’a (c.c.) muhabbeti o denli fazla olur ki O’ndan gelen musibete çok üzülmez. Bu noktaya ulaşan müslümanın tek gayesi, peygamberimizin zindan diye tarif ettiği dünyadan kurtulup sevgiliye ulaşmaktır

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olan döküman analizi yöntemi kullanılmış, konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Konumuz çerçevesinde İslamî kaynaklar okunmuş, büyük mutasavvıfların eserleri incelenmiş ve Hz. Mevlânâ’nın *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâ Fîh*, *Rubâiler* ve *Mektûbât* eserleri okunarak konu başlıkları altında çalışmaya dahil edilmiştir. *Mesnevî*’de Şefik Can ve Tâhirü’l-Mevlevî’nin çevirileri dikkate alınmıştır.

Tez çalışmamın tamamlanmasında desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Veysel Akkaya’ya teşekkür ederim. Ayrıca çalışmamı hassasiyetle inceleyip yorumlarıyla çalışmamın geliştirilmesinde emeği geçen değerli Doç. Dr. Sezai Küçük ve İslam edebiyatının zarifliğini üzerinde taşıyan ve tez çalışmamda desteğini esirgemeyen kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Özlem Güneş hocalarıma katkıları için şükranlarımı sunarım. Aileme de çalışmamdaki destekleri için müteşekkirim.

Nazan GÜL

İstanbul 2022

ÖZET

MEVLÂNÂ' DA SABIR VE ŞÜKÜR

Nazan GÜL

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Veysel Akkaya

Haziran-2022, 207 Sayfa

Çalışmamız sabır ve şükür kavramlarını Mevlânâ'nın eserlerinde inceleyip bu alanda daha önce yapılmamış bir araştırmayı literatüre kazandırmak amacıyla yapılmıştır. Mevlânâ'ya göre gelen her musibet, bizi manen eğitip olgunlaştırmak için gönderilmiştir. Ona göre musibeti sabırla karşılamak onunla birlikte gelen hediye kazanmak demektir. Mevlânâ şükür de nimeti avlayan bir bağ olarak görür. Kişi şükrettiği müddetçe elindeki nimet zâyi olmaz bilakis artar. Asıl şükür ise musibet anında yapılan şükürdür; fakat bunu ancak aşıklar başarabilirler.

Tez çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tezin konusu amacı ve önemi anlatılmaktadır.

İkinci bölümde ise öncelikle sabır ve şükürle ilgili kavramsal çerçeve oluşturulmuş, Kur'an ve sünnette bu kavramların kullanılması konusunda aslî kaynaklar tetkik edilmiştir. Daha sonra alanımızın tasavvuf olması sebebiyle özellikle tasavvuf kaynakları incelenmiş; *Menâkibü'l-Arifîn*, *Hikem-i Atâiyye*, *Fütûhu'l- Gayb*, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Dîn*, *Tenbihü'l-Gâfilîn*, *Mektûbât-ı Rabbânî*, *Kuşeyrî Risâlesi*, *Müzekki'n-Nüfûs* gibi eserler tetkik edilmiş bu kavramlarla ilgili bölümler çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca bu alanlarda yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinden, akademik dergilerden, makalelerden istifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Rubâiler*, *Fîhi Mâ Fîh* ve *Mektûbât* eserleri okunmuş, *Mesnevî*'de Şefik Can ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin çevirilerinden istifade edilmiştir. Bu bölümde sabır konusu on beş başlık altında, şükür konusu ise dört bölüm olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mevlânâ, Sabır, Şükür, Nimet, Musîbet

ABSTRACT
PATIENCE AND GRATITUDE IN MEVLÂNÂ

Nazan GÜL

Master's Thesis, Discipline of Basic Islamic Sciences

Thesis Supervisor: Asst. Doç. Dr Veysel AKKAYA

June-2022, 207 pages

Our study was carried out in order to examine the concepts of patience and gratitude in Rumi's works and to bring a study that has not been done before in the field to the literature. According to Rumi, every calamity was sent to educate and mature us spiritually. According to him, facing the calamity patiently means winning the gift that comes with it. Rumi sees gratitude as a vineyard that hunts for blessings. As long as a person is grateful, the blessing in his hand will not be wasted, on the contrary, it will increase. The real gratitude is the one made at the time of a calamity; but only lovers can achieve this.

Our thesis consists of three parts. In the first chapter, the subject, purpose and importance of the thesis are explained.

In the second part, first of all, a conceptual framework about patience and gratitude has been created, and research has been carried out on the use of these concepts in the Qur'an and Sunnah. Then, especially the sources of Sufism were examined, since our field is Sufism; *Menâkibü'l-Arifîn, Hikem-i Atâiyye, Fütûhu'l- Gayb, Edebü'd-Dünya Ve'd-Dîn, Tenbihü'l-Gâfilîn, Mektûbât-ı Rabbânî, Kuşeyrî Risâlesi, Müzekki'n-Nüfûs* works such as these have been examined and the sections related to these concepts have been included in the study. In addition, doctorate and master's theses, academic journals and articles in these fields were used.

In the third part, Rumi's works of *Mesnevî, Dîvân-ı Kebîr, Rubâis, Fîhi Mâ Fîh ve Mektûbât* were read, and translations of Şefik Can and Tahirü'l-Mevlevî were used in *Mesnevî*. In this section, the subject of patience is examined under fifteen titles, and the subject of gratitude is examined in four parts.

Keywords: Mevlânâ, Patience, Gratitude, Blessing, Tribulation

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	viii
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	
1.1. Araştırmanın Konusu	1
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi	2
1.3. Araştırmanın Yöntemi	3
İKİNCİ BÖLÜM	
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	
2.1. Sabır Kavramı	4
2.1.1. Sabrın Lügat Anlamı.....	4
2.1.2. Sabrın Terim Anlamı	5
2.1.3. Diğer Dinlerde Sabır	12
2.1.4. Sabırla İlgili Kavramlar	13
2.1.5. Kur'an'da Sabır.....	15
2.1.6. Hadislerde Sabır	22
2.1.7. Tasavvufta Sabır.	23
2.2. Şükür Kavramı	
2.2.1. Şükrün Lügat Anlamı.....	31
2.2.2 Şükrün Terim Anlamı	32
2.2.3. Şükrün Çeşitleri	
2.2.3.1. Kalp ile Yapılan Şükür.....	35
2.2.3.2. Dil ile Yapılan Şükür	36

2.2.3.3. Beden ile Yapılan Şükür	36
2.2.4. Şükür ile İlgili Kavramlar	37
2.2.5. Kur'an'da Şükür.....	43
2.2.6. Hadislerde Şükür.....	47
2.2.7. Tasavvufta Şükür	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
MEVLÂNÂ'DA SABIR VE ŞÜKÜR	
3.1. Mevlânâ'nın Hayatı ve Eserleri	55
3.2. Mevlânâ'da Sabır	58
3.2.1. İbadette Sabır	63
3.2.2. Günah İşlememekte Sabır	71
3.2.3. Bela ve Musibetlere Karşı Sabır	81
3.2.4. Tebliğde Sabır.....	106
3.2.5. Nefsin Arzularına Sabır	110
3.2.6. Savaşta Sabır.....	126
3.2.7. Hastalıkta Sabır.....	129
3.2.8. Darlık ve Yoklukta Sabır	133
3.2.9. Refah ve Bollukta Sabır	138
3.2.10. Sosyal İlişkilerde Sabır	145
3.2.11. İlimde Sabır.....	156
3.2.12. Korku Anında Sabır	159
3.2.13. Doğrulukta Sabır	163
3.2.14. Dua ve Tevbede Sabır.....	165
3.2.15. Sabrın sonu Selâmet.....	175
3.3 Mevlânâ'da Şükür.....	180
3.3.1. Dil ile Şükretmek	180
3.3.2. Beden ile Şükretmek	181
3.3.3. Kalp ile Şükretmek	182
3.3.4. Şükretmemek	184
SONUÇ.....	186
KAYNAKÇA.....	189
ÖZGEÇMİŞ.....	19

KISALTMALAR

A.g.e. : Adı Geçen Eser

Bkz. : Bakınız

B. : Beyit

bs. : Baskı

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Der. : Dergi

DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi

Ens. : Enstitü

Fak. : Fakülte

Hz. : Hazreti

MEB. : Millî Eğitim Bakanlığı

md. : Madde, Maddesi

nşr. : neşreden

s. : sayfa

trc. : tercüme eden

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

ts. : tarihsiz

Üni. : Üniversite

Yay. : Yayınevi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu

Çalışmanın başlığı olarak Mevlânâ'da sabır ve şükür konusunun seçilmesinin nedeni literatürde bu alanda çalışma yapılmamış olduğunu fark etmemiz ve bu boşluğu doldurmak istememizdi.

Sabır ve şükür kavramı ile birlikte çalışmamızda konunun daha iyi anlaşılması için bela, musîbet, nimet, hamd, övgü, saygı, meth etme, rızâ, küfür, israf gibi çok sayıda kavramın manasına yer verilmiştir. Bu kavramların Kur'an ve sünnette kullanımını incelenmiş özellikle özet bölümünde yazdığımız tasavvufi kaynaklar, detaylı bir şekilde araştırılarak çalışmamıza dahil edilmiştir. Ayrıca Mevlânâ'nın tüm eserleri de okunarak tezimizde konu başlıklarıyla ilgili bölümlere derç edilmiştir. *Mesnevî*'nin iki tercümesi esas alınmış fakat konu bütünlüğü açısından çalışmamızı kolaylaştırdığı için Şefik Can'ın tercümesi tercih edilmiştir.

Mevlânâ, sabır ve şükür kanatlarını kullanarak ilâhi aşka ulaşmış ve eserlerinde insanlara da bunu nasıl yapabileceklerini izah etmiştir. Bu çalışma, Mevlânâ aracılığıyla yıllar boyu öğrenilen ilmin ilâhi aşka dönüşmesini ve bu aşk ile insanın başına gelenlere bazen sabır bazen de şükürle karşılık vererek rızâ-ı ilâhi'ye ulaşmasının mümkün olduğunu anlatmaktadır.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tezimizde sabır ve şükür kavramlarını beraber kullanmamızın nedeni İslam literatüründe bu iki kavramın yan yana kullanılmasıdır. Müslümanlar başlarına musibet geldiğinde sabrederek; kendilerine nimet verildiğinde ise şükrederek her şeyin Allah Teâlâ'dan geldiği bilinciyle hareket etmişlerdir. Tasavvufta da bu iki kavram beraber kullanılmış sûfinin başa gelene sevinmek ya da üzölmek gibi bir kaygıdan ziyâde Allah'tan gelen her şeyden râzı olması hedeflenmiştir.

Mevlânâ'da bu kavramların araştırılmamış olduğunu fark ettiğimiz için literatüre katkıda bulunmak amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

İslamiyet'e göre, tüm canlılar Allah'tan gelmiş ve O'na dönecektir. Allah'a sonsuz inanç ve teslimiyet ile bağlanmak imanın esaslı gereklerindendir. Kul dünya hayatında ne yaşarsa yaşasın bunun bir sınav olduğuna inanarak sabretmeli ve şükür göstermelidir. Sabır ve şükür, dinin ve sağlam imanın mihenk taşıdır. Kulun imanının kalitesi,

teslimiyeti, tevekkülü, Allah ile bağı sabır ve şükür gerektiren anlarda ortaya çıkmaktadır. Tasavvufa göre kişi, nefsini bir mürşid-i kâmil eşliğinde eğitmeli ve nefsinin zincirlerinden kurtularak asıl huzura kavuşmalıdır. Mevlânâ bunu kendi hayatında uygulamış ve insanlara da bu yolu nasıl yürüyeceklerine dair edebî olarak anlatımlarda bulunmuştur.

Bu çalışmada sabrın ve şükrün çeşitleri incelenmiş insanlığa örnek olarak gönderilen peygamberlerin ve bizden önceki müslümanların hangi durumlarda nasıl davrandıkları anlatılmıştır. Evlat kaybetme imtihanıyla sınanan bir müslümanın sabrını ve zengin olan bir müslümanın şükrünü ifade eden örneklerle kavramlar izah edilmeye çalışılmıştır.

Sabır kavramı on beş alt başlık altında incelenmiştir. Çalışmamızda ibadette sabır, günümüz müslümanlarının ibadet zâfiyeti sebebiyle ilk sırada incelenmiş, musîbete, nefsin arzularına, günaha, korkuya ve savaşa sabır anlatılarak, sabır eğitimi almadan büyüyen insanımıza Mevlânâ’ dan örnekler aktarılmak istenmiştir. Fakirlikte ve zenginlikte sabır incelenerek; bu dünyada müslümanın, kendinden gidene çok üzülmemesi ve kendine verilene şımaracak kadar sevinmemesi gerektiği anlatılmıştır. İlimde, doğrulukta ve tebliğde sabır araştırılarak bir müslümanın ahlâki özelliği nasıl olması gerektiği incelenmiştir. Sosyal ilişkilerde sabır konusunda özellikle kötü arkadaşla dikkat çekilmiş; kişinin toplulukla beraber olmasının faydalı olduğu kanaatine varılmıştır; bunun yanında alt başlık olarak da yalnızlığın korkulacak bir şey olmadığı bilakis Allah’la baş başa kalmaya yarayan güzel bir vesile olduğu kanaati sunulmuş fakat buna ancak aşıkların tahammül edebileceği tesbitinde bulunulmuştur. En son dua ve tevbede sabır konusu işlenerek müslümanın hangi günahı işlerse işlesin daima ümitvâr olmasına tevbede ve duada ısrar etmesinin önemine dikkat çekilmiştir.

Şükür konusu Mevlânâ’nın eserlerinde oldukça az geçmektedir. Bu yüzden çalışmamızda sabırla kıyaslandığında nicelik olarak çok az görünmesine rağmen konuyu dört başlık altında topladık.

Mevlânâ elimizdeki nimetleri fark etmemiz konusunda bizi ikaz etmiş, şükrün nimeti arttıracak en büyük şey olduğunu fakat bu şükretme nimetinin herkese verilmeyeceğinin altını çizmiştir. Ona göre insanlara teşekkür etmek; Allah Teâlâ’ya şükretmek demektir. Kendisi de kederler içinde bile hep şükretmiş; daima şükreden kimsenin şeker gibi tatlanacağını bildirmiştir. Şükretmemek ise hayattan daha fazla beklentisi olan “Ham umut” sahibi kişilerin özelliğidir ve bu mânevi hastalık nankörlüğe sebep olur.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamızda nitel araştırma yöntemlerinden olan döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. İslam dininde ana kaynaklar olan Kur'an ve sünnette sabır ve şükür konusu incelenmiş, yapılan çalışmalar değerlendirilerek konuyla ilgili kısımlar çalışmaya derç edilmiştir.

Özellikle konunun sûfiler tarafından nasıl ele alındığı tetkik edilmiş, büyük mutasavvıfların eserlerinden olan *Menâkibü'l-Arifîn*, *Hikem-i Atâiyye*, *Fütûhu'l-Gayb*, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Dîn*, *Tenbihü'l-Gâfilîn*, *Mektûbât-ı Rabbânî*, *Kuşeyrî Risâlesi*, *Müzekki'n-Nüfûs*, gibi eserler tetkik edilmiş bu kavramlarla ilgili bölümler çalışmaya dahil edilmiştir. Ayrıca bu alanlarda yapılan doktora ve yüksek lisans tezlerinden, akademik dergilerden, makalelerden istifade edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Mevlânâ'nın *Mesnevî*, *Dîvân-ı Kebîr*, *Fîhi Mâ Fîh* ve *Mektûbât, Rubâiler*, eserleri okunmuş, *Mesnevî*'de Şefik Can ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin çevirilerinden istifade edilmiştir. Sabır kavramı on beş başlık altında incelenmiş; şükür kavramı ise Mevlânâ'nın eserlerinde az geçmesi sebebiyle çalışmamızda nicelik olarak az yer kaplamış, fakat dört başlık altında incelenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

SABIR VE ŞÜKÜR KAVRAMLARININ LÜGAT VE İSTILAH ANLAMLARI

1.1. Sabır Kavramı

1.1.1. Sabırın Lügat Anlamı

Sabır, kaza ile kadere tam bir imanla teslim olma, kişinin tüm benliğiyle güçlülere karşı durup tahammül etme, olacak işin neticesini gözlemleme, kalbin ve aklın muhafaza etme, kanaat gösterme, dayanıklılık testine tabii tutulmak manalarında da kullanılmaktadır.¹ ‘Sabır otu’ adıyla anılan ve tadının dahi dayanılmaz derecede acı olduğu bilinen ot da ismini manidar olarak sabır kelimesinin kökünden almaktadır.²

Sabır gösterilmesi gereken olası bir olaya karşı, güçlü kalıp dirayet gösterenlere ‘sabir’; sabrı doğasıyla adeta bir bütün haline getirmişlere ‘mustabir’; sabra dair bir iç huzura ulaşmış ve vicdanını rahatlığa kavuşturmuşlara ‘mütesabbir’; sabır konusunda hiçbir güçlük görmeyenlere ‘sabur’ adı verilmiştir. Başına gelen her türlü olumsuz olaya ve duruma sabır ile yaklaşıp elindekilere teşekkür ile bakanlar aynı zamanda tüm insanlardan daha zor koşullara karşı dik duranlar ise ‘sabbar’ adıyla anılmaktadır.³

Kulun artık sabra alışıp kalpte sıkıntı duymadan, herhangi bir şeyden şikâyetçi olmadan, acele etmeden, yakınmadan, sızlanmadan ve zorlanmadan gösterdiği sabır hali, sabırın muazzam biçimde sunulması manasını taşıyan ‘sabr-ı cemil’ kelimesi ile yansıtılmıştır.⁴

“Sabır, zorluklar karşısında gönüllü bir şekilde dayanma, direnme ve sonucu beklemedir”.⁵

¹Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (İstanbul: OTTO, 2014), 6 bs. 409.

²Ebî Bekr b. Mahmûd el-Buhârî el-Kelâbâzi, *Ta'arruf Doğu Devrinde Tasavvuf*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergâh Yay. 2019)156.

³A.g.e. 7.

⁴Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 409.

⁵ A.g.e. 57.

Çaba göstermek sabrın en güzel tohumudur. Kişi bunun için odaklanmalı, kontrolü ele almalıdır.⁶

2.1.2 Sabrın Terim Anlamı

Sabır, farklı şekillerde tarif edilmiştir. Râğıb el-İsfahânî'nin sabır anlayışı; şeriat ile aklın harmanlanmasıyla nefsi kontrol altına alabilmek, benliğe hâkim olabilmektir. Ona göre sabır kelimesinin, bulunduğu duruma göre ismi değişmektedir. Örneğin savaş meydanında kişinin kendisini savaşın zorluklarına karşı alikoymak şeklinde gösterilen sabra şecaat yani diğer ismiyle yiğitlik, sırta sadık kalmak adına verilen çabaya 'kitmân-i nefis' denilmektedir.⁷

Cürcânî sabrı, "Musibetler ile belalardan kaynaklanan keder ve hüznü yalnızca Allah'a anlatmaktır" diye tarif ederken⁸ İzutsu' ya göre ise sabır: "Ruhsal bağlamda acı ve musibetlere karşı itidali koruma ile her çeşit güçlüğü içinde, şahsın olayının öncülüğünü yapıp direnmesi için, yeterli kuvvette kapasitesinin olması"⁹ demektir.

Sabır, Allah'a güvenip yine O'na dayanmak, Allah'tan ummak, razı olunacak haller ile acı çektiren durumları, aralarında fark gözetmeksizin aynı şekilde karşılamaktır.¹⁰

Kaza ve kader inancıyla ilgili olan sabır (Sabr-ı Cemil) İslam törebiliminin en büyük erdemidir. Tasavvuf dilinde sabır mutasavvıfın en önemli ve üstün özelliğidir. Tanrısal bilgiye ancak sabırla erişilir, kimi tarikatlardaki çileler insan sabrını pekiştirmek içindir. Kur'an'daki "Güzel sabırla sabret" ayeti tasavvuf edebiyatında şöyle yorumlanmaktadır. "Sabr-ı cemil, uğradığı felaketleri başkalarına haber vermemektir".¹¹

⁶Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 58-60.

⁷Râğıb el-İsfahânî, *Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu. (İstanbul: Çıra Yay, 2010), 576.

⁸Ali İbn Muhammed es-Seyyid eş-Şerif Cürcânî, *Ta'rifât*, çev. Arif Erkan, (İstanbul: Bahar Yayınları,1997), 1.bs.137.

⁹Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahaddin Ayaz, (İstanbul: Pınar Yay.1991) 2. bs.146.

¹⁰A.g.e.137.

¹¹Orhan Hançerlioğlu, *İslam İnançları Sözlüğü*, (İstanbul: Remzi kitabevi, 1984), 496.

Kişinin yaşadığı ve yaşayabileceği musibetlerde Rabbinden başka kimseye derdini yanmaması, kendini acındırmaması, durumu sadece O'na arz edip ondan inayet istemesi sabrın ta kendisidir.¹²

Sabra dair çeşitli dereceler vardır:

1. Neticesinde karşılaşılabileceği güzelliklerin hayaliyle musibetlere sabır göstermek,
2. Rab'dan gelecek her türlü cezadan çekinerek günahattan uzaklaşmaya sabır göstermek,
3. Nefsin kaldıramadığı noktada, taat ve ibadet edebilmek için sabır göstermek.

İslam, insanlığa düşünülmesi gereken çok sayıda ayet göndermiş ve kulların türlü dayanma sınavına sokulduğuna işaret etmiştir. “And olsun ki sizi biraz korku, açlık, mallardan, canlardan ve ürünlerden biraz azalma (fakirlik) ile imtihan eder, deneriz. (Ey Muhammed!) Sen, sabredenleri müjdele”¹³. İfadesi yer almaktadır.¹⁴

Sûfiler sabrı farklı şekillerde tanımlamıştır. İbni Atâ'ya göre sabır bela içinde yüzerken müthiş derecede riayet göstermek iken Cüneyd Bağdâdî' ye göre “Yüzü ekşitmeden acıyı yudumlamaktır”.¹⁵

Sabır, nefsin iyi şeyler yapmak için gösterdiği çaba ya da kötülöklere yaklaşmamak için acı ve zorluklara katlanma gücüdür.¹⁶ Sabır ikiye ayrılmıştır: İlki başa gelen musibetlerin acısına sabretmek ikincisi de nefsin heves ve arzularına karşı dikkatli olarak bu arzuların neticesinde oluşacak olumsuz sonuçlardan kurtulmaktır. Birisi olumlu, diğeri olumsuz anlamda sabırdır. Birincisini acı veren ilaçla tedaviye, ikincisini zehirli tattan sakınmaya benzetmiştir.¹⁷

Es-Sabûr, Allah'ın isimlerinden biri olup kötülüğü cezalandırmada acele davranmayı onu affeden veya erteleyen demektir. Çok sabırlı demektir. İnsanları yapmış olduğu

¹²Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Kabalcı Yay, 2001), 298-299.

¹³el-Bakara 2/ 155.

¹⁴Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 6.

¹⁵Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, (İstanbul: Semerkand,2017), 13.bs. 377.

¹⁶M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam, (İstanbul: Azim dağ.ts.) IX/433.

¹⁷A.g.e. 449.

günahlar sebebiyle hemen cezalandırmaz, sabreder. Tövbe etmelerini bekler.¹⁸ Kendisini inkâr edenlere nimetlerini ikram eder. Çünkü O, her şeye müddet zaman belirlemiştir. Belirlenen zamanda inkâr edenler tövbe edebilir.¹⁹

Es-Sabûr Allah Teala'nın sıfatlarından. El-Halîm sıfatının anlamı ise suçluyu hemen cezalandırmayan af eden demektir. Mübalağa sigasında gelmiştir. Suçlu olan günahkâr, el Halim ismiyle mi, Es-Sabur ismiyle mi affa uğrayacağından emin olamaz.²⁰

Sabır, kişinin İslam'a uygun olmayan davranışlardan kaçınması, belayla muhatap olduğunda sakin kalabilmesi, fakirlikle imtihan olduğunda zengin gibi görünmesidir.²¹ Bazıları da "Sabır; imtihan karşısında güzel bir edeple yıkılmadan ayakta durabilme" demişlerdir.²² Sabır, insanın sağlık ve selamette olduğu dostluğunu koruması gibi belalar karşısında da dostluğunu muhafaza etmesidir.²³

Ebu Ali Dakkâk sabrı şöyle tarif eder: Sabır, Allah Teâlâ'nın kişiye olan takdirine razı olmasıdır. Şikâyet etmeden sıkıntı açıklanabilir. Allah Teâlâ, Eyyüb (a.s)'ın "Başıma bu dert geldi"²⁴ cümlesini söylemesine rağmen, "Biz onu hakikaten sabırlı bulduk"²⁵ ayetiyle Kur'an'ı Kerim'de övmüştür. Gerçek sabır, tıpkı Hz. Eyyub'un musibete düştüğünde davrandığı gibi metanetli olmaktır. O kederle kaplandığında, "Bir hüznüm var ancak sen

¹⁸İmam Kurtubî *el-Câmiu li-Ahkâmi'l-Kur'an*, çev. M. Beşir Eryaysoy, (İstanbul: Buruc Yay.2000), 2/62.

¹⁹Ali Osman Tatlısu, *Esmâ'ül Hüsnâ Şerhi*, (İstanbul: Seha Neşriyat,1993), 261-262.

²⁰Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, (Beyrut: Risale Matbaası,2005), 423.

²¹İel-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, (Konya: İhlas Kitabevi, 2018), 21.

²²A.g.e. 21.

²³A.g.e. 21.

²⁴el-Enbiyâ 21/83.

²⁵Sâd 38/44.

merhametlilerin en üstünüsün”²⁶ demiş ve “Bana merhamet et” dememiş; böylece Allah’a dua ederken edebini muhafaza etmiştir.²⁷

Şikâyet Allah’a olmalıdır ki bu sabra engel değildir. Örneğin, Yâkub (a.s) insanlara derdini şikâyet etmemiş onlara “Bana düşen güzel bir sabırdır”²⁸ dediği halde kederini ve hüznünü sadece Allah Teâlâ’ya²⁹ bildirmiştir.³⁰ Peygamberimiz de Taif’te acizliğini ve kimsesizliğini Allah Teâlâ’ya söylemiştir.³¹

Bütün bu örnekler gösteriyor ki durumu açıklamak ve şikâyetin Allah’a olması, sabretmemek anlamına gelmemektedir. Hatta Allah’a şikâyet aslında Allah’tan yardım isteme ve Allah’a tevekküldür.³² “Sabır, sarsıntılı zamanda kalbin sabit olmasıdır”³³ Sabır, kişinin Allah Teâlâ’ya olan güveninin neticesidir.³⁴

Nefis, kulun cennete veya cehenneme doğru, üzerinde yürüdüğü bineği yani vesilesidir. Bu bineğin ipi, gemisi sabra denk gelir. Bunların olmadığı yerde bineği tutmak imkânsız olacaktır.³⁵

²⁶el- Enbiyâ 21/83.

²⁷Mustafa Çağrııcı “Sabır” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV. Yay. 2008), 35/337-339.

²⁸Yûsuf 12/18.

²⁹Yûsuf 12/86.

³⁰el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 24.

³¹ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (İstanbul: Beyan yayınları, ts), 111.

³²Yakup Yüksel, “*Tasavvufta Sabır ve Şükür Anlayışı*”, (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2006),10.

³³el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 25.

³⁴ Berat Sarıkaya, Zeynep Şeren, “İnsan Sorumluluğu ve Fillerine Etkisiz Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları”, *Gümüşhane Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, 7/12 (2017)-88.

³⁵ A.g.e. 26.

Kişiden kişiye sabredilen şeyler değişebilir. İnsanların bazıları yasaklara sabreder taat ve ibadete sabrı azdır. Bazı insanlar ise taat ve ibadette kuvvetli fakat yasaklara sabretme konusunda zayıftır, faziletli olan ise ikisinde de sabırlı olmaktadır.

Konuyu bir örnekle açıklarsak; Müslümanların bir kısmı sıcak soğuk demeden oruç tutar, gece ibadeti yapar. Fakat harama bakmamaya sabredemez. Diğer kısmı ise harama bakmamaya sabreder fakat iyilikleri emredip kötülüklerden sakındırmaya ve diğer ibadetlere sabredemez. İnsanlarının çoğu bu ikisinden birine sabredemez. Çok az kimse her ikisinde de sabır gösterir.³⁶

“Sabır, akıl ve din kuvvetinin, heva ve şehvet kuvvetinin karşısında direnç göstermesi, sebat etmesidir”.³⁷ Sabır erdemini hayatına geçirmeye muvaffak olan kişinin dünyevi hedeflerine ulaşma konusunda da başarılı olacağı bilinmektedir.³⁸

el- Cevziyye, Sabırın isimleri sabredilen duruma göre farklılık gösterir demiştir. Mesela; haram kılınan cinsel şehvete sabretmek olursa bu, “iffet”, zıttı ise “günahkarlık ve zina” adını alır. Eğer sabır, mide şehvetine, yemeğe başlamaya acele etmeye, helal olmayanları elde etmeye ise “tok gözlülük”; karşıtına ise “aç gözlülük, oburluk, vs.” denir. Açığa vurulması hiç de hoş olmayan bir şey için olursa “sır saklama”; tersi ise “yayma, yayınlama, töhmette bulunma, yalan, iftira, sövme vs.” olur. Sabır, dünyalıkların fazlasından yüz çevirmeyle alakalı olursa “zühd”; zıddı ise “hırs” diye olur. Dünyadan yetecek kadar mala ve paraya sabretmek olduğunda buna “kanaat”; zıddına da yine “hırs” denir. Kızgınlığa sebebiyet verecek durumlarla karşılaşıldığında buna sabretmeye “yumuşaklık” zıddına ise “hemen kızmak” denir. Eğer bu sabır, acele etmeye sebebiyet veren durumla karşılaşıldığında ise “vakarlık ve soğukkanlılık”; zıddı ise “tutarsızlık ve hafiflik” adını alır. Kaçmaya ve sıvışmaya sebebiyet veren durumlarda ise “cesaret” zıddına ise, “korkaklık” denir. İntikam almaya sebebiyet veren durumlarda ise “affetmek, müsamahalı davranmak”, zıddı ise, “öç almak, cezalandırmak” olur. Cimrilik ve aşırı tutumluluğa sebep olan durumlarda ise “cömertlik”; zıddı ise, “cimrilik” diye adlandırılır. Eğer bu sabır, belli vakitlerde yeme ve içmeyi kesmeye sebebiyet veren durum ise “oruç”

³⁶el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 26.

³⁷A.g.e. 26- 27.

³⁸Hasan Bulut, “Kur’an Bağlamında Sabır ve Şükür İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fak.*

Dergisi, (Aralık 2020), 338-355.

diye isimlendirilir. Acizlik ve tembelliğe karşı ise buna “mâhir ve çalışkan” denir. Sabır, iki benzer arasında eşitlikle alakalı olduğu zaman “adalet”, zıddına ise “zulüm ve haksızlık” denir. Bu isimlerin hepsi sabır başlığı altında toplanmaktadır. Buradan da anlıyoruz ki, sabır dinin çoğu kavramlarıyla bağlantılıdır.³⁹

Mekkî, sabrı üç madde olarak özetlemiştir: Allah Teâlâ'nın farz kıldığı şeylere sabır ki karşılığı üç yüz derecedir. Allah Teâlâ'nın yasakladığı haramlara sabır ki sevabı altı yüz derecedir. Musîbete sabretmek ise dokuz yüz derece ile mükafatlandırılmıştır. Zira musibete sabretmek kişi için oldukça ağır gelen bir durudur buna ancak peygamberler sabreder.⁴⁰ Bu yüzden peygamberimiz duasında “Ya Rabbi! Senden bana dünya musibetlerini küçültüp kolaylaştıracak bir yakîn istiyorum” demiştir.⁴¹

İbn Kayyım sabır konusunda şunları söyler: İnsanlar musibete uğradıkları zaman önceki halleri gibi olamazlar. Önceki hale, neşeye bürünmek insanların başaramayacağı bir durumdur. Zaten insanlardan istenen de bu durum değildir. Kişi, mümkün olduğu kadar kaygıdan uzak durmaya çalışmalıdır. Kul için afiyette olmak daha güzeldir. Peygamberimizin Tâif'te söylediği cümleleri örnek gösterir: “Eğer sen bana kızgın değilsen, ben çektiğim sıkıntıları hiç önemsemem bile. Ancak ne var ki, senin âfiyet ve lütfun bana göre (bunlardan) çok daha geniştir”.⁴² İbn Kayyım'a göre bu hadisle “Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmemiştir”⁴³ hadisi birbirine zıt değil aksine konuyu tamamlayan hadislerdir.⁴⁴

Sabır kavramı halk arasında, hakaretlere boyun eğme, fakirliği olumlu görme ve bütün yaşanan kötü olaylara tepkisiz kalma olarak yorumlanmıştır ki, böyle bir sabır anlayışı

³⁹el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 29.

⁴⁰Ebu Tâlib el-Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand,2003) 2/ 255.

⁴¹ Tirmizî, *Deavât*,80.

⁴²Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 111.

⁴³ Müslim, *Zekât*, 124.

⁴⁴ İbn Kayyım El-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 23.

Kur'an'la tezattır.⁴⁵ Sabır, pasif bir acizlik, tembellik zulme boyun eğme, ahlaksızlığa tepki vermemek değil bilakis bilinçli ve aktif direniştir.⁴⁶

Gâzâli çocuk eğitiminde sabrın bir büyüğü rehberliğinde öğretilmesi gerektiğine dikkat çeker.⁴⁷ Eğitimciler de çocuk için duygu ve irade eğitiminin çok önemli olduğunu, çocuklardaki hırsın, arzuların, önüne ancak ahlâkî değerlerle geçmenin mümkün olabileceğini belirtmişlerdir.⁴⁸

Araplar, Cahiliye Döneminde şiir ve nesir edebiyatı vardı. Şiir çok gelişmişti, yarışmalarda başarılı bulunan şiirler Kâbe'nin duvarına asılırdı.⁴⁹ Cahiliye dönemindeki Araplar, sabrı cesaret kaynağı,⁵⁰ kendini tutma, nefsinin hapsedme, savaşta direnme, yılmama, atılgan olma, tahammül etme, dayanma, acele etmeme, teenni, sebat ve metanet olarak kullanmışlardır.⁵¹

İzutsu, sabrın cahiliye Arapları için daha çok cesaret olarak kullanıldığını fakat İslam'dan sonra sabra dini bir bakış açısı getirildiğini söylemektedir.⁵² Sonraki dönemlerde tasavvufta daha çok kullanılan kavramın bâtını yönü ele alınmıştır.⁵³

⁴⁵Ömer Özsoy, İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*, (Ankara: Fecr Yayınevi, 2005) 433.

⁴⁶Abdullah Temizkan, *Kur'an'da Sabır (Hz. Nuh Örneği)*, (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012), 23.

⁴⁷A.g.e.230.

⁴⁸Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâli*, (Han Neşriyat: İstanbul:1983), 39.

⁴⁹Hamidullah, *İslam Peygamberi*, 758-762.

⁵⁰İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 147.

⁵¹Abdullah Aras, *Kur'an'da Sabır Kavramı*, (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1989), 6.

⁵² İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, 147.

⁵³ Mehmet Demirci, "Kur'an-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/12 (2002), 63-285.

Vahiy süreci ile Cahiliye toplumunun düşünce, inanç, ahlak konularında değişim ve dönüşümler oluşmuş doğal olarak bu dönüşüm kullanılan kavramlara da yansımıştır. Sabır kavramı da bu dönüşümün en açık örneğidir.⁵⁴

2.1.3. Diğer Dinlerde Sabır

Dinler, insanlara doğruyu ve yanlışını belirlemede rehber olmuştur. Ayrıca hayatın zorluklarına karşı insanları manevî açıdan desteklemiş, insanları ahlaki olarak gelişmeye teşvik etmiş, manevî değerleri ön plana çıkararak huzurlu bir toplum oluşmasında insanlığa katkıda bulunmuştur. Bu manevî değerlerden biri de sabırdır.⁵⁵

Semavî dinlerden olarak kabul edilen Yahudilik, Hristiyanlık ve Müslümanlıkta sabır kişilere tavsiye edilen güzel ahlakın bir parçasıdır. Yahudiliğin kutsal kitabı olan Tevrat'ta Tanrı, tövbe eden kullarını “sabırla bekleyen” olarak anlatılmaktadır.⁵⁶ Yahudi anlayışına göre sabır, Eyüp peygamberin kutsal metindeki hikâyesinde geçtiği gibi zorunlu olarak tahammül etmedir. Oysa sabır pozitif bir süreçtir.⁵⁷

Hristiyanların kutsal din kitabı olan İncil, sabır kelimesi çok fazla kullanmaktadır. Yeni Ahit'te de Tanrı'nın sabırlı olduğu vurgulanmış, Mesih İsa'nın sınırsız sabrı inanlara model olarak sunulmuştur. Hristiyanlığa göre kişi sınırlı ve zor durumda kaldığı zamanlarda sabrı öğrenir. Kişinin imtihan edilmesi dayanma gücünü artırır ve bu da sabrını meydana çıkarır.⁵⁸

İslam dininde ise sabır bütün Müslümanlarda olması gereken bir özelliktir. Sabır, yaşanan zor durumlar karşısında zoraki bir tahammül değil, hayır bilinende şer, şer bilinende hayır olma ihtimali olduğunu ve bunun hikmetini de sadece Allah'ın bilebileceği inancı vardır. Sabra pozitif ve umutlu şekilde bakar. Sabır pasif bir bekleme eylemi değildir.⁵⁹

⁵⁴ İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar* 147.

⁵⁵ Mebrure Doğan, *Sabır Psikolojisi*, (İstanbul: Çamlıca Yay. 2016), 1bs.187-188.

⁵⁶ A.g.e 98

⁵⁷ Mebrure Doğan, “Diğer Dinlerde ve İslam Dininde Sabır”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3/5, (2014), 102.

⁵⁸Doğan, *Sabır Psikolojisi*, 191-192

⁵⁹İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*,146-150.

Netice itibariyle yapılan araştırmalara göre kişinin dindarlık seviyesi arttıka sabır seviyesinin de arttığı gözlemlenmiştir ki bu da kişinin başına gelecek olumsuz olaylarda daha dayanıklı olmasını sağlamaktadır.⁶⁰

2.1.4. Sabırla İlgili Kavramlar

2.1.4.1. Tahammül

Sabır ve tahammül kelimeleri genelde aynı anlamda kullanılır. Oysa sabır, sorunun çözümü için çaba göstererek sonucu beklemek anlamındayken tahammül ise başa gelen zorluklarda duyguların bastırılmasıdır.⁶¹

Sabırlı insan demek kesinlikle miskinlik içinde yaşayan, hor ve hakîr görülmeye, dövülmeye tahammül eden insan değildir. Bu tezellül (zillate katlanmak, alçalmak vb.) dr. Tezelll bir haram olarak değerlendirilir. Müslüman bir kişinin Allah'tan başka birine karşı alçalması haram sayılır.⁶²

2.1.4.2. Hilm

Hilm, "temkinli ve ağırbaşlı olmak"⁶³, "fkenin kabarması durumunda, kişinin itidalli davranarak sknetini muhafaza etmesi"⁶⁴ Nefsi, öfkeyi, kontrol altına almak⁶⁵ anlamlarında kullanılmaktadır.

İzutsu, hilmi cehaletin zıddı olarak görür, cehaletteki dik başlılık ve fiziki güç kullanarak karşı susturmak yerine hilmde sabırlı olarak vakarlı bir duruş sergileme olduğunu söyler.⁶⁶

⁶⁰ Necmi Karşlı, "niversite ğrencilerinde Sabır ve Dindarlık İlişkisi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Haziran 2020), 52-72

⁶¹ A.g.e, 76.

⁶² Tatlısu, *Esmâ'l Hsn şerhi*, 263.

⁶³ İbn Manzûr, *Lisan'l-Arabi*, (İran: Edeb'l- Havze, 1363), C. XII. 146.

⁶⁴ Cürcânî, *Kitab't-Ta'rifât*, 90.

⁶⁵ İsfehânî, *Müfredât*, 305

⁶⁶ Toshihiko İzutsu, Kur'an'da *Allah ve İnsan*, ev. Süleyman Ateş, (Ankara: Ankara ni İlahiyat yay. 1975), 203.

Nitekim yapılan araştırmalarda sabırlı insanların öfkelerini daha rahat kontrol edebildikleri ve ibadet eden kişilerinde daha sabırlı olduğu yönündedir.⁶⁷

Allah Teâlâ'nın El-Halîm ismi, bir suç işlemiş olana ceza verme kudreti bulunduğu halde yapmama, suçlular hususunda iyi davranma, verilecek cezayı sonraya bırakmak⁶⁸ olarak izah edilirken, hilm kelimesinin manası içinde ağır başlı olmak, yumuşak huylu olmak ve diğer güzel ahlaki özellikler de bulunmaktadır ki bu özellikler en güzel şekilde peygamberimizde görölmektedir.⁶⁹

2.1.4.3. Azim

Azim, bir işin yapılmasından önce ruhsal istek ve yönelimlerin oluşturduğu kararsızlık süreci sonrası o durumu yapmak konusunda karara varılması⁷⁰ olarak tarif edilirken İsfehânî ise azmi, “Bir işin devamına kalbin bağlanması” şeklinde yorumlamaktadır.⁷¹ Azim, Allahü Teâlâ'nın yoluna engel olacak her zinciri koparmak ve bu yolda rehber olan şeye uymak, madden ve manen tüm gücüyle Allah'a kulluk gayesine yönelmektir.⁷²

Sonuç olarak azim, Allah'a olan kulluk yolculuğunda kulun başına gelebilecek olan her türlü sıkıntı ve imtihanlara bıkkınlık göstermeden, kulluk görevini aksatmadan tahammül, çaba gösterme, sabır ve mücadeledir.⁷³

2.1.4.3. Sebat

Sebat, bir yerde sabit olmak, hareketsiz sarsılmadan durmak, direnmek, mukavemet etmek, bir şeyi doğrulamak, tasdik etmek, bir şeyde devamlılık, süreklilik, kesinlik,

⁶⁷Ahmet Canan Karakaş, “Sabır Tutumunun Sürekli Öfke İfade Tarzlarına ve Öfke Kontrolüne Etkisi”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (Haziran 2018), 93-111.

⁶⁸Tatlısu, *Esmâ'ül Hüsnâ Şerhi*, 99-100.

⁶⁹Serpil Başar, “Kur'an'da Hilm Kavramı”, *Diyanet İlmi dergi*, (Mart 2013), 83.

⁷⁰Aras, *Kur'an'da Sabır Kavramı*, 14.

⁷¹el-İsfehânî, *Müfredât*, 699.

⁷²Çağrııcı, Mustafa "Azim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları,1999), 4/328-329.

⁷³Halil İbrahim Kahraman, *Sabır Kavramının Semantik Tahlili*, (Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 24.

istikrar, azim⁷⁴ anlamlarında kullanılır. Ayrıca sebat kavramı niyet edilip de başlanılan bir işi sonlandırınca kadar kararlı olma anlamında kullanılır. Özellikle önemli ve hayırlı işlerde fazilet kabul edilir.⁷⁵

2.1.5. Kur'an'da Sabır

Kulluk için geldiğimiz bu dünya hayatında, ibadetlere sabretmek, nefsin arzularına karşı direnmek, bela ve musibetler karşısında yıkılmadan ayakta durabilmek için sabır melekemizi geliştirmemiz gerekmektedir. Kişi, sabır tutumunu geliştirdiğinde güçlü, olumlu bir ruh haline sahip ve geleceğe dair umudu olan bir bireye dönüşür. Bu da hem yaşadığı toplum için hem de kişinin kendisi için huzurlu bir ortam oluşmasına sebep olur.

Sabır melekesi gelişmiş insan, yaşadığı zorluklar karşısında Allah'a sığınır, dua eder. Belki de kendinde şimdiye kadar fark etmediği direnme gücünü keşfeder. Manevî olarak güçlenir. Dünyanın geçici olduğunu bir kere daha anlar ve hayatına buna göre yön verir.

Kur'an-ı Kerim'de, sabır 46 yerde "sabretmek", 13 yerde "sabır", 2 yerde "oruç", 23 yerde "sabırlı-sabırlılar, sabredenler", 4 yerde "çok sabreden" olarak geçmektedir. 1 yerde "Ateşin hararetine uzun müddet göğüs germeleri lüzumundan dolayı; amma da dayanıklılar ya da amma da cüretliler ya da amma da sabra muhtaçlar!", 1 yerde de "Çok sabırlı ol!" manalarında geçmektedir.⁷⁶

Kutsal kitabımız Kur'an'da muazzam sabır manasına gelen "sabr-ı cemil"⁷⁷; ibadetlerin meşakkatlerine dayanmak, ibadetlerde sabit ve sürekli olmak manasında istabir⁷⁸ kavramları da kullanılmaktadır.

İbn Kayyım el- Cevziyye, "Medâricü's-Sâlikin" isimli eserinde Kur'an-ı Kerim'deki sabra teşvik ayetlerini, on altı başlık altında anlatmıştır.⁷⁹

⁷⁴İsfehânî, *Müfredât*, 203.

⁷⁵Kahraman, *Sabır Kavramının Semantik Tahlili*, 18.

⁷⁶ Mahmut Çanga, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 1986), 276

⁷⁷ Yûsuf, 12/18; el- Me'âric, 70/5.

⁷⁸ Meryem, 19/65; Tâha, 20/132; Kamer, 54/27.

⁷⁹İbn Kayyım el-Cevziyye, *Medâricü's-Sâlikîn*, trc. Heyet, (İstanbul: İnsan yayınları,1990),

Yapılması emredilen sabır olarak “Sabır ve namazla yardım isteyin⁸⁰” ayetini örnek göstermiş, Kur’an’ın yapılmasını istemediği sabırını anlatırken de azabı acele istemeyin⁸¹, ayetini kullanmıştır. Başka ayette dürüst olanların, seher vakitlerinde ibadet edenlerin, cömertlerin övülmesini de sabredenlerin methedilmesi⁸² olarak yorumlamıştır. Allah’ın sabredenleri seveceği müjdesini,⁸³ sabredenlerle beraber olmasını,⁸⁴ sabrın kişi için daha faydalı olması,⁸⁵ sabredenlere verilecek güzel⁸⁶ ve hesapsız mükafatlar,⁸⁷ verilen müjdeler,⁸⁸ Allah Teâlâ’nın sabreden kullarına yardımının her zaman hazır olması,⁸⁹ sabreden kullarının azimlerini övmesi,⁹⁰ verilecek büyük ikramlara ancak sabreden kullarının nail olacağı,⁹¹ Kur’an’da geçmekte olan kıssalardan ise sabırlı kulların faydalanacağı,⁹² yine Kur’an’da bela ve afetlerle imtihan olup sabredenlere cennet müjdesi,⁹³ sabır sahibi olan kişinin topluma rehber olarak manen derecesinin yükseltileceği⁹⁴ anlatılmaktadır. Ayrıca sabır, diğer imanî ve ahlakî kavramlarla birlikte

⁸⁰el-Bakara, 2/153.

⁸¹ el-Ahkâf, 46/35.

⁸²el-Bakara, 2/177.

⁸³ el-Bakara, 2/46.

⁸⁴el-Enfâl, 8/46.

⁸⁵ en-Nahl, 16/126.

⁸⁶en- Nahl, 16/96.

⁸⁷ez-Zümer, 39/10.

⁸⁸el-Bakara, 2/155.

⁸⁹Âl-i İmrân, 3/125.

⁹⁰eş-Şûra, 42/43.

⁹¹el-Furkân, 25/75.

⁹²Sebe’, 34/19.

⁹³er-Râd, 13/23-24.

⁹⁴es-Secde, 32/24.

anılmıştır.⁹⁵ Bu konudaki yapılan çalışmaların çok olması sebebiyle konu özet olarak geçilmiştir.

2.1.5.1. Peygamberlerin Sabrı

Musîbet kelimesi, çoğunlukla insan iradesi harici, beklenmedik vaziyette başına gelen durumdur: Kıtlık, yoksulluk, afet, zarar, iflas, ölüm ile açıklanabilir.⁹⁶ Kur'an' da insanlara örnek teşkil etmesi açısından en çok peygamberlerin sabrına değinilmektedir.

Allah'tan gelen musibet iki çeşittir: Birincisi; insanlar sebebiyle olan ve insanların gidermeye güç yetiremediği eziyet ve musibetlerdir. İnsanlara yapılan iftira, dedikodu, trafik kazası, iflas etmek gibi. İkincisi; doğrudan Allah tarafından gelen, kişinin kendisinin gideremeyeceği eziyet ve belâlar: Bir yakının ölmesi, malının yanarak telef olması gibidir.⁹⁷

“O, hanginizin daha güzel amel yapacağını sınamak için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak güç sahibidir, çok bağışlayandır”⁹⁸ ayette belirtildiği gibi, sınanmak için geldiğimiz dünya hayatında bela ve imtihanların en çok peygamberlere⁹⁹ sonra da onların yollarından gitmeye çalışanların başına gelecektir.¹⁰⁰ İmtihan ne kadar ağırsa, sevap o kadar çok, sevap ne kadar çoksa Allah'a yakınlıkta o kadar çok olacaktır. Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: “Kul, dindarlığı ölçüsünde belâya maruz kalır, dindarlığı kuvvetli ise belâsı da ağır olur. Dindarlığı zayıf ise zayıflığı ölçüsünde denenir”.¹⁰¹

⁹⁵el-Asr, 103/1-3.

⁹⁶Mustafa Çağrııcı, “Musîbet”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (Ankara:TDV Yayınları, 2020), 31/ 255-256.

⁹⁷Ali Yıldız Musahan, “Müslüman Düşüncesinde Musibet- Rahmet İlişkisi”, *Ekev Akademi Dergisi*,(Nisan 2016), 135.

⁹⁸Mülk 67/2.

⁹⁹Buhârî, “Merḍâ”, 2, 3; İbn Mâce, “Fiten”, 29; Tirmizî, “Zühd”, 57;

¹⁰⁰ Buhârî, “Merḍâ”, 1; Tirmizî, “Zühd”, 57

¹⁰¹ İbn Mâce, Fiten, 23

Musîbetler, Allah'ın kullarını bir çeşit terbiye etme yöntemidir. Musibetler, kulların günahlarından arınarak temizlenmelerini ve ıslah olmalarını sağlar.¹⁰²

Rahatlık zamanlarında Allah'ı hatırlamayı unutmuş mümin ve Allah'ı tanımak isteyen kâfirlere, Allah Teâlâ, bütün dünyayı kalplerinden çıkartacak bir imtihanla kişiyi kendisine yana yakıla dua ettirerek yaklaştırır. Umudun kesildiği bu zor anlarda kişilerin kendisi bulmasını sağlar, samimiyetlerini ölçer bazen bol nimet vererek bazen verdiği nimetleri alarak kişileri sınar. Büyük veya küçük imtihanlardan geçirir ve herkes layık olduğu makama ulaştırılır.¹⁰³

İnanan ve inanmayan her insan, imtihan edilir. Bununla inanmayan insana, Allah'ı bulma ve tanıma fırsatı verilir. İnanan insana da günahından vazgeçip tevbe etmesi, temizlenmesi ve Allah'ın katındaki derecesinin yükselmesi için verilir.¹⁰⁴ Bu sebeplerden peygamberler de çeşitli imtihanlardan geçirilmiştir. Hastalıkla imtihan olan Hz. Eyüp ve Hz. Muhammed,¹⁰⁵ âmâ olarak imtihan edilen Hz. Ya'kûp,¹⁰⁶ evladı olmama imtihanıyla sınanan yaşlansa ve karısı kısır olsa bile umudunu kesmeyen Hz. İbrahim¹⁰⁷ ve aynı imtihanı yaşayan Hz. Zekeriyya ve eşi¹⁰⁸ imtihan geçirenlere büyük örneklerdir.

Konuşma engeliyle imtihan edilen Hz. Mûsâ,¹⁰⁹ Hz. Âdem'in çocuklarının kavgası, birinin ölümüyle diğerinin katil olması ve kaçması,¹¹⁰ Hz. Nuh'un oğlunun ve karısının

¹⁰² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 1928; Süleyman Kaya, *Kur'an'da İmtihan*, (İstanbul: İnsan yay. 2003), 239-243.

¹⁰³ Fezullah Acerce, *Kur'an'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*, (İstanbul: Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 26.

¹¹² Necati Kara, "Kur'an ve Sünnette Bela ve Musibet", *Ekev Akademi Dergisi*, (1998). C.1.S.3,39.

¹⁰⁵ Acerce, *Kuran'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*, 26.

¹⁰⁶ Yûsuf, 12/96.

¹⁰⁷ İbrâhim, 14/39.

¹⁰⁸ Meryem, 19/8.

¹⁰⁹ el-Kasas, 28/ 34.

¹¹⁰ el-Mâide 5/29.

tufanda ölmesi, Hz. İbrahim'in babasının küfürdeki ısrarı, hanımıyla oğlunu ıssız bir yerde bırakması ve oğlu İsmail'i kurban girişimi de zor sınavlardandır.

Hz. Lût'un karısının kavmiyle helâk olması, Hz. Yûsuf'un babasından ayrılması ve kardeşlerinin ihaneti, Hz. Ya'kûp'un oğullarını kaybetmesi,¹¹¹ yetim olarak dünyaya gelen ve küçük yaşta annesi ve dedesini, bir eş bir amca yedi çocuk ve iki torununu kaybeden Hz. Muhammed'de¹¹² sınavlardan geçmiştir.

Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Yûnus, Hz. Mûsâ, Hz. Lût, Hz. Yûsuf, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed hicret imtihanıyla sınanmışlardır.¹¹³ Zalim kralın karşısına çıkan Hz. Mûsa, Hz. Hârûn ve Hz. İbrahim,¹¹⁴ kuyuda¹¹⁵ ve hapiste kalma imtihanını kazanan Hz. Yûsuf,¹¹⁶ balığın karnından sağ salim çıkarılan Hz. Yûnus,¹¹⁷ öldürülme teşebbüsü ile imtihan olunan Hz. Sâlih,¹¹⁸ Hz. İbrahim,¹¹⁹ can verme imtihanını kazanan Hz. İsmail¹²⁰ ve bu imtihandan defalarca geçen Hz. Muhammed,¹²¹ ahlaksızlıkla imtihan olunan Hz. Lût¹²² ve iffetini koruyan Hz. Yûsuf,¹²³ bir insana iyilik yapayım derken yanlışlıkla adam

¹¹¹Acerce, *Kur'an'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*, 60.

¹¹²A.g.e. 67-68

¹¹³A.g.e. 68-74.

¹¹⁴A.g.e. 74-77.

¹¹⁵Yûsuf, 12/19.

¹¹⁶Yûsuf, 12/32-35.

¹¹⁷es-Sâffât, 37/142.

¹¹⁸en-Neml, 27/49-50.

¹¹⁹el-Ankebût, 29/24.

¹²⁰es-Sâffât, 37/102.

¹²¹Acerce, *Kuran'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*, 88-89.

¹²²el-Ankebût, 29/33.

¹²³Yûsuf, 12/23, 32.

öldürme fiilinde bulunan¹²⁴ ve çok üzülen,¹²⁵ bu olayın getirdiği sıkıntılara katlanan,¹²⁶ tevbe eden¹²⁷ Hz. Mûsâ, tehcir tehdidiyle karşılaşan¹²⁸ Hz. Lût¹²⁹ ve Hz. Şuayb,¹³⁰ taşlanarak öldürme ile tehdit edilen Hz. Nûh,¹³¹ Hz. İbrahim,¹³² Hz. Şuayb,¹³³ Firavun'un hapse atılmakla tehdit ettiği Hz. Mûsâ¹³⁴ tebliğine devam etmiş,¹³⁵ Firavun ise denizde boğularak ölmüştür.¹³⁶ İffetini koruduğu halde zina iftirası atılan Hz. Yûsuf,¹³⁷ kendisinin masum olduğunu söylemiş¹³⁸ fakat yine de zindana atılmaktan kurtulamamıştır.¹³⁹

Hz. Ayşe annemize atılan iftira sebebiyle sınanan peygamberimiz, ifk hadisesi denilen bu olayla ağır bir imtihandan geçmiş ve Nûr Suresindeki ayetlerle iftira açığa çıkarılmıştır.¹⁴⁰

Allah'ın gönderdiği peygamberle alay edenler hak ettikleri cezayı bulmuşlar.¹⁴¹ Allah'ın emriyle gemi yapan Hz. Nûh ile kavmi alay etmiş, sonunda kaybedenlerden

¹²⁴el-Kasas, 28/15, 17.

¹²⁵Tâhâ, 20/40.

¹²⁶el-Kasas, 28/20-21.

¹²⁷el-Kasas, 28/16.

¹²⁸İbrâhim, 14/13.

¹²⁹el-A'râf, 7/82; eş-Şuarâ, 26/167; en-Neml, 27/56.

¹³⁰el-A'râf, 7/88.

¹³¹eş-Şuarâ, 26/116.

¹³²Meryem, 19/46.

¹³³Hûd, 11/91.

¹³⁴eş-Şuarâ, 26/29.

¹³⁵eş-Şuarâ, 26/30-33.

¹³⁶en-Nâziât, 79/25.

¹³⁷Yûsuf, 12/25.

¹³⁸Yûsuf, 12/26.

¹³⁹Yûsuf, 12/32.

¹⁴⁰en-Nûr, 24/11-20.

¹⁴¹ez-Zuhruf, 43/6-8; Yasin, 36/30.

olmuşlardır.¹⁴² Peygamberimiz ve diğer peygamberle de alay edilmiştir. Hz. Nûh,¹⁴³ Hz. Hûd,¹⁴⁴ Hz. Mûsâ¹⁴⁵ peygamberlerle de alay edilmiş küçük düşürülmeye çalışılmıştır.

Hz. Muhammed'e şair¹⁴⁶ denmiş ve diğer peygamberlere dedikleri gibi peygamberimize de "yalancı" diyerek küçümsemişlerdir.¹⁴⁷ İşin içinden çıkamayınca "kâhin" demişler bu söz de Kur'an tarafından reddedilmiştir.¹⁴⁸ Sihirbaz kelimesini de önce Hz. Mûsâ için kullanmışlar,¹⁴⁹ Kur'an belagatinin olağan üstü olması sebebiyle peygamberimiz için de kullanmışlardır.¹⁵⁰ Hz. Yusuf'a ise "hırsız" diye iftira atan kardeşleri olmuştur.¹⁵¹

Görüldüğü gibi peygamberler hatta onlara iman etmeyen toplumlarda çeşitli imtihanlarla sınanmış,¹⁵² iman edip iyi işler yapanlar kurtulmuş diğerleri ise kaybetmiştir. Allah Teâlâ peygamberleri anlatarak inanan insanların ailelerine karşı da sabırlı olmaları gerektiğini vurgulamıştır.¹⁵³ Hatta peygamberleri evlatlarıyla sınayarak onların evlatlarına karşı gösterdikleri sabır ve şefkati tüm insanlık alemine örnek olması için Kur'an-ı Kerim' de zikretmiştir.¹⁵⁴ Kur'an sabrı pasif bir tutum olmanın aksine müslümanın başına geleni

¹⁴²Hûd,11/38-39.

¹⁴³el-Kamer, 54/9.

¹⁴⁴el-A'râf, 7/65-66.

¹⁴⁵eş-Şuarâ, 26/25, 27; Zâriyât, 51/39.

¹⁴⁶es-Sâffât,37/36.

¹⁴⁷el-A'râf, 7/203.

¹⁴⁸et-Tûr, 52/29; el-Hâkka, 69/42.

¹⁴⁹el-İsrâ, 17/102; el-A'râf, 7/109; eş-Şuarâ, 26/34.

¹⁵⁰Yûnus, 10/2; Sâd, 38/4.

¹⁵¹Yûsuf 12/77.

¹⁵²Acerce, *Kur'an'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*, 130-136.

¹⁵³Ayşe Ateş, "Aile İçi İletişimde Sabır", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ocak 2019), 61-90

¹⁵⁴ Zeki Keskin, "Kur'an'da Bazı Peygamberlerin Evlatlarıyla İlgili Durumlarına Tematik Yaklaşım", *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (Kasım 2020), 1-19.

metanetle karşılaşmasını ve rabbine olan bağlılığının ziyadeleşmesini misâl olarak göstermektedir.¹⁵⁵

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'le müslümanları adeta her konuda olduğu gibi sabır konusunda da eğitmiştir. Çünkü eğitimsiz insan, kendisini mağdur olarak görüp yaşadıklarını hak etmediğini düşünür ve kendisi dışındaki herkesi suçlayarak başına gelen musibetteki hikmeti anlama çabasını göstermez ve o imtihandan elde edeceği büyük mükâfatı kaçıır.¹⁵⁶

2.1.6. Hadislerde Sabır

Musibetlerin geldiği anda gösterilen sabrın önemli olduğunu¹⁵⁷ söyleyen peygamberimiz, müşriklerden çektiği işkencelerden dolayı kendisinden dua isteyen sahabeye önceki ümmetlerin çok daha fazla eziyet çektikleri halde dinlerinden dönmediklerini anlatarak sabrı tavsiye etmiştir.¹⁵⁸

Müslümanın başına gelen musibetin günahlarını döktüğünü¹⁵⁹ hastalığa sabreden müslümanı da büyük mükâfatlar beklediğini¹⁶⁰ buyurarak tâun hastalığına yakalanmış bir sahabeyi şehit olmakla müjdelemiştir.¹⁶¹

İnsan sevdiği bir dostu kaybedip de sabrederse bunun karşılığının cennet olacağını buyurmuş¹⁶² evladının ölümüne sabreden Ebu Talha ve eşine evlatlarının bereketli olması

¹⁵⁵ Recep Önal “Kur'an'da İmanî ve Ahlakî bir Tavr Olarak Sabır”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Aralık 2008),439-466.

¹⁵⁶ Mukadder Arif Yüksel, “Kur'an'da İlahi Sınama ve Sabır”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi*, (Aralık 2020), 122-141

¹⁵⁷Buhari, Cenâiz, 32.

¹⁵⁸Ebû Dâvûd, Cihad 97.

¹⁵⁹Müslim, Birr 45.

¹⁶⁰Buhârî, Merdâ 6.

¹⁶¹Buhârî, Tıp 31.

¹⁶²Buhârî, Rikâk 6.

için dua etmiştir.¹⁶³ insanın sevdiğini kaybedince ağlamasının gayet doğal olduğunu, edebi muhafaza ederek acıyı yaşamak gerektiğini yaşayarak göstermiştir.¹⁶⁴

Peygamberimiz, kendisine gelip nasihat isteyen birine birkaç kere “Kızma”¹⁶⁵ diyerek öfkenin kötülüğüne dikkat çekmiş, insanın içindeki öfkeyi yenmesi; güreşte karşısındakini yenmesinden daha zordur¹⁶⁶ buyurmuş, ganimet dağıtırken kendisini öfkelendirmeye çalışan bedeviye sakin davranarak sahabelisine örnek olmuştur.¹⁶⁷

Elbette sabırla ilgili daha pek çok hadis bulunmamaktadır fakat konuyla ilgili çalışmalar çok olduğu için biz kısaca bahsetmeyi tercih ettik.

2.1.7. Tasavvufta Sabır

Sabır kavramı sūfîler tarafından farklı şekillerde izah edilmiş ise de onlar, bu kavramı hayatlarında uygulamak noktasında azamî derecede bir çaba göstermişlerdir. Onlara göre gerçek sabır, nimetle belayı ayırmamak her ikisinde de kalbin sakin kalmasıdır. Tasabbur (kendini sabretmeye zorlama hali) ise, belanın zorluğunu hissettiği halde kalbin sakin olmasıdır.¹⁶⁸

İbn Hafî, sabredenleri üç kısma ayırır: “Kendisini sabra zorlayan (mütesabbır), normal şekilde sabreden (sâbir), çok fazla sabırlı olan (sabbâr)”¹⁶⁹

Bazı Sūfîlere göre ise sabra verilen mükâfat, ibadetlere verilen mükafattan daha fazladır.¹⁷⁰ Allah Teâlâ ayette şöyle buyurmuştur: “Biz sabredenlere, yapmakta olduklarının en güzeli ile karşılık vereceğiz”.¹⁷¹

¹⁶³Buhâri, Cenâiz 42.

¹⁶⁴Müslim, Cenâiz, 9

¹⁶⁵Buhârî, Edeb 76.

¹⁶⁶Müslim, Birr 106-108

¹⁶⁷Buhârî, Edeb 53

¹⁶⁸Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, çev. Dilaver Selvi, (İstanbul: Semerkand 2017) 13.bs.

380.

¹⁶⁹A.g.e. 379.

¹⁷⁰A.g.e. 378.

¹⁷¹en-Nahl16/96.

İmam Rabbânî Hazretleri de Mektûbat isimli eserinde, sabrı zahirde yara gibi görünen hakikatte kişinin manevi ilerlemesine sebep olan bir merhem olduğunu söyler. Kişinin bu merhemi kullandıkça dünya ve ahirette faydasını göreceğini belirtir. Eserde, bu izah Peygamberimizin “Tâun Ümmetimin şهادetidir”¹⁷² hadisi ile desteklenmiş bazı şeylerin görünüşte acı ve keder hakikatte ise insana lütfedilen bir nimet olduğuna dikkat çekilmiştir.¹⁷³

İmam Rabbânî başka bir mektubunda elem yaşamamanın ağır olduğunu, buna karşılık ikramının bol olduğunu söyler. Bu dünyanın en güzel nimetinin gam ve hüzn olduğuna dikkat çeker ve kederi ince bir ilaç kılıfındaki şekere benzetir. O şekerin tadını ancak gerçek aşıkların alabileceğini söyler. Kişinin gönlü ne kadar çok mâsiva ile dolu ise acıyı da o denli çok hissedeceğini belirtir.¹⁷⁴

Yine İmam Rabbânî, nimetlerden tat alma yerinin dünya değil de ahiret olduğunu vurgular. Dünyayı razı ettiğimizde ahiretin küseceğine dikkat çeker, ahirette mutlu olanların çoğunun dünyadaki kederli insanlardan olacağını söyler. Ona göre dünya, ahiretin yanında uçsuz bucaksız denizdeki bir damla gibidir.¹⁷⁵

Kuşeyri, Allah Teâlâ'nın önceki kitaplarda şöyle buyurduğundan bahsetmektedir. “Benim rızam için çile çekenler, sıkıntıya tahammül ettikleri sürece benim özel gözetimim altındadır”.¹⁷⁶ Kur'an'ı Kerim'de bu konu şöyle geçer “Rabbinin hükmüne sabret; hiç şüphesiz sen bizim gözetimimiz altındasın”.¹⁷⁷

Peygamberimiz hadis-i şerifinde dünyada refah içinde yaşayan bir kulun, cehennemi gördükten sonra dünyada hiç hayırlı bir gün görmediğini söyleyeceğini; dünyada fakirlik

¹⁷²Buhârî 2673, Müslim 1916/166, Ahmed 522, İbni Mâce 2804, Hâkim 2/159, Beyhâki

¹⁷³Ahmed Sirhindî İmam-ı Rabbanî, *Mektûbat-ı Rabbânî*, çev. Abdülkâdir Akçipek. (İstanbul:

Akit gzt. 1998), 37-38. (330.mektup)

¹⁷⁴A.g.e. (342. Mektup), 53.

¹⁷⁵A.g.e. (412. Mektup).

¹⁷⁶Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 382.

¹⁷⁷et-Tûr, 52/48.

içinde olan kişinin de cennete bir kere girip çıktığında ise dünyadaki çektiği zorlukları hatırlamayacağını buyurmuştur.¹⁷⁸

Veheb İbn Münebbeh havârielerin kitabından bir bölüm yazdığını söyleyerek anlatmaya devam eder. Orada diyordu ki: Musibetler üzerine yağarsa mutlu ol. Zira bütün bunlar peygamberlerin, salihlerin yolunda olduğuna işarettir. Eğer sana verilen nimetler artıp bolluk ve zenginlikle sınıyorsan kendi haline üzül. Çünkü bu, güzel insanların yolundan ayrıldığına işarettir.¹⁷⁹

İmam Mâverdî 'ye göre musîbeti sürekli düşünmek kederi arttırır. İnsan musîbet esnasında selamete çıkma umudunu kaybederse sıkıntısı artar. İnsan musîbet zamanında kendisinden daha refah içindekilere bakarsa musîbetinin şiddeti artar oysa kendisinden daha büyük musibete uğrayanlara baksa musîbetine karşı sabrı artar ve musîbetine şükreder hale gelir.¹⁸⁰ İnsan dünyanın fâni olduğunu sürekli hatırlamalıdır. Zaten peygamberimizde dünyayı bir yolcunun dinlendiği ağaç gölgesine benzetir.¹⁸¹

Maverdî bir hikayeyle zaman gibi imtihanlarında geçici olduğuna dikkat çeker. Hikâyede halife haksız yere hapse attığı bir adamın durumunu görevli memur aracılığıyla sordurur: Tutuklu memura der ki: Halifeye söyleyin ki geçen her gün onun nimetlerinden bir şeyler götürürken benim de sıkıntılarımın bir kısmını götürmekte. Elbette son yaklaşmaktadır ve hüküm verici Allah aramızda hüküm verecektir.¹⁸²

Hz. Ömer' de musîbete uğrayanın kendi musibetinden daha ağır musibetlerin olduğunu düşünmesi gerektiğini tavsiye eder. musibete uğrayan kişi belki de bu musibetle daha ağır bir musibetten korunduğunu düşünürse kalbi ferahlar.¹⁸³

¹⁷⁸Ebu'l-Leys Semerkandî, *Tenbihü'l-Gâfilîn*, çev. Yaman Arıkan. (İstanbul: Uyanış Yayınevi 1987), C.1. 5.bs. 267.

¹⁷⁹A.g.e. 270.

¹⁸⁰İmam Mâverdî, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Dîn*, çev. Ersan Urcan. (İstanbul: İlk Harf Yayınevi 2018), 1.bs. 611-614.

¹⁸¹Müsned, 4196; Hâkim, 7927.

¹⁸²Mâverdî, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Din*, 601.

¹⁸³A.g.e. 603.

Kulun başına gelen sıkıntılar, kendisinin faziletine ve asâletine işarettir. Fazilet sahibi olanlar insanlar tarafından kıskanılır ve onlarla imtihan olurlar. Kişi, belâ ve musîbetlerden ders çıkararak olgunlaşır ve hayata bu olgunlukla bakar. Dünyanın nimetlerini de musîbetlerini de umursamaz.¹⁸⁴

İbn Atâullah el- İskenderî, insanın bu dünyada yaşadığı sürece sınanmaya devam edeceğini çünkü dünyanın yaratılış gayesinin bu olduğunu söyler.¹⁸⁵ Allah Teâlâ'ya nimetleriyle yönelemeyen bir kul, imtihan sebebiyle rabbine yönelir. Allah Teâlâ kullarını üç kısma ayırmıştır: Ehli Şimâl (cehennemlikler) Cenâb-ı Hakk'a yönelmeyenlerdir. Ehli Yemin (cennetlikler) şeriat ile amel ederek Allah'a yönelir. Sâbikûn denilen grubu da ikiye ayırmış: şükredenler, Allah'ın ihsan ve nimetleri sebebiyle O'na yönelirler. Sabredenler, Allah'ın sınav ve musîbetleri sebebiyle O'na yönelirler ki makamları sabır makâmıdır.¹⁸⁶ Allah Teâlâ bazen kuluna nimet vererek onu mahrum bırakır bazen de kulunu mahrum bıraktığı için ona nimetler yağdırır.¹⁸⁷

Kul unutmamalıdır ki belâyı gönderen kendisine bir zamanlar nimetler gönderen rabbidir. Şimdiye kadar nimetler gönderen merhametli rabbi bu imtihanla da kuluna bir şeyler öğretmek istiyordur.¹⁸⁸ Allah Teâlâ'nın kuluna ikramlarda bulunması kulu sevindiriyor dünya nimetlerinden mahrum bırakması kulu üzüyorsa bu o kulun çocukluğunun devam ettiğini, o kişinin kulluğunda sadık olmadığını göstermektedir. Kulluğunda sadık olan kişi belâyı kendisine verilen nimet olarak görür¹⁸⁹

Kişi çoğu zaman bast halinde elde edemediği manevî dereceleri kabz yani sıkıntılı zamanlarında elde eder. Gecenin karanlık olması müslüman bir kul için gündüzün aydınlığına tercih edilir. Zira gece ibadet zamanıdır. Bu yüzden denilmiştir ki “Bazen bir saatlik hüznün ile hüznümsüz olarak senelerce alınamayacak yollar kat edilebilir”.¹⁹⁰

¹⁸⁴Mâverdü, *Edebü'd-Dünya Ve'd-Din*, 608-610.

¹⁸⁵İbn Atâullah el-İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, (İstanbul: Semerkand 2019), 12.bs. 35.

¹⁸⁶A.g.e. 74-75.

¹⁸⁷A.g.e. 92.

¹⁸⁸A.g.e. 108.

¹⁸⁹A.g.e.139-140.

¹⁹⁰A.g.e. 143.

İbn Atâullah el-İskenderî, kişinin kaybettiği şeye üzülmemesinin sebebinin o şeyi çok sevmesinden kaynaklandığını belirten bir hikâyeye anlatır: Hükümdarın birine zümrütlerle, mücevherlerle donatılmış bir bardak armağan edilir. Bu hediyeye çok sevilen hükümdar, hikmet ehli bir zâta hediyeyi gösterir. O zât ise bu hediyenin belâ ve fakirlik getireceğini söyleyince hükümdar şaşırır. Hikmet ehli kişi ise “Eğer kırılırsa sabredilmez bir musîbet, çalınırsa benzeri bulunmaz bir fakirlik olur. Oysa size verilmeden evvel bu musîbet ve fakirlikten emindiniz” cümleleriyle konuya açıklık getirir. Onun konuşmasından hemen sonra hükümdarın elinden bardak düşer ve kırılır. Bu duruma çok üzülen hükümdar şöyle der: “O zât doğru söylemiş. Keşke bardak bana hiç verilmeseydi”.¹⁹¹

İnsana sıkıntıların verilme sebebi kişinin kalbini zâhid kalmasını sağlamaktır.¹⁹² Kişi dünyadan kolayca yüz çevirmesi için belâlarla sınılanır.¹⁹³ Bazen insan Allah’la daha fazla meşgul olsun diye dostlarının kendini terk etmesi imtihanıyla sınılanır.¹⁹⁴ Bazen insanlara kalbi bağlanıp kalmasın diye insanların eziyetiyle imtihan olur. Kişiyi Allah Teâlâ’ya yaklaştıran düşman, O’ndan uzaklaştıran dosttan çok daha hayırlıdır. Kulların velilere işkencesi, Allah’ın ezelden bugüne insanlar üstünde görülen sünnetidir¹⁹⁵ nitekim peygamberimiz de insanların eziyetiyle sınılanmıştı: “Allah yolunda bana eziyet edildiği kadar kimseye eziyet edilmedi.”¹⁹⁶

Abdülkâdir Geylânî’de insanlara nefislerinin arzularına uymamayı tavsiye eder.¹⁹⁷ “Sabırlı ol. Her şeyin ardından koşsan da kısmetini ancak ele geçirirsin. Ne hırsla koş ne de gelecek olan gelir diye otur, yat”.¹⁹⁸

¹⁹¹el-İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*,200.

¹⁹²A.g.e. 202-203.

¹⁹³A.g.e. 203.

¹⁹⁴A.g.e. 203-205.

¹⁹⁵A.g.e. 198-199.

¹⁹⁵A.g.e. 200-205.

¹⁹⁶Tirmizî, *Kıyâme*, 24.

¹⁹⁷Sad 38/26.

¹⁹⁸Abdülkâdir Geylânî, *Fütûhu’l-Gayb*, (İstanbul: Kurtuba Kitap.2015), 2.bs.109.

Şehvete sabretmeyi de kişinin nasibinde evlilik varsa Allah Teâlâ'nın bunu kolaylıkla vereceğini, nasibinde evlilik olmayan kişinin de bu arzuyu kalbinden çıkaracağını söyleyerek yapar.¹⁹⁹

Kişi başına gelen belâya tahammül etmek zor gelse bile sabretmeli ki Allah Teâlâ'nın rızasını kazansın. Eğer bu sabırda başarılı olursa bir cevhere dönüşür sabırsızlık gösterirse elindeki nimetlerden mahrum olur.²⁰⁰ Belâ korkulacak bir şey değildir. Peygamberimizin de hadislerinde geçtiği gibi hastalıklar günahların dökülmesine sebep olur.²⁰¹ Aslında belâ gibi görünen her şey kişinin olgunlaşmasına vesiledir. Kalbinin nûr ile dolmasına, dilinin açılıp hikmetli sözler söylemesine vesile olur. Öyle ki kişi hep muhabbetten bahseder.²⁰²

Hayır ve şerri görünümü aynı fakat tatları farklı olan iki meyveye teşbih eden Abdülkâdir Geylânî, kişinin bir anlık hevesle şer olan meyveyi seçip nefesine uyduğu zaman arkasından gelecek belalara sabredemeyeceği için maneviyatı bozulabileceğini söyler. Kişi, bu meyvenin acı tadını gidermek için su içse bile o su, zehir etkisiyle bütün vücuduna zarar verir.²⁰³

Abdülkâdir Geylânî, Allah'ın bazı insanları paradan yana nasipsizlikle imtihan ederken gerçekte onları, gûnahtan koruduğunu söyler. Bazı insanların da halkın sahte sevgisinden mahrum bırakılarak aslında insanlarla oturmakla oluşan gıybet gibi manevi zararlardan korunduklarını söyler. Bu işler zâhirde bela gibi görünse de hakikatte bir nimettir. Ona göre Allah Teâlâ, bu kulları için hayır murat etmiş kendisinden gayrısıyla meşgul etmek istememiştir.²⁰⁴

İnsanların imtihan olmalarını kralların bir ülkeye hükmetmek için yerle bir etmelerine benzeten Geylânî, kalbin sadece Allah'ı sevmek için yaratıldığını, bu yüzden imtihanlarla kalbin korunduğunu ifade eder. Bu yüzden imtihana tutulduğunda kişi ümitsizliğe

¹⁹⁹Abdülkâdir Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, 78.

²⁰⁰A.g.e. 98.

²⁰¹Buhârî, Merdâ 7/2.

²⁰²A.g.e. 99.

²⁰³A.g.e. 122.

²⁰⁴Abdülkâdir Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, 124-125.

düşmemelidir.²⁰⁵ İmtihani sabırla karşılayan altına benzer. Altın paralar, esnafın elinde hatta kötü insanların elinde dolaşsa bile padişah emredince bütün altınlar toplatılır. Eritilip sultanlara taç yapılır. İnsana en faydalı şeyleri Allah yapar. O'na güvenmek ve inanmak gerekir. Bunun sonucunda kendisinin mânevî derecesi yükselir.²⁰⁶ Sabırsızlık gösterip Allah Teâlâ'ya sövüp sayarsa dünyasını ve ahiretini kaybeder. Ahirette en nasipsiz olan kul, dünyada fakirlik çekmiş ahirette de cehenneme gidecek kişidir. İşte bu duruma düşmemek için kişi, peygamberlerin işaret ettiği yoldan ayrılmamalıdır.²⁰⁷

Bazı müfessirler, ibadeti sevgi olarak açıklamışlardır. Peygamber (sav) efendimiz, bir hadislerinde “Bir kul Allah tarafından sevilince, iptilaya uğrar, buna sabrederse ardından iktinâ gelir”²⁰⁸. İktinâ ise kişinin evladının, malının, ailesinin elinden alınmasıdır. Servet ve evlat Allah sevgisine düşen bir gölge gibidir. Eğer bu sevgide kişi aşırı giderse şirk koşmuş olur. Allah Teâlâ'da, kulun kabinde sadece kendi sevgisi olsun ister. Böylelikle kulunun kalbinde dünyaya ait hiçbir sevgi bulunmaz tâ ki kalbi, temiz bir kap halini alır. Böylelikle mânen yükselmeye başlar. Kul, teslim olmaya başladıkça paraya kavuşur böylece haramdan kurtulur. Evlat sahibi olur aile kurar. Yani iki cihanı da ferahlık olur.²⁰⁹

Yatsı vaktinde ne kadar istesek bile gündüz olmaz. Şafak sökene kadar beklemek zorundayız ki gün ağarsın. Güneşte, dünya da rüzgâr da bizim emrimizde değil. İnsan, dua etmeye devam etmelidir.²¹⁰

İnsan sopanın önündeki top gibi yuvarlansa da Allah Teâlâ'ya teslim olmalıdır. Tıpkı annesinin göğsünde süt emen bebek, gassalin elindeki meyyit gibi.²¹¹

İnsana hastalık gelebilir, çocuğu ölebilir, malı gidebilir, bunları hoş karşılamalıdır. Bunlar kişiyi manevi kirlerden koruyarak öteki âlemde sevdiklerine kavuşmasını sağlar. İnsan Allah'ın kendisi için hayır murat ettiğini kendisini sevdiğini unutmamalıdır. Şöyle

²⁰⁵ Abdülkâdir Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, 125-126.

²⁰⁶ A.g.e.129.

²⁰⁷ A.g.e.132-133

²⁰⁸ Tirmizî, *Zühd* 57,

²⁰⁹ Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, 137-139.

²¹⁰ A.g.e.144-147.

²¹¹ A.g.e, 192.

diyebilir: “Madem seviyor niye cefa ediyor?” Peygamberimiz de en çok cefa çeken, en sevilendir. Çünkü ilâhi derecelerin artması ancak sabırla olur. Dünya, öbür âlemi kazanma yeridir. Amel yapma ve sabretme yeri. Sonra bu dünya biter ve inanlar öbür âlemde sonsuz saadete ererler.²¹²

Sabır sıfatını kuşanan müminler çok talihli insanlardır. Çünkü sabır, Allah katında mertebesi yüksek olan kullara verilen bir nimettir. Sabır, insanı hayvanlıktan kurtarır, insanlığa çeker getirir. Sabır maksada erişmeyi kolaylaştırır. Fakirliğe sabreden beyliğe erişir. Düşmana sabreden savaştan galip çıkar. Ayrılığa sabreden visâle kavuşur. Bu yüzden “Sabır, selametın anahtarındır” denmiştir. Çeşit çeşit musibetler vardır. Musibetler, insanı tecrübe etmek içindir. İbn Mübârek der ki: “Musîbet birdir, sabretmezsen iki olur”. Musîbet geldiğinde sabretmeye çalışmalı, “Keşke şöyle olmasaydı” denmemelidir. Allah Teâlâ’yı sevenler, musîbete uğradıklarında nefislerine muhalefet ederek sabrederler. Nefse hoş gelen nimetlere de şükrederler. “Gelse celalinden cefâ yahut cemâlinden vefa ikisi de câna safâ” diyerek her geleni hoş karşılarlar. Âşıklar bela ile nimeti ayırt etmeden yaşarlar. Belâ Allah Teâlâ’yı (c.c) sevenlere verilmiştir ki sevgilerindeki doğruluk ortaya çıksın Allah’a olan muhabbetleri ilerlesin.²¹³

Eşrefoğlu Rûmî, sabrı bir âsâyâ benzetir. İnsan sarp yerlerde yürürken ona dayanarak yürüdüğü için düşmez. Bir köpek ya da düşman geldiğinde âsâyâ onları savuşturur.²¹⁴

Yûnus Emre ise sabrı peygamber hikayelerine vurgu yaparak sade ve net bir şekilde anlatmayı tercih eder. Bilir ki en büyük sabır, kişinin nefsiyle yaptığı savaşta gerekecektir. Sabır yürünmesi zor bir yoldur. Sabır sonunda mükafatlar olan bir ilaçtır. “Sultan” diyerek Allah Teâlâ’dan bahseden Yûnus Emre O’nun için her belâyâ katlanacağını aşıklığın da bunu gerektirdiğini ilan ederek sevgili için çekilen cefânın insana hoş geleceğinden bahseder.²¹⁵

²¹²Geylânî, *Fütûhu ’l-Gayb*, 247-249.

²¹³ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki ’n-Nüfûs*, (İstanbul: Merve Basın Yayın Dağıtım. 2007), 227-230.

²¹⁴ A.g.e. 245.

²¹⁵ Seda Altun, “Yunus Emre Divânı’nda Sabır ve Ahlâk”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (Eylül 2020), 1673-1694.

Tasavvuf ehli başa gelen her şeye sabırla bakmaya çalışmışlar, yukarıdaki örneklerde olduğu gibi olayların zâhirine değil de hikmetine odaklanmaya çalışmışlardır. Bu mânada sabrı kuşanmış insanın dünya hayatındaki kaygı ve korkularıyla çok rahat baş edeceğini ruh halinin başına gelen her sıkıntıda olumlu olacağını Hz. Ömer'in cümleleriyle anlamaktayız: “Sabır ve şükür iki binektir. Hangisine binersem bineyim aldırım; ikisi de benim için makbuldür.”²¹⁶

2.2. Şükür Kavramı

2.2.1. Şükürün Lügat Anlamı

Şükür kelimesi müteşekkir olma, övünç, metih, ödüllendirme, duayla yaklaşma, değer bilme anlamlarını taşımaktadır.²¹⁷

Şükür, kişiye gösterilen iyi davranışı değeriyle bilmek ve onu herkese yaymaktır. Tanrı'ya karşı olan minneti göstermek,²¹⁸ mutlu bir durumdan yapılan iyiliği bilerek karşı tarafa dil, el veya kalp ile güzel bir şekilde karşılık vermek diye ifade edilir.²¹⁹

Şükür; iyiliği bilip yaymak, nimet vericiyi meth-ü senâ etmek, övmek,²²⁰ nimetin Allah Teâlâ'ya ait olduğunu itiraf etmektir.²²¹ Şükür, kula verilen en büyük nimetlerdendir. Nimet geçici bir şey şükür ise kalıcı bir nimettir.²²² Şükür nimeti fark edip nimetin sahibine yapılıır. İlim, hal ve amelden oluşur.²²³

Şükür nimeti açığa çıkarmak ve nimette artma ve çoğalma demektir Arapçada şiddetli yağmur yağdığında ve meme sütle dolduğunda ‘iştekeratü's sema’, bir ağaç

²¹⁶ Esmâ Sayın, “Tasavvuf Kültüründe Sabır Kavramının Psikolojik Etkileri”, *Batman Üniversitesi*

Yaşam Bilimleri Dergisi, (Ocak 2012), 413-422.

²¹⁷ Manzûr, *Lisânü'l-Arabî*, C. II, 344.

²¹⁸ İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, 170.

²¹⁹ Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 131.

²²⁰ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 466.

²²¹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 363.

²²² Bilal Gündüz, *Kur'an'da Küfrün Karşıtı Olarak Şükür*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal

Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi), 2011, 5.

²²³ İmam Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, C.4, 145.

filizlendiğinde “şekîratü’ş şeceratü” denir.²²⁴ Araplar, kendisine verilen ot ve yemden daha fazla yağ çıkaran hayvana “şekûr hayvan” derler.²²⁵

2.2.2. Şükürün Terim Anlamı

Şükür terim manasıyla insanlardan ya da yaratıcıdan gelecek maddi-manevi her türlü nimetten ötürü minnet borcunu aktarma, o nimete dille ya da kalben ya da eyleme geçerek karşılıklı bulunma, Rabbe itaat ederek günahlardan kaçınma şartıyla o nimetin karşılığını olumlu manada verme olarak bilinmektedir.²²⁶ Kuşeyrî, tasavvufta önde gelen şahısların; kalpten gelen bir hürmetle nimeti verenin iyiliğini usûlüne uygunca anmak şeklinde ifade etmiştir. Allah’a gösterilecek minnettarlık için şükür; insanlara gösterilecek minnettarlık için ise teşekkür sözcüğü yer almaktadır. Şükür kelimesine ters düşen küfür kelimesi ise nimeti reddetme ya da ona nankörlük etme durumları için kullanılmaktadır. Övgü manasına gelen hamd kelimesi, şükür ile pek uzak manalarda değildir. Hamd kelimesi şükür kelimesini de içine alabilecek genişlikte ve manadadır. İnsanlar iyiliklerinin yanı sıra, güzel özellikleriyle de övülmektedir. Şükür kelimesi ise yalnızca iyiliğe karşı gösterilen övgüden bahseder. Yaratıcıdan ya da kullardan görülen nimetten ötürü minnet borcunu dile getirme, ona karşılık verme olarak tanımlanmaktadır.²²⁷

Şükürün ıstılahi anlamı ise kulun Allah Teâlâ’nın kendisine verdiği nimetleri diliyle insanlara anlatması, kalbiyle verilen nimetlere şahitlik ederek Allah Teâlâ’yı sevmesi ve âzâlarıyla da nimetleri verene en güzel şekilde kulluk görevlerini ifa etmesidir. Kul, verilen nimetleri fark ederek bu nimetlerden nimetin sahibine ulaşmayı ve O’nu tanımaya çalışmalıdır. Kulluk yolunda gayretle yürümeye çalışmalı ve unutmamalı ki bu gayret insanı imana götürür. Zaten imanın ilk basamağı şükür, küfrün ilk basamağı da örtmek yani inkâr etmektir. Bu yüzden Allah Teâlâ Kur’an’da iman etmeyi ve İslam’ı şükür diye anlatmıştır.²²⁸ Ramazan Bayramının bir adı da “Şükür Bayramı”dır. Bu ayı müslümanlar,

²²⁴İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arabî*, 344.

²²⁵Kuşeyri, *Kuşeyrî Risâlesî*, 363.

²²⁶Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muḥîṭ*, C.2. 2071.

²²⁷Cürcânî, *Ta’rifât*, 130.

²²⁸İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arabî*, 344.

kendilerine verilen nimetlere şükür nişânesi olarak oruçla, sadakalarla ve diğer ibadetlerle süslemektedir.²²⁹

Elindeki nimete şükredenler şâkir adıyla, kaybettiklerine şükredenler ise şekûr adıyla anılmaktadır.²³⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, nimetleri dünya ve ahiret nimetleri olarak ikiye ayırmış dünya nimetlerine akıl, sağlık, cömertlik, doğruluk gibi güzel ahlak vasıflarını saymış ahiret nimetlerinde ise insanı Allah'ın rızasına götürecektir iman ve cennetteki sonsuz güzellikler olarak belirtmiştir.²³¹ Şükür üçe ayrılır: İlim şükürü, hal şükürü ve amel şükürüdür. Dilde şükürü âlimler, halde şükürü arifler, fiilen şükürü ise âbidler yapmaktadır.²³² Abdülkâdir Geylânî' ye göre; dilden gelen şükür nimetin Allah'tan olduğunu ifade eder. Kalp ile gelen şükür ise tüm nimetlerin sadece Allah'tan olduğuna sebat etmektir.²³³

İnsan bir imtihana tutulduğunda bile daha kötüsü olmadığı için şükretmeli, rabbinden razı olmalı, bollukta ve zenginlikte ise şımarmamalıdır. Sehl et-Tüsterî'ye bir adam gelip hanesine hırsız girdiğini ve eşyalarını çaldığını söylediğinde o, “Allah Teâlâ'ya şükürde bulun ya iman hırsız şeytan yüreğine girip tevhid inancını çalsa ne yapardın?” cevabını verdi.²³⁴

Said Nursî ise bütün canlıların yaşamak için rızka ihtiyacı olduğunu rızkın etrafında toplandıklarını rızkın ise şükürle oluştuğunu ve arttığını söylemektedir. Diğer canlıların fitrî olarak şükrettiğini insanın ise verilen nimetlere şükretmek yerine şirki tercih ettiğini ifade etmiştir. Şükürün terazisini ise kanaat etmek, iktisatlı davranmak. Allah'tan râzı ve memnun olmak olarak tarif etmiştir. Şükürsüzlüğün ölçütünü ise hırslı olmak, israf etmek,

²²⁹Ahmet Ak, “Maturîdî'nin Şükür Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, (Ağustos 2006), 194.

²³⁰Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesî*, 364.

²³¹Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, C.I, 127

²³²Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesî*, 364.

²³³Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 466.

²³⁴Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesî*, 366.

haram helal ayırt etmeden yemek ve nimete hürmet etmemek olarak izah etmiştir. İnsanı en yüksek makama çıkaracak, diğer varlıklardan ayıracak en güzel vesile şükürdür.²³⁵

İmam Mâtûrîdî Allah Teâlâ'ya şükretmeyi kulluğun anahtarı olarak görmüş bütün ibadetlerin asıl amacının şükür olduğunu ve şükürün eldeki nimeti arttıracak olduğunu belirtmiştir. İnsanın yapılan iyiliği fark edip iyilik sahibine yaptığı övgüye şükür, iyilik sahibini menfaat görmeden övmeye hamd denir ki şükürden kapsam olarak daha geniştir. Şükür nimetin karşılığını ödemek, insanın bulunduğu her durumda Allah Teâlâ'yı hatırlaması, verilen nimetleri O'nun yolunda kullanması ve kendisine verilene razı olmasıdır. Dünyada yaratılan güzellikler kişinin şükürünü arttırmak içindir. Yine İmam Mâtûrîdî korku, fakirlik ve açlığın zıddı olan halleri yani emniyette, zenginlikte ve toklukta yaşamının kıymetinin bilinmesi sabrı ve şükürü öğretmek için olduğunu her şeyin zıddı ile anlaşılmasının mümkün olduğunu vurgular.²³⁶

Riyâdü'n-Nâsîhîn' de nimetler aşikâre ve gizli olarak ikiye ayrılmış ve hepsinin şükür gerektiği vurgulanmıştır. Uzuvarın düzgün ve sağlıklı yaratılması aşikâre nimet; güzel ahlak ise gizli nimettir. Selâmet açık nimet; İslam üzere olmak gizli nimettir. Peygamber açık nimet; evliya gizli nimettir. Bazı âlimlere göre de aşikâre nimet mülk sahibi olmak; ilim sahibi olmak ise gizli nimettir. Kimine göre açık nimet salih evlat, gizli nimet ise salih eştir. Su ile abdest almak da açık nimet olarak zikredilmiş, gizli nimet olarak da Allah için dökülen gözyaşı olarak kabul edilmiştir. Yöneticiler için ise iyi vezir açık nimet, doğru rey ise gizli nimet olarak görülmüştür. Gece duası açık nimet, gündüz cömertlik gizli nimettir. Yine açık nimet ilim, gizli nimet hilm olarak kaydedilmiştir.²³⁷

İnsanlara verilen nimet çeşitleri olarak da rızık, hayvanlar, gece ve gündüz, rüzgâr, yağmur, deniz, Kur'an, hikmet olarak belirtilmiştir.²³⁸

Sonuç olarak şükretmek; insanın daha huzurlu yaşamasına vesile olan bir araçtır. Hayatından razı olan bir kul elindeki nimetlere şükür edebilir. Öyleyse insanın

²³⁵Said Nursî, *Mektûbat*, (İst: Envar neşriyat, 2019) 28. Mektup 5. Risale. 467-469

²³⁶ Osman Oral, "Matûrîdî' de Sabır, Şükür ve Hikmet İlişkisi", *Mütefekkir, Aksaray Üni. İslami İlimler Dergisi*, (Aralık 2015), 343-362.

²³⁷ Mevlânâ Muhammed Rebhâmi, *Riyâdü'ün-Nâsîhîn* çev: A. Faruk Meyan, (İstanbul: Berakât yayınevi, 1979), 1.bs. 385-386.

²³⁸ Durak Pusmaz, "Kur'an'da Şükür Kavramı", *Diyanet İlmi Dergi*, (Eylül 1999), 67-71.

sorumluluklarından biri elindeki nimetleri fark edebilme yeteneğini kazanıp hayatına daha huzurlu bir şekilde devam etme gayreti göstermektir. Şükretme nimetini elde etmiş bir insan, hayatın zorluklarını daha kolay atlatacaktır.

2.2.3. Şükürün Çeşitleri

2.2.3.1. Kalp ile Yapılan Şükür

Kalp ile yapılan şükür, şükür çeşitlerinden biridir. Mü'min, kendisine verilen nimetin, kendisi hak ettiği için değil de nimet sahibinin cömertliğinden kaynaklandığını ve tamamen O'nun lütfunun olduğunu bilirse kalben şükretmiş olur.²³⁹ Bu konu ayette de şöyle geçmektedir: “Size gelen her nimet Allah'tandır”.²⁴⁰ Kalp ile şükredebilmek ancak güçlü bir iman ile mümkündür.²⁴¹

Mü'min, Allah'ın kendisine verdiği âzâları, O'nun yolunda kullanarak Allah'a şükürünü en güzel şekilde yerine getirmiş olur. Saîd Nursî'nin de belirttiği gibi elmayı yiyen bir adam Elhamdülillah dediğinde gerçek bir iman, samimi bir tevhide şükürle gösteriyor ve yediği o elma nura dönüşüp ahiret meyvesi oluyor.²⁴²

Tasavvuf ehline göre ise şükür, Allah'tan gayrisıyla ilgilenmemek ve O'nun adını bir an bile dilinden düşürmemektir.²⁴³

Kalben şükür, rızkın Allah'tan geldiğini bilmek, O'na tevekkül etmek, O'ndan başkasına boyun bükmemektir. Ayrıca kin tutmamak, kimseye kızmamaktır.²⁴⁴

²³⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muḥîṭ Tercümesi*, 2071.

²⁴⁰en-Nahl, 16/53.

²⁴¹Hasan Bulut, “Kur'an Bağlamında Sabır ve Şükür İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Aralık 2020), 343.

²⁴²Nursî, *Mektûbât*, 467-469

²⁴³ Nursî, *Mektûbât*, 469.

²⁴⁴ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, (İstanbul: Beyan yay. 1986) 1.bs 493; Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, C.4. 145.

Abdülkâdir Geylânî bu konuda şöyle demiştir: “Kişinin üzerinde her ne nimet varsa Allah’a aittir hatta şükretme duygusu bile. Kişi kalben bunları bilmeli ve diliyle şükrederek kalbine tercüman olmalıdır”.²⁴⁵

2.2.3.2. Dil ile Yapılan Şükür

Kavlî şükür de denilen bu şükür çeşidi nimetleri Allah’tan bilmek ve O’nu anmak, O’nu zikretmek, İslam’ı anlatmak şeklinde olur. Dille şükür, kişinin elde ettiği nimetlerden dolayı sevinmesi, nimetin sahibini övmesi ve O’na teşekkür etmesidir.²⁴⁶ Ayette de bu konu şöyle geçer: “Rabbinin nimetine gelince onu minnet ve şükranla an”²⁴⁷ Abdülkâdir Geylânî Hazretleri de şükür, bütün nimetleri Allah’tan bilmek ve nefse pay çıkarmamaktır diye izah eder. Kişiyeye gelen iyilik, sebepleri farklı görünse de Allah’tandır. Sebeplere takılmadan nimetin Allah’tan olduğunu bilmek öncelikle şükürü O’na yapmak sonrasında insanlara teşekkür etmek gerekir. Bu konuyu hediye örneğiyle şöyle anlatmıştır: İnsana bir hediye geldiğinde hediyeyi getirenin güzelliğine mi bakmalı yoksa hediyeyi gönderenin güzelliğine mi? Kişi eğer hediyeyi getiren kişinin güzelliğiyle ilgilenip göndereni unuttuyorsa şu ayette geçen durum gibi olur: “Onlar dünya hayatının dışını bilirler, bunun ötesinden gafildirler”²⁴⁸ İnsan akıllıca davranıp sebeplere bağlanmamalıdır. Akıllı kimse işin sonunu bilendir. Dışa bağlanıp, işin iç âlemini unutmak bir cahillik sayılır.²⁴⁹

2.2.3.3. Beden ile Yapılan Şükür

Kulun bütün âzâlarıyla Allah’a şükretmesidir. Yani kendisine emanet olarak verilen bedenini tüm organlarıyla beraber Allah’ın yolunda O’nun emrettiği şekilde kullanarak vefa göstermesidir.²⁵⁰ Örneğin göz nimetini hayra bakmak için kullanmalı bize günah kazandıracak şeylere bakmaktan uzak durmalıyız. Abdülkâdir Geylânî bu şükürü, bütün duyguları ibadette kullanmakla olur diyerek ifade etmiştir. Allah’tan başka hiçbir sese

²⁴⁵Geylânî, *Fütûhu’l-Gayb*, (İstanbul: Kurtuba Kitap. 2017), 2.bs. 217.

²⁴⁶Ahmed Kalkan, *Ansiklopedik Kur’an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, (İstanbul: Davut Emre Yay. 2011), C. 9, 733-742

²⁴⁷ed-Duhâ, 93/11.

²⁴⁸er-Rûm, 30/7

²⁴⁹Geylânî, *Fütûhu’l-Gayb*, 217.

²⁵⁰Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesî*, 363.

kulak vermememiz gerektiğini söylemiş aksi takdirde Allah'a tapar gibi nefsâni arzulara ve şeytana taparsak zalimlerden olacağımızı bildirmiştir.²⁵¹

2.2.4. Şükürle İlgili Kavramlar

2.2.4.1. Hamd

Hamd, senâ (övgü), rızâ, karşılık verme, hakkı ödeme²⁵² “Üzerine lâzım gelen hakkı ve nimetin şükürünü eda eylemek”²⁵³ anlamlarında kullanılır.

Allah Teâlâ Kur'an'a hamd ederek başlamıştır. Ayrıca İslam'a daveti anlatan, içeriğinde müşriklerle mücadeleden bahseden dört surede hamd ile başlamaktadır ki bu sureler şunlardır: En'âm, Kehf, Sebe' ve Fâtır.²⁵⁴

Kur'an'ı Kerim' de Hz. İbrahim'in ilerleyen yaşına rağmen baba olma nimeti sebebiyle hamd ettiği vurgulanır.²⁵⁵ Hz. Dâvûd ve Hz. Süleyman'ın kendilerine verilen ilim sebebiyle hamd edenler oldukları belirtilmektedir.²⁵⁶ Bu iki peygamber kendilerine verilen hükümdarlık nimetinden bahsetmeye bile gerek duymamış ve ilim nimeti için hamd etmişlerdir. Bu da bize ilmin ne kadar büyük bir nimet olduğunu göstermektedir.²⁵⁷

Hz. Nuh'un kendisine iman etmeyen zalimler topluluğundan kurtulduğu için olan hamdi ayetlerde geçer.²⁵⁸

Allah Teâlâ, Kur'an' da peygamberimize hamd etmesini tavsiye ederek onun şahsında biz müslümanların çok hamd etmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Peygamberlerin hamd edişi ümmetlere örneklik teşkil eder ve onların hamd eden insanlar olmasına vesile olur.²⁵⁹

²⁵¹Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, 218.

²⁵²Mustafa Cihad Bakkal, *Kur'an-ı Kerim'de Hamd Kavramı*, (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 7.

²⁵³Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, C.I.600.

²⁵⁴A.g.e. 83.

²⁵⁵İbrâhim, 14/39.

²⁵⁶en-Neml, 27/15.

²⁵⁷ Bakkal, *Kur'an'ı Kerim'de Hamd Kavramı*, 94-97.

²⁵⁸e'l-Mü'minûn, 23/28.

²⁵⁹Bakkal, *Kur'an'ı Kerim'de Hamd Kavramı*, 97.

Mutasavvıflar, hamdi beş başlık altında toplamaktadır.

- Hamd-i kavli ve lisanî: Peygamber diliyle ifade edilirse; Allah'ın zatına övgü yağdırması durumudur.
- Hamd-i hâlî: Gönül ve ruh harekete geçer. Allah'ın ahlakı ile ahlak sahibi olmaktır.
- Hamd-i lügavi: Saygı niyeti güdülerek dille yapılan hamddır.
- Hamd-i fiili: Hareketli ve bedensel tüm işleri Allah için yapmaktır.
- Hamd-i örfî: Verilen nimetlere saygı için yapılan tazimi unutturmayandır.²⁶⁰

Hamd etmek, şükürden daha kapsamlıdır ve bu yüzden hamd, medih kelimesinden dar ve şükür kelimesinden de daha geniş anlamdadır. Bu bağlamda şükredilen her anda hamd edilmiş olunmaz. Ancak hamd edilen her anda şükür bulunur. Hamdın her türlü medih olarak görülür. Ancak yine medihin her türüne hamd denilemez.²⁶¹

Zâhid Şakîk-ı Belhî'ye göre hamd etmekte kemale ermek için şartlar vardır. Hamdın üç basamağı şu şekildedir: Neticede ulaşılan her nimetin Rab'dan olduğunu bilmek, Allah'tan gelen her şeye razı olmak, nimetin kudreti bedende de olduğu vakitçe Allah'a asla isyan etmemektir.²⁶²

2.2.4.2. Küfür

Küfr kelimesi yaratıcının varlığını, yegânelerini, vahiy ettiği bilgi ve esasları, tüm peygamberlerini reddetmek ve kabul etmemek manalarına gelmektedir. Örtme,²⁶³ nankörlük etme²⁶⁴ şükürün zıddıdır.²⁶⁵

Küfr kelimesi bir şeyi örtmek gizlemek manasında kullanılır. Çiftçi toprağa tohumu gizlediği için kafir denilir.²⁶⁶ Kâfir kelimesi de Allah'ın vermiş olduğu nimetlere minnet

²⁶⁰Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 194.

²⁶¹İsfehânî, *Müfredât*, 2.

²⁶²Kurtubî, *el-Câmi'li-Ahkâmil-Kur'an*, 94,

²⁶³Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 297.

²⁶⁴Cürcânî, *Ta'rifât*, 189.

²⁶⁵İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C. V. 144.

²⁶⁶İsfehânî, *Müfredât*, 918.

etmeyen, nankörlük eden anlamında kullanmıştır. Küfr, imanın zıddı olarak kullanılmaktadır.²⁶⁷

Ehlişünnetin sâdik kelamcıları; imanı sadece kalbin onayından varsaymaktadır. Onlara göre küfür, İslam'ın özünde yer alan esasların tamamını ya da birkaçını kalp ile tasdik etmemek ve inanmamaktır. Diliyle müslüman olduğunu söyleyene artık kafir değil, münafık denir.²⁶⁸

Küfür kelimesi Kur'an'ı Kerim'de imanın zıttı olarak geçmektedir.²⁶⁹ Bazı yerlerde nankörlük anlamında geçer. Firavun'un Hazreti Mûsâ'ya nankörlükle itham etmesi gibi. (Allah'ın emri kendisine tebliğ edilince Firavun) dedi ki: "Biz seni çocuk iken himayemize alıp büyütmedik mi? Hayatının birçok yıllarını aramızda geçirmedin mi? Sonunda o yaptığın kötü işi de yaptın. Sen kâfirin (nankörün) birisin"²⁷⁰ Örtmek ve kapatmak anlamında da kullanılmaktadır. "Ey Rabbimiz! Gerçek şu ki; biz, Rabbimize inanın diye imana çağırın bir davetçiyi işittik, hemen iman ettik. Artık bizim günahlarımızı bağışla, kötülüklerimizi ört (keffir), ruhumuzu iyilerle beraber al, ey Rabbimiz" âyet-i kerimesinde de bu manayı görmek mümkündür.²⁷¹

Küfür kelimesi bazen de bir farzın terkedilmesi gerektiğini ifade için kullanılır. "Yoluna gücü yetenlerin o evi haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim terk ederse (kefera) bilmelidir ki Allah bütün âlemlerden müstağnidir".²⁷² Bir şeyden beri olma manasında da kullanılmaktadır. Hesap gününde şeytanın söyleyeceği şu söz bu manayı

²⁶⁷İzutsu, *Kur'an'da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*,146.

²⁶⁸Sa' duddîn Mes'ûd b. Fahriddîn et-Teftazânî, *el-Makâsîd*, çev. İrfan Eyibil, (İst: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Yay.2019) 1.bs. 734.

²⁶⁹Âl-i İmrân, 3/190; Yûnus, 10/6

²⁷⁰eş-Şuarâ, 26/18, 19

²⁷¹Âl-i İmrân, 3/193.

²⁷²Âl-i İmrân, 3/97.

ifade etmektedir: “Kuşkusuz daha önce ben, beni (Allah’a) ortak koşmanızı (kefertü) tanımadım”.²⁷³

Küfür kelimesi Kur’an’da 536 yerde geçmektedir.²⁷⁴ Küfür, içinde şirk ve tekzip gibi günahlar ihtiva eden bir nankörlük çeşidi olarak görülmektedir. Şirk ise Allah’a yapılan bir iftiradır.²⁷⁵

2.2.4.3. İsrâf

İsrâf kelimesi sözlük manasına bakıldığında ileri gitme, sınırını aşma, gaflete düşme, cahillik benzeri manalar taşıyan ‘seref’ sözcüğünden doğmuştur. Genel bağlamda inancın, sözlerin ve eylemlerin; İslam’da akıl ile adetlerin aşırı görmediği ve uygun bulduğu sınırların dışına taşmak israf olarak değerlendirilir.²⁷⁶ Maddi olanaklar, mal, servet, para ile gayrimeşru görülen gayeler israf kapsamına girmektedir.

İsrâf, bir şeye normalden fazla düşkün olmak, bir şeyi gözden kaçırmak, bilmemek, hata yapmak, annenin evladına aşırı süt vererek midelerini bozmasıdır.²⁷⁷

Gazâlî, israfı İslam’ın örfün ve toplumun elzem gördüğü şeylere yeterli ve ölçülü harcama durumu eli açıklık olarak nitelendirmektedir. Doğru ölçünün altına inmek eli sıkılık olarak değerlendirilir. Ölçünün çok üstüne çıkmak ise israfı doğurur.²⁷⁸

Râgıp el-İsfehânî ise israfı genelde harcama konusunda kullanılmışsa da hakikatte herhangi bir işte haddi aşmak olarak yorumlamıştır.²⁷⁹

²⁷³İbrâhîm 14/22.

²⁷⁴Yunus Ekin, *Kur’an’a göre ‘Küfür’ Kavramı*, (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 28.

²⁷⁵A.g.e. 35.

²⁷⁶İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, C. IX. 149.

²⁷⁷A.g.e. C. IX.148-150.

²⁷⁸Gazâlî, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, C3. 259-260.

²⁷⁹İsfehânî, *Müfredât*,493.

Cürcânî 'ye göre israf, değersiz bir gaye için çok mal sarf etmek, harcamada aşırılığa düşmektir. Ayrıca kişinin helal olmayan bir şeyi yemesi ya da helal olan bir şeyden ihtiyacının üstünde tüketmesidir.²⁸⁰

İsraf kelimesinin içinde şirk anlamı vardır. İnsan, inanma konusunda aşırıya gittiği zaman Hristiyanların “Allah, Meryem’in oğlu İsa’dır”.²⁸¹ Diyerek şirk koştukları gibi Allah’a şirk koşabilir.²⁸² Ayrıca israf, Kur’an’da Allah’ı unutma ve nankörlük olarak kullanılır.²⁸³

Bu kullanımlara bakıldığında aşırılık manasında kullanılan israf kavramının sadece tek bir ilmî alanla sınırlı olmadığını İslam hukukunun yanında inanç ve ahlaka dair konularda da kullanıldığını görmekteyiz.

2.2.4.4. Rızâ

Arapça radiye fiilinden türeyen rızâ sözcüğü; mevcut sıkıntı ve hüznün atılması ile kalbe doğan sevinme olarak ifade edilir.²⁸⁴ Rızâ, kulun benliğini Allah’ta yok etmesidir.²⁸⁵

“Kulun Allah’tan gelenlere hoşnutsuzluk göstermeyerek O’ndan râzı olması veya kulun Allah’ın emirlerini yerine getirmesi ve yasaklarından da sakınması neticesinde Allah’ın kulundan râzı olmasıdır”.²⁸⁶

Rızâ kelimesine iki farklı açıdan bakabiliriz: Birincisi Allah’ın kulundan râzı olmasıdır. Allah kulunun iman, amel, eylem, inanç, söz ve hareketlerini reddetmeyip sevap verir. Af gösterip cennete alması ve ödüllendirmesi rızânın sonuçlarındandır. İkinci rızâ şekli ise insanın yüce Allah’a rızâ göstermesi râzı olmasıdır. Kul bu durumda Allah’ın

²⁸⁰Cürcânî, *Kitâbü't-Ta'rifât*, 21.

²⁸¹el-Mâide suresi, 5/72.

²⁸²Halil İbrahim Karaarslan, *Kur'an'ı Kerim' de İsraf Kavramı*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek lisans Tezi, 2013), 34.

²⁸³Yûnus Suresi, 10/12

²⁸⁴Cürcânî, *Ta'rifât*, 111.

²⁸⁵B. Ali Çetinkaya, “Râzı olmak, Râzı olunmak”, *Diyanet Aylık Dergi*, (Eylül 2007), 8.

²⁸⁶İsfehânî, *Müfredât*, 203.

buyruklarına ve yasaklarına itaat eder. Helal ile haramın ayırımına önem verir. O'ndan geleni her şekilde memnuniyet ile karşılar.²⁸⁷

“Allah onlardan râzı oldu, onlar da Allah'tan râzı oldular” anlamındaki ayetler²⁸⁸ yüce Allah ile kulu arasında olan rızâ durumunun ikili olduğuna işarettir. “Bir mümin için Allah'tan râzı olma ve O'nun râzı olduğu bir kul olma en büyük mutluluktur”.²⁸⁹

Kuşeyri, rızânın başlangıçta kulun çalışmasına bağlı olarak bir makam olduğunu, nihayetinin ise kulun gayretiyle olmadığı için bir hâl olduğunu belirtmiştir. Ayrıca eserinde rızânın Allah Teâlâ'nın en büyük rahmeti olduğunu kime ikram edilmişse nimetlerin en büyüğü ile nasiplenmiş olduğunu söylemektedir.²⁹⁰

Râbia el- Adeviyye, râzı olmayı, nimete sevinir gibi musibete sevinmek²⁹¹ diye açıklarken Muhâsibî ise ilâhi kaderin meydana geldiği esnada kişinin kalbinin sakin olması olarak tarif etmiştir.²⁹²

Gazâlî, rızâ gösteren ve râzı gelen kişinin musibetlerin önünde durabileceğini hatta bu musibetlerden kimi zaman acı ve keder dahi duymayacağını aktarır. Gazi bir kişinin cihat sırasında vurulmanın acısını başlangıçta duymaması da buna dayanmaktadır. Râzı bir kulun duyduğu acı onu isyana götürmez. Başına gelen durumları normal olarak görür. Bu yolda çekilen acılar rızâ mertebesine çıkmaya asla engel değildir.²⁹³

Sûfîlere göre rızâ muhabbetin içine serpilmiştir. Muhabbetin semeresi rızadır dolayısıyla Allah'ın her kararına râzı gelmek sevgi ve muhabbetin esasındandır. Allah'ın cemâl ya da celâl sıfatları gereği yaptığı her şeye râzı olmak; kahrın da hoş, lütfunda diyebilmektir.

²⁸⁷ Fikret Karaman, *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, (Ankara: DİB. Yay. 2007), “Rıza”, 553.

²⁸⁸el-Mâide, 5/119; el-Mücâdele, 58/22; el-Fecr, 89/28; el-Beyyine 98/8.

²⁸⁹Âl-i İmrân, 3/174; et-Tevbe, 9/100.

²⁹⁰Kuşeyri, *Kuşeyri Risâlesi*, 393.

²⁹¹ Süleyman Uludağ, “Rızâ” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/56-57.

²⁹² A.g.e. 56-57.

²⁹³Gazâlî, *İhyâu Ulûmi 'd-Dîn*, C.4, 337.

Müslüman kişi yaratıcıya kendinden râzı olunması için duaya çıkmadan önce, kendi tüm benliğiyle Allah'tan râzı olmalıdır. Bu rızâ karşılıklıdır.²⁹⁴

İbnü'l-Arabî rızâ konusunda diğer sûfilerden farklı olarak şöyle düşünmektedir: Kişi belâ karşısında acı duyup sabredecek ki rızâ mâkâmına erişebilsin. Zaten din de acı karşısında sabrederek kadere teslim olmayı öğütlemektedir.²⁹⁵

Dekkâk, rızâyı musibetleri hissetmemek olarak değerlendirir. Çoğunlukla rızâ, kazaya ve kadere râzı olma ve başkaldırmamadır. Rızâda aranan şart, bir olay gerçekleşikten sonra gösterilmesidir. Öncesinde gerçekleşmesi ise azmetmek olarak nitelendirilir. Kaza ile Allah'tan râzı olma işini muhsinlerde görmek mümkündür. Şühedâlar da ise vusûl arzusu görülmeden Allah'a kalpten sevgi duymak rızâlarını gösterir. Daima terakki vaziyetinde bulunan Sıddıkların rızâsı, menzilde var olana yani hazıra rızâ göstermek kadardır. Allah'tan halka dönme olarak yapılan rızâ ise Mukkarrebîn'in rızâsı olarak değerlendirilir. Rızâ kapısı, tasavvuf yolundan geçmektedir.²⁹⁶

2.2.5. Kur'an'da Şükür

Şükür kelimesi Kur'an'da yetmiş beş ayette görülmektedir. Şükür, kişinin iman sahibi olan bir kul olarak verilen nimetlere razı olduğunun delilidir. Kişinin şükreden bir kul olmasından Allah Teâlâ'da hoşnut olur.²⁹⁷ Bu sebeple kullarını şükre teşvik edecek ayetler indirmiştir. “Bundan sonra, (artık) şükredesiniz diye sizi bağışladık”.²⁹⁸ Diğer ayette de kulların şükretmesi için ölümden sonra dirilttik²⁹⁹ ifadesi geçmektedir.

Nitekim başka bir ayette ise “Müslümanların ramazan ayında oruç tutması sahip oldukları İslam nimetine şükretmek içindir”³⁰⁰ buyurulmaktadır. Abdest, gusl ve teyemmüm ibadetlerini de kulların temizlenmesi ve üzerlerindeki nimetin tamamlanması için verildiği

²⁹⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 422.

²⁹⁵ Ayşe Beyza Korucu, *Tasavvufta Rıza Kavramı*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 15.

²⁹⁶ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 398.

²⁹⁷ Ahmed Kalkan, *Ansiklopedik Kur'an Kavramları ve Güncel Yansımaları*, 734.

²⁹⁸ el-Bakara, 2/52.

²⁹⁹ el-Bakara, 2/56.

³⁰⁰ el-Bakara, 2/185.

ve bütün bunların da kulların şükürlerinin artması için yapıldığı ifade edilmiştir.³⁰¹ Müslümanların yeminlerini bozmasının karşılığında kolaylık olarak sunulmuş kefaretlere de şükürlerinin artması içindir.³⁰²

Allah Teâlâ insanlara verilen nimetleri hatırlatarak “Umulur ki şükürünüz artar” ifadesiyle ayetleri nihayete erdirir. Bu nimetlerden biri de devedir.³⁰³ Bir diğeri gece ve gündüzdür.³⁰⁴ Rüzgârın esmesi,³⁰⁵ denizden çıkan ürünlerin yenilmesi ve süs eşyası olarak kullanılması, gemiler,³⁰⁶ savaşlarda korunmak için zırh yapımının öğretilmesi,³⁰⁷ anne karnında bir şey bilmezken dünyaya gönderilişimiz verilen işitme, görme ve gönül nimetleri gibi.³⁰⁸ İnsanların rızık kazanmalarını kolaylaştırmak için farklı geçim kaynaklarının yaratılması,³⁰⁹ yeryüzünden insanların faydalanmaları için farklı bitkilerin olması,³¹⁰ bu nimetler sık sık hatırlatılarak “Ne kadar az şükretmektesiniz”³¹¹ tespiti yapılır.

Ayetlerde insanın kendisine verilen nimetlere şükretmediği³¹² sadece Allah Teâlâ’dan sakınan kulların O’na şükredebileceği³¹³ peygamberimizin bu dünyadan ayrılması gibi

³⁰¹el-Mâide, 5/6.

³⁰²el-Mâide, 5/89.

³⁰³el-Hac, 22/36.

³⁰⁴el-Furkân, 25/62.

³⁰⁵eş-Şûra, 42/33.

³⁰⁶en-Nahl, 16/14.

³⁰⁷el-Enbiyâ, 21/80.

³⁰⁸en-Nahl, 16/78.

³⁰⁹el-A’râf, 7/10.

³¹⁰el-A’râf, 7/58.

³¹¹el-Mü’minûn, 23/78.

³¹²el-Bakara, 2/243.

³¹³Al-i İmrân, 3/123.

çok büyük bir imtihanla sınınsak bile şükredenlerin yakın bir zamanda ödüllendirileceği³¹⁴ geçmektedir.

Şükür konusunda peygamber ve aileleri misâl gösterilir: Hz. Mûsâ'nın "Kelîmullah" olma nimetinden bahsedilerek ayetin sonunda "Sana verdiklerimi al ve şükredenlerden ol"³¹⁵ tavsiyesi yapılır. Hz. Adem ve Havva annemizin eş olmaları ve salihlerden bir evlatları olursa şükürlerinin artacağı anlatılır.³¹⁶ Hz. İbrahim, Hacer validemiz ve oğlu İsmail'i Mekke'nin kurak vadilerine bıraktığında onların namaz kılanlardan olması için dua eder ve onların şükürlerinin artması için rızık talebinde bulunur.³¹⁷ Hz. Nûh için "Şüphesiz o, şükreden bir kuldu".³¹⁸ Hz. İbrahim için "O'nun nimetlerine şükrediciydi".³¹⁹ İfadesi kullanılır.

Hz. Süleyman'ın kıssasında, Belkıs'ın tahtını göz açıp kapayıncaya kadar getirildiği zaman Hz. Süleyman'ın "Şükredenlerden mi yoksa nankörlük edenlerden mi olacağım diye sınanmaktayım. Zaten şükreden kişi kendisi için şükretmiştir."³²⁰ İfadesi ve Kur'an-ı Kerim'de geçen duası da nimete şükredenlerden olma talebini içerir.³²¹

Medine döneminde Müslümanların sayıca az ve kuvvetçe zayıf oldukları halde Bedir zaferi ile verilen nimetlerden (ganimet) bahseden ayet "Allah, size temiz şeylerden rızıklar verdi ki şükredesiniz"³²² şeklinde nihayet bulur.

İmtihan olarak bazı kullara az nimet bazılarına ise daha fazla nimetler verilir. Bu olay ayette şöyle geçmektedir: "Allah içimizden bunlara mı lütufta bulundu?" demeleri için

³¹⁴Al-i İmrân, 3/144.

³¹⁵el-A'râf, 7/144.

³¹⁶el-A'râf, 7/189.

³¹⁷İbrahim, 14/37.

³¹⁸el-İsrâ, 17/3.

³¹⁹en-Nahl, 16/121.

³²⁰en-Neml, 27/40

³²¹en-Neml, 27/19.

³²²el-Enfâl, 8/26.

onlardan bazısını bazısıyla denedik. Allah, şükredenleri daha iyi bilen değil mi?”³²³ İmtihanın şiddeti arttığında ise dua ederler: “Bizi bundan kurtarırsan, gerçekten şükredenlerden oluruz”.³²⁴

Kur’an-ı Kerim de ayetler olayları öyle güzel tasvir eder ki kişi adeta bir fotoğraf karesi gibi olayı en ince ayrıntısına kadar görür. İnsanlar gemide bir rüzgârın yardımıyla sevinç içinde giderken ansızın gelen bir dalganın gemiyi alabora etmesi sebebiyle öleceklerini düşünerek can-ı gönülden dua ederler: “Andolsun eğer bundan bizi kurtaracak olursan, muhakkak sana şükredenlerden olacağız”.³²⁵ Allah Teâlâ’nın verdiği bir sürü nimete rağmen insanların çoğu şükretmekten mahrumdurlar.³²⁶

İnsana şükretmesi nankörlük etmemesi³²⁷ tavsiye edilir. Yani bu öyle ince bir çizgidir ki kul ya şükreden ya da şükürü bırakıp inkâr eden bir insan boyutunda yaşayacaktır.³²⁸ “Eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız O'na şükredin”³²⁹ ifadesiyle ayet şükretmenin kul olmayı kabullenmekle olan bağlantısına vurgu yapmaktadır. Kişi şükürle yaşamayı başarabildiğinde ise nimetin artmasıyla,³³⁰ şükürün karşılığının verilmesiyle³³¹ müjdelenir. Zaten Allah Teâlâ da ayette “Eğer şükreder ve iman ederseniz, Allah azabınızla ne yapar? Allah şükürün karşılığını verendir, bilendir”.³³² buyurmaktadır.

³²³el-En’âm, 6/53

³²⁴el-En’âm, 6/63

³²⁵Yûnus, 10/22.

³²⁶Yûnus, 10/60.

³²⁷el-Bakara, 2/152

³²⁸el-İnsan, 76/3.

³²⁹el-Bakara, 2/172.

³³⁰İbrâhim, 14/7.

³³¹el-Bakara, 2/158.

³³²en-Nisâ, 4/147.

Şeytanın ise insanların nimetleri fark edip şükredenlerden olmaması için azamî bir gayret göstereceği şu ayetle insanlara bildirilir: “Sonra muhakkak önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım. Onların çoğunu şükredici bulmayacaksınız”.³³³

Sonuç olarak biz müslümanlar şeytanın tuzaklarına dikkat ederek yaşayarak Allah Teâlâ'ya kul olmak ve şükredenlerden olmakla sorumluyuz.³³⁴

2.2.6. Hadislerde Şükür

Peygamber efendimiz hadislerinde şükür konusundan sıkça bahsetmektedir. Bir hadisinde müslümanın her haliyle özenilecek bir durumu olduğunu bela ile sınılandığında sabırla nimet ile sınılandığında ise şükürle karşılaşması gerektiğini ve ikisinin de müslüman için hayır olacağını bildirmiştir.³³⁵

Başka bir hadisinde ise bir insanın günlük yiyeceği ve sağlığı varsa ve emniyette yaşamak gibi bir nimetin içindeyse sanki dünyanın hepsi kendisine verilmiş gibi bir nimetin içinde olduğunu bildirmiştir.³³⁶

Hiz. Ayşe'den rivayetle gelen bir hadiste ise peygamber efendimizin geceleri ayakları şişinceye kadar namaz kıldığı belirtilmektedir. Sebebi sorulduğunda ise peygamberimiz: “Şükreden bir kul olmayayım mı?”³³⁷ sorusuyla şükürün önemine dikkat çekmektedir.

Müslümanın insanlara teşekkür etmesini bilen bir insan olmalıdır. “İnsanlara teşekkür etmeyen, Allah'a da şükretmez”.³³⁸

İnsanların kendilerine verilen nimeti anlatmaları şükür; gizlemeleri ise nankörlüktür.³³⁹

³³³el-A'râf, 7/17.

³³⁴ez-Zümer, 39/66.

³³⁵Müslim, Zühd 64.

³³⁶Tirmizî, Zühd, 34, IV, 574.

³³⁷Buhâri, Teheccüd, 6.

³³⁸Tirmizî, Birr, 35.

³³⁹Ebu Dâvûd, Edeb, 1.

Şükretmenin karşılığı o kadar çoktur ki Allah Teâlâ yemeğini yiyip şükreden kimseye, oruç tutan kimse gibi sevap vereceğini müjdeler.³⁴⁰

Şükür sahibi müslüman gözü tok olacağı için asıl zenginliğe sahiptir; şükretmekten aciz mal sahipleri ise gerçekte fakirdir.³⁴¹

Hadislerde, kulun evladı vefat ettiği zaman eğer kul, bu ağır imtihanı sabırla karşılarsa ve rabbinden razı olursa kendisine cennette “Hamd köşkü” verileceği rivayet edilmiştir.³⁴² İman da iki kısım olarak görülmüş yarısı sabır yarısı şükür olarak ifade edilmiştir.³⁴³

Peygamberimiz insanlara mutlu ve huzurlu yaşamın sırrını şöyle anlatmaktadır. Kişi şükreden ve sabreden kullardan olarak yazılmak istiyorsa manevi anlamda kendisinden üstün kişilere bakıp onlara tabii olmaya çalışmalı maddi olarak da kendisinden aşağıda olan kardeşlerine bakıp şükretmelidir. Kişi bu durumun aksine bir davranış sergilerse sabredenlerden ve şükredenlerden yazılmaz.³⁴⁴

2.2.7. Tasavvufta Şükür

Âlimlere göre şükür, verilen nimetin esas sahibine tam manasıyla bir teslimiyet ile nimetin ondan geldiğini itiraf etmek ve minnet duymaktır. Allah’a ‘şekûr’ denilmesinin sebebi, kulun az ameline karşılık çok sevap vermesidir. Kulun Allah’a (c.c) yapacağı en iyi şükür, Allah’tan gördüğü tüm nimet ve iyilikleri hem kalben hem dilde anıp yüceltmesidir. Rabbinin nimetini kalp ile tasdik dil ile ikrar etmesidir.³⁴⁵ Üç çeşit şükür vardır: Birincisi, âlimlerin şükrüdür ki dille olur. İkincisi, ibadet ehlinin şükrüdür ki, fiillerle yapılır. Üçüncüsü, ariflerin şükrüdür ki, bütün hallerinde Allah’a karşı istikamet üzere olurlar.³⁴⁶

Kuşeyrî risâlesinde alimler şükrü farklı şekillerde tarif etmiştir. Ebu Bekir Verrâk asıl şükrün nimet vereni görmek ve O’na hürmet etmek olduğunu söylerken, Hamdûn Kassâr, şükrü, kişinin nimete erişmesinde kendini hiçbir şey yapamayan aciz bir çocuk gibi görüp

³⁴⁰Tirmizî, Sıfâtü'l-Kıyâme, 43; İbn Mâce, Sıyâm, 55.

³⁴¹Buhârî, Rikâk, 15; Müslim, Zekât, 120.

³⁴²Tirmizî, Cenâiz 36.

³⁴³Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII, s. 127.

³⁴⁴Tirmizî, Kıyâmet, 58.

³⁴⁵Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, 363.

³⁴⁶A.g.e. 364.

nimete ulaşma başarısını rabbinden bilmesidir diye ifade eder. Cüneyd-i Bağdadî'ye göre ise şükür Allah Teâlâ'dan başka bir şeyi arzulamamak ve O'ndan başka bir hedef belirlememektir.³⁴⁷

Avâmlar kendilerine yiyecek ve giyecek geldiklerinde şükrederler. Havaslar (Seçkin arifler)ise kalplerinde Allah Teâlâ'nın ikramı olarak oluşan marifet ve manalara şükrederler.³⁴⁸

Hz. Hasan (r.a) Kabe'nin örtüsüne sarılmış Allah Teâlâ'ya şöyle niyazda bulunuyordu: Rabbim! Bana o kadar çok nimet verdiğin halde beni bu nimetlere şükreden bir kul olarak göremedin. Fakat ben şükretmesem de sen bana verdiğin nimetleri benden geri almadın. Ben sabreden bir kul olmadığım halde musibeti üzerimde devam ettirmedin. “İlâhi, senin gibi cömert bir rabden ancak böyle cömertlik ve iyilik olur”.³⁴⁹

Allah Teâlâ musibet ve nimet verdiğim kullarıma merhametli davran diye Hz. Mûsa'ya vahyedince musibettede ile nimet verilenin yanyana anılması Hz. Mûsa'ya ilginç gelir ve sebebini sorar. Allah Teâlâ soruya şöyle cevap verir: “Kendilerine verdiğim afiyete karşılık çok az şükrettiklerinden dolayı onlara da acı”.³⁵⁰

Hamd, nefeslerin afiyet içinde alınıp verilmesine olur, şükür ise âzâların nimetine olur. Hamd, Allah'tan başlar, şükür ise elde ettiğin nimetin peşinden senin yaptığın ameldir. Hamd, baştan savılan belalar için, şükür de yapılan ilâhi ihsanlar için olur.³⁵¹

Vehb b. Münebbih (r.a), nimetleri üçe ayırmaktadır: Bunlardan ilki, verilen bütün nimetlerin kendisiyle tamamlandığı İslam nimeti, ikincisi hayatın kendisiyle güzelleştiği afiyet nimeti ve sonuncusu da hayatın tamamlanmasında yardımcı olan zenginlik nimetidir.³⁵²

³⁴⁷Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*,364.

³⁴⁸A.g.e. 365.

³⁴⁹A.g.e. 367.

³⁵⁰A.g.e. 369.

³⁵¹ A.g.e. 369.

³⁵²el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 237.

Hz. Ayşe (r.a), ise temiz su bulup içen kimse, bu suyu hiçbir hastalığı olmadan rahatlıkla vücudundan çıkarabiliyorsa o kişiye şükür vacip olur buyurmaktadır.³⁵³

Hasan Basri hazretleri de su içmenin ne büyük nimet olduğunu şöyle anlatır. Eski zamanlarda yaşamış, su içtiği zaman ölecek gibi olan kral, susayan kölesinin kana kana su içtiğini görünce ona imrenmiş ve şöyle demiştir: Ah! Ne olurdu ben de senin gibi su içebilseydim.³⁵⁴

Allah Teâlâ'nın kendisine nimet verdiği kul, bu nimete karşılık Allah Teâlâ'ya şükreder ve mütevazi olursa bu Allah Teâlâ'nın hoşuna gider ve kuluna o nimetten faydalanma nimetini de ihsan eder. Ayrıca ahirette de kulunun derecesini yükseltir. Fakat kul, kendisine verilen nimete şükretmez ve mütevazi olmazsa rabbim dilerse kendisini cehenneme koyar, dilerse affeder.³⁵⁵

Peygamber efendimiz bir müslümanın dini yönden kendisinden daha üstün kardeşlerine bakıp onlara yetişmeye gayret ederse dünyevi olarak da kendisinden daha aşağıda bulunan kardeşlerine bakıp onlara ikram edip şükrederse sabredenlerden ve şükredenlerden olacağını söylemiştir.³⁵⁶

Muhammed b. Kâ'b el-Kurâzî, (r.a) Hz. Nuh'un yerken, içerken, giyinirken, bineğine binerken "Elhamdülillah" dediği için Allah Teâlâ'nın kendisini Kur'an-ı Kerim'de şükreden kul olarak isimlendirdiğini söylemiştir.³⁵⁷ Şiblî' ye göre şükür nimeti değil de nimet vereni görmektir.³⁵⁸

Nimetlerle imtihan sabrın en zor olanıdır. Nitekim sahabeler zorlukla olan imtihanlarında sabrederek imtihanı kazandıklarını bolluk ve rahatlıkla olan imtihanı ise kaybettiklerini söylemişlerdir.³⁵⁹

³⁵³el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 241.

³⁵⁴A.g.e. 241.

³⁵⁵ A.g.e. 240.

³⁵⁶ Beyhâkî, *Şuabu'l-İmân*,4472

³⁵⁷el-Cevziyye, *Sabredenler ve Şükredenler*, 244.

³⁵⁸A.g.e. 248.

³⁵⁹ Tirmizî,2464

Bu konuda peygamber efendimiz şöyle demiştir: Ben, sizin için fakirlik imtihanından korkmuyorum fakat bolluk ile sınıdığımız zaman diğer ümmetlerin birbirleriyle zenginlik yarışına girmeleri gibi sizin de zenginlik yarışına girip helâk olmanızdan korkuyorum.³⁶⁰ Dünya ve içindekilerin sevgisinden uzak durmak insanı huzurlu yapar, dünya ve içindekilerini çok sevmek de insanı dertli ve kederli yapar.³⁶¹

Diğer bir rivayette ise kıyamet günü sahnesi anlatılmaktadır. Dünyada insanların en zenginlerinden fakat ahirette cehennemlik olanlardan bir adam, bir kere ateşe girip çıktıktan sonra kendisine sorulacak: “Sana dünyada nimet verildi mi? Bu nimetlerle sevindin mi hiç?” Adam yemin ederek kendisine hiç nimet verilmediğini söyler ve adam cehenneme gönderilir. Dünyadayken çok fakir yaşamış fakat ahirette cennetliklerden olan bir kişi cennete girdirilir. Çıktıktan sonra ona da sorulur: Dünyadayken hiç çile çektin mi? Adam da yemin ederek hiç sıkıntı çekmediğini söyler.³⁶²

Yahyâ b. Muâz er-Râzî’ de dünyayı şeytanın içkisine benzetmiş, bu içkiden içip sarhoş olan insanların ahirette kaybedenlerden olacağını bildirmiştir. Dünya sevgisinin uğratacağı en az zarar Allah sevgisinden ve O’nu zikretmekten alıkoymaktır. Kalp Allah’ı zikretmezse şeytan oraya yerleşir ve onu istediği yere çevirir. Peygamberimiz de bu konuda dünyaya kulluk yapan, paraya kulluk yapan helak olsun. O kişi kendisine verildiğinde mutlu olur verilmediğinde ise kızar³⁶³ demiştir.³⁶⁴

Yûnus b. Abdullah (r.a) ise dünya hayatını rüyasında hoşlandığı ve hoşlanmadığı şeyleri gören ve uyandıktan sonra rüya olduğunu fark eden kişinin durumuna benzetmiştir.³⁶⁵ Hz. İsa’ da dünyanın bir köprü gibi sadece geçilecek bir yer olduğunu vurgulamış ve onu tamir etmekten kaçınmak konusunda insanları uyarmıştır.³⁶⁶

³⁶⁰Buhârî 3158, Müslim 2961.

³⁶¹ Beyhâkî, Şuabu’l-İman,10536.

³⁶² Müslim 2807.

³⁶³ Buhârî 2887.

³⁶⁴el-Cevziyye, Sabredenler ve Şükredenler, 343.

³⁶⁵ A.g.e, 352.

³⁶⁶A.g.e. 358.

Şükreden bir mü'min, bela ve musibeti yanından defeder. Şükreden insan, daima iyilikle karşılaşır ve iyiliği arttırır.³⁶⁷ Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Eğer şükrederseniz, rahatınız artar”.³⁶⁸

Tüm nimetlerin ayrı ayrı kendi içinde şükür şekli bulunur. Beden, akıl, ruh sağlığı şükürü gerektirir. Fazla ibadette bulunmak, muhtaçlara yardım eli uzatmak, harama bakmamak ve kaçınmak şükürü gösterme şekillerindedir.³⁶⁹

Sunulan nimetin kılıfı şükürde bulunur. Nasıl ki bir hediye paketi ile muhafaza ediliyorsa nimetlerde şükür ile muhafaza edilmelidir. Şükürsüzlük nimetin kaybına yol açar.³⁷⁰

İnsanın bir kötülük yapmadığında durumu savaş esnasında yardımcı kuvvetlerle takviye edilen bir orduya benzer. Nasıl ki bu ordu, destek kuvvetlerle savaşı kazanabildiyse kişi de Allah'ın yardımı ile o kötülüğü yapmamıştır. Bu yüzden Allah'a şükretmelidir. Konuyu daha iyi anlatmak için farklı bir mîsâl de şudur: Kişi çok zengin birinden borç ister fakat zengin borç vermez. Sonra araya bir kefil bulunur ve zengin kişi borç verirse fakir olan bunula övünebilir mi? O zenginin yanında itibarım var ki bana borç verdi diyebilir mi? İnsan, her iyiliği Allah'tan bilmeli, kötülüğü ise nefsinden bilmelidir.³⁷¹

Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri de şükürü üç kısma ayırmış: Dil ile yapılan şükre, hamd etmek demiştir. Gönül ile olan şükürü ise ancak tevekkül sahibi insanların yapabileceğini söylemiş, onlar, rızık nereden gelirse gelsin Allah'tan geldiğini bilirler demiştir. Ayrıca gönül ile şükürü kalbi muhabbetullahla dolu olan kulların daha rahat yapacağını hatta azalarla şükürü de hiç zorlanmadan yapacaklarını söylemiştir. Gözüyle harama bakmayan, kulağıyla haramları dinlemeyen, diliyle haramları konuşmayan, ayaklarıyla harama gitmeyen insanların azalarıyla şükreden kullardan olacaklarını belirtmiştir.³⁷²

Rivayete göre Hz. Dâvûd (a.s) şöyle niyaz etti: “Yarabbi! Sana nasıl şükredebilirim? Zira sana şükretmem de bir nimettir ve ona da şükür gerekir.” Allah Tela da ona şöyle vahyetti:

³⁶⁷Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*,124.

³⁶⁸ İbrâhim, 14/7.

³⁶⁹Geylânî, *Fütûhu'l-Gayb*, 180.

³⁷⁰ A.g.e. 220.

³⁷¹A.g.e. 245-246.

³⁷²Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*,343-344.

“Bütün nimetlerin benden olduğunu anladıysan bana şükürünü yerine getirmişsin demektir. Bu kadarıyla senden razı oldum”.³⁷³

Sûfîlere göre şükür dışındaki tüm ibadetlerin bir sonu ve bitişi vardır. Şükür ibadetinin ise tekrar şükür gerektiren bir yönü vardır.³⁷⁴ Ebû Osman Hîrî, avâmın dünyaya ait yiyecek ve giyecek nev’inden nimetlere şükrettiğini, havâsın ise kalbe gelen feyizlere şükrettiğini söylemektedir. Yine dil ile şükür alimlerin sözleri, beden ile şükür âbidlerin ibadetleri, kalp ile şükür ariflerin halleri olarak tanımlanmaktadır.³⁷⁵

Hâce Abdullah el-Herevî şükürü, hoşlanılan şeylere yapılan şükür, hoş gitmeyen şeylere yapılan şükür ve kulun her şeyi Allah’tan bilmesi olarak üç bölüme ayırır.³⁷⁶

el- Mekkî’ ye göre şükür makâmı ikiye ayrılır. Birincisi şekûr makamıdır ki, rızâ makamından bir hal olup her türlü musîbeti nimet olarak şükretmektir. Bu, Hz. Nûh’un makamıdır. Kur’an’da şükreden nimeti artacağı müjdesi ile şükür eden sâlikinde derecesinin artacağı bu bazen ilminin bazen ahlak güzelliğinin bazen ölüm anında imanı kurtarmanın bazen de ahiret nimetlerinin habercisi olabilir demektir. Bu makama ulaşan sâlik, Allah Teâlâ’nın ahlakıyla ahlaklanmış demektir.³⁷⁷

İkinci makam ise sûfinin maddi olarak kendisinden daha aşağıda olanlara bakıp şükretmesi manen kendisinden daha üstün olanlara bakıp onlara yetişmeye çalışmasıdır.³⁷⁸

³⁷³el- İskenderî, *Hikem-i Atâiyye*, 181.

³⁷⁴İhsan Soysaldı, “Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine bir İnceleme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Haziran 1997) 109.

³⁷⁵Yüksel, *Tasavvufta Sabır ve Şükür Anlayışı*, 78-79,

³⁷⁶Hatice Tokyay, “Tasavvufta Şükür ve Dua Anlayışı”, (Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 18-19.

³⁷⁷el-Mekkî, *Kûtu ’l-Kulûb*, C.2, 286-287.

³⁷⁸A.g.e. C.2, 287.

Rivayet edildiğine göre selef, “Elhamdülillah” diyerek hamd edecek insanlara hal hatır sorarak sevaplarına ortak olmak isterlerdi. Allah Teâlâ’yı şikâyet etme durumunda olan cahillerin günahlarını arttırmamak için onlara hal hatır sormazlardı.³⁷⁹

Şükredilecek nimetlerin en büyüklerini üç olarak bildiren Mekkî, Allah Teâlâ’nın kudretinin büyüklüğünü kullarından gizlemesini bu nimetlerin evveli olarak görür. Böylelikle Allah’ın kullarına gayba iman etme nimetini ikram etmiş olduğunu belirtir. İkinci olarak da kaderin ve ilâhî ayetlerin gizlenmesini söyler. Böylelikle insanların dünyaya ait işlerini düzgün yapmak zorunda kaldıklarını ve gayba iman ederek günahlardan uzak kaldıklarını bildirir. Üçüncü olarak da kişinin öleceği vakti bilmemesi nimetidir. İnsanlar ölecekleri vakti bilmedikleri zaman salih amellerini arttırmaya çalışırlar. Ayrıca kişilerin günahlarının örtülmesi de çok büyük bir nimettir.³⁸⁰ Allah’a iman ve dünya nimetlerinin az verilmesi de Mekkî’ye göre nimettir.³⁸¹

³⁷⁹el-Mekkî, *Kûtu’l-Kulûb*, C.2, 281.

³⁸⁰A.g.e. C.2, 288-289.

³⁸¹Tokyay, *Tasavvufta Şükür ve Dua Anlayışı*, 16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLANA'DA SABIR VE ŞÜKÜR

3.1. Mevlânâ'nın Hayatı ve Eserleri

Mevlânâ'nın hayatı ve eserleri ile ilgili birçok akademik çalışma yapılmıştır. Bundan dolayı yapılan çalışmalardan istifade ile kısaca hayatı ve eserlerine temas edeceğiz.

Muhammed Celeleddin bugün Afganistan'da olan Belh şehrinde Rebûl-evvel ayının 6'sında 604 /30 Eylül 1207' de doğmuştur.³⁸² Sultan manasındaki "Hüdâvendigâr" lakabı kendisine babası tarafından,³⁸³ efendimiz anlamındaki Mevlânâ lakabı ise Selçuklu halkı tarafından alimlere verilen bir lakaptır.³⁸⁴ Hayatının büyük kısmı Anadolu'da geçtiği için "Rûmî" diye anılmaktadır. Annesi Belh emirinin kerimesi Mü'mine hatundur. Soyu nesep olarak Hz. Ali'ye dayanmaktadır.³⁸⁵ Ulemaların sultanı olan babası Bahaeddin Veled'in soyu ise Hz. Ebubekir'e ulaşmaktadır.³⁸⁶ Mevlânâ'nın hayatının bir bölümünün geçtiği Belh şehri, bağrında büyük mutasavvıflar yetiştirmiş hem tasavvuf hem de ilim ve sanat bakımından bereketli bir şehirdir.³⁸⁷

Bahaeddin Veled, halkı irşad ederken kendisiyle aynı düşüncede olmayan daha çok Yunan felsefesinden etkilenmiş Fahreddin Razi gibi alimlerin yönetimi kışkırtması³⁸⁸ bazı rivayetlere göre ise gelmekte olan Moğol tehlikesini sezdiği için göç etti.³⁸⁹

³⁸²Ahmed el-Eflâkî, *Menâkibü'l-Ârifîn*, çev. Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Hürriyet yay.1973), C.1, 1.bs.153.

³⁸³A.g.e, 155.

³⁸⁴Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celeleddin Rûmî*, (Ankara, TDV yay. 2006), 1.

³⁸⁵el-Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifîn*, 155.

³⁸⁶ Feridun b. Ahmed-i Sipehsalar, *Mevlânâ ve Etrafindakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Pinhan yay.2011), 33.

³⁸⁷ Osman Nuri Küçük, *Fihi Mafih Ekseninde Mevlânâ'nın Tasavvufî Görüşleri*, (Konya: Rumi Yay. 2006),12.

³⁸⁸Bediüzzaman Firûzanfer, *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, (Konya: Damla yay.2005), 54.

³⁸⁹el-Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifîn*, 117.

Göç esnasında farklı yerlere gitmiş nihai olarak Karaman' da (Larende) ikame etmeye karar kılmıştır.³⁹⁰ Burada Bahaeddin Veled'in kendileriyle birlikte hicret eden yakın müritlerinden Hoca Şerafettin Lala'nın kızı Gevher Hatun ile Mevlânâ evlenmiştir. Bu evlilikten oğulları Sultan Veled ile Alâeddin dünyaya gelmiştir.³⁹¹

Mevlânâ ve ailesinin Hicret esnasında Şihâbüddîn Sühreverdî, Feridüddin Attâr, İbnü'l-Arabi, Sa'deddin Hamevî, Evhadüddîn Kirmânî gibi önde gelen alim ve mutasavvıflarla görüştükleri belirtilmektedir.³⁹²

Mevlânâ, ilk mürşidi olan babasının vefatından sonra Burhaneddin Muhakkık Tirmizî'nin manevi eğitimine tabii olur.³⁹³ Öyle ki o döneme ait ilimlerde üstad kabul edilecek kadar ileri seviyede eğitim alır.³⁹⁴ Mevlânâ ilmini arttırmak için önce Halep'e sonra Şam'a gider ve oradaki medreselerde uzun yıllar eğitim görür.³⁹⁵ Bu eğitimlerden sonra hocası Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizî, Mevlânâ'ya kırkar günlük üç çile çıkartır. Seyri Sülûk eğitimi tamamlanan Mevlânâ, artık hem zahiri hem de batinî ilimlerle donanarak halkı irşada hazır hale gelmiştir.³⁹⁶

Mevlânâ, mürşidi ahirete intikal ettikten sonra beş yıl kadar yaklaşık dört yüz öğrenciye Arapça, fıkıh, tefsir, hadis gibi ilimler okutmaktaydı. Şemsi Tebrizî ile ilk karşılaşmaları bazı rivayetlerde Şam'da olarak nakledilirken bazı rivayetlerde Konya'da olduğu nakledilmektedir. Bir gün Mevlânâ öğrencileriyle yolda giderken aniden önünü kesen

³⁹⁰el-Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifîn*, 115-118.

³⁹¹A.g.e. 121.

³⁹²Sâfi Arpaguş, *Mevlânâ'nın Dîni Anlatım Metodu*, (İstanbul: Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2001), 27.

³⁹³ Emine Yeniterzi, *Mevlânâ Celaleddin Rûmî*, (Ankara, TDV yay. 2006), 6.

³⁹⁴Sezai Küçük, XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler, (İstanbul: Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000), 20.

³⁹⁵Safi Arpaguş, *Mevlânâ'nın Dîni Anlatım Metodu*, 27.

³⁹⁶Ethem Cebecioğlu, "Seyyid Burhaneddin Muhakkık'ı Tirmizî'nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Metamorfik Getirdiği Yaklaşımlar", *Ankara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*. (Ankara:1998), C.38.S.1, 126.

Şems, Mevlânâ'nın bineğinin dizginlerini tutarak ve "Hz. Muhammed (s.a.v) mi yoksa Beyazıd mı daha büyüktür?" diye sorar. Mevlânâ "Hz. Muhammed (s.a.v), bütün peygamber ve velilerin reisidir. Büyüklük O'nundur." Der. Bunun üzerine Şems: "Hz. Muhammed (s.a.v), "Ya Rabbi, Seni tenzih ederim, biz seni layık olduğun gibi bilemedik" der. Oysa Bayezid: "Ben kendimi tesbih ederim, şanımla ne yücedir." buyuruyor der. Mevlânâ: "Bayezid'in susuzluğu bir yudumla dindi ve suya kandı. Halbuki Hz. Muhammed (s.a.v) susuzluktan yanıyor, bir yudumla doymuyordu. Bayezid, Hakk'ın ilk tecellisiyle kendini nura gark olmuş gördü, daha fazlasına bakamadı. Hz. Muhammed (s.a.v) ise, Cenab-ı Hakk'ı her gün görüyor, daha çok yaklaşıyordu. Allah'ın kudret ve yüceliğini gündend güne artarak müşahede ettiği için, "Biz Seni layıkıyla bilemedik" buyurdu diye sualleri cevaplar.³⁹⁷

Bu incelik ve mânâ dolu cevaplarla başlayan muhabbetlerinde Mevlânâ, adeta Hızır'ını bulmuş Hz. Mûsâ'ya dönmüş, Şems-i Tebrizî'nin mürşitliğinde manevi yolculuğuna devam etmiş ve insan-ı kâmil olma hedefinde zirveye ulaşmıştır.³⁹⁸ Fakat Mevlânâ'yı çok seven yakınları, talebeleri ve diğer insanlar Şems'i, kendilerini Mevlânâ'dan ayıran bir engel olarak görüyor ve o engeli aradan kaldırmak istiyorlardı. Dedikoduları duyan Şems şehirden ayrılmak zorunda kalır. Bunun üzerine mürşidini böyle ansızın yitiren Mevlânâ, matem elbiseleri giyer. Halk, artık Mevlânâ'nın kendileriyle ilgileneceğini düşünürken Mevlânâ kederlere bürünür. Günlerce halkın içine çıkmaz. Aradan geçen uzun bir müddet sonra Mevlânâ, Şems'e tekrar kavuşur³⁹⁹. Bu manevi iklimden uzak, mürşid ile sohbet etme tadını bilmeyen ve bu iki dostun manevî hallerini anlayamayan halk bir süre sonra yine kıskançlık sebebiyle Şems'ten kurtulma planları yaparlar ve bir gün aniden Şems ortadan kaybolur.⁴⁰⁰ Bazı rivayetlere göre öldürülmüştür.⁴⁰¹

³⁹⁷el-Eflâkî, *Menâkibü'l-Arifin*, C.1, 115-118.

³⁹⁸Arpaguş, *Mevlânâ'nın Dini Anlatım Metodu*, 30.

³⁹⁹Eda Tok, *17. Yüzyıl Mevlevî Şairlerinin Şiirlerinde Mevlânâ ve Mevlevilik*, (Sakarya: Sakarya Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 21.

⁴⁰⁰Bediüzzaman Firûzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluk, (Konya: Damla yay.2005), 98-115

⁴⁰¹Abdülbâki Gölpınarlı, *Mevlânâ-Hayati, Eserlerinden Seçmeler*, (İstanbul: Varlık Yay. 1973)93.

Bu olaydan sonra çok üzülen Mevlânâ, Şems mahlasını kullanarak Divân-ı Kebîr’de hasretinden şiirler yazar. Şems’e olan özlemini Şeyh Selahaddin Zerkûbi ile dindirmeye çalışır. O dünyadan gidince ise Hüsameddin Çelebi ile yârenlik yapar ve bu muhabbetten insanlara kalan hediye Mesnevî olur. Mevlânâ söyler Hüsameddin Çelebi yazar.⁴⁰² Mevlânâ ile beraber gezer ve O’nun söylediklerini kaydeder. On beş yıl süren bu arkadaşlık 5 Cemaziyel Ahir 672/ 17 Aralık 1273 tarihinde “Düğün gecem” diye tarif ettiği, Mevlânâ’nın sevgilisine vuslatıyla son bulur.⁴⁰³

Mevlânâ’nın eserleri şunlardır: *Mesnevî*, *Divân-i Kebîr*, *Fîhi Mâ Fîh*, *Rubâiler*, *Mecâlis-i Seba*, *Mektûbât*.

3.2. Mevlânâ’da Sabır

Mevlânâ Celâleddin Rûmî sabrı sıkıntıları açan anahtar, manen yükselmeye yarayan bir merdiven, sıkıntıları gideren panzehir,⁴⁰⁴ genişlik anında beladan kurtulmak imkânı varken belâya uğramak ya da durmadan ıstıraba düşmek, ıstırap içinde çırpınıp durmak ya da çırpınmadan öylece kalakalmaktır⁴⁰⁵ diye tarif etmiştir.

Mevlânâ bazen sabrı, insanın gönlündeki hastalıkları ortaya çıkaran bir ayna olarak sembolize eder⁴⁰⁶ bazen de sırat köprüsüne ya da güzelin yanında bulunan çirkin bir lalaya.

“Sabır, sırat köprüsüne benzer; cennetse öbür taraftadır. Her güzelin yanında çirkin bir lala vardır. Laladan kaçarsan güzeli de göremezsin. Çünkü lala güzelden hiç ayrılmaz.”⁴⁰⁷

⁴⁰²Feridun b. Ahmed-i Sipehsalar, *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, (İstanbul: Pinhan yay. 2011), 132-138.

⁴⁰³Firûzanfer, *Mevlânâ Celaleddin*, 98-115.

⁴⁰⁴Mevlânâ Celaleddin. *Divân-ı Kebîr*, Haz. Abdülbâkî Gölpinarlı (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 2000), 2.bs. I.126. B. XCII.

⁴⁰⁵Mevlânâ Celaleddin. *Fîhi Mâ Fîh*, çev. Abdülbâkî Gölpinarlı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1959), 229.

⁴⁰⁶*Divân-ı Kebîr*, V. 26. B. XXIII.

⁴⁰⁷ Mevlânâ Celaleddin Rûmî, *Mesnevî Tercümesi*, çev. Şefik Can, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2018), 17.bs. C.2. 250. B.3146.

Sabır hususunda başarılı olmanın ancak kişinin istekli olması ile mümkün olabileceğini söyler. Sabrın zorluğuna katlanan kişinin çok güzel mükâfatlara erişeceğini müjdeler.⁴⁰⁸ Sabır ve sükût kişiye ilahî rahmet kazandırır,⁴⁰⁹ sabrı kendisine huy edinen kişi sabırdan sonraki makam olan şükür makamına ulaşır.⁴¹⁰

İnsanın öncelikle sabır konusunda da kendi nefsinden sorumlu olduğunu ifade etmek için nefesine kızmaktan çekinmez. Bunu şu cümleleriyle ifade eder: Ey gönül madem her şeyden hatta benlikten bile vazgeçtiğini iddia ediyorsun neden belalar karşısında üzülüp ağlıyorsun? Eziyete katlanmak zor olsa bile sabret. Unutma ki katlandığın her çileye karşılık bir lütufla karşılanacaksın.⁴¹¹

Mevlânâ hayatında zorlukların üst üste geldiği dönemde bile sabra dayanır; kederden korkmadığını belirtir. “Varsın günlerimiz kederle dolu olarak geçsin gitsin. Onlardan korkmuyoruz”.⁴¹² Sabrı tüm hayatı boyunca öyle içselleştirmiştir ki şu beytiyle rabbine teslimiyetini ilan eder: “Biz, kazadan, kaderden kaçtık. Hacetleri veren, dilekleri yapan Tanrının yanına sığındık; kazadan, kaderden gelip çatanı yine kazayı, kaderi takdir eden giderir ancak”.⁴¹³

Mevlânâ, Hz. İbrahim’in ateşe atılırken gösterdiği sabrı insanlara örnek olarak gösterir ve Halil olma iddiasında bulunan insanlara ateşin gül bahçesine dönüşeceğini müjdeler: “Mademki Halil’sin, ateşten hiç korkma, sağ esen yürü; ben ateşi yüzlerce gül bahçesi yaparım sana”⁴¹⁴ Bilir ki sabrın sonunda ikramlar vardır. “Tanrı, seni keyfiyetsiz bir hale getirir, yüzünü gül gibi kızartır, tabanına batan dikenini çıkartır, ondan sonra yürür gül bahçesine”.⁴¹⁵

⁴⁰⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 59. B.581.

⁴⁰⁹A.g.e. C.3. 242. B.2725.

⁴¹⁰*Fîhi Mâ-Fîh*, 229.

⁴¹¹*Divân-ı Kebîr*, II. 239. B. CCIX.

⁴¹²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 14. B.16.

⁴¹³*Divân-ı Kebîr*, II. 329. B. XXXV.

⁴¹⁴*Divân-ı Kebîr*, IV. 85. B. CLXXVI.

⁴¹⁵A.g.e. I. 160. B. CXVI.

Divân-ı Kebîr'de, keser metaforunu kullanarak insana keseri tutan ele teslim olmayı öğütler: “Sabır, şükür keseriyle bu merdiveni yapmadıkça, “Ona ancak sabredenler nâil olur” ayetini okumaya kalkışma. Bu keser kimin elinde, bir gör de hoşça teslim ol ona, yuvarlak nesne gibi “Biz üstünüz” deyip de keserle inada girişme”.⁴¹⁶ İnsanlara başlarına gelen her şey için sabretmeleri gerektiğini de şu cümlelerle anlatır: “Cana ulaşmak, gülen devlete kavuşmak istiyorsan, lütuf da görsen gül gibi güledur, kahır da görsen”.⁴¹⁷

Mevlânâ'ya göre dünyada başımıza gelen her şey Allah Teâlâ'nın isimlerinin ya da sıfatlarının sonucudur. Hayat akıp giden bir ırmağa, ilahi kader neticesinde başımıza gelen olaylar ise suyun üzerindeki meyve çöplerine benzer. Meyve tatlıysa yani başımıza gelen hoşumuza gidecek bir şeyse “Bast” isminin neticesi, meyve acıysa yani başımıza gelen bir musibetse, “Kabz” esmasının bir neticesidir. Hayatımızda ilimle meşgul oluyorsak “İlim” ismine, nefsimize hâkim olarak, insanlara yumuşaklıkla muamele ediyorsak “Halîm” ismine, herkese yol göstermeye uğraşıyorsak “Hâdî” ismine, nefsimize uymuş, doğru yoldan ayrılmışsak “Mudîl” ismine muhatap olmaktadır.⁴¹⁸

Ona göre dünyada ruh ve beden ilahi takdir gereği arkadaş olmak zorunda kalmıştır, ruh bedene sabretmektedir. Tıpkı ayın karanlığa, gülün dikene, sütün devenin karnındaki pisliğe sabretmesi gibi. Peygamberleri insanların en üstünü yapan şey de kendilerine iman etmeyenlere gösterdikleri üstün sabır özelliğiydi. Sabırlı kişi, bu meziyeti sebebiyle ilerde güzel elbiseler giyer. Sabırsız insan ise muhtaç duruma düşer. Sabırsızlığından, Allah'tan gayrısını seven kişi ilerleyen zamanda kederlere düşer. Cahilin, kötünün eziyetine sabretmek ise insanı manen parlatır, gönlünü temizler, güzelleştirir. Sabırlı kişiyi peygamberimiz gibi manevi dereceler elde etmekle müjdeler.⁴¹⁹ “Sabret. Sabır darlık anahtarıdır. Sabır ilacı hem gözdeki gaflet perdelerini yakar hem sahibinin gönlünü ferahlatır, göğsünü açar”.⁴²⁰

⁴¹⁶*Divân-ı Kebîr*, IV. 57. B. CLII.

⁴¹⁷A.g.e. II. 239. 152. B.1420.

⁴¹⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 262. B.3297.

⁴¹⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 120-121. B.1408.

⁴²⁰A.g.e. C.2. 16. B70.

Hız. Yûsuf kıssasını da insanın dünyadaki yolculuğu olarak yorumlayan Mevlânâ; insanı Yusuf'a, dünyayı kuyuya, sabrı da kuyuya sarkıtılan ipe benzetir ve insana şöyle seslenir:

“Ey dünya kuyusuna düşmüş olan Yusuf! İp uzandı, onu iki elinle sıkıca tut. İpi yakalamışken bırakma çünkü ömür tükendi akşam oldu Allah'a hamdolsun ki bu ipe sarkıttılar, bu ipe yapış da yeni bir can âlemi (Ruhlar âlemini) gör”.⁴²¹

Ayrıca dünyayı meşakkatli bir yolculuk gibi görmektedir. İnsanın önünde böyle bir yolculuk olsa çölde kalsa bile Hız. Mûsâ yoldaşı olur; yiyeceği bıldırcın ve kudret helvası. Hasta olsa, hekimi Mesih; gönlü kederden daralsa alemlerin sultanı olan Allah, geceleri yapayalnız orada beklemektedir⁴²² beyitleriyle bizim zor olarak gördüğümüz imtihanların rabbimizin yardımıyla kolaylaşacağını vurgular.

İnsanların, “Bu dünyada neden imtihan oluyoruz? Falanca kişi bu kadar iyi bir insanken neden işleri düzgün gitmiyor? Ben Allah Teâlâ'nın dediklerini yapıyorum ama sürekli imtihanlar içinde kıvrınmamın sebebi nedir?” şeklinde aklına gelebilecek soruları imtihanın sebeplerini, olayları somutlaştırarak, adeta bir çocuğun bile anlayabileceği basitlikte izah ederek insanları sabra teşvik etmektedir Mevlânâ.

Yine bu konuyu izah etmek için Hız. Musa'nın Allah Teâlâ'ya musibetlerin hikmetini sormasını anlatır. Allah Teâlâ da musibetlere sabreden temiz kulların diğerlerinden ayrılması için olduğunu söyler. Bu hikmeti daha iyi anlaması için Allah Teâlâ Hız. Musa'ya tohum ekip ekin yetiştirmesini emretmiştir. Hız. Mûsâ, buğdayları çürütmemesi için samanları ayırınca Allah Teâlâ “Ey Mûsâ, sen nasıl samanla, buğdayı ayırıyorsun. Ben de tertemiz ruhlarla, günah tozlarına bulanmış ruhları ayırıyorum. İnci de var, boncuk da. İnsanlar, hikmet hazineleri meydana çıkarılsın diye yaratılmışlardır”⁴²³ buyurur.

Belâlara sabreden iyi kulların diğerlerinden ayrılması meselesini “Kalp altını da olsa hâlis altın da olsa mihenk taşına vurmayınca anlayamazsın”⁴²⁴ cümlesiyle açıklayan Mevlânâ, dünyanın zıtlar âlemi olduğunu neşenin ancak kederle bilinebileceğini ve her şeyin

⁴²¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2.110. B.1277.

⁴²²Divân-ı Kebîr, V. 230. B. XXVII.

⁴²³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 231-232. B.3001.

⁴²⁴Mevlânâ Celâleddin, *Şerh-i Mesnevî*, çev. Tâhirü'l-Mevlevî, (İstanbul: Şamil Yayınevi: ts)

zıddıyla meydana çıktığını söyler.⁴²⁵ Ağlamanın, gülmenin, hüznün ve neşenin ayrı bir kaynağı olduğunu şu cümlesi ile ifade eder: “Bu mahzenlerin anahtarları Allah Teâlâ’nın elindedir”.⁴²⁶

Mevlânâ eserlerinde insanların başlarına gelen musîbetlere sabretmeleri için musîbetlerin geliş sebeplerini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. İşlediğimiz günahın musîbeti çektiğini, kederlerin, korkusuzca günah işlemekten, edep sınırını aşmaktan ve küstahlıktan meydana geldiğini söyler.⁴²⁷ “Tanrı gönle bir kilit vurmıştır, üstüne de mühür basmıştır; bu kapıyı açmak için gamlar içinde çırpınmak gerek”⁴²⁸ diyerek gamların ardındaki lütuflara işaret eder ve başımıza gelen bütün kederlere çözüm olarak tevbeyi tavsiye eder. “Kederlendinse, kalbinde gam hissettinse, tevbe istiğfar et. Allah’tan bağışlanmanı dile çünkü gam Allah’ın izniyle gelir, yaptığı işi Allah’ın emriyle yapar. Allah dilerse gamın ta kendisi neşe olur. Ayak bağının ta kendisi de azatlık kesilir, hürlüğe sebep olur”.⁴²⁹

Mevlânâ, günaha sabır noktasında insanların şeytanı suçlamalarına karşılık olarak konuyu şeytanın cümleleriyle izah eder: “Güzeli ben çirkin yapamam, Rab değilim. Belki güzele ve çirkine karşı aynayım.”⁴³⁰ Başka bir yerde ise şeytanın görevini şöyle anlatmaktadır: İnsan mı, hayvan mı olduklarını anlamak için insanlara tuzaklar kuruyor, hile otlarını önlerine koyuyorum ki kurt mu, ceylan mı oldukları aşikâr olsun. Ota yani ruhun gıdası tuzağına düşerse ceylan, ete yani nefsin gıdasına düşerse kurttur. Nefsin gıdasını arayan zavallı bir varlık, ruhun gıdasını arzulayan ise üstün bir kişidir. Ben, bunları ortaya çıkarmak için yaratıldım.⁴³¹

İnsanların imtihan edilme sebeplerinden biri de sabırlı ve manen güçlü kulların seçmek ve onların ahirette Allah’a daha yakın olmasını sağlamaktır. “Bunu da tapına ancak aslan gelsin, aslandan doğan aslan yavrusu ulaşsın da ayağı titreyip sürçen kimsecikler yanına

⁴²⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 126. B.161.

⁴²⁶A.g.e. C.5. 320. B.3952.

⁴²⁷A.g.e. C.1. 26. B.26.

⁴²⁸*Divân-ı Kebîr*, I. 250. B.2340.

⁴²⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 66. B.835.

⁴³⁰Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.7. 822. B. 6637.

⁴³¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 213. B.2675.

bile yaklaşmasınlar diye yaptın. Diledin ki kişi oğlu, başını terk etsin de tapına başsız gelsin, gelsin de kulaksız olarak göklerden gelen ey kullarım hitabını duysun”.⁴³²

Bu zorlu yolda önden giden peygamberlerin ve diğer güzel insanların her türlü acıyı çektiklerini fakat hep sabrettiklerini söyleyerek onları bize örnek gösterir. O güzel insanların çabalarını Allah boşa çıkarmadı zaten güzellerin musibetlerine çare aramaları da hep güzel olmuştur⁴³³ ifadesiyle bizi de güzel insanların peşinde gitmeye teşvik etmiştir.

Bilir ki ümitsizlik şeytanın tuzağıdır ve bu tuzağa düşen müslüman sabrın sonundaki selamete ulaşamaz. Bu yüzden insanları ikaz eder: “Dostlar, ye’s’e düşmeyin, zahmetten sonra rahmete kavuşursunuz; ancak sevgiden başka bir elbise giymeyin”.⁴³⁴

Mevlânâ, gerçek sabrın ancak tevhid ve ilahi aşk ile mümkün olabileceğini şu cümlelerle anlatır: “Âşıkların sevinçleri de kederleri de Hakk’ tır. Aşk öyle bir ateştir ki, alevlenince sevgiliden başka ne varsa hepsini yakar, yandırır. ‘Lâ’ kılıcı, aşk-ı hakikatten gayrisini keser, siler, süpürür”.⁴³⁵

Hayatı gamdan ya da neşeden ibaret gören gönlü, sevgiliye layık bulmamaktadır. Mevlânâ’ya göre aşk bahçesinde, kederden, sevinçten meydana gelen bir sürü meyve bulunur. “Âşıklık neşe ve keder hallerinden üstündür. Aşk bahçesinin ne ilkbaharı vardır ne de sonbaharı. O bahçenin gülleri solmaz; daima yeşildir, tazedir”.⁴³⁶

Son olarak “Musîbetlerine sabrederim, nimetlerine de şükrederim ben”⁴³⁷ beytiyle Mevlânâ, insanın hayatındaki sabır ve şükür dengesine dikkat çekerek konuyu özetler.

3.2.1. İbadette Sabır

İbadet kelimesi terim anlamı olarak yaratıcıya duyulan derin sevgi ve saygı, itaat hali, Allah’ın rızâ ve memnuniyetini kazanma isteği, bunlar doğrultusunda gösterilen davranış

⁴³²*Divân-ı Kebîr*, I. 355. B.3260.

⁴³³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 71. B.972.

⁴³⁴*Divân-ı Kebîr*, I, 168. B.1580.

⁴³⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 60. B.586.

⁴³⁶A.g.e. C.1. 128. B.1794

⁴³⁷*Divân-ı Kebîr*, I.112. LXXXIII.

ve konuşmalardır. Sözler, hareketler, düşünce ve duygular da niyete göre ibadet kapsamına girmektedir. En bilinen ve temel anlamıyla ise dini bağlamda belirli sürekli davranış şekilleridir.⁴³⁸

İslam dini tevhit akidesi üzerine kurulmuştur. Mevlânâ'da eserlerinde tevhidin önemini sıklıkla vurgulamış, tevhidî bakış açısını aşkla bütünleştirmiştir. Mevlânâ'ya göre “Tevhit, benlikten kurtulmak, varlığından sıyrılmak, yok olmak “demektir.⁴³⁹ Yani kul, kendi benliğini yok etmedikçe Allah Teâlâ ile buluşmayı gerçekleştirmesi imkansızdır.⁴⁴⁰

Mevlânâ şu beyitleriyle de tevhid ile birlikte ilâhî aşka işaret etmektedir: “Kul bile birkaç sahibi olmasını istemezken rab, nasıl olur da mülkünde bir ikincisini ister, buna rıza gösterir? Bir aşık var mıdır ki iki sevgilisi olsun? Öyle birisine âşık ol ki o aşkla bütün tutsaklıktan kurtulasın”.⁴⁴¹

İnsanlara hakîkati temsilî olarak anlatan Mevlânâ tevhitte sabırlı olmayı; insanlara değil de yalnız Allah'a kulluk etmeyi bize, puta tapmayanları ateşe atan padişahın hikâyesiyle anlatır. Bir annenin kucağındaki bebeği ateşe atan padişah, eğer puta tapmazsa anneyi de ateşe atmakla tehdit eder. Korkan anne, tam puta secde edecekken çocuk seslenerek onu men eder: “Anneciğim, bu ateşin dışı azap gibi görünse de içi mutluluk. Ey müslümanlar, hepiniz gelin, bu ateşe girin ki din lezzetinden başka her şey ateştir”. O çocuğun seslenmesiyle muvahhit halk, kendini ateşe atmaya başlar öyle ki padişahın adamları halkı durdurmak zorunda kalır.⁴⁴²

Divân-ı Kebîr'deki şu beyitlerle de tevhîde işaret eder: “Her şeyden vazgeç, çünkü orada hem sen olasın hem o; buna imkân yok. Oraya sen sığmazsın, orda ondan başka dost,

⁴³⁸Mustafa Sinanoğlu, “*İbadet*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/233-235

⁴³⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 172. B.228.

⁴⁴⁰A.g.e. C.4. 172. B.228.

⁴⁴¹A.g.e. C.1. 373. CXXXVIII.

⁴⁴²Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.2. 465-472. B.781-805.

ondan başka yardımcı yok. Yûnus balık karnında kiminle dertleşti? Kapkaranlık gece yarısında ondan başka kimdir mûnis?”⁴⁴³

Mevlânâ, Hz. Ebubekir’in kıldığı namazlarla ya da yaptığı ibadetlerle değil de Allah’ın kendisine vermiş olduğu sevgi nimetiyle diğer Müslümanlardan daha üstün olduğunu anlatır. Kıyamet günü insanların ibadetlerini bir kefeye sevgiyi de diğer kefeye koyarlar. Sevgi hepsinden ağır gelir. “Öyleyse sen sevgi iste. Sevgiyi çoğaltmaya çalış”⁴⁴⁴ ifadesiyle insanlara gönüllerindeki Allah sevgisini çoğaltmayı tavsiye eder.

İbadet için de ilâhi aşkın önemine işaret eden Mevlânâ, âşık olmanın fedakârlık gerektirdiğini; sevginin delil istediğini, sevgilisini beklerken uyuyakalan aşğın hikâyesiyle anlatır. Aşık sevgilisiyle gece buluşmak için sözleşir fakat gece sözleştiği yerde beklerken uyuyakalır. Buluşmaya gelen sevgili ise aşğın uyuduğunu görür. Cebine ceviz koyar ki sabah uyandığında âşık, sevgilisinin geldiğini anlasın.⁴⁴⁵ Allah’a âşık olma iddiasında bulunanlar geceyi ibadetle geçirmelidir. Geceleri uyumakla manevi ikramları kaçırdığımızı vurgulayan Mevlânâ, âşık isek uykunun en tatlı yerinde sıçrayıp vesvese dadısının kollarından sıçrayıp kaçmamızı tavsiye eder.⁴⁴⁶ İbadetin de ilâhi aşk ile yapılabileceğini söyler Mevlânâ: “Aşıklar daima namazdadır. O gönüllerindeki aşk ne beş vakitle yatışır ne de beş yüz bin vakitle geçer gider.”⁴⁴⁷

Gece ibadeti için mektuplarında da şunları söylemektedir: İnsan kulluğunda çektiği zahmetler kadar yücelik elde eder. Yüceliğe ulaşmak isteyen, geceleri uyanık olur ve denize dalmayan inci bulamaz.⁴⁴⁸ Gece ibadetinin faziletiyle ilgili eserlerinde çokça beyitler yazar Mevlânâ. “Ömründen bir geceyi eksik say, uyanık kal, uyuma. Kendi dileğine uydun da binlerce gece uyudun; ne olur bir gecelik de sevgilinin hatırı için

⁴⁴³*Divân-ı Kebîr*, II. 230.CCI.

⁴⁴⁴*Fîhi Mâ Fih*,187.

⁴⁴⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 45. B.593-605.

⁴⁴⁶A.g.e. C.6. 44. B.588.

⁴⁴⁷A.g.e. C.6. 207. B.2699.

⁴⁴⁸*Mektuplar*, 35.

uyuma. Tanrı, dostlar geceleri uyumaz dedi, bunu duydu da utanıp arlandıysan uyuma”⁴⁴⁹

Allah’a ibadet ederken yalnız O’ndan istemek gerektiğini ise Hz. Mûsâ’yı misâl göstererek anlatır. Allah Teâlâ Hz. Mûsâ’ya kendisini çok sevdiğini söyleyince o da “Bu sevgiye sebep olan huyum hangisidir” diye sorar. Allah Teâlâ’ da: “Ey Musa, annesinin kucağındaki bir çocuğa benziyorsun. Hani o çocuğa annesi kızsada da çocuk yine anaya sarılır ya. Sanki o çocuk için yeryüzünde annesinden başka kimse yok gibidir. Annesinden başkasından yardım istemeyi bilmez. Senin de kalbinde benden başkası yok. Genç olsun, ihtiyar olsun, halk senin nazarında kerpiç gibidir. Sen, “Yalnız sana ibadet ederiz, yalnız senden yardım isteriz” ayetini yaşıyorsun”⁴⁵⁰

İbadeti eksik olan müslümanlara da ümit vermeye devam eder: “Hakk’a yaklaşmak için ibadetin az olsa da ümitsizliğe kapılma.”⁴⁵¹ Kulluk ettikçe ilâhi aşkın ikram edileceği müjdesini verir: “Kulluk etmeye devam edersen belki âşık olursun. Kulluk, lafla değil de ancak yaptığın ibadetlerle olur”⁴⁵²

Mevlânâ yaptığımız ibadetlerin, ezelde yaptığımız kulluk sözleşmelerinin şahidi olduğunu; zekât vermenin, arkadaşlara hediyeler almanın, hasetten uzak durmanın, misafir ağırlamanın; büyükler gibi güzel müslüman olmaya çalışmamızın işareti olduğunu bildirir. Hediyeyi kime veriyorsak, onu sevdiğimizizin alâmeti, malımızla ya da canımızla hayırda çalışıyorsak; bunlar da içimizdeki iyiliğin izleridir. Orucumuz bizim için şahitlik yapar; “Bu kul helal lokmayı bile Allah rızası için yemedi, elbette harama el uzatmaz”. Kendi malımızdan zekat verdiğimizizde ise zekatımızı cömertliğimize şahit tutmuş oluruz ancak bütün bunları riyâ için yaparsak iyiliğimize şahit olacağını sandığımız tüm ibadetlerimiz susar⁴⁵³ diyerek riyâ konusunda bizleri uyarır.

Riyâ ile yapılan ibadetin, içinde mücevher olduğu zannedilen çuvaldan taşın çıkması gibi üzüntüye sebep olur “Ahirete götürmekte olduğun ibadet çuvalında acı tatlı nelerin var?

⁴⁴⁹*Mektuplar*, III. 90. B. XXVIII.

⁴⁴⁸Tâhirü’l- Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.13. 754-757 B.15308-15315.

⁴⁵¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 120-121.B.1445.

⁴⁵²A.g.e. C.5. 228. B.2727.

⁴⁵³Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.14. 54-56. B.16389-16397.

İçinde değerli bir şey yoksa, çuvaldaki taşları boşat, kendini de bu saçma işten, bu utanılacak yükten kurtar. Aklını başına al da çuvalına taşları değil, sultanlara sunulması gereken değerli şeyleri doldur".⁴⁵⁴ Kişi unutmamalıdır ki gösteriş için namaz kılan gence, peygamberimiz o namazı tekrar kıldırmıştır.⁴⁵⁵

İbadet için insana kuvvet veren şey helal gıdadır. Haram lokma kişinin ruhunu etkileyerek onda güzellikler oluşturmaz aksine kıskançlık, cahillik gibi kötü huylar oluşturur. Mevlânâ bu konuyu, kandile yanması için yağ yerine yanlılıkla su koyan adamı teşbih ederek anlatır. "Hiç buğdayını ekin de arpa çıktığını gördün mü? Hiç atın eşek yavrusu doğurduğu görülmüş müdür? Lokma tohumdur. Düşünceler onun mahsulüdür. Lokma denizdir. İncileri fikirlerdir. Ağza alınan helal lokmadan, Allah'a hizmet öteki aleme gitme arzusu doğar".⁴⁵⁶

Dünyaya ibadet etmek için gönderilen fakat ibadet etmekten başka her şey ile meşgul olan insan, kendisine hazineden değerli bir Hint kılıcı verilen fakat onunla hayvan eti kesen kişiye benzer. O kişi Hint kılıcıyla et kesilmeyeceğini onun savaşta da komutanlara verilen bir hediye olduğunu bilir; fakat "Olsun, kılıç değerli de olsa yine de onu kesmek için kullanıyorum" diye sevinir. Yine bu hal, altından tencere ile şalgam pişirmeye ya da değerli taşlarla süslenmiş yüz dinarlık bir bıçakla kabak kesmeye benzer. İnsana da Allah Teâlâ çok değer vermiş "Gerçekten de Allah, cennet karşılığı olarak inananların, canlarını, mallarını satın almıştır"⁴⁵⁷ buyurmuştur. Yani insan, canını, malını, zamanını Allah Teâlâ için harcarsa cenneti kazanır. Aksi takdirde varacağı yer cehennem olur. Tıpkı yüz dinar değerindeki bıçağa kabak asan adam gibi.⁴⁵⁸ Hikayedeki adam o değerli bıçağı hiç değilse kullanıyorum diyerek kendini teselli etmektedir. Mevlânâ da bütün bu teşbihlerle insana, ömrünün boş işler için harcanmayacak kadar değerli olduğunu, ibadetle geçirmek gerektiğini anlatmak istemektedir.

⁴⁵⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 131. B.1575.

⁴⁵⁵A.g.e. C.1. 224. B.3390.

⁴⁵⁶ A.g.e. C.1. 121-122. B.1643-1648.

⁴⁵⁷Tevbe 9/111.

⁴⁵⁸*Fîhi Mâ Fîh*,12-13.

Mevlânâ eserlerinde, ibadette tedrici olmayı tavsiye eder. Hiç namaz kılmayan kişiye önce beş vakit namazı sonra diğer namazları arttırmasını söylemektedir. “Çok ekme yiyen kişi, her gün bir lokma azaltsa iki sene sonunda yediği ekmeğin yarısını yemeye başlar”.⁴⁵⁹

İnsanlar, din yolunda ilerlemek isterken ezeli düşmanı olan şeytan da boş durmaz. İnsanlara vesveseler vermeye devam eder; Dünya zevklerinden kendini mahrum etme. İbadeti fazla yaparsan hastalanırsın, çok sadaka verirsen fakir kalırsın. Bu genç yaşta bu kadar namazla meşgul olursan dostlarını ihmal edersin. Etrafında hiç arkadaşın kalmaz. Yaşlanınca kılırsın.⁴⁶⁰ Yine şeytan çok ibadet eden bir zâhide “Kör olacaksın” diye vesvese verir. Mevlânâ zâhidin cümleleriyle bu durumlarda şeytanın vesvesesine karşı söyleyeceğimiz cümleleri bize öğretir: “Göz, Hakk’ın nurunu görmezse dünyada görmüş neye yarar. O ilâhi güzelliği göremeyen gözlerin kör olması daha iyidir”.⁴⁶¹ İnsan, kulluk yaparken öyle gayret sarf etmelidir ki; koşacak hali kalmadığında Allah’tan kendisine yüzlerce at ikram olarak indirilir.⁴⁶²

Bedenin kuvveti sağlıklı şeyleri yemeye bağlı olduğu gibi maneviyatın kuvvetli olması da çok ibadete bağlıdır. İnsan çok ibadet ederken bedeninin zayıfladığına üzülmemeli zira bedeni ona veren Allah Teâlâ, o bedeni eskisinden daha güçlü hale getirme kudretine sahiptir. Bu durum, evinin altında bulunan hazine için evini yıkan, altınları bulunca da evini eskisinden daha güzel hale getiren kişinin hali gibidir.⁴⁶³ İnsan Allah için ağlayıp kör olursa üzülmemeli; zira hastalara şifa dağıtan Hz. İsa o kişiye yardım eder. “Unutma can İsa’sı (Allah) hep seninle beraberdir. O’ndan yardım iste. O, yardım edenlerin en hayırlısıdır”.⁴⁶⁴

İbadet ederken ayaklarım şişti diye sürekli şikâyet eden kişiye şöyle seslenir Mevlânâ: Madem er değilsin, savaşta ne işin var? Namaza, oruca, hacca niye giriştin? Dayanmak yiğitlerin, ağlamak kadınların işidir. Uhud dağı, başına gelen sel ya da deprem

⁴⁵⁹*Fîhi Mâ Fih*, 80.

⁴⁶⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 359. B.4330-4335.

⁴⁶¹A.g.e. C.2. 44. B.445.

⁴⁶²*Divân-ı Kebîr*, II. 243. B.1980.

⁴⁶³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 32. B.305.

⁴⁶⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 44. B.449.

felaketinden etkilenir mi? Sen hemen insanların iyisinden, kötüsünden etkileniyorsun? Hayır için de şer için de telaşlanma.⁴⁶⁵ Ne olursa olsun Allah Teâlâ'ya kulluk yapmaktan ayrılma. Topallayarak da olsa uyuklayarak da olsa hatta yürüyemesen sürünsen bile Allah'ın yolunda ol. İbadeti bırakma.⁴⁶⁶

Verdiği sözü tutmayı da ibadetten sayan Mevlânâ, Sultan Mahmut hikâyesiyle konuya açıklık getirir. Sultan Mahmut, savaşta yenilmek üzereyken “Eğer kazanırsam tüm ganimeti fakirlere dağıtacağım” diye söz verir. Savaşı kazanınca askerler, padişahın ganimet için vermiş olduğu söze çok kızarlar. “Bizden daha fakirini mi bulacaksın ganimeti bize dağıt” derler. Onlar, çok ısrar edince padişah kararsız kalır. Nasıl davransam daha doğru olur diye düşünmekteyken oradan geçen bir fakire durumu anlatır ve istişare eder. Fakir ise, “Bir kez daha Hakk'a muhtaç olmayacaksın, askerlerin dediklerini uygula” der. Padişah, hatasını fark eder, ganimeti fakirlere dağıtır.⁴⁶⁷

İbadet esnasında başka şeyle meşgul olmamak kalbin sadece Allah ile olması hususunda örnek teşkil etmesi için peygamberimizi anlatır. Peygamberimiz, yüzüğü ile biraz meşgul olunca “Biz gökleri, yeri ve bunlar arasındakileri oyun olsun diye yaratmadık”⁴⁶⁸ ilâhi ikazına muhatap olur. “Bu olayı düşün de gününü nasıl geçirdiğine bak. Gününü ibadetle mi geçiriyorsun, yoksa suçla mı? Bir düşün”.⁴⁶⁹

Mevlânâ, insanları ibadette devamlılığa teşvik etmek için Habîb-i Acemî isimli fakirin hikâyesini anlatır. Ailesinin yiyeceği olmayan, ibadet ehli Habîb-i Acemî, cuma günü patronunun kendisine para vereceğini söyler. Cuma günü mahcup ve mahzun şekilde duasını eder ve evinin yolunu tutar. Evine ulaştığında ailesine gönderilmiş koyunları, kumaşları, altınları, buğdayları görünce şaşırır. Ev ahalisi: “Senin patronunun adamları geldi ve bunları bıraktı bize. Senin patronun bu kadar cömert ise sen kerem sahibi bir zâtin hizmetindesin ve bu zât insan olamaz ancak Allah Teâlâ kullarına bu kadar cömert davranır” derler. Mânâ âleminde Habîb'e de şöyle seslenilir: “Bu gördüğün dünya

⁴⁶⁵*Divân-ı Kebîr*, VII.145. LXXXI.

⁴⁶⁶Can, *Mesnevî Tercümesi* C.3. 81. B.980.

⁴⁶⁷*Mektuplar*, 34.

⁴⁶⁸Enbiya 21/16.

⁴⁶⁹*Fîhi Mâ Fîh*, 56.

malları, senin kulluğunun karşılığı değil fakat nefis köpeklerinin oyalanması için kemik atmak gerekti. Ailen bunlarla oyalansın da seni bize yaptığın kulluktan alıkoymasın istedik”.⁴⁷⁰

İbadet, kişiyi mezarda terk etmeyecek vefalı bir arkadaştır. Malı ve ailesi ise insanı mezarda terk eder. Onların dostluğu sadece dünyada geçerlidir.⁴⁷¹ İnsan ölünce güzel ahlâkı onu huriler gibi karşılar. İçecekler ikram eder. Dünyada yaptığı taatler orada kendisine güzel elbise olarak ikram edilir. Kabri geniş ve ferah olur. Cennet, kişinin dünyada yaptığı doğru ve güzel işlerden meydana gelir. O yüzden kişi yaşarken bol bol ibadet ve iyilik yapmalıdır.⁴⁷²

Mânevî tekâmül yolculuğunda kişi hep ileri gitmek zorundadır. Aksi takdirde durumu, kendisine kaç yaşında olduğu sorulan misafire benzer. Daima geri gider. Misafir: “On sekiz yahut on yedi yahut on altı yahut da ey kardeşim, on beş yaşındayım” der. Ev sahibi de gülümseyerek şöyle cevap verir: “Haydi bakalım ey şaşkın, biraz daha geri git de ananın karnına gir”.⁴⁷³

Mevlânâ, yapılan ibadetlerin bu dünyada karşılığının beklenmemesi gerektiğini izah etmek için babasının kızına hazırladığı çeyiz örneğini verir. Babanın çeyizdeki yeni eşyaları kullanmaya izin vermemesi kızına olan şefkatinden dolayıdır. Yine bekar olan oğulların, kazandıkları parayı babalarına vermesi; babalarının bu parayı oğullarının düğünleri için biriktirmesi gibi Allah Teâlâ da müslümanların çeyizindeki güzel amellerin karşılığını mahşerde verecektir.⁴⁷⁴

En güzel dinin İslam olduğunu anlatan Mevlânâ, önceki dinlerinden İslam’a geçmekte tereddüt edenleri de sormuş olduğu şu sorularla İslam’a çağırılmaktadır: Babaları müslüman olmadığı için İslam’a girmeyenler; hakiki altın bulsalar babalarından kalan sahte altını isterler mi? Çocukluğunda kolu sakat olan biri büyüdüğünde kolunun tedavisi olduğunu öğrendiği zaman “Ben sakat kolumla yaşamak istiyorum” der mi? “Verimsiz,

⁴⁷⁰*Mecâlis-i Seba*, 91-92

⁴⁷¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 93.B.1045.

⁴⁷²*Divân-ı Kebîr*, III. 398. XXVI.

⁴⁷³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 93-94. B.1113.

⁴⁷⁴*Fîhi Mâ Fih*, 208.

kurak bir yerde doğan kişi daha sonra sulu, yeşillik arazileri gördüğünde ben kurak yerde oturacağım diye ısrar eder mi? Köpek ve doğan kuşu bile babalarından öğrendiklerinde ısrarcı olmayıp yeni avlanma şekilleriyle padişahın hizmetine girebiliyorlarsa, onlardan akli çok daha üstün olan varlık olarak insan, daha güzelini neden tercih etmesin?”⁴⁷⁵

Özet olarak Mevlânâ, İslam dininde ibadetlerimizi sadece Allah için yapmamızı tavsiye eder, ibadetin temelinde güzel ahlâkın ve Allah Teâlâ’yı sevmenin çok önemli olduğunu aklımızdan çıkarmadan riyadan uzak ibadetler yapmak konusunda biz müslümanları ikaz eder. İbadete devam eden insanda manevî açıdan ilerleme olacağını müjdelir.⁴⁷⁶

3.2.2. Günah İşlememekte Sabır

Farsça bir kavram olan günah, ilahî emirlere aykırı olarak yapılan fiiller anlamında kullanılan bir terimdir.⁴⁷⁷

Mevlânâ günahı bir tohuma benzetir. Tohumun ekildikten sonra toprakta filizlenip yeşermesi gibi günahın da işlendikten sonra kişinin başına gelen belaları büyüteceğini söyler.⁴⁷⁸

Çamura düşen ve kurtulmak için çırpınan eşeğin çabasını, günaha düşen müslümanlara örnek olarak anlatan Mevlânâ, gayret etmeyi günah çamurlarından kurtulmak için çaba göstermeyi rabbimizin merhameti çok geniştir diye günahı takılıp kalmamayı tavsiye etmektedir.⁴⁷⁹ İşlediği günahları bildiği halde gururundan günahlarından vazgeçmeyen kişiyi de mağarada kalmış kör bir sırtlanı benzetir. Avcılar mağarada gördükleri kör sırtlanın yanında bağırarak: “Bu mağarada sırtlan yok” seslenirler ve mağarayı taşla

⁴⁷⁵*Fîhi Mâ Fîh*.107.

⁴⁷⁶Veysel Akkaya, “Sufilerin ‘...Gözümün Nuru Namaz Kılındı’ Hadisindeki ‘Kurretu Ayna’ Bakışı” *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 13/26 (2014)

⁴⁷⁷Ömer Faruk Harman, “*Günah*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/278-282.

⁴⁷⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 21. B.165.

⁴⁷⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 268. B.3355.

kapatırlar. Kör sırtlansa mağaranın taşla kapatıldığını göremediği için avcılarını kendini görmediğini zannederek mutlu olur.⁴⁸⁰

Mevlânâ günaha tevbe etmekten önce günaha götürecek yolları kapamanın daha doğru olduğunu ifade etmek için Mesnevi’ de tavus kuşu hikayesini bizlere anlatır. Tavus kuşunu güzel kanatlarını yolarken gören hâkim çok şaşırır ve neden böyle yaptığını sorar. Güzel kanatlarının belaları çektiğini söyleyen tavus kuşuna hâkim: “Düşman olmazsa savaşmak neye yarar. Günahlara sabır; şehvetin varken olur sen ise kendini hadım etmeye kalkışıyorsun. Ölümlerle savaştığında kendine gazi oldum der misin?” diye sorar. Tavus kuşu: “Bu kanatlar yüzünden başıma belalar yağmakta; avcılarının oklarına hedef olmuştum. Bunlara karşı koyacak gücüm yok bari çirkin görüneyim de belalar üzerimden savuşup gitsin. Kanatlarımın güzelliğinden oluşan kibrimden kurtulayım. Kibir sahiplerinden bela eksik olmaz. Sabrı bulunan kişilere kanatların; güzelliğin, malın mülkün bir zararı olmaz”.⁴⁸¹

Mevlânâ, mektuplarında bile “Kötülüğün, büyüğünden önce küçüğünden uzak dur. Minarenin yapılışı da bir tuğla ya da bir kerpiçle başlar; bir tuğlayı ya da kerpiçi ihmal edersen, sonuç berbat olur”⁴⁸² diyerek muhatabını günahlardan uzak durma konusunda ikaz eder. İnsanlara yaşadıkları toplumda günah normal karşılanıyorsa o zaman hicret edin tavsiyesinde bulunur: “Tanrı, a kullarım buyurmuştur, yeryüzüm geniş. Bir yerde kötü işler suçlar mı işleniyor, Tanrıya itaat edenlerin bulunduğu yere göçün”.⁴⁸³

İnsanların daha iyi anlamalarını sağlamak için teşbihler yapar; vücudu bir testiye, göz, kulak ve ağzı da bu testinin deliklerine benzetir. Azalarımız ile günah işlediğimizde anlayış kabiliyetimizin bu deliklerden su gibi aktığını söyler.⁴⁸⁴ Başka bir testi metaforunu kullanarak çölde yaşayan bedevînin hükümdara su götürdüğünü, cömert hükümdarın testiyi altın doldurarak nehrin üzerinden bedeviyi evine göndermesini anlatır ve der ki: Bedevî gibi biz de beden testimizi günahlardan uzak tutup, aşk suyu ile doldurmayı

⁴⁸⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 268-26. B.3360.

⁴⁸¹A.g.e. C.5. 17-20. B. 536-645.

⁴⁸²*Mektuplar*, 16.

⁴⁸³*Fîhi Mâ-Fîh*, 230.

⁴⁸⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 191-192. B.2100.

başarırsak, dünyadan ve onun verdiği geçici zevklerden uzak durabilirsek Allah Teâlâ'da bizden memnun olur.⁴⁸⁵

İnsana verilen ruh nimetinin ne kadar değerli olduğunu bizim yaptığımız günahlardan ne kadar etkilendiğini şu cümlelerle ifade eder: Cebrail (a.s) kadar değerli olan ruhunu bedenine bağlamışsın. Günahların sebebiyle ruhunun kanatlarını yüz yerden kırmışsın”⁴⁸⁶

Divân-ı Kebîr'de âzâları gûnahtan korumak hususunda şu beyitleri söylemektedir: “Ey baş, yere baş koy eğer gökyüzü gerekse sana; ey ayak balçığa az saplan ovaya gitmeyi diliyorsan. Ey göz, insanlara bakma. Ey kulak, hayrı şerri duyma; ey akıl, eşek beyinli olma, Mesiha'ya gidiyorsun sen”.⁴⁸⁷

İnsanlara dedikodudan uzak durmayı, parayı fakirlere ikram etmeyi, şehveti ve nefsin arzularının peşinde koşmayı gençken bırakmayı aksi takdirde bırakmanın zor olacağını, bunları terk eden kişinin manevi olarak yükseleceğini ifade eder.⁴⁸⁸

Mevlânâ'ya göre günah işleyen kişi, uyuşturucu kullanan kişiye benzer. İkisinin de aklı örtülür. Şehvetlerin sarhoşluk verici özelliği olduğunu vurgular. Sarhoşun bakırı altın görmesi gibi şehvette kişiyi şaşkınlştırır.⁴⁸⁹ Bu şaşkınlığa düşmemek için nefsin arzularını kazma ile sökecek bir gayreti insanlara tavsiye eder.⁴⁹⁰

“Gönül tahtımızda sadece padişah ya da şehzade oturmalı”⁴⁹¹ diyen Mevlânâ Dünya nimetlerinin peşinden helal- haram ayırt etmeksizin koşan insanları şöyle uyarır: Dünyaya ait zevkler, ısrarla seni çağırdıkları zaman “Bunlar beni çok sevdikleri ve özledikleri için çağırıyor” diye düşünürsen hata edersin. Dünya nimetlerinin seni çağırmasını kuşlara çalınan ıslık sesine benzet. Unutma. Avcı, ölü bir kuşu koyar ve kuş sesi çıkarır ki; kuşlar

⁴⁸⁵Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.4. 1283-1292. B.2706-2716.

⁴⁸⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 42-43. B.400.

⁴⁸⁷*Divân-ı Kebîr*, I. 196 B.1870.

⁴⁸⁸Can, *Mesnevi Tercümesi*, C.2. 110. B.1271.

⁴⁸⁹A.g.e. C.4. 277 B.3611.

⁴⁹⁰A.g.e. C.2. 116. B.1335.

⁴⁹¹*Divân-ı Kebîr*, I. 331. XCIX

kendi cinslerinin yanına gelsin. Tedbirsiz ve düşünerek hareket etmeyen kuşlar o tuzağa aldanıp pişman olurlar.⁴⁹²

Mevlânâ, dünyayı çok severek günaha meyletmekten insanları uzakta tutmak için sembollerle anlatmaya devam eder. Terazi tartısı kilden olan bir aktara, kil yemeyi seven bir müşteri gelir. Attar şekeri eliyle kırarken müşterisi kilden olan terazi dirhemini yemeye başlar. Attar durumu fark edince oyalanır ki adam kilden dirhemi daha çok yesin; çünkü adam dirhemi yedikçe Attar daha az paraya daha çok şeker satacaktır.⁴⁹³ Bu adamın kilden dirhemi sevmesi aleyhine olduğu gibi insanların seni övmeleri, sana ikramda bulunmaları güzel bir lokma gibi görünür; fakat dikkat et, o lokmada ateş vardır. Dumanını yedikten sonra fark edersin.⁴⁹⁴

Fîhi Mâ Fîh eserinde önceki insanların putlara secde ettiğini bizim ise içimizdeki hırs, istek, haset gibi yüzlerce putu ilah edindiğimizi söyler. Onlara secde ettiğimiz halde kendimizi Müslüman kabul etmememize şaşırır.⁴⁹⁵ Bize adeta der ki “Sizler hem peygamber izinden gitmek istiyor hem de onların uğradığı belalara uğramak istemiyorsunuz. Günahlara karşı sabretmiyor, peygamberlerin Allah Teâlâ'nın yolunda yaptığı fedakârlıkları yapmak istemiyorsunuz. Oysa bir kadına âşık olan adam bile, o kadına kavuşmak için çeşitli fedakârlıklar yapmaktadır”.⁴⁹⁶

İnsanı günaha sürükleyen sebeplerden biri de kendinde bulunan kötü ahlaktır. Kötü ahlak kişiyi hasta eder fakat insan hastalıklarının günahından olduğunu bilemez. Allah dostundan yardım almak suretiyle günahattan kurtulabilir. Müminin nurunun cehennemin ateşini söndürmesi gibi kişi, ancak bir dosta giderse şehvet ateşini söndürebilir.⁴⁹⁷ Bu konuyu daha iyi izah etmek için Mevlânâ yine hikâye yöntemini kullanır: Adamın biri yol üzerine sert çalılar dikmiş. Çalılar büyüdükçe, insanların geçişi zorlaşıyor, insanların ayakları kanıyor, elbiseleri yırtılıyormuş. Şehrin yöneticisi, adama haber gönderip çalıları

⁴⁹²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 29-30. B.225.

⁴⁹³A.g.e. C.4. 60. B.625

⁴⁹⁴A.g.e. C.1. 131, Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.12. 157-162. B.1308.

⁴⁹⁵*Fîhi Mâ Fîh*, 66.

⁴⁹⁶A.g.e. 82.

⁴⁹⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 108. B.12045.

oradan sökmesini istemiş. Adam “Tamam” diyor fakat çalıları sökmüyormuş. Vali, tekrar haber gönderiyor fakat adam ertelemeye devam ediyormuş. Vali adama, “Sen bu işi erteledikçe çalılar kuvvetleniyor sense yaşlanıp kuvvetten düşüyorsun. İleride istesen bile bu çalıları sökemeceksin.” “Ey hasetçi kişi! Eşeğin topal, varacağı yer ise uzaktır. Çabuk ol tevbe ve istiğfarı yarına bırakma. Yıl geçti ekin vakti de değil, sende ise yüz karalığından kötü amellerden başka bir şey yoktur”.⁴⁹⁸

Günahların içimizdeki kötü huylardan kaynaklandığını bilen Mevlânâ, onları hayvanlara benzeterek bize tanıtmaya çalışır. Şehvet hırsı yılan, mevkii hırsı ejderhaya, boğaza ve diğer şehvete olan hırs ise kaza benzer. Baş olma isteği şeytanı mahvettiği gibi insanları da mahveder. Bir sofranın etrafında yüzlerce kişi oturur da padişah olmak istemeyen iki kişi oturamaz. Padişah olma arzusu öyle kötüdür ki bu arzu yüzünden evlat babasını öldürür. “Ey Hakk yolcusu, sen ölmeden önce öl de, hiçbir şeye muhtaç olmayan, her şeyi yaratan Allah, senin gibi ölüden diri çıkarsın”.⁴⁹⁹ Gönlümüzdeki bu kötü duyguları öldürmeyi başaramazsak “Onlar hayvanlar gibidirler belki hayvanlardan daha aşağıdırlar”⁵⁰⁰ cümlesine muhatap oluruz. Kişi başkalarıyla değil içindeki kafir nefsiyle savaşmalıdır. Şayet bu savaşı kazanırsa beşeriyeti meleklik ile hayvanlığı da insanlık ile değiştirir⁵⁰¹ çünkü insan, Allah Teâlâ'nın kendisine lütfettiği meleklik huyundan vazgeçer de hayvanlaşırsa hayatı boyunca hayvanlardan daha çok acı çeker; uğraşır, didinir. Hayvanları bile yapamayacağı şeytanlığı ve kötülükleri yapar.⁵⁰²

İnsan, kâinatın en üstün varlığı olarak yaratılmıştır. Yılan gibi topraktan geleni yememeli, ruhuna gıda olacak şeyi gök sofrasında aramalıdır. Tahta kurdu da tahtayı yerken dünyanın en lezzetli helvasını yediğini düşünür. Pislik böcekleri de pislikten başka yiyecek aramaz. İnsan da onlar gibi dünyadaki nimetlere aldanmamalıdır.⁵⁰³ Dünyaya ait şeyler insanın ayağına bağlanmış zincirler gibidir. Zincirin altın olması insanın

⁴⁹⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 106-107. B.1230

⁴⁹⁹A.g.e. C.5. 56-57. B.515.

⁵⁰⁰el-Furkan, 25/45.

⁵⁰¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 217. B.3320.

⁵⁰²A.g.e. C.4. 125. B.1514.

⁵⁰³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 40. B.301.

aldanmasına sebep olur. Dünya, dışı çok güzel bir kadın içi ise zehriyle öldüren bir yılan benzer. Aklını kullanan insanlar bu yılanı aldanmazlar. Çünkü dünyayla muhabbetin sonunda cehennem var.⁵⁰⁴

Dünyayı büyücü bir kadına benzeten Mevlânâ, onun büyüsünden insanları kurtarmak Allah Teâlâ'nın peygamberler gönderdiğini söylemektedir. "Dikkat et! Dünyanın oltasına takıldığın zaman ne dünyada gönül huzuruyla için rahat bir şekilde yaşarsın ne de günahlardan kurtulabilirsin".⁵⁰⁵

Dünyayı cilveler yapan genç kadına benzetir. Gerçekte yaşlı olan dünya kendini genç göstermek için yüzüne süsler süren kadın gibidir. Onun peşinde koşanlara sadece gözyaşı ile pişmanlık kalır.⁵⁰⁶

İnsanın düşmanı olan şeytanın, yaratılış gayesindeki hikmete uygun olarak insanları günaha çağırdığını ve onları kandırmak için "Ben seni korurum, ben sana yardım ederim"⁵⁰⁷ cümlelerini kullandığını anlatır. Kendine aldanıp imansızlık çukuruna düşen insanın yanından hızlıca uzaklaştığını misâl vererek insanları uyarır. Başka bir yerde ise şeytanın insanı günaha çağırmasını, doğan kuşunun av olarak kazlara seslenmesine benzetir. Müslümanları uyarır: "Sakın onun seslenmesine aldanmayın. Ona deyin ki: "Ey kâfir sana inanmıyorum davetin senin olsun".⁵⁰⁸

Şeytan insanları yoldan çıkararak günah işletmek için Allah'tan bir şeyler ister. Altınlar, gümüşler, hayvan sürüleri gösterilir kendisine fakat o daha fazlasını ister. Nefis yiyecekler, şaraplar, elbiseler, ipekler, çalgılar verilir. Şeytan yine istemeye devam eder sonunda kadınlar gösterilir. Kadınların güzelliğini gören şeytan; artık insanları daha kolay kandırabileceği için mutluluktan oynamaya başlar.⁵⁰⁹

⁵⁰⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 21-22. B.245.

⁵⁰⁵A.g.e. C.4. 243-244. B.3195.

⁵⁰⁶A.g.e. C.6. 22. B.316.

⁵⁰⁷A.g.e. C.6. 292. B.3610.

⁵⁰⁸A.g.e. C.3. 51-52. B.435.

⁵⁰⁹A.g.e. C.5. 20-23. B.950

Mevlâna, şeytanı temsili olarak bir köpeğe benzetir.⁵¹⁰ İnsanlar Allah yolunda koşmaya başladıklarında şeytan da bir köpek gibi onlara musallat olur. Ondan kurtulmanın tek çaresi Allah Teâlâ'ya sığınmaktır der ve insana seslenir: “Ey kendini aslan sanan zavallı, yıllar geçti sen hâlâ nefis köpeğine bir şey yapamıyorsun, ona karşı aciz kalmışsın. Bu köpek nasıl olur da senin için av avlar? Sen kendin açıkça o köpeğe av olmuşsun”⁵¹¹ diyerek nefis ve şeytan tuzaklarına dikkat çeker.

Şeytanın en büyük tuzaklarından biri olan şehvet ateşi, su ile sönmez çünkü onda cehennem ateşinin huyu vardır. İnsana acı çektirir. Onu sadece Allah Teâlâ'nın nuru söndürür. Hz. İbrahim'in nuru nasıl ki Nemrut'un ateşini söndürdüyse, insan da İbrahim'in nurunu kendine rehber edinmelidir. İnsanın içindeki nemrudun her istediğini verirse şehvet ateşi artar ve kişi şehvetine köle olur. Nefsine uyanların düştüğü, öyle derin ve dipsiz bir kuyudur ki şehvet, onun dibine ulaşacak ip bulunmaz. İnsan o kuyudan ancak Allah Teâlâ'nın yardımıyla ve nefsinin isteklerine karşı gelerek kurtulur.⁵¹²

Şehveti bakıra benzetir. Bakır da ancak aşkın nuru ile altına dönüştürebilirsin diyen Mevlânâ, bir kötülük tohumu olan şehvetlerini ateşe verenleri geçilmesi güç bütün tuzaklardan kurtulup geçeceklerini söyler. Bu zorluğu başaranlar, can Buraklarına binip o güzel ay yüzlüyü arada hiçbir şey olmaksızın seyredeceklerdir.⁵¹³

Şehvet ve öfkenin insanı bir esir haline getirdiğini Lokman ve efendisi hikâyesiyle vurgulamaktadır. Bir gün efendisi Lokman'a “Dile benden ne dilersem” demiş fakat Lokman kendisine şu cevabı vermiştir: “Sen, benim öfke ve şehvet kölelerime esir olacak kadar güçsüzken, ben senden nasıl bir şey isteyebilirim”. Şehvete ve öfkeye karşı sabırlı olmak; köleyi efendi, efendiyi köle yapar.⁵¹⁴

İnsanın zor olan imtihanına yani şehvet duygusuna karşı sürekli insanları ikaz etmektedir: Eğer fani bir insana yani bir hayale âşık olur; ona boyun eğersen iffet ve izzet kanatların kırılır, gidemez olursun. O hayale de erişemezsin çünkü senden kaçır, uzaklaşır. Akıllı ol

⁵¹⁰Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.8. 826. B. 6654.

⁵¹¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 248-249. B.2950.

⁵¹²A.g.e. C.1. 242. B.3815.

⁵¹³*Divân-ı Kebîr*, II. 333. XXXVIII.

⁵¹⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 129-131. B.1465.

da şehvete esir olma. Kanatlarını muhafaza et de o kanatlar seni cennete götürsün. “Şehvetlerine düşkün olanlar, kendilerini içerek zevk ile yaşıyor sanırlar. O zavallılar, bir hayal üzerine düşerler, kanatlarını kendileri yolar da hakikate doğru uçamazlar”.⁵¹⁵

Şehvetten korunma çaresini çıplak olarak suya dalan adam hikâyesinde anlatır. Adam sudan çıkmak istedikçe arılar başına üşüşürler. Adam, başını sudan çıkardığında adamı başından sokarlar. Burada su Allah Teâlâ’yı zikrediş; arılar ise şu adam veya bu kadının hatırlanması olarak remzedilmiştir. Çözüm olarak da “Zikir suyuna dal; sabret de düşüncelerden kurtul” önerisi getirilmiştir.⁵¹⁶

Şehvet engelini aşır gerçek aşkı bulanları da insanlara rol model olarak gösteren Mevlâna, insanları bu tuzağa düşmekten kurtarmak için adeta çırpınmaktadır. Güzellikte Yusuf (a.s) gibi olan Arap padişahlarından İmr’ü’l-Kays’ı Arap kadınları çok sever ona kasîdeler yazarlardı. Fakat o, başka bir sevgiliye şiirler yazardı. Her şeyden ve herkesten güzel, münezzeh olan varlığı aramak için başka ülkelere gitti. “Allah dilediğine rahmet verir; bu suretle onu, has kulları arasına alır”.⁵¹⁷ Müjdelers olsun o insana ki, ölümden önce ölümün önünde aslanlar gibi koşmuş; güzellerin işveli seslerine kulaklarını kapatmış, dünyadan giderken kendini terk edecek şeyleri o bu dünyada yaşarken bırakmıştır.⁵¹⁸

Şeytanın tuzaklarından biri de göz ile harama bakmaktır. Bu günahı da Mevlânâ farklı teşbihlerle insanlara anlatıp, onları bu günahdan uzak tutmaya çalışmıştır.

Mecnun’un Leyla’ya olan aşkını duyan padişah; “Leyla da bir güzellik yok ki. Ben sana daha güzellerini vereyim” deyip cariyelerini çağırır. Güzeller işveleriyle yürümeye başlar fakat Mecnun’un başı öne eğik, önüne bakmaktadır. Padişah neden güzellere bakmadığını sorduğunda Mecnun şöyle söyler: “Leyla’nın aşkı kılıcını çekmiş, başımı kaldırırsam korkuyorum, başımı uçurur”.⁵¹⁹

⁵¹⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 194-195. B.2135.

⁵¹⁶A.g.e. C.4. 44. B.435.

⁵¹⁷A.g.e. C.6. 310. B.3986.

⁵¹⁸*Divân-ı Kebîr*, I. 384. B.3530.

⁵¹⁹*Fîhi Mâ Fih*,42-43.

Mevlânâ insana verilen nimetlerden olan gözü o kadar değerli bulur ki “İnsan, gözbebeğinden başka bir şey değildir”⁵²⁰ der ve bu cümleyi önemine binaen başka bir yerde başka bir şekilde şöyle söyler: “İnsan gözden ibarettir. Geri kalan deridir, cesettir”.⁵²¹ Nihâi olarak da insanın gözü temize bakarsa temiz kirliye bakarsa da kirli olur anlamında şu cümleyi söyler: “İnsan, gözü neyi görse odur, o şeyden ibarettir. Gördüğün, bildiğin pisse, bil ki osun sen”.⁵²²

Göz günahına dikkat çekmek için tuzağa konulan yeme uçarak giden kuşu misâl olarak gösterir. Kuş yeme hoşlanarak baktığı için asıl yem kendisi olmuştur. İşte bunun gibi kişi de göz zinasına devam ettikçe gerçekte kendi bedeninden et koparıp yemektedir. Göz zinası; bir ok gibi zehirlidir. Bu harama bakış, nefsin isteğini çoğaltır, sabrını azaltır.⁵²³

Harama bakmaktan o kadar çok sakının ki tıpkı “ Kuşların yem yerken etrafı kontrol etmeleri gibi” der. Nefsi bir kuşa, şehveti de kedilere teşbih ederek şöyle der: “Güzel kadınlara bakarken boynunuz tuzak altında kalıp ölebilirsiniz. Harama bakmanın sonu ağlamaktır. Bir kere bakmayı önemsemezsiniz fakat kuşun tuzağa düşmesinin sebebi yeme olan o ilk bakışıdır”.⁵²⁴

Büyük günahlardan olan hasetten uzak durmayı da Hz. Yûsuf’un kardeşleriyle anlatır. Haset edenlerin kurt olarak dirileceğini, zina edenlerin bedenlerinin pis kokacağını, haram yiyenlerin domuz olarak dirileceğini söyler.⁵²⁵ Şeytanın haset yüzünden Hz. Adem’e secde etmediğini hasetin en zorlu geçit olduğunu, kalbine haset sokmayanın en mutlu kişi olduğunu belirtir. “İnsanlar, hasetle görme, işitme, idrak gibi duygularını kirletir. Allah kâmil insanların bedenlerini tertemiz etmiştir”. ‘Evimi temizleyin’⁵²⁶ şeklindeki ayetine uyarak bedeni ve kalbi bu kötü duygulardan temizlemek gerekir⁵²⁷ demektedir.

⁵²⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 122. B. 1675.

⁵²¹A.g.e. C.1. 109. B.1405.

⁵²²*Mecâlis-i Seba*, 30.

⁵²³Can, *Mesnevî Tercümesi* C.4. 61. B.620.

⁵²⁴*Mecâlis-i Seba*, 30.

⁵²⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 126. B.1410.

⁵²⁶e1-Bakara, 2/ 125.

⁵²⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 51. B.430.

Başka bir günah olan riyaya karşı da insanları uyarmış, yaptığımız iyilikleri kendi gözümüzden bile saklamamız gerektiğini, sevap kazanmak ya da günahdan uzak durmak için değil sadece Allah rızası için amel yapmayı ve hep iyi işlerle uğraşmayı tavsiye etmiştir.⁵²⁸

Öfkesine ve şehvetine mağlup olmayan kişilerin çok az olduğunu vurgulamak için bir hikâyede elinde fener olan adama şu sözleri söyletmektedir: “Ben, hırsla şehvete kapıldığı zaman, bu isteklerini yenen kişiyi arıyorum. İşte ben sokak sokak, mahalle mahalle bu adamı arıyorum”.⁵²⁹

Öfke duygusuna sabretmeyi Hz. Ali'nin düşmanı tam yenecekken düşmanın yüzüne tükürmesi ve Hz. Ali'nin düşmanın üzerinden kalkıp adamı öldürmekten vazgeçmesi hikâyesiyle anlatan Mevlânâ, Hz. Ali'nin şu cümlelerini söylemiştir: “Ben Allah'ın kuluyum. Nefsimin bedenimin kulu değilim. Ben nefsimin varını yoğunu gölge varlığını yoldan kaldırdım attım. Ben Hakk'tan gayri ne varsa onu yok bildim. Ben savaşta adam öldürmem, diriltirim”.⁵³⁰

İnsanlara olan öfkeyi kontrol altında tutmak gerektiğini de çok güzel izah etmektedir: “Mezarın birinden üzerine bir taş düşse ölüye kızman doğru olur mu? Akıllı insan, ölüyle kavga edebilir mi? Akıllı ol da hamamdaki resimlerle kavga etme”.⁵³¹

Hz. İsa'nın gözüyle öfkeye bakar ve onun sözleriyle insanlara öfkenin kötülüğünü anlatır. “Varlık âleminde en güç olan şeyin Allah Teâlâ'nın gazabıdır. Cehennem bile bu gazaptan titrer. Allah'ın gazabından korunmanın yolu da ancak öfkeyi yenmekle mümkündür. Öfkelinin gölgesi canavarlardan bile korkunçtur. Öfkeli, öfkesinden vazgeçmedikçe Allah'ın rahmetini nasıl umabilir?”⁵³²

Günahların kendilerine ait bir kokusu olduğunu belirtir. Fil yavrularını yiyen yolcular uyur sonra anne fil gelip onların ağızlarını koklar, yavrusunu yiyen yolcuları öldürür,

⁵²⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 132. B.1500.

⁵²⁹A.g.e. C.5. 236. B.2890.

⁵³⁰Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.6. 1736-1748. B.1736.

⁵³¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 129-130. B.1545.

⁵³²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 19. B.113.

yemeyene ise dokunmaz. Bu hikayeye Mevlânâ, günahların kokularıyla günahkârları rezil edeceğini işte bu yüzden gûnahtan uzak durmak gerektiğini söylemektedir.⁵³³

İnsanlar bazen günahlarının karşılığında cezalandırılmadıkları zaman “Allah, benim günahımı gördü de beni niye cezalandırmadı?” diye sorarlar. Mevlânâ Mesnevî’de bu suali Şuayb’ ın (a.s) diliyle şöyle cevaplar: Siyah renk, kara tencerenin üstünde de zenci demircinin derisinde de belli olmaz. Oysa beyaz derili bir adamın ve yeni, is tutmamış tencerenin üzerinde hemen belli olur. Siyah yazı beyaz kâğıdın üzerinde net olarak görülür. Günahkârlar sormaya devam eder. “O zaman bizim günahımızın belirtisi ne?” Allah Teala’da onlara: “Yaptığı ibadetlerden manevî tat almamak en büyük belirtidir” diye bildirmiştir. Mevlânâ ise manevî tadı olmayan ibadetleri, içinde tohum olmayan çekirdeğe benzeterek tohumuz çekirdeğin fidan olmayacağını bildirir.⁵³⁴

3.2.3. Belâ ve Musibetlere Karşı Sabır

Musibet kavramı; çoğunlukla insanların isteği ve iradesi haricinde gelişir. Aniden ve beklenmedik vaziyette karşılaşılır. İflas, hastalık, ölüm, fakirlik, kıtlık, afetler şeklinde yaşanabilir.⁵³⁵ Kanaatimize göre insanlar belâ ile çok sınındıkları için Mevlânâ eserlerinde bu konudan çok bahsetmiştir. Biz de konunun daha anlaşılır olabileceği düşüncesiyle bu kısmı belâların geliş sebebi, belâyaya sabır ve belâdan kurtulmak için yapılabilecekler olarak üç bölüme ayırdık:

3.2.3.1. Belâ ve Musibetlerin Geliş Sebepleri

Mevlânâ, Elest âlemindeki sorulan soruya belâ demenin yüzbinlerce belâyı kabul etmeyi gerektirdiğini söyler. Belâların kişiyi kuvvetlendirdiğine inanır. Belâyı her denizde bulunmayan nadide inciye benzetir.⁵³⁶ Ayrıca “Tanrı, Rabbiniz değil miyim dedi de canlar, evet dediler; o evet demenin doğruluğunu belirtmek için Tanrı, bir belâ yoludur açtı işte”⁵³⁷ beyitleriyle belâların bir iddianın ispatı için delil olduğuna işaret eder.

⁵³³ *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 15-16. B.70-160.

⁵³⁴ A.g.e. C. 2. 270-272. B.3395.

⁵³⁵ Süleyman Uludağ, “*Bela*” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/ 380.

⁵³⁶ *Divân-ı Kebîr*, III. 61. 420.

⁵³⁷ A.ge. III. 144. LXXVII.

İmtihan olmadaki hikmet *Mesnevî*'de sûfi ve kadı diyaloguyla izah edilir. Sûfi sorar: Yeryüzünde kış mevsimi yerine hep bahar; acı yerine hep sevinç, gece yerine daimî gündüz, hastalık yerine sürekli sağlıklı olmak, korku yerine sonsuz emniyet olsaydı. Allah'ın cömertliğinden bir şey eksilmezdi ki. Dikenden gül bitiren Allah Teâlâ, kullarını şeytan ve nefisten uzak tutsaydı ne olurdu? Kadı şöyle cevapladı: Nefis, şeytan, vicdan, merhamet, zulüm, sabır, cimrilik, cömertlik, iyilik kötülük olmasaydı Allah Teâlâ kullarından iyi olanları nasıl ayıracaktı? “Ey sabırlı kulum” diye kime seslenecekti? Allah Teâlâ'dan uzak olmak dünyada çekilen bütün eziyetlerden daha zordur. Varlıklar zıtlarıyla anlaşılır. Musîbetler de bizi Allah Teâlâ'ya yakınlaştırır.⁵³⁸ “Kötü, istenmez bir şey bile olsa seni sevgiliye götürürse, o şey sevimidir, güzeldir”.⁵³⁹

Mevlânâ gönlümüzde hissettiğimiz hüznün yaptığımız günahlar sebebiyle olduğunu,⁵⁴⁰ gönlümüzdeki huzurun da yapmış olduğumuz iyiliklerin neticesi olduğunu ifade eder.⁵⁴¹ Kişi yaşadığı müddetçe bazen mutlu olur, bazen acı çeker; derde düşer. Korkuyla, mallarından eksilme ile ya da açlık ile imtihan olur.⁵⁴² Bütün bu imtihanlar, kötünden iyiyi, haktan batılı ayırt etmek için bir mihenk taşıdır. Bu imtihanların sonucunda Allah Teâlâ'nın katında değerli olan “Can” ortaya çıkar.⁵⁴³ Bu canın ortaya çıkması için sabrı tavsiye eder: “Ondan yağmur gibi taş yağsa sana, gene de aşk şişesini kırma; çünkü elindeki geçer akçenin değeri, imtihan taşıyla belli olur ancak”.⁵⁴⁴

Kederli insanların çaldıkları tek kapı Allah Teâlâ'ya aittir. Kendi kapısını sevdiği kulları sürekli çalsın diye en çok sevdiklerine dert verir. Belâ ve musîbetler, Allah Teâlâ'nın sevdiği kullarına gönderdiği gizli davetiyeleridir. Bu davetiyeler her kula nasip olmaz.⁵⁴⁵ Allah Teâlâ'nın kişiyi imtihanla sınamaktaki amacını şöyle ifade eder: “Senin kederlere

⁵³⁸Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 110-112. B.1645-1755

⁵³⁹ A.g.e. C.4. 16. B.80.

⁵⁴⁰A.g.e. C.6. 227. B. 2981.

⁵⁴¹*Fîhi Mâ Fih*, 26.

⁵⁴²el-Bakara 2/155.

⁵⁴³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 237-238

⁵⁴⁴*Divân-ı Kebîr*, VI. 6. III. B. 20.

⁵⁴⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 254. B. 3315.

düşme sebebin kötülerden ve kötülükten uzak durman içindir. Sen benim aşığı değil misin? Bana kavuşmak istemiyor musun? Çektiğin acıyı biliyorum ama varılan yerin tatlı olması yolculukta çekilen sıkıntılar sebebiyledir”.⁵⁴⁶ Nitekim “Hacca gidenler için de kırılmış ve dikenlerden yaralanmış ayaklarla yürüyenler bulunur çünkü sıkıntılardan, neşeye ve ferahlığa gizli bir yol vardır”.⁵⁴⁷ İnsan ne kadar gurbet kahrı çekerse, şehirdeki sevdikleriyle buluşmak kendisine o kadar tatlı gelir.⁵⁴⁸

Mevlânâ acı ve kederin bir sınama ve kişiyi olgunlaştırma aracı olduğunu belirtir. Kişinin işlediği günahının karşılığında gönlünde oluşan sıkıntılar, ahirette de ayağına bir bağ olur. Mesela hırsızın bir şey çaldığı zaman gönlünde bir sıkıntı oluşur, çalmaya devam ettikçe bu sıkıntı bir ağaç gibi gönlünü sararak sıkmaya devam eder.⁵⁴⁹ Bu durum ayetlerde şöyle anlatılır: “Burada bizim zikrimizden kaçana, dar bir geçinme verir, onun geçinmesini güçleştiririz”.⁵⁵⁰

Belâ, aşığa kurulan bir tuzak gibidir. Bir kuşu yakalamak için tuzak kurulur. Tuzağa düşen vahşi kuşa isim verilir ve insana sırdaş olma hasleti kazanır. Nazından ve sertliğinden zorla da olsa vazgeçer. Meyveler de olgunlaşmak için güneşin sıcağına, akşamın serinliğine ihtiyaç duyarlar, işte belâ da aşığı böyle olgunlaştırır.⁵⁵¹ Aşığın belalar karşısında feryat etmemesi gerektiğini düşünen Mevlânâ, aşık belalardan feryat etmemeli; çünkü aşk cefa yoludur. “Aşk yolunun kuralları böyle olmasa sevgilimiz bize hiç kıyar mıydı?”⁵⁵² Aşığa gelen belâ tozlu halıyı dövmeye benzer. Akıllı kişiler bunu zarar olarak görmezler. Aşık kendinde bir musibet görüyorsa bu, Tanrı'nın kendisini sevdiğinin delilidir.⁵⁵³

⁵⁴⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 342 B. 4150.

⁵⁴⁷A.g.e. C.3. 86. B.1120.

⁵⁴⁸A.g.e. C.3. 342. B.4150.

⁵⁴⁹A.g.e. C.3. 50. B.355.

⁵⁵⁰Tâhâ 20/124-126.

⁵⁵¹Divân-ı Kebîr, VI.63. XL. 540.

⁵⁵²Divân-ı Kebîr, II. 209. CLXXXI.

⁵⁵³Fîhi Mâ Fîh, 19.

Mevlânâ, Allah Teâlâ'ya iman eden kimsenin belalardan kaçmaya çalışmasını; haşlanmakta olan nohudun tencereden çıkıp kaçmaya çalışmasına benzetir. O, ateşten kaçmaya çalıştıkça evin hanımı tepesine kepçeyle vururken şöyle der: “Sen toprakta büyüdün, sulandın, geliştin hamlaştın. Şimdi sendeki o hamlığı gideripatlanasın bir cana karışasın diye pişiriyorum”. Senin belâlarla imtihan olman, nefsinin terbiye edilmesi Allah'ın sevgisini kazanman içindi. Bu gelen belâlar sebebiyle dünya sevgisinden uzaklaştın. Zevk duyduğun her şeyi Allah yolunda feda ettin. Belâlar geldiğinde, özür dilemek için merhamet ırmağına girip tertemiz oldun. Hâl diliyle ev hanımı nohuta şöyle der: “Ey nohut, ben Halil İbrahim, sende bıçak karşısında benim oğlumsun. Sıcağın önüne İsmail gibi başını koy da senin boğazını keseyim. Belalara uğra da varlığın gitsin. Acıdan gönlüne kanlar dolarsa o zaman bütün acılıklardan, kötü huylardan kurtulursun. Avcı olmayan köpeğin tasmaı yoktur. Ham olan kişinin arkadaşlığı hoş olmaz”.⁵⁵⁴

İnsan bilmelidir ki kendinde bulunan kötü huyların gitmesi için başına musîbetler gelir. Anne çocuğuna kızdığı zaman beddua ettiğinde “Allah canımı alsın” derken aslında “Kötü huyların ölsün” demek ister. İnsan da gerçek defineyi elde etmek için kederini bağrına basmalıdır.⁵⁵⁵

Bazen kişinin iftiraya uğrama musîbetiyle sınıandığını bunun da kişinin geçmişte bir mazlumun ahını almaktan kaynaklanabileceğini söyler. “Ben kimseye iftira atmadım ki neden bu iş benim başıma geldi” diye düşünürsün halbuki geçmişte farklı bir günah işleyerek kötülüğün tohumunu ekmiştin. Şimdi ise o tohumun meyvesini yemektesin”.⁵⁵⁶ İnsanların zulümleri karşısında onların sadece bir alet olduğunu düşünmeyi tavsiye eder. Arifler her şeyde Hakk'ı görür aleti görmezler. Ariflerden biri olan Ebâ Yezid Hazretleri demiştir ki: Ben yıllardır insanlarla konuşmuyorum. Oysa insanlar benimle konuştuklarını ve görüştiklerini zanneder. Onlar, kendisiyle muhabbet edilecek büyük zâtın farkında değiller. Bence halk, birbirinin sesine karşılık olarak yankı yapan dağ gibidirler. Oysa

⁵⁵⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 343-346. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.11, 1090-1091.

B.11855.

⁵⁵⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 335. B. 4017.

⁵⁵⁶ A.g.e. C.3. 283. B.4017.

akıllı insan söz duyduğunda sese bakmaz. Söze bakar. Hani duvar çiviye kendisini neden yaraladığını sormuş. Çivi de “Bana değil çakana sor” demiştir.⁵⁵⁷

Yine Mevlânâ, başımıza gelenlerin bizim yaptıklarımız yüzünden olduğunu anlatmak için rüzgârın ters yönden eserek Hz. Süleyman’ın tacını eğiltmesini misâl verir. Hz. Süleyman başındaki tacı düzelttikçe o, eğilmeye devam eder. Sekiz kez gerçekleşen bu durumdan sonra Hz. Süleyman, bu olayın sebebini rüzgâra sorar. Rüzgâr, cevaben “Ey güvenilir, inanılır kişi. Sen beni yüz kere doğrultsan, yine doğrulmam. Sen eğri gittikçe ben eğrilirim” der. Hz. Süleyman, nefsâni istekleri gönlünden attığında taç kendiliğinden düzelir ve Hz. Süleyman’a seslenir: “Ey padişahım, övün mademki kanat açtın, çırpındın, kanatlarındaki tozu toprağı silktin artık mana âlemine yüksel. Sana dertten, musibetten ne gelirse onları kimseden bilme, kendinden bil”. İnsan içindeki asıl düşman dururken, dışarıda binlerce çocuk öldüren Firavun’a benzer. Kendisine musibetlerin gelmesine sebep olan düşmanını güzel yiyeceklerle beslerken dışarıdaki masumları öldürmeye devam eder.⁵⁵⁸

Mevlânâ insanların belalar sebebiyle Allah Teâlâ’nın kapısında durduklarını doğru yoldan ayrılmadıklarını söyler. Ona göre insanların asıl şikâyet etmeleri gereken şey, kendilerini Allah Teâlâ’dan uzaklaştıran nimetler, zenginliktir. Musîbetler, insanların ilacı gibidir; çünkü “Aman yarabbi” diyerek Allah Teâlâ’ya sığınmasını sağlar. Porsuk denilen bir hayvan dayak yedikçe şişmanlaşır, kuvvetlenir. Bunun gibi insanlara gelen musîbetler de sabırla karşılanırsa, o insanın değerini artırır. Dünyada en çok musîbete sabreden peygamberler de diğer insanlardan üstündürler. Ham derinin, acı ilaçlarla tabaklanıp “Tâif Derisi” olması gibi insanlar da çektikleri bela ve musibetlerle olgun ve güzel hale gelirler; fakat bu olgunluğa erişmek için musibetleri sabırla karşılamak gerekir. İnsan şunu unutmamalıdır ki Allah Teâlâ’nın bilgisi, kendi tedbirinden üstündür. Belâya uğradığında bunu düşünüp belâyı şifasına vesile olacak acı bir ilaç olarak görürse belâ kendisine kolaylaşır. Belâların altında ezilse bile kendini zafer kazanmış olarak görür de “Ey benim güvendiğim kişiler, beni öldürün” diye haykırır. Hallâc-ı Mansur buna en güzel örnektir. O, ölmeden evvel arkadaşlarına şöyle seslenir: “Dostlar beni öldürün çünkü benim ebedî

⁵⁵⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 137 B.1685.

⁵⁵⁸A.g.e. C.4. 155-156. B.1897.

hayatım ölümümledir”.⁵⁵⁹ İnsan daima hatırında tutmalıdır ki “Erlerin geçip kuruldukları başköşe, gerçekten de belaların çatıp geldiği yerdir; andolsun Tanrı’ya ancak mihnetlerle yüceliriz”.⁵⁶⁰

Belânın çetini peygamberlere gelir-çatar. Kim onların yolundan girer, o yolda yürümeye çalışırsa bu zorluktan nasibini alır. Eziyet çeker, zahmet görür ama ne güzel zahmettir o. Dikkatli ol da fark et. Allah Teâlâ’nın emrini yerine getirmeye hazır olanlar başkadır, diğer yaratılmışlar başka.⁵⁶¹ O yüce insanlara yaklaşılmaya çalışıldıkça kişinin imtihanı da artar. Dini ilerleyen kişinin belası da çoğalır; dini azalan kişinin belası da azalır.⁵⁶²

Peygamberimize zamanında bir adam gelerek İslam’a girdikten sonra üzerine yağın belâların çoğalmasından şikâyet eder: “Ne malım kaldı ne hanımım ne de çocuklarım. Dinini geri al”. Peygamberimiz cevaben şöyle buyurur: “Benim dinim insanın gönlünü dostla doldurup tertemiz yapmadıkça o kişiyi bırakmaz. Ona ancak temiz olanlar dokunabilir”.⁵⁶³ İnsanın dosta yani Allah’a ulaşması için gönlünün dünya sevgilerinden arınması gerekir. Kişinin üzülmesi, önceki neşelerini kismaya benzer. Kişi midesinde eski yediklerinden bir şeyler oldukça kismaya devam eder. Ta ki midesi boşalsın, temizlensin. Kusması yani üzüntüsü bittiği zaman öyle kişiye öyle bir neşe gelir ki, onda hiç üzüntü yok. Öyle bir gül ki onda hiç diken yok.⁵⁶⁴

İnsanın belâyla imtihan olmasını, suç işleyen talebeye öğretmenin dayak atmasına benzetir Mevlânâ. O dayağın talebeye acı verdiğini fakat talebenin bu dayağın sebebini düşünmesi gerektiğini söyler. Musibet dayağını yemiş musibetzedelere kurtuluşun sadece Allah’a yalvarmakla mümkün olacağını bildirir.⁵⁶⁵ Musîbet gittiğinde Allah Teâlâ’yı

⁵⁵⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 17-19. B. 91-105.

⁵⁶⁰*Divân-ı Kebîr*, I. 382. B. 3490.

⁵⁶¹*Fîhi Mâ Fîh*, 216.

⁵⁶²*Mektuplar*,142.

⁵⁶³Vâkıa 56/79.

⁵⁶⁴ *Fîhi Mâ Fîh*, 97.

⁵⁶⁵*Divân-ı Kebîr*, V. 30. XXVII.

zikretmeyi unutmamak gerektiğine şu cümleleriyle dikkat çeker: “Derde düştüğüm zaman sen derim, sen duyarım fakat dert geçti mi seninle arama bir perdedir gerilir”.⁵⁶⁶

Belâlara uğramayı buğdayın una dönüşmesine benzetir Mevlânâ, buğday toprağa girer, başak olarak çıkar. Başak ise değirmende ezilerek una dönüşür. Un da ekme olarak ağızda çiğnenir insana kuvvet verir. Bu benzetmeye göre akıllı kişinin akli olur. Anlayışlı kişinin anlayışı, aşğın da canı olur.⁵⁶⁷ Bazen insan musibetlerden o kadar bunalır ki kâinattaki her şeyi kendine düşmanmış gibi görür. Bu hususu temsilî olarak şöyle anlatır. Kişi, babasına karşı bir suç işlediğinde babası kendisine kızarken onu, kendisine saldırmak üzere olan bir köpek gibi görür. Oysa merhametli baba, çocuğunun hata yapmasını engellemek için kızmaktadır. Kişi, gördüğü cefânın etkisiyle babasının suretini köpeğe benzetir. Yusuf’un (a.s) kardeşleri de ona olan hasetlerinden dolayı, onu bir kurt gibi görmüşlerdi. Hissedilen duygular, insanın âleme bakışını değiştirir. Kişi de babasıyla barıştığında kızgınlığı gider; babasıyla dost olur. Kâinat, yarattıklarına şefkatli bir babaya benzeyen Allah Teâlâ’nın emrindedir. Kişi, onun emirlerine uyarsa balçık bile altın görünür; fakat nankörlük yaparsa içinde bulunduğu zaman kıyamete dönüşür. Yeryüzü ve gökyüzü arasında sıkışıp kalır.⁵⁶⁸

Belâlarla imtihan olmak, bahçıvanın fidanları daha fazla gürleşmesi için budamasına benzer. Fidanın etrafındaki otları, onun gelişmesini engellemesin diye yolar. Diş doktoru da hastasının dişini çekerken onun ağrıdan kurtulacağını düşünür. Bize göre eksilmek olan şeyler de aslında kazançlar gizlidir.⁵⁶⁹

Mevlânâ, belâların manevi yıkımlar yaptığını ve yapmanın yıkmakla başladığını anlatmak için köylü ve ahmak hikâyesini nakleder. Köylü, kendisine neden toprağı kazdığını soran ahmağa, toprağın altı üstüne getirildiği için üzerinde ekinler bittiğini, çiçekler açtığını söyler; yaraların bıçakla ameliyat edildiği için iyileştiğini, terzilerin kıyafet dikmeden önce kumaşı parça parça ettiğini, ustaların binaları yapmadan önce yıktığını anlatır ve

⁵⁶⁶*Divân-ı Kebîr*, III. 141. LXXIII.

⁵⁶⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 205.

⁵⁶⁸A.g.e. C.4. 249-251. B.3242-3255.

⁵⁶⁹A.g.e, C.1. 253. B.3865.

sorar: “Buğday değirmende öğütülüp ezilmeseydi, nasıl ekmek olurdu da sofralarımızı süslerdi?”⁵⁷⁰

Mevlânâ, insanların dert yüklerinin karşılığı cömertlerin en cömerdinden fazlasıyla alacaklarını bu yüzden sabırlı olmaları gerektiğini hamalları örnek göstererek anlatır. Hamallar daha fazla para kazanmak için daha ağır yüklere talip olur hatta o ağır yükü taşımak için arkadaşlarıyla kavga ederler.⁵⁷¹ Cefa dikenlerine katlandığın zaman; o cefa, seni güllük, gülistanlık bahçelere götürür. Dost için, düşmanların eziyetlerine katlan; hakaretlerine karşılık verme. Sus! Konuşma. Emin ol; çünkü sultan, hazinesinin anahtarlarını ancak emin insanlara verir.⁵⁷²

İnsan hayatında belâlar bazen çok ağırlaşır. Bunu yirmi tane evladını henüz bebekken kaybeden bir kadının velilere gidip halini şikâyet etmesiyle anlatarak sabrı tavsiye eder. Kadın bir gece uykusunda üzerinde adının yazıldığı bir köşk görür. Kendisine “Bu köşk, Allah yolunda çok çaba gösteren, çektiği acılara sabredenler içindir; fakat sen Allah Teâlâ’ya ibadet konusunda gevşeklik gösterdin. O yüzden bu musibetler başına geldi” denir. Kadın, cennetin bahçesinde yürümeye başlayınca çocuklarını görür ve sevinir. “Allah’ım, çocuklarım benden kayboldular ama sende kayıp değiller. Çektiğim acılar, yüzyıl bile sürse ben razıyım” der.⁵⁷³

Ey Hakka ulaşmaya çalışan yolcu diye seslenir Mevlânâ. Hüznün varsa sevin çünkü hüznün Allah Teâlâ ile buluşma tuzağıdır. Hüznülü insan Allah Teâlâ’yı hatırlar. İnsanlar arasında aşağı görülmek, mütevazı olmak manen yükselmenin işaretleridir. Aslında başına gelen musibetler, birer hazinedir fakat manen gelişmemiş, çocuk gibi kalmış insanlar bunu anlayamaz. Eflatun’un da dediği gibi: “Felekler birer yaydır. Vaka hadiseleri de birer ok. İnsan nişan alınan bir hedefdir. Allah da o okları atan okçu”.⁵⁷⁴

Başımıza gelen musîbetleri sabırla, sevgiyle karşılamak *Mesnevî*’de Lokman’ın hikâyesiyle anlatılmıştır. Lokman, efendisinin kendisine ikram ettiği acı kavunu öyle

⁵⁷⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 192-193. B.2341- 2350.

⁵⁷¹ A.g.e. C.3. 320-321. B. 3755.

⁵⁷²*Divân-ı Kebîr*, III. 64. B. VII.

⁵⁷³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 279-280 B.3399-3415.

⁵⁷⁴A.g.e. C.3. 57. B.505.

büyük bir iştahla yer ki efendisinin de canı çeker ve kavundan yemeye başlar. Ağzına lokmayı atar atmaz çok acı olduğunu anlar ve sorar Lokman'a: "Böyle acı bir kavunu bu kadar güzel bir şekilde hiç yüzünü ekşitmeden nasıl yiyebiliyorsun?" Lokman cevaplar: "Ben senin nimetler bağışlayan elinden o kadar çok tatlı şey yedim ki, buna acı demeye utandım. Sevgiden acılar tatlılaşır, sevgi yüzünden bakırlar altın olur".⁵⁷⁵"Belalar, en çok sevilene gelir" hadisini bilen arifler, bu yüzden belâları mutlulukla karşılarlar. "Gam ve keder sana fazlaca neşe vermeye başlayınca, can bahçeni güller, sûzanlar kaplar".⁵⁷⁶

Sevmenin bedel ödemek, muhabbetin ise acıyı tebessümle yudumlamak olduğunu Zünnûn el-Mısri'nin hikâyesi ile anlatır Mevlânâ. Deliler hastanesine yatırılan Zünnûn el-Mısri, kendisini ziyarete gelen dostlarını taşıyarak karşılar. Dostları taşlardan kaçmaya başlayınca, onlara şu cümleleri söyler: "Sizler benim dostum olduğunuzu söylüyordunuz. Dostum olsaydınız, taşların cefasına katlanırdınız. Dostluğun ilk şartı belâlardan, cefâlardan hoşnut olmaktır. Dost altın, belâ ise ateş gibidir. Gerçek altın ateş içinde saf hale gelir".⁵⁷⁷ Nice imtihanlarla sınanan aşık unutmamalıdır ki bir yol ne kadar kutsalsa o yolda yürümek o kadar zordur. Allah katında geçerliliği olmayan inançların yolunda, yol kesiciler bulunmaz. Kâbe'ye giderken yolların zorluğu, imtihanların fazla olması; Kâbe'nin yüceliğine işaret etmektedir.⁵⁷⁸

Her müminin kalbinde "Ben sizin rabbiniz değil miyim" sorusuna muhatap olmanın ve o güzel sesin tadı vardır. Bu sebeple ne belâlardan incinirler ne de ibadet yapmaktan kaçınırlar. Ağır ve acı imtihanları bile gül reçeli tadında hazmederler. Oysa inkâr bataklığına düşmüş kişi; gül reçeli yese bile hazmedemez. Kusar. "Hayat yükünü, bu ibadet çuvalını, sarhoş deve gibi yorulmaksızın, şüpheye düşmeksizin acı ve ıstırap duymaksızın, çeker götürür".⁵⁷⁹

⁵⁷⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 133. B.1510.

⁵⁷⁶A.g.e. C.2. 121. B.1375.

⁵⁷⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 124-125 Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, C.7. 446-456.

B. 5341-5354.

⁵⁷⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 262. B.3220.

⁵⁷⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 205-206. B.2345.

Bu dünya geçici olduğu için içindeki belâ ve musibetler de fânidir. Bu durum kâğıdın içindeki resimlere benzer. Kâğıdın üzerine hüzünlü ya da sevinçli bir adam resmi çizsen; resimdeki adamın hüzünden de neşeden de haberi olmaz. Yaşadığımız bu duygular ahiret âlemine göre kâğıdın üstündeki çizilmiş resimler gibidir. Hüzünlü olan resimler doğru yolda kalmamıza yardım eder. Bu geçici resimler, vitrindeki asılmış elbiseler gibi hareketsiz dururlar. Sen vitrinden bakmaya devam ettikçe sadece elbiseleri göreceksin. Haydi, içeri gir. Dikkat et; elbise ile içeri girilmez. Bedenin, elbiseden de candan da haberi yoktur.⁵⁸⁰

3.2.3.2. Belâ ve Musîbetlere Sabır

İnsanın başına gelen bela ve musibetin sonundaki mükafata vurgu yapan Mevlânâ, Allah Teâlâ'nın musîbetin sonunda muhakkak bir taç ya da bir taht ile ödül vereceğini söyler. Dünyanın Allah Teâlâ'nın katında sinekten daha değersiz olduğuna dikkat çeker ve bu dünyanın köleliğinden bir an önce kurtulmak gerektiğini, peygamberlerin musîbetlere sabretmeleri neticesinde yüksek dereceler elde ettiğini ifade eder. “Sen hazırlıklı ol, dikkatle gelecek mükâfatı bekle; gelince seni evde bulsun. Yoksa “Geldim evde kimseyi bulamadım” der. Getirdiği kıymetli hediyeleri geri götürür”⁵⁸¹ diyerek sabrı kuşanmayı öğütler.

Musîbete uğrayanları teselli eder Mevlânâ: Belâlar üzerine yağdığında telaşlanma. Kederli olsan da gülümsemeye devam et. Gül dikenine sabrettiği için değerli bir çiçek oldu. Sen de çok sevdiğin şeyleri kaybedince ilâhi takdir gereği olduğunu hatırla. Bu musibetin senden başka bir belayı giderdiğini unutma. Büyük mutasavvıflardan biri tasavvufu “Sıkıntı, gam ve keder zamanında gönlün ferah ve huzur içinde olmasıdır”⁵⁸² diye tarif eder. Allah Teâlâ da “Kurt gelse de koyunlarınızı yese bile kaybettiğiniz şeyler için mahzun olmayınız” diye buyurdu.⁵⁸³ Belâ ve musibete uğrayan kişiye demektedir ki: Padişah sana öfkelendiğinde malını verip affını dilersin. Öyleyse kaderin karşısında bilgisizlik malını verip kurtul.⁵⁸⁴

⁵⁸⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 183. B.2765.

⁵⁸¹A.g.e. C 6. 110. B.1630.

⁵⁸²A.g.e. C.3. 269. B.3256.

⁵⁸³el- Hadîd suresi 22-23

⁵⁸⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C 3. 269-270. B.3340.

Hakîki mânâda Allah Teâlâ'ya kul olan kişi, başına bir musîbet geldiği zaman bunun Allah Teala'dan geldiğini, bu musîbetin onun manevi anlamda derecesinin yükselmesi amacıyla gönderildiğinin farkında olur. Nitekim Mevlânâ, *Divân-ı Kebîr* adlı eserinde şu beyitleri söylemektedir: “Rabbiniz size vahiy etmede, ‘Gerçekten de suçunuzu yargıladık, elinizden çıkana tasalanmayın, razı olun şüphesiz ki razılık huyların en hayırlısıdır’ demede”.⁵⁸⁵ İnsanın elinden bir güzellik çıktığı zaman o kişiye çok daha iyi bir şekilde döner. İnsan da küçüklüğünde süttten, dadıdan hoşlanır fakat büyüyünce o sevdiği tadı başka şeylerde bulur ve bulduğu yeni tatlarla özlemini karşılar.⁵⁸⁶

Allah Teâlâ ile yakınlık kurmuş kul; O'nun takdirine rızâ gösterir. Bilir ki Allah Teâlâ aldıklarının karşısında kuluna ihsanda bulunur. Kulun bağını yaksa kuluna onun yerine bağlar dolusu üzüm verir. Dileyince sebepsiz nimetler veren Allah varken kul, elinden giden sebeplere neden üzülün? Mum olmadan da aydınlık veren Allah var ise mumun elinden gittiğine kulun artık üzülmeye gerek yoktur.⁵⁸⁷ İnsan düşüncesini geçmişte kaybettiklerine ya da gelecekte olacaklara bağlamazsa güçlükler onun için kolaylaşır. Geçmişe odaklanarak zamanını boşa harcamak yerine zamanını hayırla değerlendirir.⁵⁸⁸

Sevgili peygamberimiz: “Mümin ud çalgısına benzer; içi boş olunca, feryat ve figâna başlar” diye buyurmuştur. Bu temsilden hareketle; insan Allah Teâlâ'nın elinde adeta bir çalgı aleti gibidir. İçi, dünyadan âzâde olursa Allah Teâlâ'dan gelen belâ da musîbet de insana hoş gelir. Başına gelen olumsuzluklar neticesinde bu seviyeye gelebilen insanın gözünden dökülen yaşlar, imanını güçlendirir.⁵⁸⁹

Mevlânâ, musibetlere sabrı tavsiye eden kişinin ilk önce bunu kendi nefsinde yaşamaması gerektiğini düşünür ve nefesine şu cümlelerle seslenir: “Ey gönül, evvelce herkesi savaşa teşvik eder, onlara cesaret verirdin. Şimdi de kendine cesaret ver, utan. Ey dil, herkese nasihat verirdin, şimdi sıra sana geldi, neden sustun? Sen, vaktiyle başkalarının derdine derman olurdun. Şimdi neden susuyorsun? Elli yıldır dokuduğun kumaştan şimdi kendine

⁵⁸⁵*Divân-ı Kebîr*, I.82. LIX.

⁵⁸⁶A.g.e. IV. 43. CXXXIX.

⁵⁸⁷Can, *Mesnevi Tercümesi*, C.3. 168. B.1870.

⁵⁸⁸A.g.e. C.2. 30. B.175.

⁵⁸⁹A.g.e. C.6. 325-326. B.4212.

bir elbise yap da giy. İnsan önce kendine faydalı olacak, ondan sonra başkalarına, dertlilere koşacak, onlara derman olacak”.⁵⁹⁰

Dünya hayatında insanın karşılaşacağı imtihanlar türlü türdür ve insan bu yolculukta ağır bir musibete uğradığında işinin bittiğini, nefis mücadelesinde son basamağa geldiğini düşünmemelidir. Mesnevî’de bu hususla alâkalı olarak: “Hakk yolunda çok imtihanlar ve çok mihenk taşları vardır. Aklını başına al da küçük bir imtihanı geçirdim diye kemâle erdiğini sanma.”⁵⁹¹

Belâ ve musîbetlere karşı sebat göstermek, Allah Teâlâ’ya tevekkül inancıyla bağlı olmakla gerçekleşebilir. Mevlânâ, bela ve musibet zamanında Allah Teâlâ’ya tevekkül etmeyi bir zâhidin hikâyesiyle anlatır. Zâhidin biri kıtlık zamanında insanlar ağlarken güler. Etrafındaki insanlar kızarak “Şimdi gülünecek zaman değildir. Sen müslümanlara acımıyor musun” derler. Kıtlığın vahametinden insanlar açlıktan ölmektedir. Zâhid: Bu durum size kıtlık olarak görünüyor ama bana göre yeryüzü cennet kadar güzel. Ben ovanın her tarafında boy atmış buğday başakları görüyorum. Ey zavallı insanlar! Siz, Firavun’un dostlarısınız. Bu yüzden bu manevi bolluk size kıtlık olarak görünüyor. Nil nehri de Firavun ve sevenlerine kan renginde görünmüştü”.⁵⁹² Bu temsilden de anladığımız gibi, Mevlânâ kişinin imanının kuvvetlendiğinde artık başındaki musibetinin derecesi ne olursa olsun ondan etkilenmeyeceğini söylemekte, esas olanın insanın gönlündeki iman ateşi olduğunu vurgulamaktadır.

Nitekim insanlar, dünya hayatında karşılaştıkları olayları manevi derecelerine göre karşılarlar. Manevî derecesi yüksek olan kişi, insanlara zor gelen olayları kolaylıkla karşılar, manevi derecesi aşağıda olan bir kişi kolayca çözümlenebilecek olayları bile zorlukla karşılamaktadır. Bu durumu; “Nil nehri insanlara kan gibi görünürken, arif kişilere su görünür. Demir, insanlara demir, Hz. Dâvûd’a ise yumuşacık mum kesilir. Sana göre dağ kocaman cansız bir yığın, Hz. Dâvûd’a göre sesine ses katan bir çalgıdır”⁵⁹³ temsiliyle açıklamaktadır.

⁵⁹⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 273-274. B.3895.

⁵⁹¹A.g.e. C.3. 67-68. B.743.

⁵⁹²A.g.e, C.4. 266-269. B.3430- 3445.

⁵⁹³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 74. B.855.

Dünyadaki güzellikler insan için anne karnı gibidir. Dünyadan sonraki yaşanacak güzellikler, bebeğin anne karnının karanlığından dünyadaki aydınlık ve güzel bir hayata çıkmasına benzer. İnsan dünya nimetlerine karşı açgözlülük gösterirse, hakikat kapısından giremez, oysa hakikat kapısından girse, ruhu güzelleşir imanın ışığıyla aydınlanır.⁵⁹⁴ Hazinelerin, insanlardan korumak için, yıkılmış تنها yerlerde saklanması gibi hastalıkların, kederlerin içinde de kurtuluş ve ferahlık gizlidir. Bu sayede olgun insan başına gelen hastalık ve kederlere sabrederek mücadele eder ve nefsinin zincirlerini kırıp doğru yola ulaşır.⁵⁹⁵

Başına gelen musibetlerin birer imtihan olduğunun bilincinde olan akıllı insan, bu sebeple sonunda ferahlık bulunan gamı sever; bu durumun bilincinde olmayan çocuk ise içinde zehir bulunan şekeri büyük bir keyifle yer. Rahat ve sevinç ortamı ruhun yaralanması için bir sebep, keder ise ruhun yaralarının sarılması için bir merhemdir. Bu sebepten insan başına gelen hüznü sevgiyle kucaklamalıdır. Çünkü hüznünün ardında ferahlık vardır. Nitekim Mevlânâ, bu durum temsili olarak ‘Şam şehrinin manzarasını en güzel şekilde seyretmek istersen zahmete katlan Rûvbe tepesine çık da oradan seyret’⁵⁹⁶ diyerek durumu açıklar ve zahmet olmadan nimetin de gelmeyeceğini ifade eder.

Dünyada olan olayları rüzgârın önünde savrulan saman çöpüne benzeten Mevlânâ, üzerimize gelen musibet oklarına öfkeyle davranmak yerine, okları gönderene öperek geri götürmek gerektiğini şu cümlelerle anlatmıştır: “Biz, tuzağa tutulmuş avlarız. Bu çeşit tuzağı kim kurmuştur? Biz çevgenin topuyuz; çevgeni vuran nerededir? Bu yırtan, diken terzi nerede? Üfleyip bu ateşi yakan, yandıran nerede?”⁵⁹⁷ Buradaki misâl de gördüğümüz gibi Mevlânâ, bu dünyada olan olayların asıl fâilinin Allah Teâlâ olduğunu söylemekte, insanın da bu olaylara maruz kaldığında takınması gereken tavrın ne olduğunu açıklamaktadır. O, belâyı bir inciye benzetir. “Şerbet gibi iç belâyı da incilerle oynamaya giriş; ne diye kaçarsın? Bu kaçışın, belanın ta kendisi zaten”.⁵⁹⁸

⁵⁹⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 14. B. 65.

⁵⁹⁵A.g.e. C.3. 89. B.1135.

⁵⁹⁶A.g.e. C.3. 320. B.3750.

⁵⁹⁷A.g.e. C.2. 113. B.1310.

⁵⁹⁸*Divân-ı Kebîr*, III. 87. XXV.

İnsan, tabiatı itibariyle acıdan kaçmaya meyillidir. Kemâle ermeye çalışan bir müslüman beladan kaçmaz bilakis başına gelen musibete razı olur. Bu minvalde bir kişi eğer Allah Teâlâ'ya inandığını söylüyorsa, bunun en büyük delili O'nun hükmüne rıza göstermesidir. Mevlânâ bu durumu “Eğer sen ‘Hakk meydanında Allah birdir’ diyorsan onun çevgeni önünde bir top ol, dön, yuvarlan; o meydanda toz kopar, onun kazasına rıza göster”⁵⁹⁹ temsiliyle açıklamaktadır. Allah Teâlâ ele ayağa bir hastalık verdiği zaman o el ayak, adeta bir yılanı dönüşüp kişiye acı verir. Derdi verenden derman istenmelidir. Kişi kendisine verilen imtihandan kaçarsa daha ağır bir imtihana uğrar.⁶⁰⁰ Bu beyitlerden de anladığımız gibi, kişiye Allah tarafından bir dert verildiğinde kişi, derdi verenin aynı zamanda derdin dermanına da sahip olduğu bilincinde olmalıdır. Eğer farkında olmayıp dertten kaçarsa da çözüm bulmak yerine dermanın kaynağından da uzaklaşmış olacaktır. Çözümü derdi verenden uzaklaşarak arayanların ahvalini şu ifade ile açıklamaktadır: “Ne yanda kanadı yanmış bir kuş görürsen bil ki ham bir tamaha düşmüştür de tuzağa doğru uçmuştur”.⁶⁰¹

Dünya hayatını uykuda rüya görmeye benzeten Mevlânâ şunları söyler: “Rüyada gördüğüm o gam, o keder ne idi? Nasıl oldu da o gamın, o illetin bir rüyadan, bir aldanıştan başka bir şey olmadığını bilemedim?” Ölen kişi de dünya denilen rüyadan uyandığında gerçek yerini görür. Dünyadayken yaşadığı musibetlere çok üzüldüğünü hatırlayıp güler. Bu dünyada yaptığı iyilikler ve kötülükler tek tek karşısına çıkar ve gerçek dünyada yaptığı iyilik ve kötülükler göre de bir yaptırımla karşılaşır. Mazlumlara eziyet eden zalimler, dünya uykusundan kurda dönüşmüş olarak uyanırlar. Kişinin kötü huyları birer kurt olur insana saldırırlar.⁶⁰² Dünya hayatında insanlar, güçlü olmanın kötü olmakla gerçekleştiğini inanmaktadırlar. Mevlânâ ise konuya farklı bir bakış açısı getirir ve esas acınası olan kişilerin kötüler olduğunu söyler ve durumu şu şekilde özetler: Kötülük yapanlara kibirle değil de acıyarak bakın. İnsanların günahlarına bakıp kendinizi beğenirseniz; Allah Teâlâ sizdeki izzeti alıp sizi de zelîl hale getirir.⁶⁰³

⁵⁹⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 35. B.300.

⁶⁰⁰*Divân-ı Kebîr*, V. 215. X

⁶⁰¹A.g.e. III. 179. CVIII.

⁶⁰²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 281-282. B.3650.

⁶⁰³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 219. B.3415.

İnsan, nereye giderse gitsin bu dünyada hep imtihana tutulacaktır ta ki Allah Teâlâ'nın verdiklerine razı olana kadar. İnsan, imtihanlardan kurtulma hayalleriyle rahatlar; kötü hayallerle ise umutsuzluk içinde eriyip biter.⁶⁰⁴ Çekilen büyük acıları, ıstırapları doğum yapacak annelerin sancısına benzeten Mevlânâ, ebenin ağrısı olmayan anne adayını için “Henüz ağrın olmadığı için doğum yok. Büyük ağrıların başlayınca anla ki doğum yakın” dediğini söyler ve ekler: Derdi olmayan kişi, manevî yollarda insanın ilerlemesini engelleyen bir set gibidir. Kendine de başkalarını da manen engel olur zira derdi olmayınca kulluğunu da hatırlamaz. Dertsizlik, “Ene'l-Hakk (Ben Allah'ım)” demek gibidir.⁶⁰⁵ Derdin varsa Allah Teâlâ'dan sana derman gelecektir. Susuz isen su seni bulacaktır. Çok kederin varsa sevin; çünkü felaha kavuşacaksın.⁶⁰⁶

Yeryüzünün de insan gibi çeşitli imtihanlarla sınındığını, mevsimler vesilesiyle halden hale geçtiğini hatta kış mevsiminin adeta toprağın çarpmıha gerilmesi olduğunu söyler, dünyanın halini şöyle tasvir eder: Dünyada kimisi sabrediyor kimisi şükrediyor. Kimi bahçeler çiçekli elbiseler giyiyor kimisi çırıl çıplak kalıyor. Güneş bile pırıl pırıl doğuyor akşam olunca sönüp gidiyor. Gökyüzünü ışıltılarıyla süsleyen yıldızlar bazen yanıp kül olurlar. Sakin olan yeryüzü bile sıtmaya tutulan hasta gibi titremeye başlar depremler olur. Koca dağlar, depremlerle kum yığınlarına döner. İhtiyacımız olan tatlı su bir gölde mahsur kalınca acır ve kokmaya başlar. Denizin çırpınışından anla ki, kâinata halden hale geçiş var. Velhasıl üzerinde yaşadığımız zindan hükmünde olan şu dünya hasta oluyorsa insanın hasta ve fani olmasına ve imtihanlardan geçirilmesine şaşılır mı?⁶⁰⁷

Terzinin elindeki kumaş nasıl onun sermayesi ise ömür de bir sermayedir diyen Mevlânâ, istiare sanatıyla konuyu izah etmeye devam eder: Kurnaz terzinin Türk olan müşterisinin kumaşından çalmak için ona komik hikâyeler anlatması gibi şehvetler ve kadınlar da adına dünya dediğimiz terzinin anlattığı komik hikâyelerdir. Ömür emanetimiz ise takvâ elbisesi dikilsin diye bize verilen atlas kumaşa benzemektedir. Ömrünün talihsiz olduğunu düşünerek boşuna kendini kederlere kaptıran kişi bu kederin kendisine verilen bir nimet

⁶⁰⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2 56. B.590.

⁶⁰⁵A.g.e. C.2. 202. B.2520.

⁶⁰⁶A.g.e. C.2. 166. B.1935.

⁶⁰⁷A.g.e. C.1. 94-95. B.1280.

olduğunu bilmeli malını mülkünü afet gibi görmelidir. Kişi, Hz. İbrahim gibi ateş gördüğüne atlayıp kurtulmalıdır.⁶⁰⁸

Belâ, musîbet, korku, Allah Teâlâ'nın kullarına attığı bir kementtir. Onunla kulaklarından çeke çeke güzelliğe götürür kullarını. Yarabbi diye ağladıkça insanlar, gözyaşlarından yeşillikler biter etraflarında. Firavun'un bir derdi olsaydı Tanrılık iddiasında bulunur muydu hiç? Ne zaman ki boğulmaya başladı işte o zaman kalbindeki küfür imana dönüştü. "Bedeninden giderme belâyı, bedenini at Nil'in dibine de Firavun'un bedeni gibi inkârdan kurtulsun."⁶⁰⁹ Musîbet verilen insanlar ikiye ayrılır: Temiz ruhlu kişi o imtihana sabrederek ve hatta şükrederek Rabbine daha çok yaklaşır. Bahtı kara şâki ise bu musîbetle isyan ederek rabbinden uzaklaşır.⁶¹⁰ Allah Teâlâ fazilet sahibi insanlara imtihan vererek kendiyile meşgul eder. Bazen de gönül gözü kör olanlara imtihan verir. "O zaman körlerin mahallesinden müthiş bir feryat kopar".⁶¹¹

Müminlerin yenilip kaybetmesinde bile bir güzellik vardır. İçinde misk olan bir şişeyi kırdığında etrafa güzel kokular saçıldığı gibi içinde gübre olan şişeyi kırarsan etrafa pis kokular saçılır. Peygamber efendimiz Hudeybiye'den üzgün ve mağlup dönerken Allah Teâlâ "İnna fetahna" müjdesini indirdi. Kendisine denildi ki "Git, bu zafere erişemediğine gam yeme. Senin bozguna uğrayışında, gizli başarılar, gizli fetihler vardır. İşte şuracıkta falan kale, filan yer senindir."⁶¹²

Beden, ruha dar gelen eski bir eve benzer. Allah Teâlâ, ruhu rahata kavuşturmak için vakti geldiğinde padişahların saraylarını yıktığı gibi bedeni yeniden yapmak için yıkar.⁶¹³ Mevlânâ bu yıkılmadan korkmaz. "Bedenim beni terk etse bile benim ebedî ruhum var. Bedenimden ayrılısam bile ben Allah Teâlâ'nın nefesi olarak kalırım; çünkü Allah Teâlâ beni yaratırken ruhundan üfürerek bana ikramda bulundu".⁶¹⁴

⁶⁰⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 131-139. B.1585- 1595.

⁶⁰⁹*Divân-ı Kebîr*, IV. 341. XXXI.

⁶¹⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 220. B.2915.

⁶¹¹A.g.e. C.6. 91. B.1110.

⁶¹²A.g.e. C.3. 368-369. B.4490.

⁶¹³ A.g.e. C.3. 291. B.3555.

⁶¹⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 326. B.3930.

Beden ve gönül misafirhaneye benzer. Kederler, musîbetler gönül evine gelen misafirler gibidir. Ev sahibinin misafirlerden şikâyet etmesine gerek yok; çünkü misafirler biraz durup gideceklerdir. Bu yüzden şöyle söyler Mevlânâ: “O görünmeyen cihandan, gayb âleminden gönlüne gelirse, onu bir misafir say, onu hoş tut, güler yüzle karşıla”.⁶¹⁵

Musîbetlere uğrayıp kederle dolduğunda üzülme, bu keder senin dallarından kuru yapraklarını düşürüp dallarının yemyeşil olmasını sağlayacaktır. Eski neşelerinin kökünden çıkarır temizler ki gönlüne yeni neşeler gelsin. Keder, gönlünden neyi söküp çıkarırsa yerine daha güzelini getirir. Şimşekler çakıp sönmeler, yağmurlar gelmez yeryüzü sulanmazdı. Eyyûb (a.s) belaya sabredince bela da onun şükrünü Allah Teâlâ’ya götürdü. “Ey Allah’ım, ben Eyyûb’ un bütün sevdiklerini öldürdüğüm halde, sana olan sevgisinden ötürü yüzünü ekşitmedi. Allah Teâlâ’nın takdirine teslim oldu da şikâyet etmeden sütle bal gibi bela ile kaynaştı”.⁶¹⁶ İnsan başına gelen belâyı yağmur bulutu olarak görmeli, belânın verdiği kederi hayatının merkezine koymamalıdır. Gözünü belâya dikip beklerse hayatını kendine zehir eder. Musîbeti, alın yazısı olarak kabul edip sevgiyle sarılırsa huzur bulur.⁶¹⁷ Nitekim geçmişe acımak, geçmişe özlem duymak yanlış bir iştir; giden geri gelmez. Onu yâd etmek de boş şeydir.⁶¹⁸

Musîbet kişiyi sarıp ümitsizliğe sürüklemek istediğinde insan çabucak sıçrayıp bu tuzaktan kurtulmalıdır. Ve nefesine demelidir ki: Ey gam yüklü nefis, şayet sen bahar mevsiminin güzelliğini hissedemiyorsan bedenin gül yığını değil mi? Gül yığını olan bedene gül suyu gibi düşünceler yakışır. “Gül suyu gülü inkâr ediyor. İşte sana şaşılacak şey!”⁶¹⁹

Dert insana yol gösterir. Bir işi yapacak insan o işle dertlenmezse, o işin aşkıyla gönlü dolmazsa kişi o işe başlayamaz. Hz. Meryem doğum derdi başlayınca baht ağacının yanına gitti. O gidince kuru ağaç meyvelendi. İnsanın bedeni de Hz. Meryem gibidir.

⁶¹⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 294. B.3645.

⁶¹⁶A.g.e. C5. 298. B.3690.

⁶¹⁷A.g.e. C.5. 299-300. B.3695-3705.

⁶¹⁸ A.g.e. C.4. 178. B. 2220.

⁶¹⁹A.g.e. C.6. 143. B. 1825.

Derdi olan bedenden Hz. İsa doğar. Önemli olan Hz. İsa'dan faydalanıp mahrum olmamaktır.⁶²⁰

Dert insanı diğer insanlardan uzaklaştırarak gönlünü terbiye etmesini sağlar. Çünkü gönlü, şimdiye kadar bedeninin istekleriyle oyalanmış, nefsinin arzularıyla eğlenmiştir. Oysa nefsin isteklerinin peşinden gitmek şerbetli tatlılar üzerinde uçuşan sineklere benzemek gibidir ki tatlıya yapışıp ölen sinek gibi kişi de dünyasını kaybeder.⁶²¹

3.2.3.3. Belâ ve Musîbetlerden Kurtulmak

Bu bahiste insan hayatının zaman zaman iniş ve zaman zaman da yokuşlardan müteşekkil olduğunu söylemiştik. İnsan şunu unutmamalıdır; bu dünya zıtlardan oluşan bir âlemdir. İnsan kıtlık ile bolluğun, keder ile mutluluğun değerini anlar. Bu iki kanatla varlık âlemi uçmaktadır.⁶²² İnsan bu sebepten başına gelen bela ve musibetten şikâyetçi olmamalıdır. Zira dert, insana gerçekte dermandır.⁶²³

Bu konuyu Mevlânâ eserinde şu şekilde açıklamaktadır: Padişahın kendisine gösterdiği merhametten dolayı, insan padişahın huzuruna bazen sert olarak zorla çekilir. Kişiyi huzura çeken Yûsuf, çekilen kişi Bünyamin'dir. Hz. Yusuf'ta Bünyamin'i suçlayarak yanında kalmasına sebep olmuş; fakat yalnız başına kaldığında "Sen, benim eşim dostumsun, kardeşimsin; sen bana, benim kucağıma layıksın, ben duayım, sen de âmin sözsün"⁶²⁴ demiştir. Bu meseleden hareketle eserinde Hz. Yûsuf kıssasından devam ederek: "Yûsuf'un sen, kuyuya atılmaktan zindana düşmekten kurtulmana çare yok; kahır zehrini şeker say."⁶²⁵ Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere burada kişinin kahrından şikâyetçi olmaması gerektiği, bilakis onun o kişi için bir derman olduğu, kişinin çeşitli nimetlere mazhar olması için kahrının bir basamak olduğu açıklanmaktadır.

Bu noktadan hareketle öfke, yumuşaklık, hilekârlık, nasihat vermek gibi şeylerin insanın karşısına çıkmasında bir hikmet vardır. Allah Teâlâ'nın yarattığı her şeyde mutlaka bir

⁶²⁰*Fîhi Mâ Fih*, 13-14.

⁶²¹*Divân-ı Kebîr*, III. 109. XLVI.

⁶²²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 149. B.1850.

⁶²³A.g.e. C.6. 354. B. 4302.

⁶²⁴*Divân-ı Kebîr*, III. 338-339. CCLVI.

⁶²⁵A.g.e. IV. 146. IX.

hikmet vardır. Bunlar tamamen hayır ya da tamamen şer değildir. Bu mesele ile alâkalı olarak insanın başına gelen belâ ve musîbetler ve bütün bu olanlar kilimin tozunun gitmesi için sopayla vurmaya benzer.⁶²⁶ Nasıl ki sopayla kilime vurarak onun temizlenmesi amaçlanıyorsa, kişi de zorlansa da uğradığı dertlerle temizlenmektedir. Nitekim meselenin keyfiyetini izah ederken de: “Ey temiz kişi! Gülüşler, ağlayışların arkasına gizlenmiştir. Görmez misin defineyi viranelerde ararlar. Zevkler, gamların elemelerin içindedir”⁶²⁷demektedir.

Dünya hayatı Allah Teâlâ için ancak sıkıntıyla imtihan etme yeridir. Kişi bu noktada sıkıntıya tâlip olduysa imtihanı şikâyet etmeden yaşamalıdır. Bu noktada manen üst derecelerde olanlar, sabrı kible olarak görmüşlerdir. Surete takılıp kalan şekilci insanların kiblesi de resimler, taşlara işlenmiş nakışlar, heykellerdir. Mâna âleminde yükselmek isteyenlerin kiblesi, her şeye kudreti yeten, kullarına ikram eden Allah Teâlâ’dır. İç dünyasıyla ilgilenemeyenlerin kiblesi ise kadının yüzüdür.⁶²⁸

Bela ve musibetten ancak sabır ve tevekkülle selamete çıkılacağını dile getiren Mevlânâ, meydanda er olmak isteyenlere seslenir: Ey delikanlı sen bütün bunları aş. Nasıldan, nedenden, niçinden geç. Allah Teâlâ’ya teslim ol. Bu manevi kirlilikten gusül edip tertemiz olmadıkça Kur’an’a el sürme; çünkü manen cenabet sayılırsın.⁶²⁹ Nitekim Kur’an’da “Ona ancak temizlenmiş olan kimseler dokunur”⁶³⁰ emri ayette geçmektedir. Ey ihtiyar huylu, sen de kazayla ve kaderle uğraşmaktan vazgeç. Sana yazılan başına gelmiştir. Aklını başına al da ömrün geri kalan kısmını Hakk’a ibadete sarf et. İster allık sür ister mürekkep sür. Yüzünün güzelleşmesinin imkânı yoktur. Gönlünü güzelleştir de iki çirkin bir arada olmasın.⁶³¹

⁶²⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 196-197. B.2590-2610.

⁶²⁷A.g.e. C.6. 131. B.1585.

⁶²⁸A.g.e. C.6. 153. B.1900.

⁶²⁹A.g.e. C.6. 96. B.1195.

⁶³⁰e1-Vâkıa. 56/ 79.

⁶³¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 101. B.1290.

Kırıkçının eğri tutmuş kolu kırıp tekrar sarması gibi Allah Teâlâ da neyi alırsa yerine daha iyisini verir. Evi yıkar dümdüz eder isterse bir anda eskisinden daha güzel hale getirir.⁶³² Zira her zaman esas fâil Allah Teâlâ'dır, kul her zaman O'nun takdirine tâbidir. Başına gelen musîbetler noktasında kişi hüznülenebilir. Bu husus eserde şu şekilde izah edilmektedir: Kalbinin kırık olmasına aldırış etme. Hızır'a (a.s) ait bir gölde bu gölde sadece kırık ve delik gemiler yol alabilir. Sağlam gemi bu gölde yol gidemez kalır. İnsan da dar bir köprüye benzeyen bu dünyadan ancak kırık ayakla geçebilir, sağlam ayakla geçemez.⁶³³ Burada kişiye bu şekilde teselli verilirken, diğer tarafta bu musibetleri cesurca kabullenen ve tamamen ilahi aşk ile dolu olduklarından şikâyet etmek akıllarına bile gelmeyen yüce şahsiyetlerden örnekler getirilmiştir. Unutma. "Güller, kim merdiven isterse canını belalara atsın diye naralar atarak, uçuşup saçılarak gökyüzünden gül bahçesine yağmada."⁶³⁴ Belalara hiç korkmadan atlayan mâna âleminin erlerini beklemektedirler. Allah Teâlâ'nın öyle güzel kulları vardır ki gönüllerindeki hüsn-ü zan sebebiyle belâ ve musîbete uğradıklarında keder elbisesi giymezler.⁶³⁵

Hz. Bilal çöl sıcaklığında çektiği bütün eziyetlere peygamberimizin sevgisiyle katlanır, vücudundaki yaralardan kan aktıkça "Allah birdir" derdi. Başka dertliler farkında olmadan inlerler fakat Bilal aşk derdiyle dolu olduğundan bu dertten kurtulmayı bile düşünemezdi. Tarihte böyle erler çoktur. Hz. Musa'ya iman eden sihirbazlar, Circis (a.s) ve daha nice erler...⁶³⁶ Bu güzel insanlar Allah Teâlâ'ya âşık oldukları için belâ ve musîbeti tebessümle karşılarlar. Belânın içindeki acıyı ve kederi hissetmezler. Allah Teâlâ'nın yaratmış olduğu tüm mahlûkatı severler, kimseyi kırmaz, kimseden kırılmazlar. Ölümü de korkusuzca gülümseyerek karşılarlar.⁶³⁷

Mevlânâ mektuplarında, sıkıntısını sadece tek bir sıkıntı yapan kişinin Allah Teâlâ diğer sıkıntılarını da giderir. "Sizin olmasından hoşlanmadığınız nice şeyler hakkınızda

⁶³²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 254. B.3885.

⁶³³*Divân-ı Kebîr*, II. 434. CIV. 3650.

⁶³⁴A.g.e. I. 13. B.80.

⁶³⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 170. B.1880.

⁶³⁶A.g.e. C.6. 76-77 B.888.

⁶³⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 110. B.1255.

hayırlıdır. Olmasını çok istediğiniz şeyler ise şerdir”⁶³⁸ ayetini muhatabına hatırlatmıştır. “Cennet tiksiniilen şeylerle çevrilmiştir, cehennem, özlenen üstüne düşülen şeylerle”.⁶³⁹

İnsanlar, çaba gösterdikleri bir işte bazen tam sonuca yaklaşımsken başarısızlığa uğrarlar. Ümitsizliğe düşer, yapmakta oldukları şeyden vazgeçerler. Bu Allah Teâlâ'nın güç ve kuvvetin sadece kendisinde olduğunu kullarına gösterme şeklidir. Bu durum insanları istemekte oldukları dilekleri Allah Teâlâ'dan isteme ihtiyacına sevk eder. Dileklerin kabul edilmeyen, kalpleri kırılan nice âşıklar Allah'a bu vesileyle daha yakın olmuşlardır. Akıllı insanlar hoşlarına gitmese de kadere zorunlu olarak uyar, itiraz etmezler. “İstemeyerek gelin”⁶⁴⁰ ayetine intiba ederler. Aşıklar ise kaderde ne kadar keder var ise bal şerbeti içer gibi hoş bir şekilde yudumlarlar.⁶⁴¹ Yani bazı kullar belalarla Allah'ın yolunu bulurlar diyen Mevlânâ, belanın netice itibariyle olan güzelliklerini insanlara anlatmaya devam eder.

Allah Teâlâ öyle kudretlidir ki yeryüzünde bulunan dostlarından ayrıldığında kabirde yılanları, karıncalara insan için bir dost haline getirir. İnsan unutmamalıdır ki Allah Teâlâ Hz. Mûsâ'ya (a.s) yılanı bir dayanak, bir yardımcı yapmıştı. O, dilerse cefâdan vefâ yaratır.⁶⁴² Kişi bu noktada zâhirde bir şeylere sahip gibi görünse de esasında hiçbir şeye mâlik olmadığını her daim farkında olmalıdır. İnsanın gerçekte yok olan gölge varlık olduğunu söyleyen Mevlânâ'ya göre insan yoktan ibarettir. Bu yüzden gamı da neşesi de yoktur.⁶⁴³

İnsan, yüzlerce sevdaya bağlanır da Allah Teâlâ o yüz sevdadan sadece birini vermez ise neden Allah'ın takdirine rıza göstermez ki? Elbette O'nun takdiri kulun tedbirinden daha doğrudur⁶⁴⁴ Zira her şeyin mutlak surette sahibi O'dur. Hiçliğinin bilincinde olan insan bir anlamda ölümlü olduğunun da ayrımında olur ve hakikate ulaşmak için esas olan manen

⁶³⁸el-Bakara 2/216.

⁶³⁹*Mektuplar*, 16.

⁶⁴⁰ Fussilet Suresi 41/11.

⁶⁴¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 366-367. B.4470.

⁶⁴²*Divân-ı Kebîr*, III. 173.CIII.

⁶⁴³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 146. B.2010.

⁶⁴⁴A.g.e. C.3. 366. B.4460.

ölmektir. “Sen nice zamanlardan beri can çekişmekte, ıstırap görmektesin fakat hâlâ perde ardındasın. Hâlâ hakikati sezemiyorsun. Anlayamıyorsun ki bizim için asıl olan şey yaşamak değil ölmektir. Sen ise bir türlü ölemedin. Ölmedikçe can çekişmen bitmez. Merdiven olmadıkça dama çıkamazsın”. Bu noktada arifler, ölümü dörde ayırmışlardır. Bir tanesi, “Beyaz ölüm” ki açlığın sembolüdür. “Kara ölüm” ki insanların yaptığı ezâ ve cefâlara tahammüldür. “Kırmızı ölüm” nefsin isteklerine karşı koymayı temsil eder. “Yeşil ölüm” benliği yıkmak, halk tarafından hor görülme, herkes tarafından kınanmak, eski püskü giyerek gösterişsiz yaşamayı temsil eder. Merdiven de her basamakta bir kötü huyu terk etmenin sembolüdür.⁶⁴⁵

İlâhi sevgi için kişi elinden gelen gayreti göstermelidir ki Allah’ın muhabbeti onun gönlüne düşsün. Bu noktada insan Allah’tan gelen musîbetlere alışırsa Allah nimet yumuşaklığı ile ona yardım eder.⁶⁴⁶ Dertler ve kederler geldiğinde kişi Allah Teâlâ’yı anar ne zaman feraha çıkarsa Allah Teâlâ’yı unuttur. Oysa Allah’ı gerçek manada bilen kişi, O’nu sürekli zikrederek hatırlamaya devam eder. Darlığın gitmesi, bolluğun gelmesi kişinin sürekli Allah’ı zikretmesi içindir.⁶⁴⁷ Bu sebeple Allah Teâlâ kuluna kendisini hatırlatmak için bu imtihanları bir vesile kılmıştır. “A gamdan kurtulmayan, defet derdini, gamını, sevgiliyi göreceğ gözün yoksa kokusunu duy bari de neşelen gitsin. Gönül de bir yolculuk kuruntusu varsa onun şeker dengidir, gönülde bir yolculuk kuruntusu varsa ancak sevgiliye gitme, ona ulaşma kuruntusudur”.⁶⁴⁸ Bu beyitlerde de görmekteyiz ki insanın her hâli esasında Allah Teâlâ ile yakından ilgilidir ve her halinde bu bakımdan bir ibret vardır. Bu minvalde insan hayatı sevinç ve hüznün arasında gidip gelen bir serüvendir. Nitekim Mevlânâ *Divân-ı Kebîr*’de bu durumu şu beyitlerle açıklamaktadır: “Gam, neşenin peşinden koşar; neşe, gamın. Tıpkı gece ile gündüz gibi. Bunları bırak; güzel de yok olsun, çirkin de. Kuru da bitsin, yaş da”.⁶⁴⁹ Gökyüzündeki aya bak da düşün. Onun her gece

⁶⁴⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 64. B.723.

⁶⁴⁶A.g.e. C.2. 166. B.1940.

⁶⁴⁷A.g.e. C.3. 89. B. 1135.

⁶⁴⁸*Divân-ı Kebîr*, IV. 322, XVI.

⁶⁴⁹A.g.e. III. 461. XC.

farklı şekle girmesi gibi hüznün de insandan yavaş yavaş uzaklaşır. “Ey tez canlı, aceleci ham kişi, bir dama bile basamak basamak merdivenle çıkılır”.⁶⁵⁰

İnsan uğradığı musîbetten şikâyet ederek kurtulamaz diyen Mevlânâ, *Fîhi Mâ Fîh* eserinde belâyı oklara benzetir. Büyük oklardan korunmak için büyük kalkanlara ihtiyaç olduğu gibi büyük belâlardan korunmak için sadakaların çoğaltılması gerektiğini bildirir.⁶⁵¹ Bu konuya sahabe döneminden bir hatıra ile açıklık getirmektedir. “Hz. Ömer zamanında çıkan yangında şehrin yarısı yanmış alevler dağ gibi büyüyerek ilerliyordu. Halk, Hz. Ömer’e koşarak “Bu yangın suyla sönmüyor” dedi. Hz. Ömer de onlara “Cimrilikten vazgeçin, sadakalar verin ki ateş sönsün” diye emretti”.⁶⁵²

Mevlânâ belanın def edilmesinde sadakayı ve Allah Teâlâ’nın inayetine sığınmayı en önemli yol olarak görmektedir. Nitekim “En büyük temel budur; belâyı def etmek için Tanrı ehlinin kanatları altına kaçmak, onların gölgesine, onların korumasına sığınmak gerek bu milyonlarca belayı defeder halktan”⁶⁵³ cümlelerinde bunu görmekteyiz. Belâ ve musîbet zamanında kurtuluş istenmeyeceğini belirten Mevlânâ, Hz. İbrahim’in ateşe atılacağı anda Cebrail’in (a.s) gelip bir muradı olup olmadığını sorduğunda Hz. İbrahim cevap olarak: “Hayır bir muradım yok, sen aradan çekil” cümlesini delil olarak kullanır.⁶⁵⁴ Yine eserlerinde “Bir bakır, altın yaldıza batsa da laf etse ne fayda? A lafazan kişi, sınavı taşını, ayar taşını gördün mü, rezil oldun gitti”⁶⁵⁵ sözleriyle belaların kişiyi sınama özelliğine vurgu yapmaktadır.

Mevlânâ, *Mecâlis-i Seba*’da deniz kıyısına yapılan evin çok dalgalar göreceği gibi Allah’ı sevme iddiasında olan kişilerden de belânın eksik olmayacağını söyler: “Arayışta yel gibi es, yürü; onun zahmet zehrini şeker gibi ye, bal şerbeti gibi iç. Gönle söyle, afiyete Allaha ısmarladık desin; bedene söyle, esenliğe düşman kesilsin çünkü deniz kıyısına ev kuran,

⁶⁵⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 95. B.1210.

⁶⁵¹*Fîhi Mâ Fîh*, 224.

⁶⁵²*Mektuplar*, 23.

⁶⁵³*Fîhi Mâ Fîh*, 232.

⁶⁵⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C 4. 228. B. 2974.

⁶⁵⁵*Mecâlis-i Seba*, 73.

çok dalgalar görür; sevgi davasına girişen, bela ve mihnet zehrini yutar. Neyin varsa ateşe atmadıkça, vaktin asla hoş bir hale gelmez”.⁶⁵⁶

Sevgilinin yaptığı her şeyin sevgiyle karşılanacağını anlatan Mevlânâ misâl olarak Hz. İsa'nın sağanak yağmurda bir ine sığınmak istemesini anlatır. Hz. İsa ine girdiğinde kendisine “Karakulağın yavruları huzursuz hale geldi. Karakulağın ininden çık” diye vahyedilir. Mahzun olan Hz. İsa “Yarabbi, karakulağın yavrularının evi var, Meryem oğlunun evi yok. Ne sığınağı var ne yeri yurdu ne de evi barkı”. Bu olayı ilâhi aşk boyutuyla şöyle yorumlamaktadır Mevlânâ: Karakulağın evi var ama senin gibi bir sevgilisi yok. Varsın evin olmasın; evlerden sürgün eden bir sevgilin var. O sevgilinin sürgün edilmek gibi bir lütfuna mazhar oldun. Bu lütuf yüzlerce gökten bile daha değerlidir.⁶⁵⁷

Dert, Allah Teâlâ'dan kişiye ikram edilen zahmet okudur ve Allah Teâlâ'nın yayından gelir. Zahmet, sabırla rahmete dönüşür ok sabırla kalkana döner ki bu da Allah'ın kuluna lütfudur.⁶⁵⁸ Başka bir beyitte ise “Gam canını sıkır da seni senden alırsa şu mavi gök kubbeden nurlar yağdırır üstüne. Derdin elemin içinde otur da her an dostu gör; a miskin, ne diye bir afsunun peşinde koşuyorsun”⁶⁵⁹ diyerek elemin içinde Hakkı görebilmenin en önemli nokta olduğunu vurgular “Gamdan kaçma ey can dermanı dertte ara çünkü gül de dikenden biter, Lâl de mücevher de taştan meydana gelir. O cana canlar katan kadeh, gönülden derdi gamı siler süpürür, her gussayı, her matemî düğüne derneğe çevirir”⁶⁶⁰ beytinden ise anlamaktayız ki kişi gamdan kaçmamalıdır. Zira kaçarak ancak dermanın kendisinden uzaklaşmış olacaktır.

Allah Teâlâ aslan, insan da onun pençelerinde olan bir av gibidir. O insanı nasıl görmek istiyorsa öyle olmalıdır. Hüzünlü olmasını istiyorsa neşeden uzak durmalıdır. Kişinin içinde öyle büyük bir düşmanı vardır ki ancak o düşman cefa ile eğitilir. Bir kilimin tozunun gitmesi için dövüldüğü gibi kişi de kendisindeki kibir tozlarının gitmesi için

⁶⁵⁶*Mecâlis-i Seba*, 60.

⁶⁵⁷*Fîhi Mâ Fîh* 34-35.

⁶⁵⁸*Divân-ı Kebîr*, I. 290. LXII.

⁶⁵⁹A.g.e. I. 372. CXXXVII.

⁶⁶⁰A.g.e. II. 173.

cefâyâ katlanmalıdır. Marangozun tahtayı yontması da debbağın deriye pislikler sürerek deriyi temizlemeye çalışması da zahirde şer görünen ama gerçekte hayır olan bir iştir.⁶⁶¹ Belâ taşları testiye gelir fakat testinin arkasındaki deniz etkilenmez bu taşlardan. Aşığında Allah yolunda verdiği her şey sonunda kendisine geri döner tıpkı geline takılan takıların gelinle birlikte kocasına gelmesi gibi.⁶⁶²

“Allah Teâlâ’nın lütfuna da kahrına da aşığım” diyen Mevlânâ, Allah’ın kendisini günahları sebebiyle cezalandırdığında bu acının kendisine neşeden daha fazla zevk verdiğini söyler. Cefası bu kadar tatlı ise lütufları kim bilir ne kadar güzeldir? Korkuyorum ki; acı çekip ah ettikçe benim ah etmeme dayanamayıp acılarımı azaltır. Bu kahr dikeninden uzaklaşıp da gül bahçesine gidersem, bülbül gibi ağlarım.⁶⁶³ Sevgilisinden gelen her şeyin güzel olduğunu bildiren Mevlânâ, belalar ne kadar çoğalsa de Allah’a güvenir ve asla umutsuz olmaz. “A gönül, mihnetlere dalmışsan, belâlara uğramışsan bile Tanrı’ya da güvencin var ya. Böyle bir tapı varken umutsuzluğa düşesin; etme. Tanrıya inanmışsan, etme a gönül”.⁶⁶⁴

İnsanın belâyı yüklenmesi ruhlar aleminde “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” sorusuna evet cevabının karşılığıdır. Yokluğu, yoksulluğu kabul etmektir.⁶⁶⁵ İnsanı belâyla imtihan eden Allah’ın dilediği zaman da o belâyı kaldıracığını da şu beyitleriyle söyler: “Aşkın aleme bir tellaldır saldı da gönülleri dertlere belâlara uğrattı. Derken hepsini de yaktı-kül etti; Bir yeldir, estirdi; aldırış etmezlik yeliyle hepsini savurdu-gitti”⁶⁶⁶

Kişi, belâları sabırla karşılamalı; takdiri ilahiye sadık kalmalı, isyandan kaçınmalıdır. “İster gamlarla dolayım ister güleyim, o padişahın devletine aşığım ben. Padişahın aşkına heves etmek, benim tacımdır. Bundan başka bir taç verseler bile almam ben.”⁶⁶⁷ Belâlara karşı aşk kalkanını tavsiye eden Mevlânâ, “Ben o yüceler yücesi padişahımdan başkasına

⁶⁶¹*Divân-ı Kebîr*, III. 192. 1400.

⁶⁶² A.g.e. V. 45. XXXIX

⁶⁶³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 117-118. B.1564- 1570.

⁶⁶⁴*Divân-ı Kebîr*, V. 189. LXXXIX

⁶⁶⁵A.g.e. 3. A. I.

⁶⁶⁶*Fîhi Mâ Fîh*, 156.

⁶⁶⁷*Divân-ı Kebîr*, VII.472. XXI.

sıgınmam. Ondan gayrısını yok sayarım. Padişahım canımı alsa bile üzülmem; çünkü O, bir can karşılığında yüzlerce can bağışlar”⁶⁶⁸ diye devam etmektedir. Bu şekilde bir ruha sahip olmak için kişi içindeki ilahi aşk ruhunu hep canlı tutmalıdır. Âşık olan kişinin gönlü dünya gamlarından etkilenmez. “Böyle bir gönlü, gam gussa asla kaplamaz. Dünya gamları onun neşesini arttırır”.⁶⁶⁹

Belâ ve musîbete aşğın şikâyet etmesini hoş karşılamayan Mevlânâ, bu hali “Kimi dertlere batmış, yüzü ekşi görürsen bir âşık değildir”⁶⁷⁰ ifadeleriyle izah etmiştir. Belâ ve musîbete surat asmamak olgunluğu ise ancak kişinin ‘biz’ bilincine yükselebilmesi ile mümkündür. Bu durum *Divân-ı Kebîr*’de şu ifadelerle açıklanmaktadır. “Aşka düş de adı sanı terk et, taneleri de bırak, tuzağı da taşın altına tak, cefaya, eziyete şeker de”.⁶⁷¹

Sonuç olarak Mevlânâ, belâ ve musîbetlere sabrı kolaylaştıracak en iyi ilaç olarak ilâhi aşkı tavsiye etmektedir. Sevgiliden gelen her şeyi sevgiyle karşılamaktadır.

3.2.4. Tebliğde Sabır

Tebliğ, sözlük anlamı olarak “Bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak”, kelâm ilminde ise “Peygamberlerin vahiyle aldıkları bilgileri insanlara ulaştırması” demektir.⁶⁷²

Mevlânâ, kişinin tebliğe başlarken önce kendi nefsinden başlaması gerektiğini, kendini ıslah etmesi gerektiğini söyler. “Günah kuyusundan kurtulup da güzel, hoş bir bahçeye varabilirsen, o vakit başkalarının eteğinden tut, onları da senin bulunduğun yere çek, kurtar”.⁶⁷³ Kişi kendisi doğru yolu bulduğunda sadece kendisini düşünmemeli, elinden geldiği kadarıyla ulaşabildiği insanları da doğru yola çağırmalıdır, zira tebliğ de esas mesele budur.

Kişi tebliğde bulunurken sözlerin iyi olanını tercih etmelidir; çünkü iyi sözün değeri binlerce sözden daha fazladır. Sözün kaynağı Allah’tan gelirse insanları etkiler, aksi

⁶⁶⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 227. B. 2960

⁶⁶⁹*Divân-ı Kebîr*, I. 263. XXXVIII

⁶⁷⁰A.g.e. V. 117. XII.

⁶⁷¹A.g.e. I. 10. B. 60.

⁶⁷²Mehmet Boynukalın “Tebliğ” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/218-219.

⁶⁷³Can, *Mesnevî Tercümesi* C.3. 200. B.2235.

takdirde kavgaya sebep olur. Mevlânâ sözü hedefi şaşırmadan vurduğu için Ebâbil kuşlarına benzetir. Bazen de Nemrut'un ölümüne sebep olan bir sivrisineğe benzetir.⁶⁷⁴

Divân-ı Kebîr'de sözü inci metaforu ile izah eder:

“Ey gönül! Bu söz kırık, dökük bir halden geliyor çünkü söz incidir. Onları yabancılardan kıskanmak ise değirmen gibidir. Kıskançlık değirmeni o hakikat incilerini kırıp öğütür. İnci öğünür ufalanır da gözü ağrıyan hastalara sürme olur. Ey inci! Kırılıp ezildiğin için, acınma, kırılıp ufalma yüzünden parlayacaksın. Apaydın göz nuru olacaksın. İşte böyle kırık, dökük ve kapalı söylemek gerekir. Allah sonunda onu düzgün ve anlaşılır hale sokar çünkü Allah ganidir.⁶⁷⁵

Mesnevî'de söz söylemeyi terzinin kişiye göre elbise biçmesine benzetir. Basit kişiler söz söyleyeni hakîr görürler. Söylenen söz çok değerli olsa bile o sözün kıymetini düşürürler zira söz dinleyenin kapasitesine göre söylenir. “Terzi elbiseyi adamın boyuna göre biçer”.⁶⁷⁶ Ayrıca söylenen sözün muhatabına göre şekil almasını şöyle izah eder: “Birisi güzel söz söylüyorsa, bu güzel söz, dinleyenin canla başla dinlemesinden anlamasından ileri gelir. Yirmi dört makamdan çengi çalan çalgıcıyı dinleyen yoksa çengi ona yük olur”.⁶⁷⁷

Bu noktada kişi iyiyi, doğruyu tebliğ eder, ancak her insan o iyiden istifade etmede eşit değildir. Bunu temsili olarak hikâyeye yolu ile anlatır: Hacca gitmek isteyen adam yollara düşer. Çölden geçerken çok susadığı için bir çadırdan su ister. Çadırdaki kadın çok sıcak ve tuzlu su ikram eder. Adam suyu zorla içer ve teşekkür borcu olduğunu düşünerek şöyle der: Bana hakkınız geçti. Size teşekkür borcum var. İleride çok güzel, büyük şehirler var. Sürünerek bile olsa oraya gidebilirsiniz. Orada öyle güzel yemekler öyle tatlı sular var ki. Bu sırada kadının kocası avlamış olduğu fare ile gelir. Fareyi pişirip misafire ikram ederler. Gece olduğunda kadın duyduklarını eşine anlatır. Eşi: “Aman Hanım, insanlar çok kıskançtırlar. İnsanları rahat ve huzurda gördükleri zaman kıskançlıktan o insanın huzurunu bozmak isterler” diyerek konuyu kapatır. İnsanlar da bu hikâyedeki gibidir.

⁶⁷⁴*Divân-ı Kebîr*, III. 145. LXXVIII

⁶⁷⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 31. B.340.

⁶⁷⁶A.g.e. C.6. 101-102. B.1240.

⁶⁷⁷A.g.e. C.6. 132. B.1656.

İnsanın iyiliği için öğüt verenleri kıskançlıkla suçlarlar sadece içinde iyilik olan insanlar nasihatten anlarlar.⁶⁷⁸

İnsanlara dini tebliğ etmenin çok zor olduğuna dikkat çeken Mevlânâ, topluma dini anlatmaya çalışmayı; taşlarda akıl aramaya benzetir. Halkı dağa teşbih eden Mevlânâ, dağlara söylenen cümlelerin yankı yapması gibi insanların da ölümler gibi cansız durduklarını söyler. Fakat onlara güzel bir kadından bahsedildiğinde anlatan kişinin her istediğini yaparlar. Oysa onlara “Şu ölümlü dünyadan nimet alemine yürü. Mademki ölümsüzlüğü elde etmek mümkün, yok olup gitme” dediğinde söylediklerine kızdıkları için seni öldürmek isterler.⁶⁷⁹ Maldan mülkten ayrılmak onlara zor geldiği için senin sözlerini beğenmezler. Bu misâl yarasına bez bağlanmış eşeğin üzerindeki bezi çekip alırken eşeğin acıdan çifte atmasına benzer. Eşeğin yarası ne kadar çok olursa bezi alırken o kadar acı çeker. İnsanın malı da bez, hırsı ise yaraya benzer. Hırsı fazla olan insanın yarası da fazla olur. Başka bir misâl olarak da doğan kuşu ve baykuş hikayesini anlatmaktadır Mevlânâ: Baykuşun evi eski harabelerdir. Padişahın kuşu olan doğan kuşu, baykuşlara güzel şehirleri, suları, dağları anlattıkça, onlar “Vah vah doğan kuşu nasıl da saçmıyor, eski masalları anlatıp duruyor” derler. İnsanlar da baykuşlar gibidir. Ölü gibidirler. Âb-ı hayata doğru koşamazlar.⁶⁸⁰

Tebliğ de Hz. Nûh’u örnek olarak gösterir Mevlânâ. Onun dokuz yüz yıl insanlara tebliğ yaptığını fakat insanların iman etmediğini söylemektedir. Hz. Nûh’un: “Köpeklerin havlamasından kervan hiç yolundan kalır mı? Ay ışığının nurlandırdığı gecede, bedir halinde bulunan ay, köpeklerin havlaması yüzünden yürüyüşünü hiç aksatır mı?” diyerek tebliğe devam ettiğini bildirir. Mevlânâ’ya göre Ay ışıklar saçmaya devam edecek, köpek havlamaya. Herkes bu dünyadaki görevini bir şekilde yapacaktır. “Her şey zıddı ile bilinir. Adem’in karşısında İblis, Mûsa’nın karşısında Firavun, İbrahim’in karşısında Nemrut, Mustafa’nın (s.a.v) karşısında Ebu Cehil”.⁶⁸¹ Ay da lisân-ı hâl ile “Köpek o pis havlamasını bırakmıyorsa, bırakmasın ben Ay’ım, gökyüzünde dolaşmamı, nur saçmamı nasıl olur da bırakırım? Sirke, sirkeliğini arttırdıkça, şekerin de şekerliğini arttırması

⁶⁷⁸*Fîhi Mâ Fîh*, 71.

⁶⁷⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 100-101 B.1140-1145.

⁶⁸⁰A.g.e. C.5. 102-103. B.1149-1155.

⁶⁸¹*Fîhi Mâ Fîh*, 68-69.

gerek”.⁶⁸² Bu ifadelerde de görmekteyiz ki Mevlânâ, her türlü zorluğa rağmen tebliğin devam etmesi gerektiğini söyler.

Tebliğ görevini yapacak her müslüman Hz. Nuh gibi çalışmalı, halkın kabulü ya da reddi ile uğraşmamalıdır. Kişiyeye geçici olan bu dünyada manevi altını verecek tek müşteri Allah Teâlâ’dır. O, müşterilerin en güzelidir. Sadaka verdiğiinde malını temizler. Birkaç damla gözyaşı döktüğünde şekerlerin, balların kışkandığı Kevser’i ikram eder. “Sevdalarla, ıstıraplarla dolu olan ahları, feryatları alır; her âha, her feryada karşılık yüzlerce mânevî yüksek mevkîler, faydalı makamlar verir.”⁶⁸³

Mevlânâ temsili olarak peygamber efendimizi işinde çok iyi olan bir katır terbiyecisine, insanların nefislerini de bir katıra benzetmektedir. İnsanların hayvana benzeyen nefislerini terbiye etmek isteyen herkesin çok sıkıntılar çekmeye hatta tekmeler yemeye hazırlıklı olmasını ister. “Belânın en şiddetlisi peygamberlere gelir” sözünün anlamı vahşi hayvana benzeyen nefisleri terbiye etmenin zorluğunu anlatır. Allah Teâlâ, peygamber efendimize insanları dine davet etmesini emretmiş: “Fakat bazı insanlar bu davete icabet etmeyecekler “Gelin” sözünden ürküp kaçacaklar; çünkü kulakları bu davete sağır olacak. Sakın sen onlar için üzülme”.⁶⁸⁴

Peygamberimizin tebliğ yaparken çektiği eziyetler karşısında şu teselli cümlelerini söyler: “İki üç ahmak seni inkâr edecek olursa neden üzülürsün; acı bir hale gelirsin. Sen mânevi bir şeker madenisin. Allah senin hak peygamber olduğuna şahitlik eder”. Bu kutsal vazifeyi yapacak herkesi de peygamber efendimize atfettiği cümlelerle ikâz eder: “Birtakım yarasacıkların benden nefret etmesi Allah’ın parlak bir güneşi olduğuma delildir. Eğer pislik böceği gülsuyuna rağbet etse, o suyun gülsuyu olmadığı anlaşılır”.⁶⁸⁵

Hz. Mûsa’yı tebliğ etmek için Firavuna gönderirken Allah Teâlâ’nın yumuşaklığı tavsiye ettiğini vurgular. Kaynayan yağa dökülen suyun tencereyi de ocağı da yakacağı misaliyle yumuşak sözlü olmaya işaret eder. Doğru sözlü olmanın önemine değinir. Toprak yeme alışkanlığı olan insanı “Şeker daha güzel” diyerek ikna etmek gerektiğini Yumuşak

⁶⁸²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 8. B.10.

⁶⁸³A.g.e. C.6. 72. B.879.

⁶⁸⁴A.g.e. C.4. 164-165. B.2005

⁶⁸⁵A.g.e. C.2. 170. B.2060.

olacağım diyerek insanlara toprak vermenin uygun olmadığını bildirir. Tebliğ sadece sesle, sözle değildir. Sadece sözle olan ikazlar, tarlaya kuşlar yaklaşmasın diye dikilen eşekbaşından yapılmış korkuluk gibidir ki diken gibi insanlara zarar verir.⁶⁸⁶

Mübelliğ olan kişi günahkâra merhametle muamele etmelidir. Günahkârlar, kuyuya düşmüş kurtarılmayı bekleyen insanlar gibidir. Günahkâra değil günahına kızınız”.⁶⁸⁷

İnsanlara tebliğ yaparken zarar vermeye kalkışanlara yapılmasını gerekenleri de Hz. Mûsa ve Allah Teâlâ arasındaki diyalogla anlatmaktadır. Hz. Musa'nın “Ya Rabbi, Firavun beni aldatıyor ama seni aldatamaz. Onun hilesini kabul edeyim mi?” diye sorduğunda Cenâb-ı Hakk buyurdu ki: “Ya Musa, o köpek hile yapmaya değmez. Sen onun önüne uzaktan bir kemik at. Haydi asanı at. Topraklar, çekirgelerin yok ettiklerini yeniden versin. Çekirgeler hemen yansın kavrulsun, simsiyah olsun da halk Allah'ın değiştirme gücünü görsün çünkü benim sebeplere ihtiyacım yoktur. Ey Musa, sözün sonu yoktur. Sen dudaklarını oynat ki, yeniden çayır, çimen, tarla, ekin yeşersin” Hz. Musa denileni yaptığı zaman yeryüzü çiçeklerle ve iri taneli başaklarla doldu.⁶⁸⁸

Hayatı boyunca insanlara dini tebliğ eden güzel insanların öldükten sonra da bu vazifelerine devam edeceğini yazmış olduğu mektubunda görmekteyiz: “Seni öldürdüler, kestiler de yine de öğüt vermekten vazgeçmedin; diriyken de öğüt verdin. Ölüyken de çünkü sen, öğütçüsün, öğüt alan değil”.⁶⁸⁹

3.2.5. Nefsin Arzularına Sabır

Nefis kelimesi mana bakımından; yaratılanın özü, içi, benliği olup esasında kötü olan tabiatın kökeni, aşağılık ve bayağı tüm isteklerin kaynağıdır.⁶⁹⁰ Mevlânâ'ya göre insan nefsin arzularından kurtuldukça kâmil olma yolculuğunda başarılı olur. Sûfinin en büyük düşmanı nefsidir. Bu yüzden eserlerinde insanları nefsin arzularına karşı uyarılmış bu

⁶⁸⁶ Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 296. B.3815

⁶⁸⁷A.g.e. C.2. 160. B.1870.

⁶⁸⁸A.g.e. C.4. 223.

⁶⁸⁹*Mektuplar*, 13.

⁶⁹⁰ Süleyman Uludağ “Nefs” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV

Yayınları, 2020), 32/526-529.

konuda çok dikkatli davranmak gerektiğini söylemiştir. Bu bahsi bizde nefsin arzuları ve sabır olarak iki bölüm olarak ele aldık.

3.2.5.1. Nefsin Arzuları

Mevlânâ, nefsâni arzuların, Allah'a giden yoldaki âfetler olduğunu söyler ve hakikat yolcusunu az yemeye ve az konuşmaya gayret etme noktasında ikaz eder. Çok yemek ve çok konuşmanın insan için göz bağı gibi olduğunu, güzellikleri görmeye engel teşkil ettiğini söyler.⁶⁹¹ İnsanın nefsine faydalı gibi görünenlerden kaçmasını; nefsine zor gelen şeyleri yapması gerektiğini söyler.⁶⁹² Kişi nefsin arzularının peşinde kendisini kaybetmemelidir.⁶⁹³

Mevlânâ, eserlerinde metaforlar kullanarak insanlara gerçeği anlatır. Nefsi de bazen ata benzetir. Atların (nefislerin) otlamaktan (dünya nimetlerinden) başka bir şey bilmediğini söyler. Oysa at, eğitilebilirse padişahların bile o ata sahip olmak isteyeceğine dikkat çeker.⁶⁹⁴ Bazen nefsi yırtıcı bir kurda benzetir.⁶⁹⁵ Bazen de vaktinde ötmeyen bir horoza ya da insanları zehirleyerek öldüren akrebe benzetir. Akrebin zehrinden korunmak için iğnesinin çıkarılması ya da yılanın zehirli dişinin alınması gibi nefsin de öldürülmesi gerektiğini bunun ancak bir mürşidin gölgesine sığınmakla mümkün olabileceğini bildirir. “Ey Hakk tâlibi, o nefsi öldürenin eteğinden sıkıca tut.”⁶⁹⁶

Yine *Mesnevî*'de Hz. İsa'yı ruha, eşeğini ise nefse benzetir. “İsa'ya yani ruhuna acı da eşeğe yani nefsine acıma. Nefsini aklına hâkim kılma. Nefsinin arzularına sabret de can borcunu öde. Sen ey gafil! Eşeğe kul olmaktan vazgeç de eşeğin ardından gitme”⁶⁹⁷

⁶⁹¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 9. B.10

⁶⁹²A.g.e. C.2. 189. B.2325.

⁶⁹³A.g.e. C.2. 88- 89. B.1060.

⁶⁹⁴A.g.e. C.2. 11. B.30.

⁶⁹⁵A.g.e. C.6. 352-353. B.4856.

⁶⁹⁶A.g.e. C.2. 203. B. 2525.

⁶⁹⁷ Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 158. B. 1850

Nefsin arzularına takılmış, Allah Teâlâ'dan uzaklaşmış insanı; manen ölmüş ve mezara girmiş olarak kabul ederek⁶⁹⁸ ona seslenir: “Bu daracık gönül mezarında nefessizlikten boğulmuyor musun? Sen Yûsuf’ sun gökyüzünde parlayan güneşsin. Şu bedenin arzularından sıyrıl bu kuyudan çık”.⁶⁹⁹ Nefsinin arzularına koşmak ve dünyayı çok sevmekten kin ve kibir meydana gelir. Kötü huya ya da puta tapmaya alışan insan, onu bu kötülüklerden uzaklaştırmaya çalışana kinlenir. Başkan olma hevesi de buna benzer. Başkan olduğunda kişi eleştiriye tahammül edemez.⁷⁰⁰ Zira nefsi kibir elbisesini giymiştir.

Mevlânâ nefsinin isteklerine yapmaktan uzak duramayan insanlara der ki: “Az günah işle. “Ben” ve “Biz” kelimelerini az kullan ki orta yolda kalmış ol”.⁷⁰¹ Nefsin arzularından kaynaklanan hırs, şehvet ve yüksek mevkii isteği, insanın aklını öldürüp çarmıha germesine sebep olur.⁷⁰²

Diğer taraftan nefis, dünya hayatını kişinin gözünde öyle büyütür ki kişi, hayatı boyunca bu dünya için çabalayıp mücadele etmezse elinde bulunan tüm nimetleri kaybedeceği hissine kapılır. Kişiye verdiği gelecek kaygısı ile onun Allah’a olan tevekkül inancını da kaybetme noktasına getirir, rızkı verenin Allah olduğunu unutturur. Mevlânâ eserinde öküz temsiliyle nefsin hırs özelliğini anlatmaktadır. Bir öküz her sabah uyanır önündeki yeşil oavadan otlarmış. Bir ova dolusu otu akşama kadar yiyen öküz, akşam olunca ertesi gün ot bulamama endişesine kapılmış. Bu endişe yüzünden zayıflayıp gidermiş. “Ey nefis sen o öküzden daha da kötüsün”⁷⁰³ diyen Mevlânâ, gelecek kaygısı duyan insanlara seslenmeye devam eder: “Ey gelecek için dertlenen, dertlere dalıp giden kişi, Allah için, sözlerimi dinle, halimi seyret. Ey nefsinin isteğini dinleyip aklını aşağılara, aşağılık âlemine düşürmüş, alçalmış kişi, bil ki yüceliklere ulaşmanın yolu nefsin alçalmasından geçer”.⁷⁰⁴

⁶⁹⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 168. B.1975.

⁶⁹⁹A.g.e. C.2. 248. B.3130.

⁷⁰⁰A.g.e. C 2. 273-274. B. 3455.

⁷⁰¹ A.g.e. C.2. 279. B.3525.

⁷⁰² A.g.e. C.5. 13. B.30.

⁷⁰³*Mecâlis-i Seba*, 92.

⁷⁰⁴*Divân-ı Kebîr*, II. 290. B.2370.

Nefsi insanın içinde büyüyüp duran yılan benzeten Mevlânâ, ağacın altında uyurken ağzına yılan giren adamın hikayesi ile bu nefis yılanından kurtulmak için peygamberin izinden gitmeye muhtaç olduğumuzu söyler. Hikâyede akıllı adam, uyuyan adama çürük elmalar yedirir, atının önünde akşama kadar koşturur. Akşam kusarken içinden yılan çıkan adam, kötü zannı için akıllı adamdan özür diler.⁷⁰⁵

İnsanın nefsi Nemrut, ruhu ise Hz. İbrahim'dir. Ateş Hz. İbrahim gibi olana zarar vermez. Nemrut gibi olanlar ateşten korkmalıdır.⁷⁰⁶ Nefis, tüm putların anasıdır. Diğer putlar yılan, nefis ise bir ejderha gibidir. Nefis yangını başlatan çakmak taşı ve demirdir. Diğer putlarda onlardan sıçrayan ateş parçalarıdır. Suyla ateşi söndürebiliriz; fakat çakmak taşı ve demirin içinde olan ateşi söndüremeyiz. Nefis sokakta ki çeşmeye; putlar ise testilere benzerler. Testilerin suyu bitse de çeşme daima akar. Bir taşla bir sürü testiye kırabiliriz fakat çeşmeyi kıramayız. İnsanlar nefis putunu kırmayı kolay zannederler fakat onun tuzakları o kadar çoktur ki yüzlerce Firavun ve peşindeki binlerce insan o tuzaklarda boğulup giderler. Bu tuzaklarda boğulmamanın tek çözümü Hz. Musa'nın peşinden gitmek ve Hz. Musa'nın rabbine sığınmaktır. Kur'an ve sünnete uymak da bu tuzaklardan kurtulmanın en iyi reçetesidir.⁷⁰⁷

Nefsin arzuları fareye, yaptığımız ibadetler de buğday ambarına benzer. İbadetlerimizle buğday ambarını doldurduğumuzu zannederiz oysa fare (nefsin arzuları) buğday çalmaya devam ettikçe ambarımız bomboş kalır. Ta ki biz o fareden kurtulana kadar bu durum böyle devam eder.⁷⁰⁸ Ayrıca nefsin arzularının peşinde koşmak, kuşun tuzağı gördüğü halde yem uğruna kanatlarını çırparak tuzağa düşmesi ile temsil edilmiştir.⁷⁰⁹

Öyleyse insan, nefisini temizlemeli, onun bitmek bilmeyen arzularından kendini tamamen arındırmalıdır. Nefsinin elinde oyuncak olan kişiye seslenir Mevlânâ: Ey insan yazık sana!

⁷⁰⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 162. Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.7. 598-609. B.5827-5858.

⁷⁰⁶A.g.e. C.2. 263. B.3310.

⁷⁰⁷A.g.e. C.1. 50-51. B.370.

⁷⁰⁸A.g.e. C.1. 52-53. B.380.

⁷⁰⁹A.g.e. C.3. 152. B.1645.

Ekmek derdine düşmüşsün, gül bahçesinin anahtarlarından vazgeçiyorsun. Ekmek derdinden kurtulsan, karnın doysa bu seferde kadınların peşinde koşmaya başlarsın.⁷¹⁰

İnsanlar nefsin arzularına kapılma tuzaklarına yakalanırlar. Devayı buldukları sandıkları şey aslında hastalıklarıdır. İlaç görünümünde yaraları ve çıbanları vardır. Sokakta gördükleri engelli insanlara merhamet nazarıyla bakarken aslında kendilerinin şehvet, gadab gibi manevi hastalıklarının olduğunu fark etmezler. Nefislerinin isteklerini yapmak onları eğlendirip neşelendirir. Oysa bu neşe şimşeğin aniden çakıp sönmeye gibi çabucak geçer ve kişi karanlıklara gömülür. Şehvetin verdiği zevkin kısa süren ışığında ne mektup okunur ne de kişi menzile koşabilir. Şehvet ışığına kapılmanın cezası olarak hakikatin nuru kişiden uzaklaşır günahın karanlıklarında kalır. İşlediklerinin karşılığı olarak bazen dağa çarpar, bazen günah nehrine. Bazen bir yana yalpalar bazen diğer yana yıkılır.⁷¹¹

Dünyaya düşkün olanlar ve bu konuda uyanık olduğunu zannedenler, aslında öteki âlemden habersiz olan uyuyanlardır. Manen kör olan bu insanlar, nefsin arzularıyla, şehvi hayalleriyle yaşarlar. Şeytanı huri gibi görüp peşinden giderler. Durumları güneşli havada gökte uçan kuşun gölgesini yerde olduğunu zannedip avlamaya çalışan avcı gibidir. Gölgeye ok attığı için ömrünün ok torbası boşalır fakat eline bir şey geçmez.⁷¹² Nefsinin arzusuyla hareket eden kişinin durumu, tuzağı gördüğü halde yem uğruna kanatlarını çırparak tuzağa yakalanan kuşa benzer.⁷¹³ Kişi bu noktada her daim teyakkuz halinde olmalıdır. Nefis, Kâbil'e mezar kazmayı öğreten karga gibidir. Karga gibi olan nefsin peşine düşen insan bahçeye doğru değil de mezarlığa doğru gider. Boynuna geçirilmiş yuları görmüş olan insan bu dünyanın aldanma yurdu olduğunu bilir. İnek akıllı bir varlık olsa kendini kesecek olan kasapların peşine takılır mı? Onların ellerinden yem yer mi? Onlara süt verir mi? İnek kendine verilen otun asıl amacının kendisini kesmeye hazır hale getirmek için kilo aldırma olduğunu bilse o otu yer mi?⁷¹⁴

⁷¹⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 285. B.4655.

⁷¹¹A.g.e.C.6. 275-276 B. 4094.

⁷¹²A.g.e. C.1. 57. B.415.

⁷¹³A.g.e. C.3. 152. B.1645.

⁷¹⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 108-109. B.1325.

Nefsin isteklerine ve dünyaya dalan kişi hızlı bir şekilde atının üzerinde gittiği halde atını soran insana benzer. Zaten atının üzerindesin diyenlere şunu söylemektedir. “Evet, bu attır ama benim atım nerede?” Ey bu dünyada bindiği atı arayan insan, kendine gel!”⁷¹⁵ Ey günahlara dalmaya heveslenen, nefsinin peşinde koşan insan! İmanını tazele. İmanını dilinle değil, kalbinle tazele. Şehvetinin ve nefsinin peşinde koşarsan imanın tazelenmez; çünkü şehvete ve nefse uymak Allah Teâlâ’nın merhamet kapılarını kilitler.⁷¹⁶ Eğer ruhlar, nefislerinden kurtulmayı başarabilselerdi sözleri Hz. İsa’nın sözleri gibi ruhları diriltirdi. Bu minvalde kişi bu dünyada nefsi için yaşamaya devam ettikçe hakîki manada yaşamıyor varsayılmaktadır. Bu anlamda kişi bu nefsani arzularını terk etmelidir. Şeker gibi söz söylemek isteyenler nefsâni arzular helvasını yemeyi çocuklara bırakırlar. Akıllı insanlar o helvaya sabrederler bu da onları mânen yükseltir. Çocuklar gibi sabırsız olanlar ise o helvadan yer ve manen geriye giderler.⁷¹⁷ “Ey nefsâni arzuları için canını veren kişi! Sen canını yaktın da bedenini aydınlattın, neşeler verdin. Sen ebedî saadeti, ruhanî zevki fani olan ten zevkine feda ettin”.⁷¹⁸

Nefsinin peşinde koşan insan, rüzgârın önündeki saman çöpü gibi uçar durur. Sabrı kuşanmış insan ise dağa benzer. Dağ, rüzgârın esmesiyle yerinden kımıldar mı? İhtiyatlı insanlar, bu dünyanın nefis tatlılarından uzak dururlar; çünkü bu zehirli tatlıları yediklerinde bedenlerinde yaralar açılacağını bilirler. Bu dünya kişiye yüzlerce altın veriyor görünse de hakikatte o altınlar, oltanın ucundaki etlerdir. Dünya insanları avlamak için böyle yapar. Hilecinin cümleleri de içi çürük cevizlerin sesi gibidir. O tıkrıtya koşanları kandırır. Dünya öyle büyük bir hilecidir ki yüz binlerce akıl onun için bir akıl hükmündedir. Kendini akıllı sanan binlerce insanı peşinden sürükler.⁷¹⁹ Nefis üç tane köşesi olan dikene benzer. Her şekilde koyulursa koyulsun insana batmaya devam eder. Kurtuluş ancak o nefis dikenini yakmakla mümkündür.⁷²⁰ İnsanlardan her biri kendini bir huya, bir duyguya feda etmiştir. Kimi bir yüksek mevkie, kimi dünya malına, kimi de

⁷¹⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 90. B.1115.

⁷¹⁶A.g.e. C.1. 99. B.1070.

⁷¹⁷A.g.e. C.1. 118-119. B.1600.

⁷¹⁸A.g.e. C.1. 124. B. 1720.

⁷¹⁹ A.g.e. C.3. 29. B. 220.

⁷²⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 40. B.375.

şehvete. Kimi bir sanata kimi bir fenne. Bu uğurda hayatlarını harcarlar o uğurda ölürlere. İnsanlardan en mutlusu ise kendini Allah Teâlâ'nın yolunda feda edendir. İlahi aşk yolunda feda eden insan, kendini öyle güzel bir hünere feda etmiştir ki o kişinin ölümünde binlerce diriliş vardır.⁷²¹ İnsan nefsâni arzularından vazgeçtiği takdirde ilâhi aşkın güzelliğini fark edebilir.⁷²² “Aşk, ilk nefeste nefisten âzâde olmaktır”.⁷²³

Kişi, nefsâni arzuları ile nefis mücahadesi arasında gidip gelmektedir. Zira her iki tarafın telkinleri de birbirinin zıddıdır. İnsan burada mücahedenin gereklerini tercih ederek yoluna devam etmelidir. İnsanın bedeni atı, dünya ise o atın ahırıdır. Kişi beden atının istediği yöne gider gönlünün istediği yöne gidemez. Bu iş *Fîhi Mâ Fîh*'de Mecnun'un Leyla'yı görmek için devesiyle Leyla'nın köyüne gitme hikayesiyle anlatılır. Mecnun Leyla'yı görme arzusuyla deveyi hızlıca sürmekte fakat deve geride bıraktığı yavrusundan ayrılmama isteğiyle köye geri dönme çabasındadır. Mecnun uyuyunca, deve köye doğru gitmek için geldiği yolu geri döner. Bir ileri iki geri olan bu yolculuk üç ay sürer. Sonunda Mecnun “Devemin dilediği geride, benim dileğim ileride. Dileklerimiz de farklılık var” diyerek yoluna yaya devam eder.⁷²⁴ Nefsi, kişiye kendisinin dünyanın mâliki olduğu hissine kapılması için çalışır ve bu sebeple de isteklerini kendisine yaptırmaya uğraşır. Ancak hakikatte kişi hiçbir şeye sahip değildir. Mevlânâ külhancı hikayesiyle bunu şöyle anlatmaktadır. Külhancının biri rüyasında padişah olduğunu görür. Rüyasında tahtında oturmakta hizmetçileri de etrafında pervane olmaktadır. Tam bu esnada henüz hamamın ısıtılmadığını gören hamamcı, tekme tokat külhancıyı rüyasından uyarır. O tatlı rüyasından uyanan külhancı bakar ki ortada ne padişahlık ne de mal var; sadece buz gibi olmuş bir hamam var.⁷²⁵

Kişi dünya hayatında kendi nefisini temizlemedikçe kendisinde de çevresinde de huzur bulamaz. Nefsin zehriyle zehirlenmişse elini kime uzatsan hasta olur, neye uzatsa dert olur. Değerli bir mücevhere uzansa taşa dönüşür. Birini sevse kendisine düşman olur. Bu hal insan düzelinceye kadar devam eder. “Kişi düzelince eski sözler onun için yeni söze

⁷²¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 290. B.3545.

⁷²²*Divân-ı Kebîr*, II. 170. CXLVIII.

⁷²³A.g.e. V. 321. CXXXVII

⁷²⁴*Fîhi Mâ Fîh*, 13-14.

⁷²⁵*Divân-ı Kebîr*, III. 198. B.1830.

dönüşür”.⁷²⁶ Nefsin peşinden koşanlar, oyundan bir türlü ayrılamayan çocuklar gibidir. Allah Teâlâ ayeti kerime de “Dünya oyundur, oyuncaktır. Siz de çocuklarsınız”⁷²⁷ buyurarak sadece gönlü temizlenmiş er kişi olanların nefsin oyunlarından kurtulabileceğini belirtmiştir. Dünyada insanların peşinden koştuğu şehvete çocukların evlenme oyunu gibidir.⁷²⁸ Şehvet, insanları daha fazla paraya, yiyeceğe, içeceğe sürükleyen bir zincire benzer. Bu zincir korku ve şaşkınlıktan oluşur. Gözle görülmeyen zincirler, insanları daha fazla şey elde etmeye çeker. Dünyaya duyulan şehvet hırsı hakikatte kömür gibi siyahtır. Kömür yandığında ateşin rengi güzel olur ama söndüğünde kömürün siyahlığı meydana çıkar. Dünyaya duyulan şehvete kötü işleri süslü gösterir. İnsandan hırs gidince yaptığı işin siyahlığı ortaya çıkar.⁷²⁹ Nefsine uyan insanlar gerçekte kendilerini zindana kapatmışlardır. Kuşun tuzağa yakalanma sebebi de nefsinin hevesi yüzündendir balığın tavaya düşmesi de. Nice namuslu insanlar da nefisleri yüzünden halk içinde utanılacak hallere düşmüşlerdir. Yeryüzündeki suçları cezalandıran dünya polisleri olduğu gibi mana âleminin polisleri vardır. Ruha da mana âleminde işkenceler yapılır ama bunu nefsanî arzulardan kurtulamayanlar göremez.⁷³⁰

Mesnevî'de nefis, çocuğunun ilim öğrenirken çektiği eziyetlere katlanamayan anneye benzetilir. Anne yavrusuna olan merhametinden ilmi bırakmasını daha fazla zorluk çekmemesini ister. Akıl ise, çocuğun manevî yolda ilerlemesi için her türlü zorluğa katlanması gerektiğini bilen babaya benzetilir.⁷³¹ Akıllı olan kişi, şehvetine esir düşmez. Şehvet esirlerinde bulunan akıl değil vehimdir. Kişi kendindekinin akıl mı vehim mi olduğunu ancak Kur'an ve sünnet rehberliğinde bilebilir. Mihenk taşı insanlara seslenir: “Gerçek altın isen ateşlere bile düşsen aklın sapaşağlam durur. Akıl Hz. Musa ve onun gibilere; vehim ise Firavun ve onun gibilere aittir”.⁷³²

⁷²⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 242. B.2695.

⁷²⁷el-Ankebût Suresi 29/64.

⁷²⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 220. B.3430.

⁷²⁹A.g.e. C.4. 95-96. B.1116.

⁷³⁰A.g.e. C.6. 265. B.3490.

⁷³¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 123. B.1431.

⁷³²A.g.e. C.4. 180-181. B.2301.

Nefsinin arzusuna kapılmış kişi, zalimle mazlumu nasıl ayırt edebilir ki? Sadece nefis canavarının başını kesen insan, zalimle mazlumu ayırt etme kabiliyetine sahip olur. İçindeki nefis canavarına teslim olmuş kişi tüm mazlumlara düşman olur.⁷³³

3.2.5.2. Nefsin Arzularına Gösterilen Sabır

Mevlânâ, nefsin arzularına sabretmeyi öğrenen insanın, nefsin elinde oyuncak olmaktan kurtulacağını düşünür. Bu sabrı öğrenemeyen insan, toplumda yüksek mevkide bile olsa bir gün zelil duruma düşebilir. Bu durumu halkın daha iyi anlaması için hikâye yöntemiyle anlatır. Kadının biri güzel davasını gördüğü güzel bir hanımın peşinden gider. Güzel kadının hilebaz kocası kurduğu tuzakla kadını bir sandığın içine koyar ve hamala taşıtarak çarşıya gönderir. Kadı, hamala gizlice durumu anlatarak sandığı evine taşır. Para verir ve rezil olmaktan kurtulur. Hikâye şu cümle ile biter: “Ey insan sen de beden sandığından kurtul, özgürleş aksi halde bir sandıktan diğerine gidecek bir yolculuğun olacak”.⁷³⁴

Kişinin içinde en büyük düşmanı olan nefsi dururken düşmanını dışarda araması, sarayında en büyük düşmanı olan Hz. Mûsa’yı büyütürken dışarıdaki çocukları öldüren Firavun’ unun durumuna benzemektedir. İnsan en büyük düşmanını çeşit çeşit yiyeceklerle beslerken dışarıdaki kimselere ise kin gütmektedir.⁷³⁵ İnsan bedenini yağlı ve tatlı yiyeceklerle beslemeye devam ettiği müddetçe asli ve en kıymetli varlığı olan ruhunu kaybeder.⁷³⁶ Yeryüzü gıdalarıyla beslenerek güçlü olacağını zanneden kişi, gerçek gıdası olan ilâhi aşka ulaşmak için kendini gökyüzü gıdasıyla beslemelidir.⁷³⁷ “Nefsi dileğinden alıkoyanın yurdu, gerçekten de cennettir”⁷³⁸

Nefsin arzularına sabretmek, ayranın içindeki görünmeyen yağı çıkarmaya benzer. Ayranın yağı görünmediği için insanlar onu yağsız zanneder. Bu ayran temsiliyle Mevlânâ bedeninin içinde olan ruha işaret eder. Ruhu ortaya çıkarmak için nefis eğitilmelidir.⁷³⁹ Bu

⁷³³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 136. B. 2434.

⁷³⁴A.g.e. C.6. 328-333. B.4450.

⁷³⁵A.g.e. C.2. 68. B.770.

⁷³⁶A.g.e. C.2. 33. B.275.

⁷³⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C 2. 95. B.935.

⁷³⁸*Fîhi Mâ Fîh*, 50-51.

⁷³⁹A.g.e. C.4. 2

ruh eğitiminde kişi yalnız olmamalı, her daim bir mürşidi kâmilin izinde olmalıdır. Onun önderliğinde nefsin terbiye etmelidir. “Nefsin isteklerine sabrederek, onun belini bük, onu hırpala, aciz bırak çünkü o kötüdür. Kötüye iyilik etmeye gelmez”.⁷⁴⁰ İnsan bu yolculukta eğer rehberle sahip olmazsa yanlış yollara girebilir. Mevlânâ burada Hz. Mûsa örneğini vererek muhatabına sorar: Hz. Mûsa gerçekte ejderha olan değneğini âsâ olarak görmüştü. Hz. Mûsa gibi mânâ âleminin padişahı bile elindeki değneğin sırrını çözmemişken sen nasıl tuzaktaki yemin (seni yoldan çıkarmak için önüne çıkan sevgililerin) sırrını çözebilirsin? Hz. Mûsa bile gördüğünde yanılırsa senin gibi minicik fare bu işi nasıl çözer?⁷⁴¹

Mevlânâ temsilî olarak nefsi eşeğe benzetir. Eşek kendi isteğine bırakıldığında çayırılığa doğru gider. Nefiste arzular otlığına doğru koşmak isterken üzerindeki çok sürücüyü öldürmüştür. Doğru ve yanlış acaba hangisi diye bir kararda tereddüt eden kişi hemen nefsinin arzusuna bakmalı ve onun zıddını yapmalıdır. Nefsin arzularıyla dostluk eden kişi doğru yoldan çıkar.⁷⁴² Yine eşek sembolüyle nefsi anlatan Mevlânâ, nefis eşeğini mücahede kazığına bağlamayı ve ona ibadet yükünü taşıtmayı tavsiye eder.⁷⁴³ Bedenin kişiyi Hakk yoldan alıkoyan güçlü bir bağ olduğunu vurgular. Kendini tamir etmek isteyenler, bedene ait arzuların vazgeçip manevi heyecanları aramalıdır.⁷⁴⁴ “Ne mutlu o kişiye ki, nefis ile savaşır, bedenine zahmetler verir, sıkıntılar çektirir de onu terbiye etmeye uğraşır, adalet gösterir”.⁷⁴⁵

Mevlânâ nefsin kötülüklerin kaynağı olmasını ve bu kaynağı kurutmadan kişinin belâlardan kurtulamayacağını zina yapan annesini öldüren adam hikayesiyle sembolize etmiştir. İnsanlar, adamı kınayıp sebebini sorunca adam da cevaben: “Çok utanılacak bir şey yaptı. Bu yüzden öldürdüm” demiş. “Annemi öldüreceğine annenle kötü iş yapan adamı öldürsen daha iyi olurdu” diyenlere adam: “Kötülüğün kaynağı oydu eğer onu

⁷⁴⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C 3. 243. B. 2975.

⁷⁴¹A.g.e. C.3. 240. B. 2790.

⁷⁴²A.g.e. C.1. 190. B.2955.

⁷⁴³A.g.e. C.2. 63. B.729.

⁷⁴⁴A.g.e. C.2. 109. B.1260.

⁷⁴⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 175. B.2465.

öldürmeseydim her gün başka bir adamı öldürmek zorunda kalacaktım” demiştir.⁷⁴⁶ İnsan akıllı davranıp nefsinin öldürmeli çünkü nefsinin terbiye etmeyen insan, güzelliklerle dolu dünyada huzursuz, mutsuz ve insanlarla kavgalı olarak yaşar.⁷⁴⁷ Nefsinin eğitilmesinde helal lokma çok önemlidir. Nefsinin arzuladığı güzel yemekler kişinin yolda yürürken ayağına batan dikenlere benzer. Bu dikenleri çıkarmadıkça kişi önünü göremez. Kişiyi emanet edilen can sadece ekmekle olgunlaşacak bir emanet değildir. O ilâhi bir ruhtur.⁷⁴⁸ Mevlânâ nefsinin arzularına uyup onun peşinden gitmeyi erkeklerin hayız görmesine benzeterek⁷⁴⁹bu durumdan kurtulmak gerektiğine vurgu yapar. “İnsan bedeninin, ruhunun gelişimini hayvanların yaptığı gibi sadece yiyip içmek ve uyku uyumakta aramamalıdır. Zira kişi bu işler için değil daha ulvi işler için yaratılmıştır”.⁷⁵⁰

Mevlâna insanın, dinin emirlerini ve Hz. Muhammed’in gerçek hayatını bilmesi gerektiğini, bilmiyorsa da kalbinde mihenk taşı olan ariflere gitmeyi tavsiye eder. Allah’a giden yolda kervanların önünü kesen gulyabaniler (nefsani arzular, kötü huylar, vesveseler) olduğunu ve gulyabanilerin seslerini insanların sevdiklerinin sesine benzeterek insanları yoldan çıkardığını söyler. Nefis yani gulyabani sürekli mal, mevki ister. Onun sesini susturmak için Allah Teâlâ’yı sürekli anmak gerekir: “Yalancı sabahı sahici sabahtan, yani dünya nimetlerini, ahiret nimetlerinden ayırt et. Şarabın rengini kadehin renginden, mana kokusunu ve rengini, suret kâsesinden bilme. Böylece sabırla ve sebatla yürü ki cisimlerin yedi rengini gören baş gözünden başka, bir gönül gözü elde edesin”.⁷⁵¹

Müslüman kör bir adam gibidir. Nefis de usta bir hırsıza benzer. Kör adamın kumaşı çalınsa çalanı göremediği için sadece feryat eder ta ki usta hırsız “Kumaşını ben çaldım” diyene kadar. Nefsi (hırsız) yakalamak, çaldıklarını söyletmek en büyük savaştır.⁷⁵² İnsan

⁷⁴⁶Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, C.6. 260-263. B.4750.

⁷⁴⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2 69-70. B. 780.

⁷⁴⁸A.g.e. C.1. 148. B.1977.

⁷⁴⁹A.g.e. C.6. 223. B.2935.

⁷⁵⁰*Divân-ı Kebîr*, III. 367. B.3600.

⁷⁵¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 65-66. B.750.

⁷⁵²A.g.e. C.2. 195. B. 2375.

yapacağı işlerde nefisine danışarak onun istediğinin zıddını yaptıkça olgunlaşır. Bunu yapabilecek kadar güçlü değilse hakiki bir dosta gitmelidir. Nefis usta bir büyücü gibidir. İnsanları tatlı diliyle kandırır ve istediğini yaptırır.⁷⁵³

Mevlânâ nefisle imtihanın zorluğunu Hârût ve Mârût hikayesiyle anlatır. Hârût ve Mârût isimli melekler, insanların nefislerine ne kadar kolay yenildiğini, şehvetlerinin peşlerinde sınır tanımadan koştuklarını görünce şaşırılmışlar, Allah Teâlâ'ya bu durumu şikâyet etmişler. Allah Teâlâ'da onlara şehvet vererek yeryüzüne indirmiş ve o iki melek güzel kadınla olan imtihanlarını kaybetmişler.⁷⁵⁴

İnsan bu noktada nefsinin istekleri ne kadar kendini zorlasa da dünya hayatını ahiret hayatına tercih etmemelidir. Zira bâki olan ahiret yurdudur. Yeryüzünde meslek sahibi bir sürü insan gündüz vakti çalışır, ter döker ki gece sevgiliyle muhabbet edebilsin. Öyleyse Hakk yolunda yürüyen kişi de öyle bir sevgili için çaba göstermeli ki öldükten sonra bile dostluğu bâki kalsın.⁷⁵⁵ Dünya bir tuzağa benzer. Nefsinin istekleri o tuzağa konulan yem gibidir. Bu isteklerden, tuzaklardan kaçmak gerekir. Kişi bu isteklerden vazgeçemezse rezil olacak musibetlere uğrar. Nefsin isteklerinden vazgeçerse Allah Teâlâ ona acır. Bu duygulardan kurtulmasa bile cânı gönülden kulluk yapmalıdır. İbadetleriyle gül bahçelerinde gezinmelidir. Nefsini hesaba çekip kendini kontrol altında tutmayı başaran insan Allah Teâlâ'nın lütuflarına mazhar olur.⁷⁵⁶ Kişi dünya hayatını bâki olan hayata tercih ettiği takdirde daha uzun ömürlü olmanın isteğine kapılacaktır. Ancak ihtiyaçladıkça dünyaya ait hırsı atar. Yaşlı köpeklerde yaşlandıklarında insanı ısırarak güçleri kalmadığında tezeğe, gübreye gidip onları ısırma çalışırlar. İnsanların da köpekler gibi nefsâni hırsları artar bu kötü duygu da cehennem sermayesi kazanmalarına sebep olur.⁷⁵⁷

Kişi elbette ki ne kadar uzun yaşamak isterse istesin bu dünya fânidir. Ölen kişinin, öldüğüne değil de hayallere, nakışlara aldanıp kaldığına üzüldüğünü söyleyen Mevlânâ,

⁷⁵³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 187. B. 2280.

⁷⁵⁴A.g.e. C.3. 68-71. B. 801.

⁷⁵⁵A.g.e. C.3. 59. B. 550.

⁷⁵⁶A.g.e. C.6. 34. B.405.

⁷⁵⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 98-99. B.1222.

dünya ve içindekileri denizin kıyısına vuran köpüğe benzetir. Deniz dilediği zaman içindekileri köpüklerle kıyıya atar.⁷⁵⁸ Mevlânâ dünya hayatını kuru bir gürültüden ibaret görür. Temsil gösterme tekniğiyle sallandıkça çok ses çıkan davulu gören tilki hikayesini anlatır. sesin çokluğundan etinde çok olacağını düşünen tilki bütün gece davula ulaşmaya çalışmış bakmış ki içi bomboş. Bu hikâyede olduğu gibi dünyaya düşkün olanlar da ölüm gelince dünyanın boş olduğunu fark edecekler fakat Allah'ın yolunda gitmeye çalışanlar bu davul sesinden etkilenmeden asıl dünyaya hazırlık yapacaklar.⁷⁵⁹

Kişinin bu noktada arzularından vazgeçebilmesi elbette ki kolay olmayacaktır. Zira nefis her zaman 'ben' demektir, kendi arzularının gerçekleşmesi için faaliyet gösterir. Ancak Allah Teâlâ'ya karşı "ben" olmaz. Allah Teâlâ ebedi diri olduğuna göre ölmesi gereken nefistir. Nasıl ki iki diri kuşu üst üste bağlasan dört kanatlı oldukları halde yine de uçamazlar; çünkü ikilik engel olur. Bir diri kuşa bir ölü kuşu bağlasan uçup giderler. Zira aralarında artık ikilik kalmamıştır.⁷⁶⁰ Devamlı 'ben' diyen nefis, insanı tamamen kendi arzuları peşinde koşturmak ister. Eğer kişi de bu hataya düşerse, kendisini tamamen kaybederek bu dünya hayatının meşgaleleriyle boğuşur ve dünyada bulunmasının esas amacını unuttur. Hakkın rızasını kazanmak yerine onun mahlûkatının rızasını kazanmayı amaç edinir.⁷⁶¹ Buradan hareketle nefsin arzularına uymak, kişiyi bu dünya hayatında ebedi olarak kalacağı yanılsamasına sevk eder. Hâlbuki dünya kişi için kalacak ev değil, ancak belli ölçüde ondan istifade edilecek bir geçiş yeridir.⁷⁶²

Nefsin isteklerine sabretmenin zorluğu, koluna dövme yaptırmak isteyen Kazvinli adam hikâyesi ile remzedilir. Vücuduna dövme yaptırmak isteyen adam dövmeciye gider. Dövmeci, iğneyi batırdığında canı öyle yanar ki, aslanın kuyruğuna gerek olmadığını söyler; sonra başını, karnını, kulağını da çizdirmez. Dövmeci kızar iğnesini yere atar ve der ki: "Kuyruksuz, başsız, kulaksız aslanı kim görmüştür ki? Allah bile böyle bir aslan yaratmamıştır". Nefsinin iğne acılarına sabreden kişi varlıktan kurtulur. Varlıktan

⁷⁵⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 125. B.1450.

⁷⁵⁹*Mecâlis-i Seba*, 54.

⁷⁶⁰*Fîhi Mâ Fîh*, 20.

⁷⁶¹A.g.e.194.

⁷⁶²*Fîhi Mâ Fîh*, 54.

kurtulmuş olanlara, gökyüzü de secde eder. Güneş de Ay da.⁷⁶³ İnsanın gayreti kendini kötü huylardan, nefsâni arzulardan kurtarmak olmalıdır.⁷⁶⁴ İnsan nefsin isteklerinden, şehvetinden kurtulduğunda “Rahman arşa hâkimdir, dilediği gibi hükmeder” ayetinin hikmeti meydana çıkar. İlahi tecelli kişiyi kuşatır.⁷⁶⁵ Kişi Allah Teâlâ'nın rızası için nefsinin arzularına muhalefet ederse özündeki can güneşi hiç batmaz. Dış yüzü karanlıklardan korksa bile içi gülistana döner.⁷⁶⁶

Mevlânâ nefsin arzularına sabreden kişileri Hz. Süleyman gibi saltanat sahibi olmayla müjdeliler. “Hz. Süleyman gibi hile ve vesveseden uzak dur ki cinler emrine amade olsun. Dikkat et de yüzüğünü şeytan kapmasın, yoksa senin başına Süleyman kesilir”.⁷⁶⁷ Hz. Süleyman gibi mahlukâta emretme gücü hala devam etmektedir. İnsan da Süleyman olma potansiyeli vardır. Şeytan da kendini Süleyman gibi görür ama şunu unuttur; atlası sadece usta dokumacılar dokur.⁷⁶⁸ Bu minvalde kişi kurtuluşa erebilmek için bu arzu deryasından kurtulmalıdır. “İnsan, bu altı köşeli duygular kuyusundan çıkmadıkça, can Yûsuf'u nasıl olur da kurtulabilir?”⁷⁶⁹

Mevlânâ'ya göre insan gönlü ağaçtan yapılmış bir kaba benzer. Kabın dışını temizlemek güzeldir fakat asıl olan içini temizlemektir; çünkü ilahi şarap sadece temiz olan bir kaba dökülür. Nefsinin arzularını öldürüp kendini temizlemeyi başaran kişi Allah'a ulaşır.⁷⁷⁰ Bu dünya eleğe benzer. İnsanlar da elenen unlara. Elekten geçenler arınırlar, geçemeyenler de artık olarak atılır. “Ey olgunlaşmamış adam, bize gel; bizim eşyamız sağlamdır, kumaşımız da eprimemiştir”.⁷⁷¹

⁷⁶³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 193. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.5. 1399-1404. B.2980.

⁷⁶⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 222. B.3460.

⁷⁶⁵A.g.e. C.1. 238. B.3665.

⁷⁶⁶A.g.e. C.4. 86. B.1020.

⁷⁶⁷A.g.e. C.4. 93.B.1145.

⁷⁶⁸ A.g.e. C.4. 93-94. B.1150.

⁷⁶⁹A.g.e. C.6. 337. B.4570.

⁷⁷⁰*Fîhi Mâ Fîh*, 200.

⁷⁷¹*Divân-ı Kebîr*, I. 362. CXXVIII

Nefis terbiye edilmediği takdirde her zaman kişinin aleyhinde çalışacaktır. Nitekim Firavun Hz. Mûsa'nın sözlerine ne zaman meyletse veziri olan Hâman, padişahlıktan kulluğa mı ineceksin diyerek onu vazgeçirirdi. Bu noktada da kişinin nefisle ilişkisi bu mesel üzerinden anlatılmaktadır. “Ey gaflete düşen insan, senin aklın da heveslerine vezir olmasın. Bedenin de imanının yolunu eşkıyalar gibi kesmesin. Sende bulunana cüz’i aklı değil de külli aklı kendine vezir eyle. Nefsini kendine vezir yaparsan namazdan seni uzaklaştırır. Nefis sadece içinde yaşadığı zamanı görür; akl-ı mead hesap gününü düşünür”.⁷⁷² İnsan bu noktada mücahededen asla vazgeçmemelidir. Hayvani ruha sahip olan insanın kötü huylarını değiştirmek kabiliyeti nefisine uymasıyla birlikte kendisinden gider. Nefsiyle savaşmayıp hayvanlıkta gelen ruhun her yediği eşek beynine dönüşür ve onu sersemleştirir. Bazı insanlar da nefisleri ve akılları arasında savaş halindedirler. Yarı insan yarı hayvan bir varlık gibidirler. Bunların hayvani ruhları ile insani ruhları gece gündüz savaş halindedirler.⁷⁷³ Mevlânâ’ya göre nefis sözünde durmayan vefasız bir varlıktır. Bu yüzden öldürülmesi gerekir. Aşağılık bir varlık olduğu için hep alçak yerlere yönelir. Bu yüzden dünyayı arzular. Nefsi ancak vahiy suyu diriltir.⁷⁷⁴

Nefis, içinde barındırdığı arzularından arıtılmadığı takdirde kişiyi çok farklı noktalara sürükleyebilir. Zira insanın gönlündeki şehvet arzusu eşiği bile Hz. Yusuf gibi güzel gösterir. Şehvetle sarhoş olmuş insan, günah çukuruna düştüğünün farkına bile varamaz. Şehvet peşinde koşmaya devam eder. Şehvet arzusu hakikat yolunda yürümek isteyenlerin en büyük engellerinden biridir. Öyle büyük bir engeldir ki nice iyilerin adını kötüye çıkarmıştır. Şehvet duygusu yemeden ve içmeden çoğalır. Az yiyip içersen azalır ya da nikâhlanırsan bu engelden kurtulursun nikâh, şeytanın şehvet tuzağına karşı “La havle vela guvvete illa billah” tesbihini çekmeye benzer.⁷⁷⁵ “Şehvet engelini aşmış, nefsinin arzularına boyun eğmemiş kişi Allahü Teâlâ’nın yanında bir ölü gibidir. Bütün kabuklarından sıyrılmıştır”.⁷⁷⁶

⁷⁷²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 102-104. B.1260.

⁷⁷³ A.g.e. C.4. 126-127. B.1527.

⁷⁷⁴ A.g.e. C.4. 137. B.1655.

⁷⁷⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 116. B.1365.

⁷⁷⁶A.g.e. C.5. 322. B.4027.

Kişi nefsin telkinlerine kulak vermemeli, onu mücahedenin terbiye edeceğini unutmamalıdır. Nefsi, riyâzet terbiye eder. Bedenin aç olduğu zaman hakka yönelmesi kolay olur tok olan bedeni yola getirmek soğuk demir dövmek gibidir. Nefsin ağlasa inlese de ona inama, onun Müslüman olması imkânsızdır. “O, kıtlık vaktinde Hz. Mûsa’ya yalvarıp yerlere kapanan firavuna benzer. Beladan kurtulunca azgınlığı artar. Eşeğin de yükü hafifleyince çifte atar. Yük altındaki ağlayıp inlemesini unuttur”.⁷⁷⁷ İnsan, aklını kendisi için hiç de önemli olmayan şeylerle meşgul ederek zihin tarlasında yabancı otları ve dikenleri besler durur. Varlık bahçesindeki yabancı otları, nefsani arzuları temizleyip Rabbânî duygulara su vermedikçe huzura eremez. Kişi dünya işleriyle bedenini yormalı ama gönlüne dünya kederlerini sokmamalıdır. Hz. İsa gibi olan ruhuna çok değersiz şeyler yükleyip taşıtmamalıdır. “Oysa sen sadece bedenden ibaret değilsin bu yüzden onu güzel yemeklerle besleme, riyâzet yap. Derdini sadece Allah’ın rızası yapanın tüm dertlerinden Allah kurtarır”.⁷⁷⁸ Nefsinin isteklerinden arınan kişi bir kuş ile remz edilmektedir. “Nefsinin arzularının tuzaklarından kurtulan kuş artık hiçbir yerde korkuya kapılmaz. O nereye kanat çırparsa çırpsın varacağı her yer hazinedir”.⁷⁷⁹

Ruhumuz tertemiz duru bir suya benzemektedir; fakat bedeni arzularımız, nefsimizin istekleri o temiz suyun üzerini çöplerin kaplaması gibi kirletmiştir. Allah Teâlâ, kişiye yardım ederse insan aklının eliyle o çöpleri temizlese de nefsin bitmek tükenmek bilmeyen istekleri sürekli o temiz suyun üzerini çöplerle doldurur. Bu durum kişi takva sahibi oluncaya kadar devam eder.⁷⁸⁰ İnsan benliğinden geçip içinde bulunan putların en büyüğü olan kendine tapma putunu kırarsa artık her putu rahatça kırar hatta Hz. Ali gibi Hayber kalesinin dev gibi kapsını bile yerinden söker atar.⁷⁸¹

Sonuç olarak nefsin arzularına sabır reçetesi olarak Allah Teâlâ’yı zikretmeyi tavsiye eder Mevlânâ. İnsanın içindeki o büyük düşman hem canına hem dinine düşmandır. Saldırıp kaçma yönüyle kertenkeleye benzer. İnsanın gönlünde manevi deliklerden şeytan girmemesi için Allah Teâlâ’yı zikretmek gerekir. Kişi ne zaman dünyaya dalıp zikretmeyi

⁷⁷⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 278. B.3625.

⁷⁷⁸A.g.e. C.5. 96-97. B.1085.

⁷⁷⁹*Divân-ı Kebîr*, V. 255. B. 2970.

⁷⁸⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. B.163

⁷⁸¹A.g.e. C.3. 61. B.575.

unutursa şeytan deliklerinden çıkıp vesvese vermeye başlar. İnsanın içindeki nefis şeytana bu hususta yardım eder.⁷⁸² Külhan ve hamam temsili ile nefsin arzularının peşinde koşanları külhana odun taşıyan hamala benzeten Mevlânâ, onların dünyaya ait hırslarının sadece külhanın yanında kalıp is ve pis kokmalarına sebep olur demiştir. Nefsin arzularından sıyrılan insanların hamama girip yıkananlar gibi tertemiz olduklarını belirtmiştir.⁷⁸³

Mevlânâ, nefsin arzularına karşı sabretmeyi de ilahi aşkla mümkün görmektedir: “Aşk, göğe uçmak, her solukta yüzlerce perdeyi yıkmaktır. İlk solukta nefisten kurtulmaktır, ilk adımda ayaktan geçmektir aşk”.⁷⁸⁴

3.2.6. Savaşta Sabır

Savaş, “Tarafların çıkarları doğrultusunda birbirlerine isteklerini zorla kabul ettirmek amacıyla ve devletler hukukunca öngörölmüş kurallar çerçevesinde iki veya daha fazla devlet arasında yapılan silahlı mücadele” dir.⁷⁸⁵

Mevlânâ’ya göre insanın hayatı boyunca savaştığı en büyük düşmanları nefis ve şeytandır. Kıyamete kadar yaşama iznini almış olan şeytan, insanoğlunu cehenneme sürüklemek için bin bir çeşit yol denemektedir. Şeytan, insanlara verilen en büyük nimet olan imanı almak için çok uğraşır ki insanlar ahirette pişman olup feryat etsinler. Bazen ibadetlerdeki manevi zevki alır. Bazen insanın hayaline mal, evlat, güzel eş, mevkii şöhret gibi şeyler getirerek dünyayı cazip göstermeye çalışır. İnsan “Lahavle velâ kuvvete illa billahil aliyyil azîm” duasını can-ı gönülden okumalı ki iflas etmiş olan şeytana ortak olmasın. İflas edenle ortak olan kaybetmeye mahkûmdur.⁷⁸⁶

Mevlânâ nefis denilen Nemrut’u yenmek için İbrahim olmayı gerekli görür. Yüzme bilmeyen insanın denize atlamasını tehlikeli bulur. Usta yüzücülerin, derinlerden inciler çıkardığına dikkat çekerek kâmil insanı usta yüzücü olarak teşbih eder. Kâmil insanların

⁷⁸²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 336-337. B.4053.

⁷⁸³A.g.e. C.4. 25-26, B.238.

⁷⁸⁴*Divân-ı Kebîr*, V. 321. CXXXVI.

⁷⁸⁵Ahmet Yaman “Savaş”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV Yayınları,2009), 36/189-194.

⁷⁸⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 58-59

eli toprağa bile dokunsa altına dönüşür. Diğer insanların eli ise o altını küle dönüştürür çünkü kâmil olmayanlar, şeytanın tuzağına düşmüştür. Bu hastalık sahibinin eliyle dokunduğu her şeye hastalık bulaştırmasına benzer.⁷⁸⁷

İnsan Allah Teâlâ'nın yolunda nefsi ile savaşırsa bu yoldaki sıkıntılara sabrederse bu sabrının karşılığı olarak sabır perdesinin arkasında sevgilinin güzel yüzünü neşe ve huzur içinde görecektir. Acı ve hüznün nefis savaşında çaba gösteren insanın önünde ayna gibidir. Bu aynada hakikati gören göz acıyı ve hüznü değil neşeyi ve huzuru görmektedir. Bu hakikati gören göz, hastalığa baktığında sağlığı, çileye baktığında huzuru görür.⁷⁸⁸ Nefsiyle savaşmayan insan Allah Teâlâ'nın yakınlığını umsa da kendisinden çok uzağa düşer. Nefsiyle savaşanlarsa insanî huylarından kurtulurlar.⁷⁸⁹

İnsan gerçekten iman ederek mümin olduysa nefsiyle savaşmalıdır; çünkü iman edenlerin meclisi gökyüzündedir. İnsana ibadeti tavsiye ederek şöyle der Mevlânâ: Mumun ağlaması gibi yana yakıla gözyaşı dök. Nefsini fazla yemek ve içmekle oyalama. Ağzını yum, gökyüzünde bulunan sofraya koş.⁷⁹⁰

Mevlânâ Hz. Mûsa'nında Firavun'unda ölmediğini müslüman bir kulun kalbinde savaş halinde olduklarını bildirir.⁷⁹¹ Muhatabını ikaz eder: Gönlünde Hâmân'a karşı sevgi varsa Hâmân cinsinden olabilirsin ya da gönlünde Hz. Mûsa'ya muhabbetin varsa Allah Teâlâ'ya yakınsın; fakat ikisine karşı sevgin varsa, ikisine de muhabbet duyuyorsan nefsin ve aklın savaşmakta demektir. Dikkat et. Akıllı davran da nefsini ezmeye çalış. Savaşta düşmanın mağlubiyetini görmek kadar insana sevinç veren bir şey yoktur. Bu sevinç insana kâfidir.⁷⁹²

Nefsi doymak bilmeyen cehenneme benzeten Mevlânâ, içi doldukça “Daha yok mu?” diye haykıracağını en sonunda rabbimizin kudreti ile söneceğini, nefis ile savaşın da ancak Allah Teala'nın yardımıyla kazanılacağını ifade eder. Dışardaki düşmanla savaşmaktan

⁷⁸⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 120. B.1605.

⁷⁸⁸A.g.e. C.3. 321. B. 3760.

⁷⁸⁹*Fîhi Mâ Fîh*, 229

⁷⁹⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 144. B.1725.

⁷⁹¹Can, *Mesnevî Tercümesi* C.3. 111. B.1250.

⁷⁹²A.g.e. C.4. 208-209. B.2700.

dönünce içerdeki daha büyük düşmanla savaşın devam ettiğini ve bunun da büyük savaş olduğunu söyler ve ekler: “Şu nefsin Kaf dağını, iğne ile yerinden kaldırmak için Hakk’tan güç kuvvet dilerim başarı niyaz ederim. Şunu iyi bil ki, safları bozan, dağıtan aslanla savaşmak kolaydır. Asıl aslan, kendini tutan ve nefsinin alt edendir”.⁷⁹³

Mevlânâ nefsi zalim bir insana benzetir. Zalime merhametli davranmanın hata olduğunu kötülerden intikam alınması gerektiğini söyler. Bunu daha iyi izah etmek için parmağını yılan sokan insanın parmağını kesip atmazsa zehrin bütün vücuda yayılacağını bildirir.⁷⁹⁴ Nefse karşı düşmanca muameleyi uygun görür: “Gözü ve gönlü kapalı hakikat yolcusu! Nefsinin ve şeytanı kendine dost edersen “Nereye dönseniz Allah’ın lütfuna dönersiniz” ayetinin hikmetini nasıl çözersin? Bu sırrı gözün ve gönlün kapalıyken nasıl çözersin?”⁷⁹⁵

Nefisten başka insana en büyük düşmanı şeytandır. Hz. Adem peygamber olduğu halde onun tuzağına düşmüş üzüntüsünden kanlı gözyaşları akıtmışken, insan kendini onun tuzaklarından nasıl uzak görebilir? Şeytanın makam arzusu, dünya sevgisi, gazap, şehvet, para yemleri etrafa saçılmaktayken bu yemlerin ardındaki felaketler gizlenmiştir. Bu yemleri gördüğünde dikkat et ki tuzağa düşüp kolun kanadın kırılmasın.⁷⁹⁶

Yeryüzünde kötülüğün egemen olmasını isteyen iman nimetinden yoksun olan insanlar, dünyada dini bir hayat yaşamaya çalışan insanların din ve iman kalelerine saldırırlar. Bu imansız insanların amacı gayb âleminden yeni bir sultan gelmesin, yeryüzünde din yaşanmasın içindir. İşte bu yüzden dindar olan mânâ askerleri savaşlarda gevşeklik gösterirlerse imansızlar savaşta galip olur.⁷⁹⁷

İnsanın en büyük savaşının zannedildiği gibi ordularla değil de nefsi ve şeytanıyla olduğu şu hikâye ile anlatılmaktadır Mevlânâ: Ayyazî, şehitlik mertebesine ulaşmak için yetmiş defa savaşa katılmış ve bu savaşlarda zırh giymediği halde şehit olmadı. Ayyazî, peygamberimizin “Büyük savaş” olarak isimlendirdiği nefsiyle savaşmak için insanlardan uzak bir yerde halvete çekildi. Halvetteyken dışarıdan gelen sesle savaş ilanını duydu.

⁷⁹³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 101. B.1305.

⁷⁹⁴A.g.e. C.6. 328.B.4261.

⁷⁹⁵A.g.e. C.1. 108. B.1396.

⁷⁹⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*. C.3. 234. B. 2865.

⁷⁹⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 184. B. 2440.

Nefsi bu ilanı duyunca çok heyecanlandı ve yoğun bir şekilde savaşa katılmayı arzuladı. Buna çok şaşırın Ayyazî, bu isteğin nedenini nefsinden öğrenmek istedi. Nefsi: “Ben burada her gün ölüyorum, kimsenin benim ölümümden haberi olmuyor. Her gün yavaş yavaş ölmekteyim. Savaşa katılsam bir yara sebebiyle şu bedenden sıçrayıp kurtulurum. İnsanlar da benim yiğitliğimi ve cesaretimi konuşur”. Ayyazî nefesine şöyle dedi: “Sen, münafık olarak yaşamakta ve münafık olarak ölmektesin. Bu bedenim sağ oldukça halvetten çıkmayacağım ki seni kimseler görmesin. Böylelikle sen de halveti yalnız Allah rızası için yapacaksın. Bu savaş büyük bir savaştır”.⁷⁹⁸

Mevlânâ, peygamberimizin “Küçük savaştan büyük savaşa döndük”⁷⁹⁹ hadisi şerifini de şöyle izah etmektedir: Savaşta gözle görülen düşmanlarla çarpışıyorduk. Şimdi ise düşünce ordularıyla. İyi düşünceler, kötülerini öyle bir yensin ki kötü düşünceler bir daha bedenimize giremesin. “Biz bu yüzden en büyük savaşımızı yapacağız; bu savaşta düşünceler bedensiz bir şekilde karşımızda durmaktadır”.⁸⁰⁰

3.2.7. Hastalıkta Sabır

Mevlânâ insanların başına gelen hastalıkların, âzâlarının noksanlığının Allah Teâlâ'nın affına sebep olacağına dikkat çeker. Ona göre hastalıkla imtihan olan kişi mânen yara almaz. Asıl hastalık, akli doğru şekilde kullanmayarak Allah Teâlâ'dan uzaklaşmaktır.⁸⁰¹

Hastalık, acı, ağrı, içerisinde merhametler gizlenmiş hazine sandığıdır diyen Mevlânâ, hastalara şöyle teselli vermektedir: Güzel insan! Derde, karanlığa, acıya, kedere soğuğa hastalığa sabretmek âb-ı hayat sebebidir. Manevi baharlar, manevi çiçekler sonbaharların içinde saklanmıştır. Allah Teâlâ tarafından sonbahar, ilkbaharın içine gizlenmiştir. Bu yüzden sonbahar gibi görünen hastalıklardan korkma. Hüzne ve kedere arkadaş olmaya çalış. Yalnızlıktan ürkme. Ebedî hayata talip ol. Nefsi insana hastalığı, yalnızlığı, acıyı kötülese bile insan nefsinin dinlememeli onun isteğinin tersini yapmalıdır. Peygamberler, insanlara bunu vasiyet etmiştir.⁸⁰²

⁷⁹⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 303-304. B.3780.

⁷⁹⁹Hasan Kâmil Yılmaz, “Nefs ile Mücadele Cihâd-ı Ekber” *Altınoluk Dergisi*, (Kasım, 2009)8.

⁸⁰⁰*Fîhi Mâ Fîh*, 48.

⁸⁰¹Can, *Mesnevî Tercümesi*. C.2. 135. B.1535.

⁸⁰²A.g.e. C.2. 185-186. B.2261.

Hastanın yemeye ve içmeye iştahı olmasa da Allah Teâlâ kişiye manevî rızıklar verir. Hasta şişmanken zayıfladım diye üzülmemelidir çünkü Allah Teâlâ zayıfken de dilerse kişiyi kuvvetli yapar.⁸⁰³ Hasta kişi de şehvet azalır; o, tüm gücüyle sağlığına kavuşmak ister. Tatlıyı, ekmeği, meyveleri yemek isteğiyle hastalığının artma korkusu arasında savaşıır. Sabredip o yiyecekleri yemezse onları hayal ederek sabrını kuvvetlendirir. Yiyeceklere karşı sabrı yoksa onları görmemesi daha iyidir.⁸⁰⁴

İnsanın bedenini çok önemseydiğini belirten Mevlânâ, bedenle çok az vakit geçirileceğini söylemektedir. Gündüz işiyle meşgul olan, geceyi uykuda geçiren kişi bedeni öldüğünde kendisinin de öleceğini zanneder. İnsan, geçmişi dikkatle incelerse Firavun'un sihirbazları Hz. İbrahim ve Hz. İsmail ve diğer peygamberlerin hatta erenlerin de bedenlerinden vaz geçtiklerini görecektir.⁸⁰⁵

Mevlânâ'ya göre insanla Allah Teâlâ arasında sağlık ve mal en büyük engellerdir. Diğer engeller bu iki engelin varlığıyla ortaya çıkarlar. Sağlığı yerine olan insan "Tanrı nerde görmüyorum ki" diye söylenir. Ne zaman bir ağrıya yakalansa "Allah Allah" diye inlemeye başlar. Allah Teâlâ'yla konuşur, sırdaş olur. Allah dertlerin altına gizlenmiştir. İnsan malı mülkü oldukça sürekli onlarla oyalanır. Fakirleşmeye başlayınca nefsi zayıflar. Sağlıklı ve zengin olmanın engel olmasına örnek olarak Firavun'u anlatır Mevlânâ. Ona dört yüzyıl ömür ve krallık verildiğini Allah Teâlâ'nın bu perdelerle onu kendinden uzaklaştırdığını söyler. Firavun'un bir gün bile baş ağrısı çekmediğini kabul olunmayan bir dileğinin bile olmadığını belirtir. "Dileğinle oyalan, bizi anma, gecen hoş olsun. Süleyman saltana doydum da Eyyub belaya doymadı gitti"⁸⁰⁶

Mevlânâ hastanın ağrıları çoğaldığı zaman gönlünde manevi kapılar açıldığını bildirir. "O misk ceylanlarının miskini, o güzel huylu sevgilinin saçlarını darlıkta ara çünkü ferahlıkta öyle şeyler yoktur".⁸⁰⁷ İnsan hasta olduğunda sağlığını özler; ağlar, inler, günahlarına

⁸⁰³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 244. B.3165.

⁸⁰⁴A.g.e. C.5. 63. B. 635.

⁸⁰⁵*Fîhi Mâ Fîh*, 200.

⁸⁰⁶*Fîhi Mâ Fîh*, 203.

⁸⁰⁷*Divân-ı Kebîr*, I. 372.

tevbe eder. Hastalıktan sonra iyi insan olmaya karar verir. Hastalık, kişini hatalarını fark etmesine sebep olur.⁸⁰⁸

Sağlıklı insanların hasta olan kişinin psikolojisini anlama ihtimalleri çok düşüktür. “Hastanın ah edişini, gene hasta duyar, işitir”.⁸⁰⁹ İnsanlar hasta ya da kederli oldukları zaman sağlıklı ve mutlu anlarında yanlarında olan dostlarını yanında göremez. O çok sevdikleri dostları yanlarında değildir. Bu zor zamanlarında sadece Allah Teala’yı dost olarak bulur. Hasta olan uzvunun ağrısı başladığında feryadına sadece Allah Teâlâ yetişir.⁸¹⁰

Mevlânâ, peygamberimizin (s.a.v) hasta bir sahabeyi ziyaret etmesini ve o sahabenin dilinden hastalığın içindeki güzellikleri şöyle anlatır: “Allah Teala bana merhamet etti bu sırt ağrısını verdi ki manda gibi gece boyunca uyumayayım. Merhametli padişah, feryadımı duyunca, beni korkutmamak için ıstıraplar cehennemini usulca susturdu”.⁸¹¹

Mevlânâ, manevi hastalıkların insan için daha tehlikeli olduğuna dikkat çekmektedir. Nefsinde kibir olan hakikatte zehirli şarabı içmiş, şarabın verdiği sarhoşlukla kendini mutlu sanan insan gibidir. Ne zaman ki şarabın içindeki zehir tesir eder o zaman bu neşenin geçici olduğunu fark eder. İnsanın hastalıklarla imtihan olup aciz duruma düşmesi içindeki kibirin gitmesi içindir. Padişapta başka padişahı esir aldığında o padişahı ya öldürür ya da zindana yollar; fakat aciz bir insanı, yaralı bir garibi bulduğunda ona iyilik yapar. Padişapta kendini diğerlerinden üstün görme hastalığı olmasaydı onu zindana göndermezdi; aciz, yaralı garibin yaralarını sardığı gibi onunla da ilgilenirdi. Yol kesen eşkıyalarda bir fakiri soymazlar. Bir kurtta yerde yatan ölmüş bir kurdu asla ısırılmaz. Hızır’ın (a.s) ilerideki kötü insanlardan korumak için gemiyi delmesi gibi insanın bedeninin, kalbinin yaralanması onu ilerideki tehlikelerden korur. Altında değerli maden bulunan yerler kazılır, kılıçla diri kişiyi keserler. Gölge ise ayaklar altında gezdiği halde ne yara alır ne de boynu kesilir. Kibirli olmak, kendini insanlardan üstün görmek petrolle çıkan yangın gibidir. İnsan bile bile bu yangına koşar mı? Yerlerde sürünen gölge oklara

⁸⁰⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. B.85-86

⁸⁰⁹*Mektuplar*, 130.

⁸¹⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 260.

⁸¹¹A.g.e. C.2. 174. B.2255.

hedef gösterilir mi? İnsan ne zaman ki başını göklere kaldırıp gururlanırsa o zaman oklar üzerine yağmur gibi yağar.⁸¹²

Başka bir manevi hastalık olan hasette insanların elindeki nimeti kıskanarak kişiyi hüzne ve kedere sürükler. İnsan, hasetten kurtulabilmek için Allah Teâlâ'ya bol bol dua etmeli. Gönlünü hayırlı işlerle meşgul etmeli ki Allah Teâlâ da kişiyi bu hastalıktan kurtarsın.⁸¹³

Hatalıkların kişiye ahirete hazırlık yapmasını sağlayan bir hatırlatıcı olduğunu şu hikâye ile izah etmektedir: Adamın biri eviyle konuşur. “Yıkılmadan önce bana haber ver” diyerek eviyle anlaşır. Evin duvarı çatlar adam sıvar. Çatısı akar, adam yapar. Bir gün aniden evi yıkılır. Adam evine “Hani yıkılmadan önce bana haber verecektin?” diyerek kızar. Ev de “Ben sana yıkılacağımı söyledikçe sen sıvalarla ağzımı tıkıyordun?” diyerek kendini savunur. İnsanın bedeni de hikâyedeki ev gibidir. Hastalıklar, ağrılar o evin çökmesi; ilaçlar, tedaviler de evin sıvanması gibidir. Hastalıklar bedenin fani olduğunu, bu dünyada duramayacağını söyledikçe, doktor bedeninin konuşmasını engeller. Verdiği ilaçlarla bedeni susturur.⁸¹⁴

İnsan, ölmeden önce ölmeyi başarıp Allah Teâlâ'nın yardımıyla tekrar dirilmedikçe, manevi hastalık olan kibriyle padişaha ortak olmaya kalkıştıkça birliğe ulaşip tevhide eremez. Şirk denizlerinde yüzmeye devam eder.⁸¹⁵ Arifler bu dünyada tevhide ulaştıkları için ölüm onlara çok tatlı gelir. Dünya denilen zindandan çıkıp çiçek bahçelerine koşarak giderler. İçi keder ve hastalıklarla dolu olan dünyadan kurtulduklarına sevinirler.⁸¹⁶ Allah Teâlâ'nın güzel kulları sebeplere takılmadan, onları aşarak Allah Teâlâ ile aralarında engel olan tüm perdeleri aşarlar. Hastalığın ismi ne olursa olsun onunla ilgilenmezler. Başlarına gelenin ilahi takdir sebebiyle geldiğini bilir ve takdire boyun eğerler. Bilirler ki Allah Teâlâ kulunu üşütmek istediğinde yüz tane kürk giymiş olan insanı bile o kürklerin

⁸¹²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 209-210. B. 2746.

⁸¹³A.g.e. C.4. 206. B. 2680.

⁸¹⁴*Divân-ı Kebîr*, III. 186-187 b.1690.

⁸¹⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 211. B.2765.

⁸¹⁶A.g.e. C.5. 139. B.1710.

altında soğuktan titretir. Kul öyle bir üşür ki ne kürkle ısınır ne sıcak bir eve girerek ısınabilir. Allah Teâlâ çaresini lütfetmedikçe hekim bile ilacı hatırlayıp yazamaz.⁸¹⁷

Divan-ı Kebir'de hastalığın Allah Teâlâ'dan geldiğini ve gelene razı olmak gerektiğini şu beyitlerle ifade etmektedir Mevlânâ: “Tanrım, hastalara ferahlık veren sensin; lütuflar, rahmetler içinde can gibi gizli olan sensin. Sana yalvarsınlar, yakarsınlar diye hasta ettin kullarını; çünkü sensin feryatları figanları satın alan”.⁸¹⁸

Mevlânâ gölgeler âlemi diye bahsettiği dünyadan ayrılmanın bazen hastalıklar sebebiyle olacağına dikkat çeker. Temsili olarak insanlara durumu şöyle izah eder: Allah Teâlâ'nın yanında insanlar, iğne ile kâğıdın üzerine yapılmış resimlere benzerler, Allah dilediği zaman o resimleri güzel hale getirir dilediği zaman da çirkin hale koyar. Dilediğinde de o kâğıt üzerindeki resimleri, hastalıklarla, ölümle buruşturup atar.⁸¹⁹

Eserlerinde hasta olan insanların sabırlarını arttırmak için hastalığın manevi faydalarına dikkat çeken Mevlânâ, sağlıklı insanların da hastalarla konuşurken hassas olması gerektiğini yani bugünkü tabirle empati yaparak hastalarla iletişim kurmalarını tavsiye eder. Nitekim diş ağrıyan birini ziyaretine giden arkadaşı, üzülmesine gerek olmadığını ağrısının yel gibi esip geçeceğini söyler. Diş ağrısı çeken şöyle cevap verir:” Evet öyle ama sana göre bu. Bu gam bana demirden dağ gibi, ama değil mi ki senin dişin ağrııyor; sana yel gelir.”⁸²⁰

3.2.8. Darlık ve Yoklukta Sabır

Mevlânâ fakirlikle sınanan insanların kafirlikten, Firavun olmaktan kurtulacağını bu yüzden fakirliğin şükrü gerektireceğini söyler. Ona göre mazlum olmak zalim olmaktan iyidir. Kişi fakirlikle her fitneden her kötülükten uzak kalır.⁸²¹ Buna rağmen yoksulluk insanları çok korkutur. İnsanlar fakirlikten korktukları kadar Allah Teâlâ'dan korksalar yeryüzündeki gizlenmiş defineler, onlara görünürdü.⁸²² İnsanlar “Ne yiyeceğim ekmek ne

⁸¹⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 142-143. B.1700-1705.

⁸¹⁸*Divân-ı Kebîr* IV. 122. CCXVI

⁸¹⁹A.g.e. I.109. B.1020.

⁸²⁰*Mecâlis-i Seba*, 90.

⁸²¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 345. B.4720.

⁸²²A.g.e. C.3. 198.

de malım mülküm var” diyerek üzüntüden ölecek hale gelirler. Fakirlik insanın kötülük yapmasına engel olan bir set ayrıca insanı zühd ve takvaya sebep olan bir vesiledir.⁸²³ Yoksulluk, kişiyi hırstan nefis belasından kurtarır.⁸²⁴ Dünyadaki yağlı, ballı yemekleri yemek Allah Teâlâ’nın yemeğini yemeye mâni olur.⁸²⁵ Boş karın şeytana zindan gibi gelir. Karnı aç olan insanın ekmek bulma derdi onu hileden ve kötülük yapmaktan uzak tutar. Yemekle dolan karın da pazar yerine döner. Orada insanlar nasıl bir şeyler satmak için bağırıp çağırıyorsa dolu karında da şeytan tacirleri gürültü yapıp dururlar.⁸²⁶

Darlık ve yokluk zamanını kişinin rabbiyle dertleşme zamanı olarak gören Mevlânâ, ihtiyaç sahibi olan kişiye Allah’ın cömertlik kapısına koşmayı tavsiye eder: “Ey ihtiyaç sahibi olan kişi! Hemen ihtiyaçlarını çoğaltta Allah’ın cömertliği çoğalsın sana ikram etsin. Şu yollardaki dilencileri, dertlileri, belalara uğrayanları görmüyor musun? İnsanlar, kendilerine merhamet etsin diye; hastalıklarını, dertlerini, gösterirler. Sen hiçbir dilenciye “Ey insanlar! Benim malım var, evim var, sofram çok zengin ama ekmeğim yok” derken gördün mü?”⁸²⁷

Mevlânâ insanların fakirlikten korkmasını, bir kölenin Sultan Mahmut’tan korkmasına benzetir. Sultan Mahmut’un ganimetten payına Hintli bir köle düşer. Onu evlat edinip tahtına halife yapar. Orduya kumandan tayin eder fakat çocuk sürekli ağlamaktadır. Sultan Mahmut sebebini sorunca köle, annesinin çocukken kendisine kızdığına “Sultan Mahmut’un yanına düşesin” diye beddua ettiğini bu yüzden sultandan çok korktuğunu söyler. İnsanın fakirliği de aslında Sultan Mahmut’udur. Nefsi kendisini sürekli korkutup durur. Oysa insan fakirliğe düşüp av olursa kıyamette mutluluk gözyaşları döker.⁸²⁸

Mevlânâ sûfi bir adamın yoksulluğa üzümlü şikâyet etmesine çok şaşırır. Ona göre sûfi bilir ki cennet insanın hoşuna gitmeyen şeylerle çevrilmiştir. Allah Teâlâ’nın rahmeti de kalbi kırıklıklarla, ihtiyaç sahipleriyle beraberdir. Ne mutlu o sabreden sûfiye ki

⁸²³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 271.

⁸²⁴A.g.e. C.3. 276.

⁸²⁵A.g.e. C.5. 146.

⁸²⁶A.g.e. C.6. 345-346

⁸²⁷A.g.e. C.2. 260. B. 3280.

⁸²⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 120.

dünyadaki rızık azaldıkça basit alelade boncuğu inciye, sūfi de mana denizine dönüşür.⁸²⁹ Şeytanın yoksullukla korkutmasına karşı şu beyitleri söyler: “Buğdayını yeryüzüne ısmarla, hırsızdan da buğday bitme korkusunda da emin ol. Şeytanı da nefsini de hemen öldür. Nefsâni olan zayıf aklın, seni her an yoksullukla korkutup durmakta. Ey erkek çakır kuşu, onu bir keklik gibi avla”.⁸³⁰

Kuşların çoğu açlık sebebiyle kafeste mahkûmdur. Balıkların çoğu denizde emniyetten açlık duygusu yüzünden oltaya takılmıştır. Namuslu kadınlardan bazıları yeme hırsı ve aşağılık duygular sebebiyle rezil olmuştur. Pek çok iyi huylu kadı, boğaz hırsı yüzünden rüşvet almış insanlar içinde adını lekelemiştir. Hârût ve Mârût isimli melekler bile şehvete yenilmiş kendilerine göklerin kapıları kapanmıştır.⁸³¹

Mevlânâ dünya nimetlerinin insanı sarhoş edeceğini söyler. İnsan, mal, mevkii, rızık bunlara ulaşma arzusu, hırsı ile çırpınır. Bunlara ulaştınca sarhoş olur. Bunları elde edemezse kederlere düşer, üzüntüden sersem bir sarhoşa benzer. Gerçek manada kâmil insan olmak isteyen kişi, dünya nimetlerine âşık olup onların kölesi olmaz. Çamura saplanıp kalan diğerleri gibi dünya nimetleriyle oyalanıp onların dedikodularıyla uğraşmaz.⁸³²

Mevlânâ dünya malını davula benzetir. Uzaktan sesi hoş gelir, insanlar sese doğru koşarlar; fakat içi boş faydasız yenilmeyen, içilmeyen bir şeydir. Dünyadaki mal, mülk, mevkii insanın başının ağrmasına sebep olur. İnsan unutmamalıdır ki güneşi ve ayı başına taç yapsa bile öldüğünde başını bir taşa koyacaktır.⁸³³

Mevlânâ fakir bir köylünün açlıktan bitap düşmüş eşeğinin hikâyesiyle zenginliğin dışarıdan görüldüğü gibi çok rahat olmadığını anlatır. Köylünün birinin eşeği, fakirlikten yiyecek bulamıyor, yük taşımaktan oluşan yaralarının acısından geceleri uyuyamıyor sürekli ölümü istiyordu. Köylünün bir arkadaşı, eşeğin haline acıdı, onu sarayın ahırına götürdü. Eşek, oradaki Arap atlarına verilen otları, yapılan bakımları görünce hayretle

⁸²⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 152.

⁸³⁰A.g.e. C.5. 126. B.1525.

⁸³¹A.g.e. C.3. 154. B.1694.

⁸³²Can, *Mesnevî Tercümesi* C.3. 203. B.2255.

⁸³³*Mektuplar*, 36.

bakakaldı ve “Ey rabbim, evet ben eşeğim ama senin mahlûkunum. Ben karnımın açlığından uyuyamıyorken şunlara ikram ettiklerine bak. Neden hep yoksulluk, bela ve hastalık bana geliyor?” Bu arada etrafa bir savaş haberi yayıldı ve Arap atları savaş meydanlarına götürüldü. Atlar günlerce savaş meydanlarında yaralanıp, öldüler. Sağ kalanları ahıra döndüğünde yerlere yığıldı. Nalbantlar geldi, sivri bıçaklarla Arap atlarının ayaklarını yardılar. Eşek bu hali görünce: “Ya Rabbi, ben bu fakirliğime, sıhhat ve afiyete razıyım. O güzel gıdaları da istemem o çirkin yaraları da”.⁸³⁴ Hased edip başkalarının nimetlerini kıskanan insanlar gerçek mânâda Allah’ı seven insanlar değildir İnsanlar Allah Teâlâ’yı cân-ı gönülden sevselerdi padişahın kendilerine bakmalarından başka dertleri olmazdı.⁸³⁵

İblis, Hz. Âdem’e yaptığı gibi bazen tatlı dille bazen kurduğu tuzaklarla insanları yoldan çıkarmaya çalışır. İnsanın boğazına bir çöp takıldığında ne yutabilir ne de çıkarabilir. İşte dünyaya ait olan mal mülk sevgisi ve diğer sevgiler de böyle hissettirir. Bu sevgiler insanın âb-ı hayat suyunun içmesine engel olur.⁸³⁶ İnsan gösterişli elbiseler giydiğinde kibirlenir, insanlar kendisine saygı gösterebilir ister. Güçlü kuvvetli, sağlıklı olan insan ne dine meyleder ne de doğruluğa. Bu yüzden insanın yoksulluk, güçsüzlük ve belalar içinde olması nefsi emmâre denilen içindeki canavarı susturur. Fakirlik ve belalarla insan azgınlıktan, sapıklıktan kurtulmuş olur.⁸³⁷ “Varlık, kadınların işidir, erlerin işiyse yokluktur; şükürler olsun yokluğa ercesine, pehlivancasına daldık biz”.⁸³⁸

Zenginliğin dışarıdan bakıldığında özenilecek bir hayat olduğunu zannedenlere yine hikâye yoluyla bu bedeli ödemenin zor olduğunu anlatır. Fakir bir derviş, Amîdi’nin güzel atlara binmiş, güzel elbiseler giymiş kölelerini gördü. Elbiselerindeki altın sırmaları görünce “Bu insanlar hangi yerin efendileri, krallarıdır?” diye sordu. Yanındakiler “Bunlar, kral değil Âmîdi’nin köleleridir” deyince fakir derviş gökyüzüne doğru bakarak “Ey Rabbim, kula bakmayı Âmîd’den öğren” (Âmîd, Maliye bakanı) demiştir. Bir töhmete uğrayan maliye bakanını padişah zindana attı. Kölelerine de efendilerinin

⁸³⁴Can, *Mesnevî Tercümesi* C.5. 192-193. B.2361.

⁸³⁵*Divân-ı Kebîr*, II. 35.XXVIII

⁸³⁶Can, *Mesnevî Tercümesi* C.2. 20-21.B.130

⁸³⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 287-288. B. 4790.

⁸³⁸*Divân-ı Kebîr*, IV. 7. CVIII.

definesini göstermeleri için bir ay boyunca işkence yaptı. Köleler paramparça oldukları halde efendilerinin sırrını kimselere söylemediler. Fakir derviş de uyku esnasında şöyle bir ses işitti “Gel de kul olmayı kölelerden öğren”.⁸³⁹

Din işiyle meşgul olan, dini için koşturan insanın altını, gümüşü, yiyeceği, içeceği ve diğer istekleri de ayağına gelir. On derdi olan insan din yolunda koşturursa dokuz derdi kişinin çabası olmadan düzelir gider. Bunun en güzel örneği peygamberlerdir. Onlar, Allah rızası için koşturmaları sebebiyle “Ekmek de onlara sunuldu ad-san da”⁸⁴⁰

Hz. Ömer günahattan sakınan insanları zenginlik “Kim suçların, isyanların aşağılığından çıkar da Tanrı’dan çekinme sınırına girerse, Allah onu malsız mülksüz zengin eder; hısım aşireti olmadan üstün kılar, Allah’ın verdiği az rızka razı olanın, az kulluğundan da Allah razı olur”.⁸⁴¹

Mevlânâ, peygamberimiz aracılığıyla önceden zengin olup sonra fakirlikle imtihan olan kardeşlerimize şefkatle davranmamız gerektiğini çünkü imtihanlarının ağır olduğunu *Mesnevî*’de bizlere şöyle anlatmaktadır: “Zengin iken fakir düşen kişiye acıyın. Üstün bir insan iken, aşağılık bir hale düşmek, şerefli iken hor ve hakir görülmek, bedenden bir uzvun kesilmesine benzer. Bedenden kesilen bir uzuv, biraz kımıldar, titrer sonra ölür. Yüksek makamda bulunan düşerse, eskisi gibi biraz gürelese de sonra söner gider”.⁸⁴²

İnsan unutmamalıdır ki dünya, içi çürük bir cevizin içine benzer. Değer vermeye değmez. Kişi, dünyayı uzaktan seyretmeli, şeytana imanını kaptırmamalıdır. İnsan rahatta olduğu zaman bile dünya denilen hayal alemi için dininden vazgeçiyorsa “Ya o ölüm anının zorluğunda şeytana nasıl karşı koyacak?”⁸⁴³

Dünya nimetleri ile sarhoş olanlardan olmamak için şöyle dua eder Mevlânâ: “Ey rabbim, bize günahlarımızı, dünya nimetlerini sevdirme. Rabbimiz bize dünyayı sevdire o

⁸³⁹Can, *Mesnevî Tercümesi* C.5. 257-258. B.3165.

⁸⁴⁰*Fîhi Mâ Fîh*, 158.

⁸⁴¹*Mecâlis-i Seba*, 50-5.

⁸⁴²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 77. B. 825.

⁸⁴³A.g.e. C.6. 263-264. B. 3465.

sevgiyle sarhoş edersen gerçekte yok olan şeyleri süslü ziynetler şeklinde var gibi gösterirsin. Biz de onların peşinden gider, ömrümüzü boşa harcarız”.⁸⁴⁴

3.2.9. Refah ve Bollukta Sabır

Zenginliğin karşılığı olarak yorumlanan refah ve bollukta sabır bölümünü biz Dünyada verilen nimetler ve cömertlik olarak iki başlık altında inceledik.

3.2.9.1. Dünyada Verilen Nimetler

Peygamberimiz “Zenginlik, gönül zenginliğidir, mal zenginliği değil”⁸⁴⁵ buyurmuştur. İnsanların çoğu zenginliği malla olur zannetmişler fakat bu konuda yanılgiya düşmüşlerdir. Mevlânâ da zenginliği şöyle tarif etmiştir: “Tanrı tapısının âşıklarınca zenginlik, namaz darphanesinde basılmış naz ve niyaz parasına sahip olmaktır”.⁸⁴⁶

Mevlânâ, dünya ve içindeki nimetleri Allah Teâlâ’nın kullarına bir hediyesi ve mânevi tebessümü gibi görür. Bu nimetlerin insanları akıllarını başlarından aldığı gurura sevk ettiğini söyler. Bu yüzden yoksulluğun refah ve bolluktan daha iyi olduğunu zira dünya nimetlerinin tebessüm tuzağıyla insanları kibir tuzağına düşürdüğünü belirtir.⁸⁴⁷ Bazen de Allah Teâlâ, insanlara mal, evlat ve diğer nimetlerden vererek azap eder.⁸⁴⁸

Zenginliğiyle böbürlenene insanları şöyle ikaz etmektedir Mevlânâ: “Ey boynundaki altın gerdanlıkla, sırmalı kayışla öğünen, kendini üstün görene! Bir gün gelir ki o gerdanlık, boynuna takılan kölelik zinciri olur”.⁸⁴⁹

Dünya nimetleri zayıf kuşların, ahiret nimetleri ise kuvvetli ve büyük kuşların tuzağıdır. Dünya nimetlerine sahip olduklarını düşünen insanlar, aslında o nimetlerin kendilerine sahip olduğunu bilmezler. Bu nimetlerin gerçek sahibi, bu nimetlere köle olmayan insanlardır. Ey dünyanın kölesi olmuş insan, sen kendine “Dünyanın beyi, emiri” diye

⁸⁴⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 87. B.1335.

⁸⁴⁵ Buhârî, Rikak 15; Müslim, Zekât 130.

⁸⁴⁶*Mecâlis-i Seba*, 36-38

⁸⁴⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 196. B.3040.

⁸⁴⁸*Fîhi Mâ Fîh*, 69.

⁸⁴⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 134. B.1611.

söyletiyorsun ama dünyaya kul olan aslında sensin. Kendini ne zamana kadar dünyanın efendisi zannedeceksin.⁸⁵⁰

Dünya hayatı, uykuda görülen rüya; dünyadaki nimetlerden istemek de rüyada bir şey dilemeye benzer ki rüyada bir şeyler yenilse de kişi uyandığında aç olarak kalkar. “Nimet nasip ne kadarsa o kadardır”.⁸⁵¹ Mal rüzgara benzer. Eser geçer. Mala güvenme, akarsuya benzer. Hayatsa bir yel gibidir.⁸⁵²

Dünya hayatındaki yeme-içme nimetlerini rüyada yemek yemeye benzetir Mevlânâ. İster kebab ye ister şarap iç. Uyandığında kendini yine susuz hissedeceksin.⁸⁵³ Dünyaya heves etmenin zararını halka daha iyi izah etmek için hikâye yöntemini kullanır: Tek gözlü adam, annesine hastalığını doğuştan mı yoksa sonradan mı olduğunu sorar. Annesi, doğuştan iki gözlü olduğunu fakat bir gün elinden iğî kapıp gözüne sapladığı için tek gözünün kör olduğunu söyler. İnsanların da dünya nimetlerini arzulaması iğî benzer. İnsanın gönül gözüne saplanan iğî, kişiyi kör eder.⁸⁵⁴ Ayrıca dünya malının aslında bir yılan olduğunu fakat gaflet uykusunda olanların bunu göremediğini belirtir.⁸⁵⁵

Dünyaya ve içindekilere âşık olan insan, güneşin duvara vurmuş ışığına âşık olmuş insana benzetir Mevlânâ. Duvardaki o ışığın aslında güneşten geldiğini öğrenmeye çalışmaz da duvara âşık olur. Güneş ışığı duvardan çekilince duvar ebedi karanlık olur.⁸⁵⁶ Başka bir yerde ise “Mevkii ile mal, deriyi semirtir, kalınlaştırır; içine yağ, et, kibir doldurur. İçi göremeyenler, deriyi iç sandılar”⁸⁵⁷ demektedir.

⁸⁵⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 61-62. B.650.

⁸⁵¹*Fîhi Mâ Fîh*, 158-159

⁸⁵²*Mektuplar*,134.

⁸⁵³A.g.e. 158-159.

⁸⁵⁴*Mektuplar*, 235.

⁸⁵⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 236. B.2940.

⁸⁵⁶A.g.e. C.1. 183. B.2801.

⁸⁵⁷A.g.e. C.5. 168. B.1945.

Mevlânâ insanları dünya ile bağlarını koparmaya davet eder. altının ve gümüşün kölesi olmamaları konusunda uyarır. Dünya ile bağını kopar.⁸⁵⁸ İnsan, ne kadar zengin olursa olsun ölüm sırası geldiğinde bu dünyayı bırakıp gidecek. Öyleyse zenginliğe ve gücüne aldanmamalıdır.⁸⁵⁹ Mevlânâ, asıl gerçek olanın dünya da verilen nimetler değil de Allah Teâlâ'nın emirleri olduğunu Ayaz isimli köleyi misâl göstererek anlatır. Padişah vezirlerine çok değerli bir inci vererek onu parçalamalarını ister. Vezirler ise bu pahalı inciye kırıp parçalamanın hazineye zarar vermek olduğunu söyleyerek bu isteği reddederler. Padişah kölesi Ayaz'a da bu emri verir. Herkesin önünde o değerli inciye paramparça eden Ayaz şöyle der: "Asıl olan dünya malı değil padişahım emridir".⁸⁶⁰

Dünyanın nimetlerine sabredemeyen insan, Allah Teâlâ'dan ayrı kalmaya nasıl sabrediyor? Şu dünyada Hz. İbrahim gibi bir yiğit var mıdır ki "Ben batanları sevmem nerede bunların yaratıcısı?" desin. İnsan, yediği lokmada Allah Teâlâ'nın kudretini görmezse ondan tat alabilir mi? Kişi, Allah Teâlâ'nın insanlar için yarattığı güzellikleri görmeden o nimetlerden faydalanırsan eşekten ya da öküzden ne farkı kalır?⁸⁶¹

Zengin insanın ölüm anında malının kendisinin olmadığını fark ettiği gibi zeki insan da zekâsının ve kabiliyetinin kendisinin olmadığını fark eder. Dünyadaki mallarını kaybetme korkusu, kırılmış saksı parçalarını yanına doldurmuş onlara zarar gelmesinden korkan çocuğun durumuna benzer. İnsan o kırık saksı parçalarını alırsa, çocuk ağlamaya başlar. Geri verince de hoşuna gider, güler. Bu ağlama ve gülme çocuğun cehaletine bağışlanır. Zengin insan da bu çocuk gibidir. Malı, mülkü kendinin zannettiği için üzerine titrer. Rüyasında kendini zengin görür. Hırsızların malını çalacağından korkar. Ne zaman ki ölüm meleği gelip de canını alınca zengin insan dünyadaki hırsız korkusuna güler. Bu hal kendini bilgin zanneden bilgi sahipleri için de geçerlidir.⁸⁶²

Zengin; "Şu kadar malım var bu kadar mülküm var" diye övünmesinin aslı "Bu kadar pislik topladım, taşındım" demektir. Bununla anlatılmak istenen zenginliğin çirkinliği değil

⁸⁵⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1.15. B.20

⁸⁵⁹A.g.e. C.1. 97. B.1367.

⁸⁶⁰A.g.e.C.5. 161-162. B. 4054

⁸⁶¹A.g.e. C.2. 243. B. 3075.

⁸⁶²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 216-217. B. 2635.

de dünya malına bağlanmak, gönül vermektir.⁸⁶³ Büyüklerden biri şöyle demiştir: “Bu dünyada bizim neşemiz, zevkimiz, kasap dükkânında oynayıp sıçrayan kuzunun haline benzer”.⁸⁶⁴

Mevlânâ insana der ki: Ey insan, tut ki dünyanın doğusunu da batısını da ele geçirdin mademki bu saltanat seninle beraber kabre gelmeyecek, çakıp giden bir şimşek gibidir öyleyse bu saltanatu, hayat uykusunda gördüğün bir rüya olduğunu bil. “Cellat gibi boğazına sarılan debdebeyi, şan ve şöhreti ne yapacaksın?”⁸⁶⁵ İnsanın elindekilerle yetinip daha fazla hırs yapmaması gerektiğini şu hikâyeyle anlatmıştır: Padişah, bir cariyeye âşık olur alıp saraya getirir kavuşur fakat cariyeye hastalanır. Ülkedeki tüm hekimler uğraşır çare bulamazlar cariyenin hastalığına. Bir gün uzaklardan gelen bir tabip cariyeyi muayene edince onun Semerkant’ta bir kuyumcuya âşık olduğunu ona kavuşursa iyileşeceğini anlar. Padişaha durumu özetler ve kuyumcu iltifatlarla ve çok değerli hediyelerle saraya çağrılır. Ailesini, dükkanını bırakarak daha fazla kazanmak hırsıyla kuyumcu sevinçle saraya gider. Tabibin tavsiyesiyle cariyeye evlendirilir. Altı aydan sonra tabibin ilacıyla zehirlenmeye başlar. Günden güne erir çirkinleşir. Çirkinleştikçe cariyeye kendisinden soğur. Kuyumcu saraya geldiği için çok pişman olarak ölür.⁸⁶⁶

Tatlı dille insanları Hakk yoluna çağırmaya devam eder Mevlânâ: Ey Hakk yolunda gitmeye çalışan güzel insanlar! Ağaca benzeyen bu dünyanın olgunlaşmamış ham meyveleri gibisiniz. Olgunlaşmayan meyvenin ağaçtan düşmemek için dala sımsıkı sarılması gibi dünyaya sımsıkı sarılıyorsunuz. Oysa olgunlaşan meyvenin dalla artık bir bağı kalmaz. O bilir ki artık tadı güzelleşmiş, ağızlara layık olmuş, kralların sofralarına gidecek hale gelmiştir. İnsanın ağzı da manen tatlılaşınca dünya nimetleri ona tatsız görünmeye başlar. Ey güzel insan! Sen olgunlaşmadığın için anne karnındaki çocuğun kan emerek beslendiği gibi bu dünyada zahmet çekmekteisin. Söylenecek bir şey var da onu da sana arada bir şey olmaksızın Cebrail (a.s) söylesin. Yok yok kimseler söylemesin

⁸⁶³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 27. B. 250.

⁸⁶⁴A.g.e. C.1. 86. B. 630.

⁸⁶⁵A.g.e. C.5. 319. B.3926.

⁸⁶⁶Can, *Mesnevî Tercümesi* C.1. 7-24, Tâhirü’l- Mevlevî, *Şerh-i Mesnevi*, C.1- 129-135. B. 103.

de kendi kulağına yine sen, kendin söyle “Ortada ne ben varım ne benden başkası. Zaten sen de bensin ey benim canım efendim!”⁸⁶⁷

Ey yoklukla sınanma korkusu yaşayan insan, korkma. Allah Teâlâ kıymet verdiği kullarını açlıkla ve gıdasızlıkla sınar. Böyle ağır imtihanlar senin gibi değersiz kullara nasip olur mu? Sen O’nun üstün kullarından değilsin ki seni ekmeksiz bıraksın. Midesine tapan kullara ekmek üstüne ekmek, kâse üstüne kâseler sunulur. Bu kul ölünce ona denilir ki “Ey açlık korkusundan kendini öldüren kişi. İşte sen göçüp gittin öldün, ekmeğin kaldı. Haydi kalk da uğruna can verdiğin ekmeği al bakalım” Allah Teâlâ’ya güven, açlık korkusuyla titreme. Unutma, senin rızkın senin onun peşinden koşmandan daha ziyade sana koşmaktadır.⁸⁶⁸

Denize gidip de ondan inciler, mücevherler gibi değerli şeyler elde etmek varken bir testi suyla dönmek ne bahtsızlıktır. Akıllı olan insan bununla övünür mü? “Bu dünya, bir deniz köpüğü gibidir. Halk bununla oyalanır, durur”.⁸⁶⁹ Köpük denizin dalgalanması sebebiyle bir güzellik elde eder. Kur’an’da “Kadınları, oğulları, yüklerle altın gümüşleri damgalanmış cins atları, davarları, ekinleri isteyip özleyiş sevgisi, bunlara ait sevgi, insanlar için bezenmiş, süslenmiştir”⁸⁷⁰ buyurulduğu gibi hakîkate güzel değil de imtihan olduğu için güzel ve süslü gösterilmiştir. “O altın suyuna batırılmış kalp paradır yani bir köpükcükten ibaret olan şu dünya kalptir, kadri değeri yoktur fakat biz onu altınla kaplamışız çünkü “İnsanlar için bezenmiş, süslenmiştir”.⁸⁷¹

İnsana verilen en büyük zenginlik zaman nimetidir. “Nefislerine uyup haddi aşan kullarım”⁸⁷² ayetindeki haddi aşmayı israf diyerek yorumlamıştır Mevlânâ. İsrافی da sadece malın israfı olarak değil ömrün israfı olarak değerlendirmiştir. “Mücevherler vakitle alınabilir fakat vakitler mücevherle alınamaz. Canı altınla satın almadın da o

⁸⁶⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 97. B.1295.

⁸⁶⁸A.g.e. C.5. 232-234. 2855.

⁸⁶⁹*Fîhi Mâ Fîh*, 79.

⁸⁷⁰Âl-i İmrân Suresi 3/14

⁸⁷¹*Fîhi Mâ Fîh*, 7.

⁸⁷²ez-Zümer Suresi 39/53.

yüzden kadrini bilmiyorsun. Hintli de bedava malın kadrini bilmez”⁸⁷³ tesbitiyle zamanın mücevherden daha değerli olduğunu vurgulamaktadır.

İnsan, bu dünyada rahat etmek için bir meslek öğrendiği gibi ahiret için de dinini öğrenmeye çalışmalıdır. Burada güzel giyinip zengin olsa bile bakalım ahirete gidince ne yapacaktır? Dünyada olanlar çocukların oyununa benzer. Oyunda dükkân sahibi olan çocuk akşam eve eli boş ve karnı aç döner. İnsan da eğer hayırlı işler yapmazsa, faydalı eserler bırakmazsa dünyadaki kazançlarda böyledir elleri bomboş olarak mezara girer. Nefsinin peşinde koşarsa, nefsi ahiret için çalışmasına izin vermez ve kaybedenlerden olur.⁸⁷⁴

Mevlânâ, gerçek zenginin Allah Teâlâ olduğunu ve bütün nimetlerin sahibinin de O olduğunu vurgulamıştır. “Dünya padişahlarıymış, sarayda sayvanda hüküm sürüyorlarmış, aslı yok; biz bildik ki sarayda sayvanda hüküm süren, tek sensin”⁸⁷⁵

3.2.9.2. Cömertlik

Allah Teâlâ’nın sana verdiği nimetleri O’nun yolunda harcarsan ebedi hazinelerin sahibi olursun⁸⁷⁶ cümlesiyle insanlara cömertliği tavsiye eder Mevlânâ. Mal, sadakalar vermekle hiç eksilmez; hayırlarda bulunmak malı kaybolmaktan, zayi olmaktan korur. Altın, zekât vermekle hiç eksilmez; fazlalaşır, artar. Namazda insanı kötülükten, fenalıktan, çirkinlikten korur, kurtarır.”⁸⁷⁷

Cömert insanlar para ve mal infak ederler. Âşıklar ise cömertliklerini canlarını vererek gösterirler. Kişi, Allah Teâlâ’nın rızası için ekmek verirse ona ekmek verilir, can verirse can verilir. Allah Teâlâ yapraklarını döktüğü ağaca yapraksız yaşama gücü verir. Cömertlikten elinde bir şey kalmayana Allah Teâlâ’nın yardımı yetişir. Mevlânâ, cömertlik yapılmayan malın, ambardaki saklanan ekinin küçük kurtlar tarafından yenildiği gibi tükenip gideceğini söyler.⁸⁷⁸

⁸⁷³*Mecâlis-i Seba*, 28.

⁸⁷⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 207-208. B.2590.

⁸⁷⁵*Divân-ı Kebîr*, IV. 123. B. 1090.

⁸⁷⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 157. B.2225.

⁸⁷⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C 6. 267. B.3570.

⁸⁷⁸ A.g.e. C.1. 157. B.2235.

Mevlânâ, Allah'ın kendisine verdiği mal mülk nimetini yine Allah yolunda harcayanları müjdeler.⁸⁷⁹ Ona göre Allah Teâlâ cömertlere yardım etmek için fakirleri onlara muhtaç hale getirdi ki zenginler fakirlere yardım etsin. Kalplerinde merhamet duygusu oluşsun. Fakirler, Allah Teâlâ'nın cömertlik aynasıdır.⁸⁸⁰

Mevlânâ “Allah'a borç verin”⁸⁸¹ ayetiyle kastedilenin insanın az yiyerek artırdığından yoksullara vermesi olduğunu söyler. Bunu başaran insanın manevi kokularla dolacağını fakat şeytanın insana vesvese vererek bu iyiliği engellemeye çalışır. Şeytan, insana der ki: “Az yersen hastalanırsın; şunu ye bunu iç ki şifa olsun”.⁸⁸²

Kar gibi eriyen mal ile beden Allah Teâlâ uğrunda harcanırsa “Allah cennet karşılığında satın aldı”⁸⁸³ buyruğunda anlatıldığı gibi Allah, o canı satın alır. Para, şöhret, şehvet gibi dünyaya ait istekler, kişiye cennetten daha değerli geliyorsa kişi kâmil imana erişememiş demektir.⁸⁸⁴

Zenginlere nasihat eder Mevlânâ. Ey zengin, malını-mülkünü gösterip durmaktan vazgeç, kendini yok et de varlığın zerresi güneş kesilsin.⁸⁸⁵ Bu dünyada yediğin ve içtiğinden bir miktarını hayrın için azalt ki, ilerde Kevser havuzunu bulasın”.⁸⁸⁶ Darvanlıların hikayesi ile cömertliğin malı bereketlendirdiğini anlatır: Cömert bir çiftçi her yıl bahçeden elde ettiği ürünlerin çoğunu fakirlere verirdi. Bahçesindeki üzümünden, yaptırdığı helvadan, ektiği buğdaydan, unundan, pişirttiği ekmeğinden... Çevresindeki bahçe sahipleri ve diğer insanlar bu cömert çiftçiden hep bir şeyler istemeye gelirdi. O da onlara bol bol verirdi. Çiftçinin oğulları babalarına cömertliğinden dolayı çok kızarlardı. Onlar sadece babalarının verdiklerini görüyor, Allah Teâlâ'nın onlara ikram ettiği bereketi

⁸⁷⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 32. B.305.

⁸⁸⁰A.g.e. C.1. 181-182. B.2750.

⁸⁸¹e1-Bakara Suresi 2/245.

⁸⁸²Can, *Mesnevi Tercümesi*, C.5. 28-29. B.144.

⁸⁸³et-Tevbe Suresi'nde 9/ 111.

⁸⁸⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 339. B.4115.

⁸⁸⁵*Divân-ı Kebîr*, I. 257. B. 2420.

⁸⁸⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 89. B.1002.

görmüyorlardı. Oysa rızık veren Allah' tır.⁸⁸⁷ Cömertlik yapan kişinin verdiği mal ya da başka şey kişiden çıkar görünür gerçekte kişiye manevi dirilme sağladığını söyleyen Mevlânâ, insana sormaktadır: “Allah’ın yeryüzüne yani Allah’ın tarlasına temiz, sağlam tohum ekilsin de o bitmesin; imkân var mı?”⁸⁸⁸

İnsana cömertlik yaptıkça malım eksilecek diye üzülmemesi gerektiğini malın gerçek sahibinin Allah olduğunu söyler. Kişi, Allah’ın malını Allah’ın kullarına vermektedir. İki âlemde de kazançlı olmak isteyen cömertliği tavsiye eder Mevlânâ, “Cömertlikte inat et, nekeslikte değil, Tebriz’de toy yapan Şemseddin’in eli gibi aç elini- avucunu”.⁸⁸⁹ İnsan, kendisine ölüm gelmeden Allah Teâlâ’nın vermiş olduğu nimetlerden insanlara ikram etmelidir.⁸⁹⁰

Divan-ı Kebîr’de şu beyitlerle cömertliği tavsiye eder. “Peygamberin sözünü duy, sadakayla altın, gümüş azalmaz buyurdu. Hadi bir şeyler ver yoksullara. Bir tohum ekersen yüz başak biçersin; peki ne diye kulağını kaşıyorsun? Hadi bir şeyler ver yoksullara. Az ver, çok karşılığı seyret. Gönül yap, övülmeyi gör, müşküleri aç, müşküllerin açılışına bak; hadi, bir şeyler ver yoksullara. Sadakan Tanrıya gitmiş, ulaşmış da o darmadağın gecede sen rahatça uykuya dalmışsın, o seni bekleyip duruyor; hadi bir şeyler ver yoksullara”.⁸⁹¹

3.2.10. Sosyal İlişkilerde Sabır

Sosyal ilişki, birbirlerinden haberdar olan iki veya daha fazla insan arasında bir amaç doğrultusunda devam eden bir bağıdır.⁸⁹²

Bu bölümü üç ana başlık etrafında inceleyeceğiz. Arkadaş seçiminde dikkat edilmesi gerekenler, kötülerin eziyetlerine katlanmak ve yalnız yaşamak.

⁸⁸⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 123-124. B.1475.

⁸⁸⁸ A.g.e. C.4. 144. B.1755.

⁸⁸⁹*Divân-ı Kebîr*, II. 419. B.3510.

⁸⁹⁰*Mektuplar*, 42.

⁸⁹¹*Divân-ı Kebîr*, II. 147. CXXXI.

⁸⁹²Azmi Yetim, “Sporun Sosyal Görünümü”, Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi (Gazi BESBD), (Ocak 2000), 63.

3.2.10.1. Arkadaş Seçiminde Dikkat Edilmesi Gerekenler

Mevlânâ'ya göre aynı dili konuşanlar anlaşamaz da aynı gönül dilini konuşanlar anlaşılır. Gönül birliği dil birliğinden üstündür.⁸⁹³ Arkadaş seçiminde ise mânâ ehlini tercih etmeyi tavsiye eder. “Mânâ ehli ile düş kalk da onlardan hem lütuflar, ihsanlar elde et hem de manevî güç kazan. İlahî muhabbetle genç ve dinç kal”.⁸⁹⁴

Mevlânâ'ya göre insanlar çok güvenilir değildirler. Kasabın hayvanı kesmek için kandırması gibi kötü insanların da arkadaşlarını kandırabileceğini, böyle güvenilir olmayan insanlarla dost olmaktansa yalnızlığın daha iyi olduğunu ifade eder.⁸⁹⁵

Ona göre arkadaş seçiminde en önemli kriter güzel ahlakıdır. Gülyağı gülle beraber olduğu için gül gibi kokar.⁸⁹⁶ İnsanlardan kimin yüzü Kevser ırmağında sararmışsa onlarla arkadaş olmak gerekir çünkü o, peygamberimizin ahlakı ile ahlaklanmıştır. Allah Teâlâ'nın yolundan ayrılan insan kişinin babası bile olsa ondan uzak durmalı, bu konuda Hz. İbrahim'i örnek almalıdır. Çünkü o, önce babasından bîzar oldu.⁸⁹⁷

İnsanlar, iletişim kurarken aslında birbirlerinin renginden yani halinden istifade ederler. Yıldızlar da gökyüzüyle görüştikleri için güzelleşirler.⁸⁹⁸ Aslan ile arkadaş olursan kebab yersin. Bir bey ile arkadaş olursan azıksız kalmazsın.⁸⁹⁹ Bu dünyada mıknatıs gibi her şeyin birbirini çekmektedir. Yalancıyı yalan, doğru sözlüyü doğruluk, kâfiri ise küfür, demiri mıknatıs, samanı kehribar. Güzel ahlaklı arkadaş edinemeyen insan, kötülere dost olur. Kişi, arkadaş seçiminde insanları tanımakta zorluk çekerse; o kişinin kimin peşinden gittiğine kimi kendine imam olarak seçtiğine bakması gerekir.⁹⁰⁰

Mevlânâ, doğru arkadaş seçimini insanlara îzah etmek için fare ile kurbağa hikayesini sembol olarak kullanır. Fare ile kurbağa arkadaş olmuşlar. Birbirlerinden hiç ayrılmamak

⁸⁹³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 79. B.1205.

⁸⁹⁴A.g.e. C.1. 61.B.710.

⁸⁹⁵A.g.e. C.2. 28. B.256.

⁸⁹⁶A.g.e. C.6. 228. B.3007.

⁸⁹⁷ A.g.e. C.5. 101-102. B.1235.

⁸⁹⁸*Divân-ı Kebîr*, III. 78. XIX

⁸⁹⁹ A.g.e. I. 359. CXXV.

⁹⁰⁰Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 136. B.1630.

için ayaklarını uzun bir iple bağlamışlar. Karganın biri fareyi kapıp uçtuğunda kurbağa havada asılı kalınca kendi cinsinden arkadaş edinmediğine çok pişman olmuş.⁹⁰¹ “Kuş, kendi cinsine uçar gider; güvercin, güvercinle; doğan, doğanla.”⁹⁰² İnsanın gidişatını görmek için hangi cinsle arkadaşlık yaptığına bakmak kâfidir. İnsan, kendi cinsinden olmayan biriyle arkadaşlık ediyorsa o arkadaşlığın içinde bir menfaat elde etme vardır.⁹⁰³

Dünyada kendi ahlakından arkadaş edinemeyen insanların durumunu eşeklerin bulunduğu ahırda yaşamak zorunda kalan ceylanlara benzer. Eşekler, o zavallı ceylanla bazen alay ederler, bazen itip kakarak eziyet ederler.⁹⁰⁴ Bu durum dünyada nefsinin arzularına bağlanmış insanların arasında kalan güzel müslümanın haline benzer. Bu hali tasvir etmek için peygamberimiz “İslam garip başladı, yine garip biter. Garip olanlara ne mutlu”⁹⁰⁵ buyurmuştur. Ahlaken zıt olan insanların bir arada yaşaması onlar için ölüm azâbı gibidir. Hz. Süleyman da geç gelen Hüdüh için “Onu elbette şiddetli bir azap ile cezalandıracağım veya onu hakikaten keseceğim”⁹⁰⁶ dediğinde şiddetli azap kelimesi ile Hüdüh’ü kendi cinsinden olmayan bir kuşla aynı kafese koymayı kast etmiştir. İnsanın da kuşa benzeyen ruhu, hayvani ve vahşi bir kuşla beden kafesine konulmuştur. Doğan kuşuna benzeyen ruh, kötü huylarla dolu olan kargadan hoşlanmaz. Onun sözleriyle yara alır, incinir. “Peygamberimizin mübarek zâtı, meleklerle beraber, onlarla dost olurken, akrabaları bile kendisinden kaçarlardı. Halk ona bakar, onu kendi cinslerinden sayarlardı ama ondaki mübarek kokuyu duymazlardı”.⁹⁰⁷

Mevlânâ, gönlü balık ağına benzetir. Ağ, sağlam olursa balık avlar, yırtılmış bir ağla balık avlanamaz. Bir insanla yapılan dostluk da fazla olmamalı, düşmanlıkta. Fazla olduğunda ağ yırtılır. Fazla dostluk sadece Allah Teâlâ ile olduğunda güzeldir. İnsanlar birini çok sevdiklerinde o kişiyi kutsamaya başlar, onu kusursuz görme çabasına girer ki bu insan

⁹⁰¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 200. B. 2632.

⁹⁰²*Mektuplar*, 37.

⁹⁰³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 84-85. B.895.

⁹⁰⁴Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.14. 236-238.

⁹⁰⁵Müslim, *İmân*: 232.

⁹⁰⁶en-Neml Suresi 27/21.

⁹⁰⁷Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 79-80. B.835.

için mümkün değildir. Düşman olduğu insanın da hep kusurlu, mutsuz bir hayatı olsun ister. Oysa dünyada her insan bazen mutlu olur bazen mutsuz.⁹⁰⁸

İnsanın çevresindeki insanları mânen kendisinden üstün görmesi ve seyr-ü sülûk arkadaşlarıyla dostluğunu kesmemesi gerekir. İnsan toplum içinde yaşamalıdır. “Topluma, insanlara dost ol. Bir dost bulamaz isen, heykel yapanlar gibi kendine taştan bir dost yont çünkü topluluk, kervan halkının çok oluşu, yol kesenlerin bellerini kırar, mızraklarını köreltir”.⁹⁰⁹ Kişi, dostuyla konuşurken hassas davranmalıdır. Zira söz, kılıca benzer. İki kişi arasındaki muhabbeti söker, atar. Kişinin kalbinde tedavisi olmayan yaralar açar. Kalbin bahçesinde açan çiçekleri, kış mevsimi gibi kurutur.⁹¹⁰

İnsan, ahlaken temiz dostlar aramaktır. Güzel ve temiz dostlar, insanın nefsi arzularını eritip bitirir. Bu yüzden dünyadan yüz çevirmiş dostlar edinmeye çalışmalıdır.⁹¹¹ İnsanın gönlü hakikatte mescittir. Kişinin bedeni orada secde etmektedir. Bu mescit gönüllü insanlara, ahlakı kötü olan bir arkadaş gelir ve o mescidi harap etmeye uğraşır. Kişi ahlaken kötü olan o arkadaşını severse gönül mescidi yıkılır. “Kendine gel de ondan kaç, onunla az konuş. Öyle kötü bir dostun sevgisini gönlünde tutma, onu kökünden sök at çünkü o baş verir, boy atarsa senin mescidini de yıkar”.⁹¹²

Mevlânâ kötü arkadaştan uzak durmak gerektiğini bizlere Barsisa ile anlatır. Barsisa zahitlikte o kadar ileri seviyededir ki hangi hastaya okusa şifa bulacak düzeye gelmiştir. İnsanın ezeli düşmanı olan şeytan, ona tuzak kurmak için padişahın kızını vesveseleriyle hasta eder. Padişah ve çevresindekiler hasta kızını Barsisa’ya götürürler. Kızın orada kalması için ısrar ederler. Zâhid Barsisa, kızla yalnız kalmayı başta kabul etmez. Padişah ve adamların ısrarı üzerine kızla birkaç gün yalnız kalınca günah işler. İşlediği günah duyulmasın diye kızını öldürür ve gömer. Padişah ve adamları kızını almaya geldiğinde olayı öğrenirler ve Barsisa idama mahkûm edilir. Son anda idam edilmek üzereyken şeytan,

⁹⁰⁸*Fîhi Mâ Fîh*, 178.

⁹⁰⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 177-178. B.2150.

⁹¹⁰A.g.e. C.3. 37. B. 265.

⁹¹¹*Fîhi Mâ Fîh*, 204

⁹¹²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 107. B.1380.

“Bütün bunları ben yaptım şimdi de seni kurtarabilirim bana imanını ver” dediğinde kafasını eğerek şeytana teslim olur.⁹¹³

Mevlânâ, bostana dikilen korkulukların gece insan gibi göründüğünü, gündüz ise insan olmadığının anlaşıldığından bahseder. İnsanların çoğunun da gönül ışığıyla bakıldığı zaman bostan korkuluğuna benzediğini söyler. Bunu beyit olarak şöyle ifade eder: “Meydan geniş, fakat meydanda dolaşacak er yok; Âlemin ahvali bildiğin gibi değil. Görünüşte erenlere benzerler ama özlerinde Müslümanlığın kokusu bile yok.”⁹¹⁴

Kötü arkadaş insan için yılandan bile tehlikelidir; çünkü yılan insanın canını alır fakat kötü dost insanı cehenneme sürükler. İnsanın gönlü kötü arkadaşından etkilenir, kendisi bile fark etmeden onun ahlakıyla ahlaklanır. Gözleri manen körleşir.⁹¹⁵ “Sana ne kötülük gelirse, iyi seçilmeyen dostundan, yakınından gelir”.⁹¹⁶

Mevlânâ, insanın bulunduğu toplumdan etkileneceğini Ashâb-ı Kehf’in köpeğini örnek göstererek anlatmaktadır. “Ashâb-ı Kehf’ten köpeğe öyle huylar geçti ki, köpek Allah’ı arar oldu” tesbitiyle insanlara ariflerle olmayı işaret etmiştir.⁹¹⁷ İnsan, halkın yalanlarına, yüzüne gülüp arkasından düşmanlık yapmalarına aldanır. Veliler ise insanın yüzüne acı sözler söylerler bu halkın yüze gülen sözlerinden çok daha iyidir. Eğer kişi kendisini doğru yola davet eden kâmil insandan kaçarsa, ebedi mutluluktan mahrum olur.⁹¹⁸ Bazen insan zor bir imtihandan geçerken dostlarını bulamaz yanında. Bu durumu beyitlerinde şöyle ifade eder: “Senin gamını yemeden, derdine uğramadan senden bir şey umana aldanma sakın; aldatıyor seni, yalan söylüyor sana. Sevinç gününde bütün dünya dostundur; ama gam gecesi dost olanı kolay göstermez kimse. Gam gecesi dost olan Tanrı dostudur ancak”.⁹¹⁹

⁹¹³*Mecâlis-i Seba*, 36-41.

⁹¹⁴A.g.e. 88-89.

⁹¹⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 217-218.

⁹¹⁶A.g.e. C.5. 316.

⁹¹⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 128. B.1425.

⁹¹⁸ A.g.e. C.2. 207. B.2590.

⁹¹⁹*Mecâlis-i Seba*, 36-41.

Bizim imtihan olarak gördüğümüz arkadaşlarımızın bizi terk edişi, yalnızlık bırakılma halimizi Mevlânâ nimet olarak değerlendirir. “O gün kişi, kardeşinden, anasından, babasından, eşinden ve oğullarından kaçır!”⁹²⁰ ayetini bu konuya delil olarak gösterir. Ahirette kişi dostlarına düşman olacaktır; çünkü kişi, dünyadayken sevdiği arkadaşını bir put haline getirmiş onlarla eğlenmekten Allah’a yönelmeye vakit bulamamıştı. Bu yüzden dünyada dostları düşman olan kişiye müjdeler verir: “İşte, şimdi günün aydın oldu. Yarın olacak şey bugün oluverdi. Bu dünyadaki dostlar sana ters düştüler, kıyamette olacaklar şimdiden oldu”. Kişi ömrünü dostlarıyla harcasaydı kusurlu kumaş satın alarak ahirete göç edecekti. Kumaşın kusurlu olduğunu öğrendiğinde iş işten geçmiş olacaktı. Dost, kişiye vaktini boşa geçirterek düşmanlık eder. Bu yüzden dostu kişiye yüz çevirirse, kişi feryat etmek yerine şükretmelidir. Kişi, dostuyla aynı çuvala girip ömrünü tüketmediği için sadakalar vermelidir. Kişi doğru bir dost bulup onunla ebedi âleme yürümelidir. Öyle güzel bir dosttur ki o, kişi öldükten sonra bile sevmeye devam eder. “O dost ya kadri yüce bir padişahdır yahut da padişahın makbulü olan şefaati kabul edilen bir varlıktır. Yalancı dosttan kurtuldun. Ecel gelmeden, ölmeden evvel, onun düzenini riyasını gördün”.⁹²¹

Mevlânâ Allah Teâlâ’nın bir insandan memnun olması durumunda halkın o insanı kınamasını hiç önemsemez. “Ruh bir adamın yüzünden öperse, o adam felekten, feleğin öfkesinden gam yer mi? Köpeğin havlaması, hiç ayın kulağına değer mi? Hele o ay Allah’ın has kullarından olursa”.⁹²² Nitekim Hz. Nuh’ta halkın yanında değil de Allah Teâlâ’nın yanında değerli olmayı önemser. İnsanların kendisiyle alay etmesine aldırış etmez. “Halka karşı hakîr olayım, benimle alay etsinler bana gülsünler ama Hakk’a karşı makbûl olayım sevgili olayım O beni istesin, beğensin bu hâl bana yeter”⁹²³ demektedir.

Dost seçiminde dikkat edilmezse insanın başına kötü şeyler geleceğini şehirli ve köylü hikâyesiyle izah etmektedir. Şehirlinin biri geçmişte çok ikramlarda bulunduğu köylünün yoğun ısrarı üzerine çocuklarıyla birlikte köylüye ziyarete gider; fakat köylü, şehirliyi tanımyormuş gibi davranır ve evinin kapısını açmaz. Sağanak yağışın altında çocuklarıyla beraber sıırsıklam olan şehirli yalvararak kalacak yer ister. Köylü, çoban

⁹²⁰Abese, 80/34-36.

⁹²¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 124-125. B.1520.

⁹²²A.g.e. C.2. 42-43. B.415.

⁹²³A.g.e. C.3. 103. B.1355.

kulübesinde bütün gece kurt beklemek şartıyla izin verir. Gece boyunca elinde silah kurt bekleyen şehirli bir karartı görür ve ateş eder. Köylü kurdu değil eşeğin sıpasını vurdun diye kızınca “Hayır o kurttu” diye itiraz eder. Köylü “Eşeğin sıpasıydı ben onu görmesem de yellenmesinden tanırım” der. Bunu duyan şehirli “Karanlık bir gecede sıpayı yellenmesinden tanıyorsun da sana iyilik yapan dostu niye tanımıyorsun” diye kızar.⁹²⁴

3.2.10.2. Kötülerin Eziyetlerine Sabır

Mevlânâ, Allah Teâlâ'nın, kötü insanların iyileri incitmesine izin verdiğine inanır. Allah Teâlâ'nın bunu yapmasındaki hikmet iyilerin manevi derecelerinin yükselmesi içindir. Oysa insanları incitenler gerçekte Allah Teâlâ'yı incittiklerinden habersizdir.⁹²⁵ Kötülerin yaptıkları eziyetlerin altında iyiler için saklanmış bir mücevher hazinesi bulunur. Allah Teâlâ kişiyi halk ile imtihan eder, halka eziyet ettirir ki kişinin yüzü kendine dönsün. Dünyadaki bütün dostlar ahirette düşman olacaklardır. Oysa insan kabirde “Ya Rabbi, beni yalnız bırakma” diye sadece Allah Teâlâ'ya yalvaracaktır.⁹²⁶

Mevlânâ, başkalarına zulmedenlerin aslında ipek böceği gibi kendi kuyularını kazmakta olduklarını söyler. Zalimlerin unuttuğu bir şey vardır, Allah zayıflara her zaman yardım eder. Tıpkı Ebâbil kuşlarıyla Fil ordusuyla helak ettiği gibi. Aslında kişinin karşısındakinde gördüğü zulümler, kendinde bulunan kötülüklerin yansımasıdır. İnsan tefekkür ettiğinde kötülüklerin kendinden kaynaklandığını anlar.⁹²⁷ Peygamberimizde bu konuyla ilgili “Mü'min müminin aynasıdır”⁹²⁸hadisini söylemiştir. Temsîlî olarak bu olay şuna benzer. Fili su içmesi için ırmağa götürdüklerinde suya yansıyan suretini görünce korkar. Gerçekte kendinden korkmaktadır. “Kin, haset, insafsızlık gibi huyları başkasında gördün mü incinirsin. Bil ki kendinden ürmedesin, kendinden incinmedesin”.⁹²⁹

Kötü işlerle meşgul olan insanlar, iyilik yapan insanların elde ettikleri nimetleri görünce hasetlerinden hayırlı işlere engel olmaya çalışırlar. Ekin yığınları yanan kötü ahlaklı kişi,

⁹²⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 30-37.Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.9. 62-70. B. 7967.

⁹²⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 181. B.2520.

⁹²⁶ A.g.e. C.5. 125-126. B.1520.

⁹²⁷A.g.e. C.1. 96-97. B.1310.

⁹²⁸ Ebu Davud, Edeb, 49.

⁹²⁹*Fîhi Mâ Fîh*, 19.

başkasının ekinlerinin de yanmasını ister.⁹³⁰ Mevlânâ kötülerin eziyetlerine tahammül etme noktasında sabırlı olup kişiye toplumdaki ayrılmamayı tavsiye eder. Toplulukla olmak ve sünnete uymak insana yol arkadaşı gibidir. Kişi yolsuz ve arkadaşsız kalırsa sıkıntıya düşer.⁹³¹ Kötülerin eziyetlerine tahammül etmek, insana ve insanlığa faydalı olmaya gayret etmek gerekir. Hayırda en üstün insan, diğerlerine en çok yararı olan insandır.⁹³²

Akraba ve dostla olan imtihanın kişiye düşmanı olan imtihandan üç yüz bin kat daha ağır geleceğini söyleyen Mevlânâ, insanın fitrat olarak akrabalarının ve dostlarının kendisine zulmedeceğine inanmadığını söyler. İnsanlar genelde sevdiklerinden vefa ve iyilik umarlar. Aileyle imtihan olma noktasında Hz. Nûh'un kendisinin peygamberliğine iman etmeyen oğluyla imtihanından bahseder. Hz. Nûh, durumu Allah Teâlâ'ya sorduğunda Allah Teâlâ da zâhirde o kişinin Hz. Nûh'un oğlu olarak görüldüğünü ama hakikatte iman nurundan mahrum olduğu için onun evladı olamayacağını bildirmiştir. “Sen iman nuru ile bembeyazken o küfrü sebebiyle mosmor olmuş. Dişe kurt düşünce, artık o diş, diş değildir. Ey usta o dişi çıkar at! Çıkart da onun yüzünden bedeninin rahatsız olmasın. Diş senin dişin ama artık ondan vazgeç”.⁹³³ Allah Teâlâ “Ey Nuh, istersen boğulanların hepsini dirilterek topraktan çıkarayım. Bir Kenan için senin gönlünü kırmam fakat şu hali sana bildirmek istedim ki, Allah'ı inkâr eden bir oğul, o artık senin oğul sayılmaz” buyurunca Hz. Nûh derhal yapmış olduğu hatadan dönmüş ve imtihanına rıza göstermiştir. “Allah'ım! Sen beni su da boğsan da takdirini rızayla karşılarım. Ben kimseye bakmam bakacak olsam bile o baktığım bahanedir çünkü ben, aslında sana bakıyorum, her yerde her şeyde gördüğüm yalnız sensin Allah'ım”.⁹³⁴

İnsanın insana yaptığı kötülük bir kor gibi usul usul yanar. Ne zaman ki karşı taraf o kötülüğe kötülükle karşılık verirse o kor yangına dönüşür ve o yangını söndürmek zorlaşır. Kişinin, “En güzel neyse onunla def et onu” düsturuyla hareket etmesi gerekir. Bu konu temsîlî olarak *Mesnevî*'de şöyle izah edilir: Adamın birine çocuklar hakaret ederler. Adam

⁹³⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 104. B. 1170.

⁹³¹A.g.e. C.6. 35-41. B. 500.

⁹³²A.g.e. C.6. 35-41. B.425.

⁹³³Can, *Mesnevî Tercümesi* C.3. 100. B.1335.

⁹³⁴A.g.e. C.3. 102. B.1355.

dayanamayıp çocuklara sövüp karşılık verdikçe çocuklar işi daha da büyütürler ne zaman ki adam hakarete aldırış etmeyip susar. Çocuklar hakaret etmekten vazgeçip adamı bırakır giderler”.⁹³⁵

Mevlânâ, insanların eziyetlerine sabretmeyi; kendi pisliğini onlara sürmeye benzetmiştir. İnsanın huyu, bu kötülöklere sabrettikçe güzelleşir. Kişi, insanların eziyetlerine pislikleri gideren bir bez parçası gibi bakmalıdır. Kötü bir eş eziyet ettikçe kişinin kirleri de temizlenir. Sabrederse definelere ulaşır. Erkekler de eşlerine sabretmelidir. “Kadına yapma- etme dedikçe onun görünme isteğini arttırırsın çünkü insan, men edildiği şeyin peşine düşer. Mayasında kötülük varsa yapma desen de yapacak, mayasında iyilik varsa temiz yaratılışına uyacaktır. Bırak”.⁹³⁶

Mevlânâ, insan gönlünün Allah Teâlâ'nın esmasını yansıtan bir ayna olduğuna inanır. İnsanın kemale ermesi için imtihanlardan geçtiğini, her zahmete öfkelenen, her kötülüğe kin tutan insanın kalbinin cilalanmasının mümkün olmadığını söyler. “İnsan her zahmete kızma da öfkelenmede her terbiyesize kin gütme de. Peki ama cilalanmadan nasıl ayna olacak?”⁹³⁷ Yapılan kötülükleri affetme noktasında kâmil insan örneği olarak da Hz. Yûsuf'u işaret eder. Hz. Yûsuf on yıl boyunca geceleri kardeşleri için dua etmiş, onların affını talep etmiştir. Geceleri ibadet etmekten ayak tabanları şişmiş, kardeşlerinin çok pişman olduklarını dile getirmiştir. Sonunda Allah Teâlâ, onlara mânevi makamlar ihsan etmiştir.⁹³⁸

Vaizin biri sohbetine başlarken insanlara zulmeden kötülere, kalbinde merhamet bulunmayanlara hayır dualar eder. İnsanlar sebebini sorunca zalim insanlardan çok zülüm gördüğünü ve onların yaptıkları sebebiyle doğru yolu bulduğunu anlatır dünyaya ne zaman bağlanmaya kalksa onlardan dayak ve eziyet gördüğünü bu sebeple de kendisinin hep Allah'a sığındığını söyler. “O kurt gibi zalimler, beni doğru yola, Hakk yoluna getirdiler. Ey akıllı kişi, onlar benim doğru yolu bulmama sebep oldukları için, haklarında

⁹³⁵*Fîhi Mâ Fîh*, 202.

⁹³⁶A.g.e. 74-75.

⁹³⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 192. B.2980.

⁹³⁸*Divân-ı Kebîr*, III. 178. CVII.

hayırlı dualarda bulunmak boynumun borcu oldu.”⁹³⁹ Hakikatte düşmanı, kişiyi Allah’a götüren manevi bir ilaçtır. Düşmanı zulüm ettikçe kişi Allah’a yalvarmaya, O’na yakınlaşmaya başlar. Gerçekte dost gördükleri ise manevi düşmanlarıdır ki kişiyi meşgul ederek rabbinden uzaklaştırır.⁹⁴⁰

Edep, edepsiz olan insanların kabalıklarına, kötülüklerine sabretmektir. Sürekli başkalarının kötülüklerini şikâyet eden insanları gördüğünde anla ki kendi kötülüklerini anlatmaktadırlar. Ahlakı güzel olan insan, kötülerin zulmüne sabreden insandır. “Peygamberler, kötülüklerle tahammül ede ede tabiatlarını değiştirmişler nefsâni huylarını yok etmişlerdir”.⁹⁴¹

Mevlânâ kötü insanlardan uzak durmayı; kış mevsimindeki soğuk havalardan korunmak için kalın giyinmeye benzetir. Kış soğuğu kalın giysilerle önlenebilir fakat kibirli, cahil ve kötü insanların zehirli cümleleri insanın ruhunu buz gibi üşütür. Onların şişman vücutları cansız varlıklara benzer. “Nefesleri, karlı dağlardan esip gelen rüzgârı hatırlatır. Ey hakikati arayan kişi! Senin varlığın üzülmünce, yeryüzü karlardan kefeneye bürününce, hemen Mesnevî’yi aç, oku”.⁹⁴²

Mevlânâ, dünyanın zıtlar âlemi olduğunu ve insanlarla imtihanın hayat devam ettikçe süreceğini bildirir. “A yoksul gönlüm benim, adam olmayanla eş-dost olmaktan ürkme; çünkü ehil olmayanlar, çaresiz kötülüklerde bulunacaklar; bu böyle gelmiş, böyle gider”⁹⁴³ İnsanların kötülüklerine uğramış ya da hayatın farklı imtihanlarından geçen dertli insanları teselli etmenin çok önemli olduğunu düşünür. Kederli insanın derdini dinlemeyi zekat vermeye benzetir. Hüzünlü insanın kalbi içi duman dolu bir eve benzer. Ona göre dertlinin derdini dinleyen insan keder dumanlarıyla dolmuş o eve bir pencere açar. Dertli kişi rahatça nefes almaya başlar.⁹⁴⁴

⁹³⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C 4.16; Tâhirü’l-Mevlevî *Şerh-i Mesnevî*, C.12. 24-26. B.12543.

⁹⁴⁰Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.12.27. B.12556.

⁹⁴¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 70-71. B.771.

⁹⁴²Can, *Mesnevî Tercümesi* C.6. 14-15. B.85.

⁹⁴³*Divân-ı Kebîr*, IV. 31. B. 240.

⁹⁴⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 55. B. 485.

3.2.10.3. Yalnızlığa Sabır

Kişi, insanlardan uzak yaşamaya karar verip yalnız yaşayacağı bir hayatı tercih ederse bu seferde yalnızlığın getirdiği hüzne düşer ve bunalıma girer. Münzevî hayat Allah âşıkları için vatan, dünyaya âşık diğer insanlar için gurbettir. İnsan aynaya baktığında suretinin ötesini görmeli gerçekte yalnız olmadığını bilmelidir. İnsanın münzevî hayat yaşadığı için sıkılan suretidir. Gerçek varlığı Allah Teâlâ'nın esması ve sıfatlarına muhataptır.⁹⁴⁵

Kişi yalnızlığını Allah Teâlâ ile paylaştıkça mânen derecesi artar. Allah Teâlâ yalnız insana şöyle seslenir. “Her şeyle olsan da bensiz olunca her şeyden mahrumsun. Eğer hiçbir şeyin olmasa, benimle olunca her şeysin, yani her şey senindir”.⁹⁴⁶

İnsana verilen her nimetin geçici olduğunu anlatır Mevlânâ: İnsan yaşlandıkça kendindeki sağlık, güzellik ve diğer nimetleri kaybeden bir varlıktır. Bunun bilinciyle dünyada yaşamalı ne gençlik ne de güzellik oltasına takılıp ömrünü heba etmemelidir. İnsan çocukken sureti ile insanları kendine hayran bırakır. İhtiyarlayıp aklî melekesini kaybetmeye başlayınca etrafındakiler için bir yük olmaya başlar. Genç ve güzel kadınları gördüğünde onların yüzlerinin yaşlandıklarında buruşacaklarını o güzel bedenlerinin bir pamuk tarlası dönüşeceğini düşün. Ey güzel yemekleri çok seven insan, hacetini gidermeye git de o güzel yemeklerin son haline bir bak. Hani o güzel yiyeceklerin tabaktaki iştah açıcı hali. İşte o yemek insan için bir yem gibidir. İnsan da o yemle tuzağa düşer. Nice güzel parmaklar vardır ki insanlar imrenerek bakarlar. Yaşlandıklarında o parmakların titrediğini görürsün. Nice güzel gözler vardır ki bakmalara kıyamaz insan oysa yaşlandığında sular akar o güzel gözlerden. Bütün bu güzel şeylerin gençlikteki güzel hallerine bak yaşlılıktaki acizlik hallerini gör. “Dünya hileleri ile beni aldattı yoksa benim aklım onun tuzağından kaçabilirdi” demeye kalkışma.⁹⁴⁷

İnsan bütün bunlardan dünyadan ve sosyal çevresinden sıyrılıp Allah Teâlâ'ya gidebilirse, O'na tevekkül edebilse, Mevlânâ gibi zâhirde halk ile olsa gerçekte Hakk ile olmayı

⁹⁴⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 73-74. B.805.

⁹⁴⁶A.g.e. C.3. 146. B.1614.

⁹⁴⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 133-134. B.1600.

başarabilse, tıpkı yağın suya karışmayıp ayrı durması gibi dünyadan aldanmadan geçenlerden olabilir.⁹⁴⁸

Divân-ı Kebîr'de ise toplum baskısına rağmen sadece Allah Teâlâ'nın istediğini önemseyen insanları över. Ey Allah Teâlâ'ya âşık olan kişi! Falanca bana diken, filanca bana gül, falanca bana dindar, filanca da benim için gavur diyerek insanların cümlelerine takılıp kalmayan, gönül gözü açık olan insanın kulu, kölesiyim. Vazgeç halkın cümlelerinden, onların gözüyle hayata bakma, onların gözüyle hayat yolunda yürüme.⁹⁴⁹

Konuyu toparlayacak olursak arkadaş ve dost seçme meselesine çözüm olarak Mevlânâ, ilâhi aşkı dost seçmeyi insanlara tavsiye eder. “Herkes dünyada bir dost seçti, bizim dostumuz, sevgilimiz de aşk; çünkü bu aşk Elest meclisinden bizsiz-sizsiz, sarhoş bir halde çıkagelmiştir”⁹⁵⁰

3.2.11. İlimde Sabır

İnsanı diğer yaratılmışlardan ayıran özelliklerinden biri bilgi edinmek, onu hayatında kullanmaktır.⁹⁵¹ Mevlânâ, ilmin önemini anlatırken Hz. Adem'in kendisine öğretilen ilimle melekleri bile geçtiğini vurgular. Hz. Adem o ilimle yeryüzünü aydınlatmıştır.⁹⁵² İlimin güzelliğini ve onu öğrenmek için sabır gerektiğini şu hikâyeyle bize anlatır: Padişahın biri bir ilim meclisinde Hindistan'da ölümsüzlük ağacı olduğunu, meyvesinden yiyenin ebedilik sırrına ereceğini işitir. Adamlarından bilgili bir zâtı, âb-ı hayat meyvesinden getirmesi için harçlık verip görevlendirir. Adam da o ağacı arar, insanlara sorduğunda kendisiyle dalga geçip alay ederler. Yıllar sonra adam, ümidini kaybedip ağacı aramaktan vazgeçer. Üzgün bir şekilde memleketine dönerken bir şeyhin huzuruna uğrar. Ağlayarak durumunu anlatınca şeyh tebessüm eder ağaç zannedip aradığı şeyin gerçekte ilim olduğunu, bilginin ebediyete uzandığını söyler.⁹⁵³

⁹⁴⁸*Divân-ı Kebîr*, III. 7. A. I.

⁹⁴⁹A.g.e. IV. 28. B. 200.

⁹⁵⁰A.g.e. III. 400. B. 3860.

⁹⁵¹Özlem Güneş- Esra Türk, “Mantiku't-TayrEserine Yönelik Bir Materyal Geliştirme”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Haziran 2022), 241.

⁹⁵²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 59. B.615.

⁹⁵³A.g.e. C.2. 285-287. B. 3641. *Mevlevî, Şerh-i Mesnevî*, C.8. 1062-1070. B.7567.

Ariflere göre ilim, bizi Allah Teâlâ'ya götüren şeyleri bilmektir. Bilgisizlik ise bizim Allah ile olduğumuzu bilmemektir ki bu zindanda kalmaya benzer. O'nun bizimle olduğunu bilmek ise O'nun bahçesinde gezinmek, köşkünde kalmak gibidir.⁹⁵⁴ Kalp ehli olan insanların bilgileri kendilerini taşır. Ehli beden olan kişilerin bilgileri de kendilerine yüküdür. Allah Teâlâ "Din kitabını taşıyıp da amel etmeyenler, kitap yüklü eşeğe benzer"⁹⁵⁵ buyurmuştur. Allah Teâlâ'yla bağlantısı olmayan gerçeği anlatmayan bilgi insan için sadece yüküdür. Eğer çaba göstererek öğrendiğin ilmi yaşayarak insanlara faydalı olursan insanın yükü alınır, manevi güzellikler ikram edilir.⁹⁵⁶

İnsanların anlamalarını kolaylaştırmak için teşbihler yoluyla anlatmaya devam eder Mevlânâ: "Oğlum, sen bütün dünyayı ağzına kadar ilimle, güzellikle dolu bir testi bil. O testideki su, Cenâb-ı Hakk'ın güzelliği Dicle'sinden bir damladır. O güzellik ise çokluğundan, bolluğundan, hadsiz hesapsız oluşundan kabına sığmamaktadır."⁹⁵⁷ İslam' da ilmin çok önemli olduğunu peygamberimizin kadın ya da erkek her müslüman için ilim öğrenmenin farz olduğunu söylediğini bildirir. En üstün ilim olarak da hâl ilmini seçer; çünkü kişi ibadetlerini yerine getirirken neleri yapması gerektiğini bu ilimle bilebilir.⁹⁵⁸ Ona göre dünyada başına gelen şeyleri ilim eleğinden geçiren insan, eğer hâlini ve haddini bilirse sonsuz bir âleme ulaşır. Aksi takdirde bu isim mübteda şu kelime haber şeklinde ömrünün boşa geçer. Hayata gönül gözü ile bakmayan insanın ömrü sadece işittiği şeylerle geçecektir.⁹⁵⁹

İlmin önemini anlatmak için üzümü farklı isimlerle bilen dört yabancının hikâyesini anlatır Mevlânâ. Hepsinin farklı dilde üzüm istediği için kavga ettiklerini söyler. Eğer onların aralarında dil bilen bir âlim olsaydı aynı şeyi istediklerini fark edip kardeşçe yaşayacaklardı diye vurgular.⁹⁶⁰ İnsanların karıncaların tane peşinde koşması gibi ömür

⁹⁵⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 111. B.1510.

⁹⁵⁵el-Cuma, 62/5.

⁹⁵⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 221.

⁹⁵⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 172. B. 2860.

⁹⁵⁸Fîhi Mâ Fîh, 233.

⁹⁵⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 58-59.b. 560.

⁹⁶⁰A.g.e. C.2. 288. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.8. 1071-1075. B. 7606.

denilen sermayelerini hızlıca tükettiklerini, Hz. Süleyman gibi hem dünya hem ahiret mutluluğunu isteyen kişinin ise mânevî gıdalar (İlim, marifet) peşinde koşması gerektiğine dikkat çeker.⁹⁶¹

İlim, gönüllerin yaşamasına sebep olan şeydir tesbitinde bulunan Mevlânâ, insanları ikiye ayırır: Halkın ilim öğrenmesini için uğraşan bilgin, ilim öğrenmeye çalışan kişi. Bu iki grup dışındaki insanları, hayvanların yüzüne konmaya çalışan sineklere benzetir. “Cennet bahçelerinde gezin” emrindeki cennet bahçeleri tasvirini zikir halkaları olarak yorumlar. Gezmekle kast edilen ise oralarda dua etmek, yapılan duaya iştirak etmektir. Zarif üslûbuyla alimlerin önemini anlatmaya devam eder: Güzel kardeşim, bir savaşa gidiyorsun öyleyse tövbe ve kulluk kalkanını alarak git. Bu yolda bilginler kılavuzlara benzer. Ahiret yolcusuna yol tarifi yaparlar. Bilginler, kıymetlerini hastaların bildiği hekimlere benzerler. İnsanların ağır hastalıklardan kurtulmalarını sağlarlar. Ölülerin hekime ihtiyaçları yoktur. İlaç ancak hastaya şifa verir.⁹⁶²

Mevlânâ, Öğrenmenin ve öğretmenin bazen kişi için şehvete dönüşebileceğini vurgular. Şehvetlerin hepsini puta benzer. İlimle uğraşmak çok güzeldir ama kişi bunlarla övülme ihtiyacı ya da gururlanma emâresi gösterirse bu güzel şeyler puta dönüşür⁹⁶³ Kişinin en vefalı öğrencisi nefsidir. İnsanlar, öğrenci yetiştirmek gayesiyle kendi nefislerinin terbiyesiyle meşgul olmayı unutup kendilerindeki ahlâki noksanlığı fark edemezler. Oysa olması gereken, ilim sahibi insanın güzel ahlakla birlikte ilmini insanlara öğretmeye devam etmesidir.⁹⁶⁴ İnsan öğrenmiş olduğu ilimle kalbi katı bir insana dönüştüyse bilmelidir ki benliği iblis gibi kibirle dolmuştur. Kişi ancak kibrini erittiği zaman mânen güzel şeyler kazanmaya başlar.⁹⁶⁵

İlmin niceliğinden ziyade niteliğinin önemli olduğunu savunan Mevlânâ, Peygamber efendimiz hayattayken sahabelerden her birinin ya yarım sure ya bir sure ezbere bildiklerini belirtmektedir. Sahabelerin bir sûre ezberleyeni çok üstün gördüklerini, onu

⁹⁶¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 290.

⁹⁶²*Mecâlis-i Seba*, 88-87

⁹⁶³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 256. B.3315.

⁹⁶⁴A.g.e. C.5. 259. B.3195.

⁹⁶⁵*Fîhi Mâ Fîh*, 218.

methettiklerini söyler. Onların Kur'an'ı ekmek gibi gördüklerini, Kur'an'ı adeta yiyip hazmedip sindirdiklerini ifade eder.⁹⁶⁶

İnsana dünyada sanat öğrenmesini tavsiye eden Mevlânâ, o sanatı öğrenirken ehil olan, güzel ahlaklı insandan öğrenmeye dikkat etmek gerektiğini düşünür. Sanat sahibinin iş yaparken giydiği elbisenin kirli ve eski olması onu toplumda küçük düşürmez; örneğin demirci ustasının üzerindeki yırtık iş elbisesi onun fakirliğini göstermez. İnsan da kendini büyük görme elbisesini çıkarmazsa ilim de sanatta öğrenemez. İlim söz ile, sanat ise iş ile öğrenilir⁹⁶⁷ Sanata başlayan kişiye, Allah Teâlâ o işi çok zevkli ve tatlı gösterir. Kişi o tadın peşinde koşmaya başlayınca önüne tuzaklar kurulur. Aşık o yolda ısrar ettikçe kendisinden nikâh ücreti istenir. “Âşık olanlar aldıkları koku sebebiyle dönerler dolaşırlar. Her an ümide kapılırlar da ümitsizliğe düşerler. Ümit kapısını açarlar ama yine kaparlar. O kapıya yönelmiş kişi de ateş kesilir üstüne daha çok düşer”.⁹⁶⁸

Her şeyin aşk ile olursa güzel olacağını düşünen Mevlânâ, insanları Allah'a davet ederken kullandığı yöntemlerden biri olan şiir için de şunları söylemiştir. “Benim şiirimi kan gör, şiir görme; çünkü aşkıyla gözden de kanlar sızıp damlamada, gönülden de. Kan şarap gibi köpürüp kaynadı mı, üstüme başıma, elbiseme bulaşmasın diye onu şiir rengine sokar, şiir haline getiririm”.⁹⁶⁹ Öyleyse büyük mutasavvıfların eserlerini okurken daha iyi anlamak adına dikkatli olmalı, onların şiir diye gördüğümüz kanlı gözyaşlarından azamî derecede istifade edebilmeliyiz.

3.2.12. Korku Anında Sabır

Mevlânâ, Allah Teâlâ'nın korku duygusunu yeryüzüne mimar yaptığını ve bu duyguyla yeryüzünü düzene soktuğunu söyler. İnsanlar korku yüzünden bir işe sarılırlar. Herkes bir şeylerden, iyiden ya da kötüden korkar da kimse kendinden korkmayı akıl edemez. Bu sarhoşun birinin köre yumruk atmasına benzemektedir. Kör olan kişi, o anda devenin sesini duyduğu için kendisini devenin teptiğini düşünür. Körün gözü görmediği için kendisine kulağını ayna edinmiştir.⁹⁷⁰

⁹⁶⁶*Fîhi Mâ Fîh*, 70.

⁹⁶⁷*Fîhi Mâ Fîh*, C.5. 94.

⁹⁶⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 11.

⁹⁶⁹*Divân-ı Kebîr*, IV. 132.

⁹⁷⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 171-172

Korkunun bazen kaygı, bazen vesvese şeklinde gelip insanı bunalttığını söyleyen Mevlânâ, kaygıyı çıplak insanı üşüten zemheriye benzetir.⁹⁷¹ Vesvesenin ağzını da ancak Allah Teâlâ bağlar⁹⁷² diyerek bütün bunlardan korkudan, kaygıdan ve vesveseden Allah'a sığınmayı tavsiye eder.

İnsan, bazen kendisini yiyip bitiren, uyutmayan bir hayalden korkar. Öyle ki bu korkunç hayalden kurtulmak için kişinin ancak uyuması gerekir. Sanki uyku su; o korkunç hayaller arı gibidir. Kişi, suya girdiğinde o hayallerden kurtulur. Ne zaman uyanırsa hayal arılarının etrafında uçuştüğünü görür. Arılar, o insanı istedikleri yöne sürükler durur. İnsan ancak "Biz seni koruruz" diyen Allah Teâlâ'nın himayesine girerek bu hayallerden kurtulabilir; eğer kişi, insanları koruyan Allah Teâlâ'nın himayesine giremiyorsa bu korumadan nasibi olan kâmil insanın himayesine girmelidir.⁹⁷³

Korku çeşitlerinden biri de fakirlik korkusudur. Fakirlikten, kendisine takdir edilmiş kaderinden korkan, nefsin isteklerine kapılan insan; dünyaya ait işlerini bununla kıyaslamalıdır. İnsan kimden, neden, neyi kaçırabilir ki? insanın kendinden kaçması mümkün müdür? Ya da Allah'tan?⁹⁷⁴

Mevlânâ, eserlerinde insana sadece Allah Teâlâ'dan korkması gerektiğini hatırlatır. Peygamberimizin Allah'tan korkmayan gönülden Allah'a sığındığını söyler. Kişinin gönlünde bu korku yoksa yaşayışı da yoktur onun diyerek konuyu şu cümleyle özetler: "Bütün yaşayış, bütün tat, o korkudadır."⁹⁷⁵ Allah'tan gerçek mânâda korkan ve takvâ üzerine olan kişiden cinlerin ve insanların korkacağını bildirir.⁹⁷⁶

Mümin olmanın en önemli özelliği Allah Teâlâ'ya güvenmektir. Allah Teâlâ'ya iman eden kişi, kendisine dünyada takdir edilmiş olan rızkını yavaşça acele etmeden toplar. Mümin, rızkının yaşadığı müddetçe kendine geleceğinden emindir. Rızkının yağmalanacağına dair bir korku duymaz. Padişahın düşmanlarını yeneceğinden emindir.

⁹⁷¹*Divân-ı Kebîr*, II. 364.

⁹⁷²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 263.

⁹⁷³A.g.e. C.5. 69-70. B.730.

⁹⁷⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 78. B.970.

⁹⁷⁵*Fîhi Mâ Fîh*, 224.

⁹⁷⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 103. B.1425.

Yol arkadaşlarının ona ait şeyleri almayacaklarını bilir. Onlara da güvenir. İnsanların birbirine zulmetmeyeceğini bilir padişahın adaletine güvenir. Bu arada şeytan, mümini fakirlikle korkutmaya çalışır. Onun bindiği sabır atını öldürür. “Kur’an’dan duy: şeytan başa gelecek kötülükleri söyler, seni çetin bir yoksullukla korkutur. Böylece de sen, acele ile helal haram demeyip toplarsın.”⁹⁷⁷

İnsanlara her şeyden korkmamayı tavsiye eden Mevlânâ, ilginç bir şekilde insanları akrabalarına karşı temkinli olmak hususunda uyarır. “Erkek aslanla ejderhadan çok korkma da bildiklerinden, akrabalarından çekin kork. Onlarla buluşman ömrünü tüketir; onları anman, onları düşünmen, gaip âleminden kazandıklarını kaybettirir.”⁹⁷⁸

Korkulacak şey, kişinin vehmine göre değişir. İnsan yerde yarım metre eninde patika yolda hiç korkmadan yürür de yüksek yerdeki iki metre eninde olan yolda korkudan titreyerek yürür. Öyle ki kalbinin korku ile çarpması bedeninin korkudan titremesi sebebiyle o geniş yoldan düşer. Dikkatli ol da vehim korkusunu anlamaya çalış.⁹⁷⁹

Mevlânâ’nın eserlerinde ölüm korkusuna da değinilmektedir: “Rüstem gibi yiğitleri, korku ve gam ileri götürdü. Gönülleri korku ile dolan kişilerse korkudan kendi kendilerine ölürler. Bela ve can korkusu mihenk taşı gibi olmuştur. Yiğit er, onunla korkak kişiden ayrılır”.⁹⁸⁰ Aslında insan bedensiz bir bedene sahiptir. Bu yüzden bedeninden ruhunun çıkmasından korkmamalıdır.⁹⁸¹

Ölümün takdir edildiği zaman geleceğini ve ondan kaçmanın mümkün olmadığını da şu hikâye ile izah etmektedir. Ölümünden çok korkan bir adam Azrail’in kendisine çok dikkatli baktığını görür. Hz. Süleyman’a gider ve Azrail’in kendisine çok dikkatli baktığını kendisinden çok korktuğunu söyleyerek uzaklara gitmek istediğini belirtir. Hz. Süleyman’da rüzgârla kendisini Hindistan’a gönderir. Azrail ile yakın arkadaş olan Hz. Süleyman, görüştüğünde adama dikkatli bakmasının sebebini sorar. Azrail cevaben şöyle der: “Allah Teâlâ onun canını bugün Hindistan’da almamı söyledi bende onu burada

⁹⁷⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 14-15. B.50.

⁹⁷⁸A.g.e. C.6. 173. B.2225.

⁹⁷⁹ A.g.e. C.3. 146. B.1610.

⁹⁸⁰A.g.e. C.4. 221. B.2915.

⁹⁸¹ A.g.e. C.3. 150. B.1720.

görünce şaşkırdım o yüzden dikkatli baktım bu adamın yüzlerce kanadı olsa bile Hindistan'a gidemez diye düşündüm".⁹⁸²

Firavun'da ölüm korkusu yüzünden sihirbazların kendisine iman edeceğini düşündü. Oysa sihirbazların gönülleri iman nuru ile dolmuş, gönülleri bütün korkularından, vehimlerinden arınmıştı. Gölge varlıklarını feda edip gerçek varlıklarına kavuşmak istiyorlardı. Bu yüzden Firavun'a şöyle dediler: "Beden hırkamızı paramparça etsen de o hırkayı dikecek rabbimiz var. Bu kirli bedenden kurtulmak elbette bizim için daha iyidir. "Ey ilham nedir bilmeyen ahmak Firavun! Şu kirli bedenden soyunmaktan ve bedene ait hoş olmayan mizaçtan, kötü isteklerden sıyrılmaktan daha güzel bir şey yoktur".⁹⁸³ Sihirbazlar bu gölgeler âleminde havanda dövülüp toz haline getirilseler de gerçek âlemi bildiklerinden dolayı başlarına gelecek şeylerden korkuları yok denecek kadar azdı. Gerçekte bu dünya rüya gibidir. Ey Allah yolunun yolcusu, rüyada gördüklerini sakın ha gerçek zannetme. İnsanın eli rüyada kesilse de bunda korkacak bir şey yoktur. Rüyada başın kesilse de gerçekte başın yerindedir ve bu rüya ömrünün uzamasına işarettir. Rüyada bedenin iki parçaya ayrılrsa bile gerçekte bedenin sağlıklıdır hatta hasta bile olmadığını görürsün.⁹⁸⁴

Korkunun sahibine sığınarak tüm korkulardan âzâde olmayı tavsiye etmektedir Mevlânâ. İnsana ise şöyle seslenir: "La tehaf (Korkma)" nidasını duyduktan sonra denizden de dalgadan da korkmana gerek yok. Sana nasıl tabak verdiyse elbette yemek de gönderir. Allah'tan korkan kişi başka şeylerden korkmaz. Denilmiştir ki "Hikmetin başı, Allah korkusudur. "Gam, gussa, keder, Hakk kapısında dönüp dolaşmayan ve oraya sığmayan bahtsızların nasibidir."⁹⁸⁵

İnsan bazen de kaderinden korkar; karanlıklar içinde yapayalnız hisseder kendini. Oysa kişi kendisine takdir edilmiş kader ve kazadan korkmamalıdır. İlâhi takdir gereği gece gibi karanlıklarda da kalsa kaderi ve kazası yine onu tutup aydınlığa çıkarır. "Şu kaza, yüz kere yolunu vursa, yine senin çadırını gökyüzünün yücesine kurar. Kazanın seni

⁹⁸²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 78. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.2. 546-549. B. 950.

⁹⁸³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 157. B.1740.

⁹⁸⁴A.g.e. C.3. 155. B.1721.

⁹⁸⁵A.g.e. C.3. 56. B.495.

korkutmasını kerem eseri bil çünkü bu korkutma seni emniyet meleşine götürmek içindir”.⁹⁸⁶

Son olarak da Allah Teâlâ’ya güvenmenin O’ndan korkmaktan daha üstün olduğunu şu misâl ile îzah eder: Hz. İsa daima mütebessim iken Hz. Yahya’nın yüzü asık olurdu. Biri Allah Teâlâ’ya olan güveni yüzünden daime gülerken diğeri ise Ona olan korkusu sebebiyle suratı asık dolaşırdu. Allah Teâlâ’ya hangisinin makbul olduğu soruldu. Allahü Teâlâ cevabında “Hakkımda iyi zanda bulunan daha üstündür” diye buyurdu.⁹⁸⁷

3.2.13. Doğrulukta Sabır

Mevlânâ, dini doğru olmak; takvayı ise Allah’tan korkmak olarak tarif eder. Her iki dünyada rahat etmek için bu ikisinin gerekliliği olduğunu söyler.⁹⁸⁸ Doğru sözlü olmayan kişinin sürekli yemin etme ihtiyacında olduğunu; doğru sözlülerin ise yemine ihtiyaç duymayacağını ifade eder.⁹⁸⁹

Mevlânâ doğruluğu Hz. Ömer’in hikâyesi ile anlatır. Hz. Ömer’in halifeliğinde Ramazan ayının hilalini görmek için insanlar dağa çıkar. Adamın biri hilali gördüğünü söyleyince herkes o tarafa bakar fakat kimse hilali göremez. Hz. Ömer adama eliyle kaşını düzeltmesini tavsiye edince adam hilali göremez olur. Anlaşılır ki adam, kıvrılmış kaşını hilal olarak görmüştür. Hz. Ömer’in yanındaki adamı bile kıvrılmış kaş teli yanıltabiliyorsa diğeri insanların âzâlarının insanları hataya düşürmeleri daha büyük bir ihtimaldir. Öyleyse insan, dorulara uyup eğrilere uzak durmalıdır. Ey doğru yolun yolcusu! İnsan doğru olmayanlarla arkadaşlık kurarsa noksanlığa doğru gider. “Ey hak yolcusu! Sen doğru bildiğin yolda yürü. İmansızlara karşı boyun eğme, yabancılardan yüz çevir”.⁹⁹⁰

İnsanın nefsinin öldürecek oku ancak Allah Teâlâ atar. Yaya doğru oku koyarlar ki hedefe gitsin. “Sen de ok gibi doğru ol da yaydan kurtul çünkü doğru oktan başkası yaydan

⁹⁸⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 78. B.1255.

⁹⁸⁷*Divân-ı Kebîr*, I. 272. XLVII

⁹⁸⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 29. B.263.

⁹⁸⁹A.g.e. C.2. 227. B.2870.

⁹⁹⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 20. Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.6. 43-48. B. 4100.

fırlamaz”.⁹⁹¹ Yalanın bir gün ortaya çıkacağını da şu hikâyeyle temsil eder. Yalancının biri her sabah kuyruk yağın bıyıklarına sürüp “Ben şunu yedim, bunu içtim” diye arkadaşlarına anlatırken midesi de açlıktan Allah Teâlâ’ya feryat ederek dua edermiş. “Rabbim, bu yalancının yalanlarını ortaya çıkar ben de doyamım”. Yalancı adam yine arkadaşlarının yanında yedikleriyle övünürken oğlu koşarak yanına gelip: “Senin her sabah bıyığına sürdüğün kuyruğu kedi kaptı kaçtı kurtaramadık” deyince etrafındakiler gülüşür ve adama acıyarak ikramda bulunurlar. Adam da doğru sözlü olmaya karar verir.⁹⁹² İnsan eğri hareket etmeyi bırakmalıdır; çünkü kıyamette sadece doğruluk fayda verecektir.⁹⁹³

Doğruluğu anlatan bir hikâyede Sultan Muhammed Harzemşah’a aittir. Râfîzî şehri olan Sebzvar’ı savaşta esir alır, ahalinin kendisinden eman dilemesi üzerine “Ebubekir isimli birini bu şehirde bulursanız size eman vereceğim” der. Şehir halkı Râfîzî şehrinde Ebubekir bulunmaz diyerek bir çuval altın getirirler. Altınlara dönüp bakmayan Sultan sadece Ebubekir ister. Günlerce tellal çağırırlar. Sonunda yıkık bir harabede zayıf, hasta bir Ebubekir’i bulurlar adamcağızın hastalıktan yürüyecek hali olmayınca tabuta koyup Sultan’a götürerek şehri esaretten kurtarırlar. Gerçekte buradaki şehir dünya, sultan Allah Teâlâ’dır. Ebubekir’ de iyi niyetli, samimi, doğruluk sahibi bir kalp sahibi kimsedir.⁹⁹⁴ “Ya doğru ol ya da sus. Kendinde olmayan bir şeyi iddia etme. Ondan sonra Hakk’ın rahmetini gör ve onu doya doya iç”.⁹⁹⁵ Ey insan, “Bir an bile doğruluk durağından başka bir durakta durma”.⁹⁹⁶

Mevlânâ insanın hata da yapsa doğru olduğu sürece kurtulacağını şu şekilde açıklamaktadır: Eğri işlerde yapsan doğru yola gir ki sendeki eğrilikler temizlensin. Doğruluk, Hz. Musa’nın asasına benzer, eğrilikler de sihirbazların ipleri büyüyle solucan gibi göstermesine. Doğruluk meydana çıktığında hepsini yer, bitirir. Dağın üzerine bir kuş

⁹⁹¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 100-101.B.1380.

⁹⁹²A.g.e. C.3. 65-67. Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.10. 189-192. B. 8453.

⁹⁹³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 66. B.740.

⁹⁹⁴C.5. 81-82. B.845.

⁹⁹⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 66. Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.14. 239-245. B. 17016.

⁹⁹⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C. 4. 30.

konup uçtuğunda dağdan ne bir şey eksilir ne bir şey artar. Doğruluk da böyledir. Sen umudunu kesmeden doğru olmaya bak.⁹⁹⁷

Netice itibariyle doğruluk daima kazandırır. Kişi doğru sözlü olmaktan korkmamalıdır. Mevlânâ insanları sürekli doğru olmaya teşvik eder: “Senin yardımınla doğruluk-düzenlik silahını kuşanan, bu doğrulukla bu düzenle bozgundan, bozguncudan korkar mı? Ne gam ona”.⁹⁹⁸ İnsan doğru olduğu müddetçe vuslata özlem duyar; eğri insanları ipek kumaşlar giyme güzel şeyler yemek cezbeder.⁹⁹⁹

3.2.14. Dua ve Tevbede Sabır

Bu bölümü duada sabır ve tevbede sabır olarak iki kısımda incelemeyi uygun bulduk.

3.2.14.1. Duada Sabır

İnsanın gönlü Allah Teâlâ'nın parmakları arasındadır bu yüzden bazen ferah bazen de sıkıntı içinde yaşar ki halden hale geçip Allah Teâlâ'ya ulaşabilsin. Bu hayat yolculuğunda tek kurtuluş dua ve Allah Teâlâ'ya sığınmaktır.¹⁰⁰⁰

İnsan ancak dertler ve kederlerle Allah Teâlâ'yı bulabilen bir varlıktır. Bu sebepten Firavun'a dünya nimetleri bolca verilmiş ve ömrü boyunca kendisine başı bile ağrımamıştır ki Allah Teâlâ'nın kapısına gitmeye, yalvarmaya ihtiyaç duymasın. Ey insan, Şunu sakın unutma! Seni Allah Teâlâ'nın kapısına gönderen dert, dünya nimetlerinden daha iyidir. “Dertsiz yapılan dua soğuktur, bir işe yaramaz fakat dertli iken acı çekerken edilen dua, gönülden kopar gelir”.¹⁰⁰¹ “Sen duaya sınıksız sarıl, yalvar yakar sonunda Allah seni nefsin elinden kurtarır”.¹⁰⁰²

Mevlânâ, bütün dileklerini Allah Teâlâ'dan istemek gerektiğine dikkat çeker. Allah Teâlâ'yı anmak insandaki gönül kuşunun kanatlarını kuvvetlendirir. Eğer insanın ettiği dua kabul olursa bu güzel olur; kabul olmazsa da kişi Allah Teâlâ'yı andığı için kalbi nurlanır bu da kişinin dünyadan uzaklaşmasına sebep olur. Hani bir kuş gökyüzüne

⁹⁹⁷*Fîhi Mâ Fîh*, 6.

⁹⁹⁸*Divân-ı Kebîr*, II. 288. B. 2350.

⁹⁹⁹ A.g.e. III. 63. B. 440.

¹⁰⁰⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 239. B.2775.

¹⁰⁰¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 27. B.200.

¹⁰⁰² A.g.e. C.3. 67. B.755.

kavuşmak için uçar da gökyüzüne ulaşamasa bile yeryüzündeki kuşlardan daha yükseklere uçmuş olur. Hani ağzı dar hokkadaki miske kişinin eli sığmadığı için alamasa bile eli güzel kokar. İşte bu örneklerde olduğu gibi Allah Teâlâ'yı anmaya ve dua etmeye devam ettikçe kişi bu durumdan istifade eder.¹⁰⁰³

İnsan kendini aciz hissettikçe dua etmelidir. Bebek ağlamadıkça annesi ona süt vermez. Ne zaman ki kul ağlamaya başlar. İşte o zaman Allah'ın sevgi ve merhamet sütleri coşar.¹⁰⁰⁴ Kulun Allah deyişinde Allah'ın “Kulum” deyişinin kabulünü de şu hikâye ile insanlara anlatmaktadır Mevlânâ: Dervişin biri geceleri Allah Teâlâ'yı zikreder, şeytan kalbine vesvese verir: “Sen her gece Allah diyorsun da hiç Allah sana ‘Lebbeyk kulum’ diyor mu?” Derviş üzümlere zikri bıraktı uykuya dalar. Rüyasında Allah Teâlâ'yı zikretmeyi niçin bıraktığı sorulduğunda Derviş durumu anlatır. Kendisine “Senin Allah deyişin bizim ‘Buyur’ dememizdir” denilir.¹⁰⁰⁵

İnsan dua da sabırlı olmalıdır. Mevlânâ Allah'ın insana dua etme isteği verdiği zaman o şeyi kula nasip edeceğini söylemektedir. Ona göre Allah, kuluna vermeyeceği şeyi istetmez.¹⁰⁰⁶ Bazen kul yana yakıla dua ettiği halde Allah, o kulunun istediğini vermez. Melekler buna çok şaşırarak bu durumun hikmetini suâl ederler. Allah Teâlâ ise onlara “O kulunun ihtiyacı onu bana getirdi. Onun ihtiyacını giderirsem çocuk gibi beni unuttur da oyuna dalar. Gönülden yalvararak dua edişi bana hoş geliyor” diyerek bu olaydaki hikmeti açıklar. Mevlânâ, Allah Teâlâ'nın sevdiği kulunun duasının geç kabulünü bülbülün güzel sesi sebebiyle kafese konmasına benzetir. ona göre fırıncıda yanına sevdiği müşteriler gidince onlarla muhabbet etmek arzusuyla ekmeğin geç piştiğini söyler.¹⁰⁰⁷

Mevlânâ, duanın kabulünü kolaylaştırmak için manevi vesileleri arttırmak gerektiğine inanır. Bu olayı, kumaşçının zengin müşterinin önüne daha fazla kumaş sermesine benzetir. en fazla bedel ödeyenin kumaşı alacağı gibi bedeli çok ödeyenin de duası kabul

¹⁰⁰³*Fîhi Mâ Fîh*, 150.

¹⁰⁰⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 167-168. B.1950.

¹⁰⁰⁵A.g.e. C.3. 26. Tâhirü'l- Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.9. 52-54.

¹⁰⁰⁶Can, *Mesnevi Tercümesi*, C.2. 39.

¹⁰⁰⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 327. B.4225.

olur görüşündedir. “A dua eden, yüzünü niye göğe dikersin? Duaları kabul eden şah damarından da yakındır sana, sense pek uzakta aramadasın.”¹⁰⁰⁸

Dua etmeyi bilmeyen insanlar özü doğru insanlardan dua istemelidir. ¹⁰⁰⁹ Allah Teâlâ Hz. Mûsa’ya günahsız ve temiz bir ağızla dua etmesini isteyince Hz. Mûsa “Benim öyle bir ağızım yok” diye söyler. Allah Teâlâ da cevaben “Öyleyse başkalarının ağızı ile dua et çünkü sen, başkasının ağızı ile günah işlemediğin için o ağız temizdir” buyurmuştur. Kişiye düşen insanlara çok iyi davranmak ve böylelikle insanların kendisine dua etmesini sağlamaktır. Ya da sürekli Allah’ı zikrederek ağızını temiz tutmaya çalışmaktır. “Güneş doğduğunda gecenin gitmesi gibi Allah’ı zikredince de ne pislik kalır ne gam ne keder”.¹⁰¹⁰

İnsan ısrarla dua ettiği halde bazen duası kabul olmaz. Bu kabul olmayıştaki hayrı bir hırsızın yılanıdan yılan çalmasıyla anlatır Mevlânâ. Yılanı bu hırsızlığa çok üzülür fakat daha sonra yılanın hırsızını sokarak öldürdüğünü duyunca kederi sevince dönüşür. “Hırsız bulmak ve yılanımı ondan almak için o kadar çok dua ettim ki çok şükür ki duam kabul olmamış. Yılanımın çalınmasını ben kayıp sanıyordum oysa benim için kazanç oldu”.¹⁰¹¹ Bazen İnsanlar kızdıkları zaman ailelerine de beddua ederler ki bu çok yanlıştır. Allah Teâlâ’dan bir şey isterken acele etmemek gerekir. İnsanın gönlünün hayır diye istediği şeyler şer olabilir. Her şeyin hayırlısına talip olunmalıdır. Bazıları mal isterler fakat mal başlarına bela olur. Bazıları da evlat isterler, o evlat onlara bela olur. “Rabbim, bize dünyada da güzel şeyler ver, ahirette de”¹⁰¹² ayetinde de anlatılmak istenen de budur¹⁰¹³

Mevlânâ, kavli duanın yanında fiili duanın da çok önemli olduğunu izah etmek için tohumu toprağa ekmeyi misal gösterir. Tohumu ekmenin anlamı o yenilen meyve ya da bitkinin aslından tekrar istemek olduğunu anlatır. “Allah’ım verdiklerini yedim, tohumu da bir nişâne olarak getirdim. Toprağa verdim, bana yine bu nimetten ihsan et.” Öyleyse

¹⁰⁰⁸*Fîhi Mâ Fîh*, 228.

¹⁰⁰⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 25. B.175.

¹⁰¹⁰A.g.e. C.3. 25-26. B.185.

¹⁰¹¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 21. Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.6. 51-52.

¹⁰¹²el-Bakara 2/201.

¹⁰¹³*Fîhi Mâ Fîh*, 227.

insanın sadece sözle dua etmeyi bırakması gerekiyor. Ağaç beklentisi olanın tohum etmesi gerekir. Tohum sahibi olmasak bile çalışmaya gayret edelim ki rabbim bize güzel fidanlar ihsan eylesin. Bazen sebepler dışında da Allah'ın lütfedeceğini Hz. Meryem ile anlatır. Hz. Meryem'in de tohumu yoktu ama Allah Teâlâ o kuru fidandan meyve lütfetti çünkü Hz. Meryem iffet sahibi bir kadındı.¹⁰¹⁴

Mevlânâ duanın Allah Teâlâ tarafından kişiye verilen bir nimet olduğunu düşünür. Kişinin gönlüne hüznü salan, içine dua etme isteği veren Allah'tır. Kişiye Rabbena diyebilmek için kuvvet verir. Bu hâli şöyle tasvir eder: “Lebbeyk ey kerem sahibi, başımda senin sevdan var, senin suyunla değirmen taşı gibi dönüp durmadayım. Değirmen taşı neden döndüğünü bilmeden döner durur oysa onu döndüren sudur”.¹⁰¹⁵ Kendisine dua etme nimeti veren rabbine şöyle niyaz eder: “Allah'ım! Bu dua senin ihsanım, senin bağışındır. Bunu da bize sen öğrettin, yoksa bu külhan gibi olan çöplükte, bu tende ne diye gül bahçesi yeşersin, yetişsin”.¹⁰¹⁶ “Evvel de ahir de sensin. Biz arada hiçten hiçiz. Hem de öyle bir hiç ki, anlatışa bile sığmaz”.¹⁰¹⁷

Mevlânâ dualarında sevgilisine sevdiğini ilan eder: Ey canımızın içinde gizli şekiller yapan ressam, senin aydan güneşten başka daha yüzbinlerce resimlerin var. Bir kapıyı kaparsan yüzlerce kapı açarsın. Bir gönlü çiğner geçersen yüzlerce can, yüzlerce gönül bağışlarsın.¹⁰¹⁸“Canla gönülle seviyorum seni, bundan başka suçum yok. Safran gibi sapsarı kesilen yüzümden ne diye yüz çeviriyorsun? Ya bu kanlar yutan gönlü hoş tut, lütfet yahut da Tanrı dilediğini işler makamında sabretmeye bir kuvvet ver ona. Yürüye yürüye iki yol ağzına çattık: ya sabretmek yahut nimetlere şükretmek fakat ben senin yüzünün ışığı olmadıkça bu iki yolu da göremem ki. Sen yüz döndürdün mü hiçbir arkada su akamaz. Kuşluk güneşi olmadıkça nasıl olurda zerrelere belirir”.¹⁰¹⁹

¹⁰¹⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 104-105. B.1175.

¹⁰¹⁵*Divân-ı Kebîr*, 39.

¹⁰¹⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 199. B.2445.

¹⁰¹⁷A.g.e. C.4. 268. B.3500.

¹⁰¹⁸*Divân-ı Kebîr*, I. 336. CIV.

¹⁰¹⁹A.g.e. I. 38. B.310.

Konunun nihayetinde şunu söyleyebiliriz ki Mevlânâ'nın gayesi kişiyi dua etmeye teşvik etmek ve dua etmek konusunda sabırlı olmasını sağlamaktır. Ona göre istenilen şey verilse de verilmese de aslolan Allah'ın dua kapısını çalmak ve sonucuyla ilgilenmemek yani Allah'a teslim olmaktır. “Murada ermekte, şükür tadı bile olsa, murada erişememek sevgilinin muradı olunca vazgeç murattan. Ey dost, âşıkların hayatı ölmektir. Gönül vermeyince, sen gönül bulamazsın”.¹⁰²⁰

3.2.14.2. Tevbede Sabır

Mevlânâ, insanın ilâhi takdir gereği yapmış olduğu hatalarından pişman olmasını kaderin bir tecellisi olarak görmektedir. Kişi bu pişmanlık duygularından vazgeçip Allah Teâlâ'ya ibadete yönelmelidir. Eğer pişmanlık duygusuna takılıp kalırsa hayatı boyunca pişmanlık ve perişanlık içinde yaşayıp duracağını belirtir. “Bu düşünceyi bu pişmanlığı bırak da daha iyi bir hal, daha iyi bir dost, daha iyi bir iş ara”.¹⁰²¹

Kişi günahına tevbe ederken sanki kendi elinde imiş gibi “Bir daha yapmayacağım” diyerek kendinde bir varlık bulursa şirke düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Oysa insan unutmamalıdır ki yaratılış itibarıyla kendisinde günaha meyiletme zafiyeti vardır. “Böylece bir türlü kendinden geçmiyor, kendini terk etmiyorsun; benlikten varlıktan kurtulamıyorsun. Ey geçmiş günahlarına tevbe etmeye kalkışan kişi, sen şu tevbe etmek işinden ne zaman vazgeçeceksin? Onu söyle”.¹⁰²²

Tevbe eden kişi, Hz. Adem'i kendine örnek almalı. Suç işlediğinde bahaneler üretmeden özür dileyip af talebinde bulunmalı, kederden gözyaşlarına boğulsa da “Rabbimiz, biz gerçekten kendimize zulmettik” diyebilmelidir.¹⁰²³ İblisin yaptığı gibi “Beni sen azdırdın” diyerek Allah Teâlâ'yı suçlayarak değil de günahı kendi nefsi üzerine almalıdır.¹⁰²⁴ Allah Teâlâ Hz. Âdemin tevbesini kabul ettikten sonra “Senin işlediğin günahı ben takdir etmedim mi? Niye bunu gizledin?” diye sorduğunda Hz. Adem “Korktum edebi

¹⁰²⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 126. B.1751.

¹⁰²¹A.g.e. C.4. 109-110. B.1340.

¹⁰²²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 140. B.2205.

¹⁰²³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 14. B.325.

¹⁰²⁴A.g.e. C.4. 113

birakmadım” diye cevaplamış ve bu edebi yüzünden affedilmiştir. “Kim hürmet ederse hürmet görür, şeker getiren de badem helvası yer”.¹⁰²⁵

Mevlânâ, Hz. Âdem’in affedilme sebeplerinden birinin de pişmanlık gözyaşları olduğunu düşünür. Ona göre tövbekârın gözyaşı, onun yalvarışıdır.¹⁰²⁶ Günahından dolayı toplumda hiç değer verilmeyen insana Allah Teâlâ’ya yönelmeyi tavsiye eder; çünkü ona göre Allah Teâlâ “Hiç kalp parayı geri çevirmez çünkü O’nun satın almaktan maksadı kâr elde etmek değildir”.¹⁰²⁷

Samimi bir şekilde yapılan tevbenin hastalıkları iyi edeceğine inanır. “Eğer ağlayıp sızlasaydı, tevbe etseydi, kaybolup giden gözlerinin nuru Allah’ın izniyle geri gelirdi”.¹⁰²⁸ İnsan belaya uğradığı zamanda gözyaşları ile tevbe etmelidir.¹⁰²⁹ Nitekim Kur’an-ı Kerim’de azaba uğramış ümmetler hakkında şöyle denmiştir. “Onlar tevbe ve istiğfardan geri kaldılar, ağlayıp sızlanamadılar ki, belâ onlardan yüz çevirsin, savuşsun gitsin. Ağlayamadıkları için gönülleri katılaştı. İşledikleri günahlar kendilerine ibadet gibi görünüyordu”.¹⁰³⁰

Koyunun günah kurdunu görünce melemesi gibi insan da günah işleyince tevbe etmelidir. Hayvanların kendilerine zarar verecek kurdu tanıdıkları gibi insan da öfke aslanının kokusunu alınca günah yolundan dönüp Allah Teâlâ’ya yalvarmaya başlamalıdır.¹⁰³¹ İnsanın gönül evi kederlerle dolup kirlenince onu en iyi temizleyecek araç tevbe süpürgesidir.¹⁰³² Durgun suyun zamanla kirlenip kokması bile insana tevbe etmeyi işaret eder. “Ey kirliler, ey pisler. Haydi bana gelin çünkü ben Allah’ın huyuyla huylandım. Allah ihlas ile tevbe eden kulunu nasıl gınahtan temizlerse, ben de maddi pislikleri

¹⁰²⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 110. B.1490.

¹⁰²⁶A.g.e. C.1. 121 B.1630.

¹⁰²⁷A.g.e. C.6. 104. B.1265.

¹⁰²⁸A.g.e. C.2. 144. B.1640

¹⁰²⁹A.g.e. C.2. 144. B.1645.

¹⁰³⁰ A.g.e. C.5. 139. B.1605.

¹⁰³¹A.g.e. C.3. 41. B.385.

¹⁰³²A.g.e. C.4. 36. B.480.

temizlerim. Ben yeryüzünde kirlenince, bütün temizliklerin asıl kaynağı olan göklere giderim”.¹⁰³³

Hz. Yûnus ve kavmi günaha samimi yapılan tevbenin kabulüne en güzel örnektir.¹⁰³⁴ İnsanın ruhu da beden balığının içinde Hz. Yûnus gibi eziyet çekmektedir. Onu da ancak Allah’ı tesbih etmek kurtarır. Tesbih çeken insan şu dünya denizinden, beden balığından, ruh Yûnus’unu kurtarır. Aksi takdirde balıklara yem olur gider. Musibet anında en güzel tesbih başına gelen musîbetlere sabretmektir.¹⁰³⁵

Hamalların yükün altında ter döküp parasını alınca dinlenmesini, insanın sıkıntılardan sonra felaha erişmesine benzeten Mevlânâ, musîbetlerden kurtulmanın çaresini tevbe olarak tavsiye etmektedir.¹⁰³⁶ “Düştüğün zahmetin sebebi yaptığın kötülüklerdir. Kötülüğü, içine düştüğün felaketi bahttan değil, yaptığın işten bil. Tevbe et. Unutma zerre ağırlığında hayır eden de karşılığını görür, şer işleyen de”.¹⁰³⁷ İnsan suç işlediğinde kusuru kendinden görerek edepli davranmalı “Bunu bana Tanrı yaptırıyor, ben ne yapayım onun dileği böyle, dileseydi yol verirdi” dememelidir; çünkü bu sözler Allah Teâlâ’ya kılıç çekmeye, Tanrıya sövmeye benzer.¹⁰³⁸

Günah işlemenin karşılığında kişiye bela oku saplanır. Bundan kurtulmanın yolu tevbe ve istiğfar etmektir. Günah işlediği halde bela okuna hedef olmayan kişiye Allah Teâlâ kereminden ikram etmiştir.¹⁰³⁹ Tevbeyi de musibetlerden korunma kalkanı yapmıştır¹⁰⁴⁰ “Pişman oluş, Tanrı’ya yönelik şarabını iç, Tanrı’dan çekinme ekmeğini ye. Tevbeyi macun yap, suçlarını bağışlatma gıdasıyla gıdalan”.¹⁰⁴¹ Bulutlu ya da tozlu havada güneşin görünmemesi gibi insanın ruhunu da günahlar kirlettiği zaman hakikat nurlarını göremez.

¹⁰³³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 33. B.199.

¹⁰³⁴A.g.e. C.5. 140. B.1608.

¹⁰³⁵A.g.e. C.2. 249. B.3140.

¹⁰³⁶A.g.e. C.2. 156. B.1835.

¹⁰³⁷A.g.e. C.6. 35. B.425.

¹⁰³⁸*Fîhi Mâ Fîh*, 147.

¹⁰³⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 186.

¹⁰⁴⁰*Divân-ı Kebîr*, II. 473.

¹⁰⁴¹A.g.e. III. 187.

Onları görebilmek için tevbe ve gözyaşı gerekir. Bir şiirde de denildiği gibi “Günahım Kafdağı gibi olsa yine üzülmem çünkü günahım Allah’ın rahmet denizine nispetle çok az bir şeydir.”¹⁰⁴²

Gerçek tevbe memeden çıkan sütün bir daha geri dönmemesi gibi günaha dönmemekle hatıra getirmemekle hatta o günahın nefret etmekle mümkündür. Günahın tadı yerine nefret geçerse tevbenin kabul olduğuna işaret sayılır. “Aşk başka bir aşktan gayri hiçbir şey geçirmez. Şu halde niçin o sevgiliden daha güzel bir sevgili aramıyorsun?” cümlesiyle Mevlânâ, tevbeden sonra kişinin tekrar aynı günaha meyilli olmasını tevbenin kabul olmadığına işaret saymıştır.¹⁰⁴³

İnsanlara ulaşmaya çalışırken mecâzî anlatımları kullanan Mevlânâ tevbede ihlaslı olmayı da şu hikâyeyle izah etmektedir: Nasuh isimli adam kadınlar hamamında tellaklık yapıyormuş. Bir gün hamama padişahın kızı gelmiş. Padişahın kızı hamamdan çıkacakken mücevherinin kaybolduğunu fark edince hamamdaki herkes aranmaya başlamış. Nasuh, gerçek ortaya çıkınca idam edileceğini bildiğinden yana yakıla tevbe etmeye başlarken “Bir daha değil hamama girmek önünden bile geçmeyeceğim” diye Allah’a söz verdiği sırada mücevher ortaya çıkar. Nasuh derhal işinden ayrılmış ve bir daha hamamın önünden bile geçmemiş. İşte erçek tevbe bu şekilde olmalıdır.¹⁰⁴⁴ Tevbe edip de tekrar günaha dönmek kişiyi ebedi olarak kayba uğratar. İnsan tevbesinde sabırlı olmaya çalışmalıdır. Aksi takdirde kökü olmayan ağaç gibi her gün biraz daha sararıp solmaya mahkûm olur.¹⁰⁴⁵ Tevbeyi bozmak kişiye bela gelmesine sebep olur. Kendilerine gökten sofraya indirilen Yahudiler, cumartesi günleri bir iş yapmamak için verdikleri sözü tutmayınca ayette anlatıldığı gibi belaya uğratıldılar. “Onlardan bazılarını maymun ve domuz haline soktuk”¹⁰⁴⁶ Mevlânâ, bu konuda müslümanları ikaz eder. “Bu ümmette de gönül çarpılır; kıyamette ise beden, gönlün kılığına girer. Bu halden Allah’a sığınırız”.¹⁰⁴⁷

¹⁰⁴²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 199.

¹⁰⁴³A.g.e. C.5. 185. B.2225.

¹⁰⁴⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 186. B.2230.

¹⁰⁴⁵Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 194. B.2326.

¹⁰⁴⁶el-Bakara, 2/65.

¹⁰⁴⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 216. B.2591.

İnsan, tevbesini unutup tekrar günahına geri dönerse Allah Teâlâ'nın gazabını kendi üzerine çeker. Kişi, sanki Allah Teâlâ'ya ulaşmak için kullandığı kanatlarını günah ateşiyle yakmaktadır. Oysa günahattan kurtulan insanın şükürü, o günaha bir daha dönmemektir. Eğer insan bir daha o günaha girmeme şükürünü başarabilirse Allah Teâlâ kendisine içinde korku olmayan bir rızık nasip eder. İnsan, başına bir bela geldiğinde “Allah’ım beni bu beladan kurtar.” Diye yana yakıla dua eder. “Eğer beni bu günahattan kurtarırsan sana şöyle hizmet edeceğim, şeytana uymayacağım” diye sözler verir. Sonra bu sözleri unutup günaha geri döner.¹⁰⁴⁸

İnsanın belâyâ düştüğünde tevbe etmek istemesi fakat belâdan kurtulduğunda vazgeçmesini, kış mevsiminde üşüyen yaz gelince kendime bir ev yapayım diye düşünen köpeğe benzeten Mevlânâ, köpeğin yaz gelince de “Bu kocaman bedenle ben kulübeye sığamam ki” deyip vazgeçtiğini söyler ve beladan kurtuluşun samimi bir tevbe ile olacağına işaret eder: “Ey insanoğlu, sende bir belâyâ düştüğün zaman, hırs kemiklerin büzülür, sende küçücük kalırsın. O zaman kendi kendine günah ıstıraplarından kurtulmak için tevbeden bir ev yapayım da kışın orada barınayım dersin fakat belâdan kurtulunca; hırsın artar da köpek gibi sende ev yapmak sevdasından vazgeçersin”.¹⁰⁴⁹

Mevlânâ günahkâr kimselerin tevbe etmesinin çok makbul olduğunu düşünür. Ona göre usta bir hırsız tevbe edip polis olduğunda hırsızlığın bütün yönlerini bildiği için diğer polislerden daha üstün başarı göstererek hırsızları daha kolay yakalar. Bu kişi şeyh olduğunda çok olgun olur. Dünyada insanlara rehberlik eder.¹⁰⁵⁰ Buna örnek olarak da eşkıyalıktan evliyalığa yükselen Fudayl’ın binlerce günahkarı ıslah etmeye vesile olmasını gösterir.¹⁰⁵¹

İnsanlar güzel bir surete gönül verirler sonunda pişman olup o suretten nefret ederler. Adam öldüren, insanlara zulmeden insanlar da aldıkları cezadan sonra yaptıklarından çok pişman olurlar. Bu durumu pervanelerin ateşe koşarak gidip yanmaları ile teşbih eder

¹⁰⁴⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 235. B.2880.

¹⁰⁴⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 236. Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.10. 753-754. B.10558.

¹⁰⁵⁰*Fîhi Mâ Fîh*, 113.

¹⁰⁵¹Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.5. 257. B.3188.

Mevlânâ.¹⁰⁵² Ey insan! Tevbe atına bin de hırsıza yetiş. O öyle bir attır ki kişiyi şu değersiz dünyadan alır da göğün en yükseklerine ulaştırır.¹⁰⁵³

İnsan ibadet işler haldeyken günahlara düşse de Allah'tan umut kesip yalvarmaktan vazgeçmemelidir. “İbadetten suç meydana getirenin, şu suçtan bir ibadet meydana getirmeye de gücü yeter”. Kişi işlediği suçtan pişmanlıklar duyar önüne çıkan sebeplerden İslam'a hizmet etmeye devam eder. “Allah'ın rahmetinden kâfir olanlardan başkası umut kesmez”.¹⁰⁵⁴ Kişi ne kadar aşağılık bir hale düşse de sadakalar vermeye devam etmeli ve her düştüğü halde umudu kesmemelidir.¹⁰⁵⁵

Kişi uğradığı belâyı kendisinin yaptıkları yüzünden başına geldiğini bilirse tevbe eder. Allah Teâlâ'nın adalet sahibi olduğunu bilir ve O'nu övmeye devam eder. Bu insan beladan çabuk kurtulur. “Ey Peygamber, elinizdeki esirlere de ki: Eğer Allah, sizin kalplerinizde bir hayır bilirse size, sizden alınandan daha hayırlısını verir ve günahlarınızı mağfiret buyurur, Allah gafur, rahîmdir”.¹⁰⁵⁶

Mecâlis-i Seba'da Vahşi'nin Hz. Hamza'yı şehit edişi ve yaşadığı pişmanlık anlatılır. Her ağlayanla birlikte kanlı gözyaşlarıyla ağlar Vahşi.¹⁰⁵⁷ Ta ki “De ki: Ey nefislerine uyup hadden aşırı hareket eden kullarım, Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin; şüphe yok ki Allah bütün suçları bağışlar”¹⁰⁵⁸ ayeti inene kadar. Bu ayeti duyunca koşarak peygamberimizin huzuruna gider.¹⁰⁵⁹

Tevbesinde samimi olup da bir daha tevbesinden dönmeyen kişinin suçlarını yüce Tanrı ibadete çevirir. “Ancak tevbe edip de inanan ve salih amel işleyenler başka. Allah işte onların kötülüklerini iyiliklere çevirir. Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet

¹⁰⁵²Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 29-30. B.345.

¹⁰⁵³A.g.e. C.6. 37. B. 460.

¹⁰⁵⁴Yûsuf 12/ 87.

¹⁰⁵⁵*Fîhi Mâ Fîh*, 4.

¹⁰⁵⁶el-Enfâl, 8/70.

¹⁰⁵⁷*Mecâlis-i Seba*, 73.

¹⁰⁵⁸ez-Zümer, 39/53.

¹⁰⁵⁹*Mecâlis-i Seba*, 30-34.

edendir”¹⁰⁶⁰ diye Kur’an-ı Kerim’ de geçmektedir. Hangi ticarete böyle güzel bir kâr elde eder ki insan? Zira bu alışverişte günahı sevaba, cefâsı vefâya dönüştürür.

Mevlânâ, bazen kişinin işlediği günah sebebiyle cennete gideceğini söyler. O günah, kişinin sürekli hatırında olması sebebiyle kişi, sürekli tevbe eder. Hatta kıyamet günü cehennemliklerden oldum zannıyla cehennem yolunu tutar. Görevli melekler ona “Defterinin diğer tarafına da bak” derler. Bakınca görür ki defteri, sürekli tevbe etmesi sebebiyle tamamen iyiliklerle dolmuş. Bu konuyu îzah etmek için de Salebe örneğini anlatır. Peygamber efendimiz zamanında Salebe isimli genç, yıkanmakta olan bir kadın görür. Bu bakıştan sonra öyle pişman olur ki dağlara kaçıp günlerce ağlar. Kendisinden haber almak için peygamberimiz Hz. Ömer ve Selmân-ı Fârisî’yi gönderir. Dağda perişan halde bulunan Salebe peygamberimizin yanına getirilir. Peygamberimiz ona Allah Teâlâ’nın merhametinden bahsettikçe Salebe pişmanlıklar içinde ağlamaya devam eder. Evine götürülür. Günahına olan üzüntüsü sebebiyle vefat eder ve bu üzüntü onun affına sebep olur.¹⁰⁶¹

Sonuç olarak Mevlânâ tevbe ve duayı belalardan kurtulmak için verilen nimetler olarak görür. Dua etme ve tevbe etme konusunda insanlara sabırlı olmayı tavsiye ederek der ki: Ey insan, Allah Teâlâ’dan sana nimetler, sendense O’na günahlar gitmekte. Senden haset, kötü zan, kötü fikir giderken Allah Teâlâ’dan ise senin üzerine lütuflar, cömertlikler yağmakta. Bunca ihsan niçin? Acı canın tatlılaşsın, güzelleşsin diye. “Bunca kendine çekiş neden? Erenlere ulaşsın, onlara katılsın diye. Kötülüğe pişman oluyor, Allah demeye başlıyorsun ya; işte o zaman seni beladan kurtarmak için kendisine çeken O”.¹⁰⁶² Günah kuyusuna düşmüş insan unutmamalıdır ki, tevbe kapısı kıyamet kopuncaya kadar açık kalacaktır.¹⁰⁶³ Öyleyse samimi bir müslümana düşen görev tevbe dilinden düşürmeden hayat yolunda yürümektir.

¹⁰⁶⁰el-Furkan 25/70.

¹⁰⁶¹*Mecâlis-i Seba*, 82-84

¹⁰⁶²*Divân-ı Kebîr*, I.20. IX

¹⁰⁶³Tâhirü’l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.13. 654. B. 14903.

3.2.15. Sabrın Sonu Selamet

Mevlânâ' ya göre dünya çareler ve imkanlarla doludur. Fakat bu çareler Allah Teâlâ'nın kişiye lütfetmesiyle görünür. O dilemezse kişi çare kapılarını bulamaz.¹⁰⁶⁴ İnsan kederli olduğunda da mutlu olduğunda da sadece Allah Teâlâ'ya teslim olmalıdır. Bunun dışındaki şeyler sadece hile ve tuzaktan ibarettir.¹⁰⁶⁵ Ümit kapılarını her zaman açık tutmalı, karanlık sokaklara benzeyen ümitsizlikten uzak durmalıdır.¹⁰⁶⁶ Ağlamanın sonu gülmektir. Bu yüzden başa gelen olayların sonunu gören insanlar mutlu kullardır.¹⁰⁶⁷

Mevlânâ ayette “Attığın zaman sen atmadın”¹⁰⁶⁸ olarak geçen ifadeyi kişiye gelen her feyzin Allah Teâlâ'dan olduğuna işaret olarak yorumlar. “Senin elini tutan, yükünü yüklenen O'dur. Her nefesi O'ndan um. Feyzi ihsanı O'ndan bekle! Uzun zaman öksüz kaldın da O'na geç ulaştı isen üzülme, gam yeme. Bilirsin ki O, geç erişir ama tam erişir. Geç tutar ama O'nun rahmeti elini sınımsız tutar. O her zaman seninledir. Eğer sen “O kötülüklerde belâlarda O'ndandır” dersen doğrudur ama o kötülüğü, belâyı vermek de bilmediğin hikmetler vardır”.¹⁰⁶⁹

Ressamın biri hem çok güzel hem de çok çirkin bir resim yaptığında yani Yusuf gibi bir güzelliği ve şeytan gibi bir çirkinliği çok güzel çizdiği zaman usta bir ressam olduğunu ilan etmiş olur. “İşte bunun gibi rabbimiz de hem mecûsinin hem tertemiz mü'minin rabbidir. Hem küfrün hem imanın rabbidir. İki de kulluk olarak secde ederler fakat imanın secdesi açıkça görülmektedir”. Bu cümlelerle insanlara, iyinin de kötünün de güzelin de çirkinin de sonunun Allah Teâlâ'ya ulaşmak olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁷⁰

Mevlânâ, nefislerini terbiye etmiş kulların cehennemlerini cennete çevirdiklerine dikkat çeker. İnsanlar içlerinde bulunan şehvet ateşini söndürebilirlerse o ateş takva yeşilliğine, öfke ateşini söndürebilirlerse o ateş; sabra ve hilme, cimrilik; cömertliğe, ateşe benzeyen

¹⁰⁶⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C 2. 55. B. 685.

¹⁰⁶⁵A.g.e. C.1. 37. B. 465.

¹⁰⁶⁶A.g.e. C.1. 62. B.720.

¹⁰⁶⁷ A.g.e. C.1. 65. B.815.

¹⁰⁶⁸el-Enfâl 8/17.

¹⁰⁶⁹Şefik Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2, 203. B.2530.

¹⁰⁷⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 204. B.2535.

nefis terbiye edildiğinde ise gül bahçesine dönüşür, ahirette de cehennemi göremediklerinde görevli meleklerle sorarlar. Onlar da “Siz dünyadayken nefis cehennemini cennete çevirdiğiniz için cehennem size yemyeşil bir gül bahçesi oldu”.¹⁰⁷¹ İnsan, nefsin arzularına sabrederse hem kendi muradına ulaşır hem de ister ki insanlar da muradına ulaşsın. İnsan kederlere av olur, kendine yardım edecek kimseyi bulamaz buna sabrederse sonunda her şeye gücü yeten her işi yoluna koyan Allah Teâlâ’ya ulaşır.¹⁰⁷² Hasan Harakânî’yi ziyarete giden müridi, onun huysuz, sürekli eşini kötöleyen hanımını görünce şaşırır. Sonrasında şeyhini aslanın üzerine binmiş odunlarını taşıırken görünce şeyhi ona şunları söyler: Ben o huysuz kadının cefasını çektiğim için Allah Teâlâ da bana aslanı hizmetçi kıldı. Ben, Allah Teâlâ bana hangi yükü uygun gördüyse sızlanmadan, halkın küçük düşürücü sözlerine aldırmandan taşıyorum. Bilirim ki bekar olmam da evli olmam da benim elimde değildir. Bunların hepsi Allah Teâlâ’ya varma sebepleridir ve ancak O’nun izniyle gerçekleşir. Ben O’nun için her türlü cefayı çekerim.¹⁰⁷³

Mevlânâ sabrı, mutluluğun ve neşenin anahtarı olarak görür.¹⁰⁷⁴ Kişi uğradığı musîbete razı olduğunda kendisine cennet kapıları açılacağını söyler. Sonu selamet olacak hüznün sebep olan gam elçileri, insanın gönül kapılarını çaldığı zaman bir dost gibi muhabbetle karşılamak gerekir¹⁰⁷⁵

Allah Teâlâ her insanın gönlüne bir şeyle meşgul olma isteği vermiştir. Suyun üzerindeki çöp artıklarının gitmesi için suyun akması gerektiği gibi kişinin gönlü arzulamadan da eli, ayağı o işe gitmez. İnsan gökyüzünü arzulamalıdır. “Gönlün gökyüzünü değil de yeryüzünü arzu ediyorsa haline ağla, feryat et, sızlan; çünkü sen, hayvanlar gibi yeryüzüne mensup değilsin”.¹⁰⁷⁶

İnsan bazı şeylere sabrettiği takdirde selamete ulaşır. Lokman, Hz. Dâvûd’u demirden bir şeyler yaparken gördü merak edip sormak istedi fakat sabır, insanı maksadına ulaştıracak

¹⁰⁷¹A.g.e. C.2. 205. B.2565.

¹⁰⁷²*Divân-ı Kebîr*,I. 353. B. 3240.

¹⁰⁷³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 163. B. 2135.

¹⁰⁷⁴Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 167. B.1840.

¹⁰⁷⁵A.g.e. C.5.126. B.1520.

¹⁰⁷⁶Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 150-151. B.1618.

bir kılavuzdur. Bir şeyi sormayınca o sana daha çabuk açılır. Sabır kuşu, bütün kuşlardan daha hayırlı uçar düşüncesiyle vazgeçti. Sonunda Hz. Dâvûd'un zırh yapıp giydiğini görünce şöyle demiştir: “Sabır her yerde insana sığınak olur. Her gamı giderir. Vel-asr suresinin sonunu dikkatle oku da gör Allah, sabrı Hakk ile beraber andı. Cenâb-ı Hakk yüzbinlerce tesirli faydalı devalar yarattı fakat insanoğlu sabır gibi faydalı bir deva görmedi”.¹⁰⁷⁷

Musibetten bunaldığında insan sadece Allah Teâlâ'ya sığınmalıdır; çünkü O'nun lütfü çok sağlam bir sığınaktır. Deniz Hz. Mûsa ve Hz. Nûh'a dost olup onların düşmanlarını öldürmesi, ateşin Hz. İbrahim için bir kaleye dönüşerek Nemrut'un başarısızlığına sebep olması suyun ve ateşin O'nun emrinde olduğuna işaret eder. yine aynı şekilde dağda Hz. Yahya'yı yanına çağırıp düşmanlarına taşlar yağdırmıştır. “Ey Yahya, gel; bana kaç, kaç da seni keskin kılıçlardan kurtarayım, sana sığınak olayım” demesi gibi yeryüzü kişinin emrine girer.¹⁰⁷⁸ İlâhi takdire rıza gösteren herkes için ölüm de hayatta eşit olur, mal ve mülk için değil de Allah rızası için yaşar. Ağrıdan, kederden hastalıktan korktuğu için değil de Allah'tan korkar. O güzel insanın iman etme sebebi cennet için, ağaçlar, dereler için değil de sadece Allah rızası içindir.¹⁰⁷⁹

Allah Teâlâ buyurdu ki: Ey insan, ben senin rızık kazanma endişene de ilim öğrenme gayretine de kâfiyim. Hasta olduğunda ilaca bile gerek kalmadan şifa veririm. Bahara gerek kalmadan çiçekler ikram ederim. Mûsa'nın korkusunu asasıyla giderdiğim gibi, Nil'in suyunu kana çevirdiğim gibi senin Nil suyunu da gama çeviririm. Neşeye gidecek yol bulamazsın. Ne zamanki Mûsa'nın yolundan yürümeye başlarsın. Bakarsın ki Nil'in kan rengi suya dönüşmüş.¹⁰⁸⁰

Bütün belâlara yegâne çözüm sabretmektir. İnsan başına gelen musibete öfkelenip aya tükürse tükürüğü kendisine döner. Ayın eteğini çekse kendi elbisesi kısalır. Dünya kazanından çırpınarak kurtulmaya çalışan o kadar insan oldu ki sonunda ilâhi takdire rızadan başka yol bulamadılar. Kirpinin biri yılanı ağzına alıp top haline gelir. Yılan kurtulmak için çabaladıkça kirpinin dikenlerine çarpıp paramparça olur. Sabredip sakin

¹⁰⁷⁷Can, *Mesnevî Tercümesi* C.3. 169; Tâhirü'l-Mevlevî, *Şerh-i Mesnevî*, C.10. 481- 484. B. 9535.

¹⁰⁷⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 130. B.1840.

¹⁰⁷⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.3. 173. B.1906.

¹⁰⁸⁰Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 273. B.3516.

kalabilseydi kurtulma ihtimali daha çok olurdu. İnsan da akıllı olup belâ kirpisine kendini vurup durmamalıdır. Allah Teâlâ “Ben sabırlılarla beraberim” diye buyurdu. “Ey sabırlılarla oturan, başımızdan aşağı dök sabrı, sen bize sabırlar ver”.¹⁰⁸¹

İnsan, Allah rızası için hangi şeyden vazgeçerse daha sonra o şey ona ikram edilir. İnsana elinden alınana sabretmeyi sonucun güzel olacağını anlatmak için bu konuyu peygamberimizi örnek göstererek açıklamaktadır. Peygamberimiz kendisine peygamberlik verilmeden önce Arapların güzel konuşmalarından, yerinde söz söylemelerinden etkilenir “Keşke ben de böyle konuşabilsem” diye düşünür. Peygamberlikten sonra bu özellik kendisine ikram edilmiştir. İnsanlar peygamberimizin sözlerini anlamak için ciltler dolusu kitaplar yazmıştır. Hatta öyle ki peygamberimizin ismi günde beş kere dünyada farklı ülkelerde insanlara duyurulmaktadır.¹⁰⁸²

Sabrın sonunun selamettir. Sabreden insan Halil’in oğlu ise ateş gül bahçesine döner. “Hamza’ya da ok, mızrak, güller saçan bir gül dalı gibi görünür; güller saçılırken kimse zırh giymez”.¹⁰⁸³

Mevlânâ sabredeninin selamete çıkacağına işaret eder: Ey gam, benden habersiz kapıma gelip içeri girmeye çalışsan bile ben senin ateşinle yanmayacağım. Canların canı olana teslim olacağım.¹⁰⁸⁴ Ey rabbim, senin benden razı olman benim gamlara düşmemle olacaksa gönlümü gamlara salarım ben. Gerekirse beni keder havanında ez; toza dönüşür, sürme gibi gözlere çekilirim ben. “Can da nedir? Güzelliğinin gül bahçesinden bir yarım yaprak; gönül dediğinde ne? Senin bağında bahçende açılmış bir çiçek ancak”.¹⁰⁸⁵

Deniz yolculuğu yapan insan gemide oturduğu yerden yol alır ki yol arkadaşları peygamberlerdir. Razılığın kılavuz edinen aşılmaz yolları bir adımda aşar. “Yol ister cefâ ile alınsın ister vefâ ile candan cananadır, senden sanadır, senden nereye gidecek ki?”¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸¹*Divân-ı Kebîr*, I.52-53. B. 470.

¹⁰⁸²*Fîhi Mâ Fîh*, 124-125.

¹⁰⁸³*Divân-ı Kebîr*, I. 311. B. 2880.

¹⁰⁸⁴A.g.e. I. 262. B. 2460.

¹⁰⁸⁵*Divân-ı Kebîr* II. 410-411. LXXXIX.

¹⁰⁸⁶A.g.e. II. 424. B. 3560.

Son olarak insanın başına gelen musibetlerin, gerçekte bir hikmeti olduğunu anlatmış “Başıma ne gelirse ben rabbimden razıyım” diyerek rıza makamına ulaştığına işaret etmiştir “Allah’ın bana kısmet ettiğine razı oldum ben; işimi yaradanıma tapşurdum ben. Geçen zamanda Allah, güzel işleri yaptı; kalan zamanda da öyle güzel işler yapar”.¹⁰⁸⁷

İlâhi aşka erişmenin huzuruyla selamete erdiğinin müjdesini verir Mevlânâ. “Ecel, bu evi yıkmadan ev yapana kavuştuk Allah’a hamdolsun. Somunumuz pişti, kokusu burnumuza geliyor; o kokuyu aldık da geldik ekmekçinin yanına. Artık sus da can tercümanlık etsin, o söylesin; aşağılıklardan kurtulduk, yüceliklere ulaştık desin”.¹⁰⁸⁸

¹⁰⁸⁷*Mektuplar*, 177.

¹⁰⁸⁸A.g.e. IV. 218. M. LXXVII.

3.3. Mevlânâ'da Şükür

Mevlânâ'ya göre şükür nimetin değerini bilmek; onu elde tutmak için gayret sarfetmektir.¹⁰⁸⁹ Hamdın daha kapsayıcı olduğunu şükürün eldeki nimet için yapılacağını başkasına ait nimetler için yapılmayacağını söyler.¹⁰⁹⁰

Mevlânâ şükretmeyi nimet memesini emmek olarak tarif eder. Meme süt dolu olsa bile yavru emmediği müddetçe süt gelmez.¹⁰⁹¹

Mevlânâ şükretmeyi nimet memesini emmek olarak tarif eder. Meme süt dolu olsa bile yavru emmediği müddetçe süt gelmez.¹⁰⁹²

Her meyve, her yaprak, her çiçek kendi dilinde şükreder.¹⁰⁹³ Şükretmek ceylanın göbeğindeki misk kokusuna benzer. Avcı ceylanı avlamak için o kokuyu takip etmesi gibi sûfi de hayatında şükürle yürüdüğü müddetçe muradına ulaşır.¹⁰⁹⁴

Konuşmak ancak şükür varsa güzelleşir. Her insanın Allah Teâlâ'ya şükür borcu vardır.¹⁰⁹⁵ Şükür malın çokluğundan nimetlerin bolluğunda doğmaz. Şükür ancak hüzünden, hastalıktan meydana gelir.¹⁰⁹⁶ Yani şükür bela anında olursa daha güzel olur.

İnsanlara peygamberlerin ötelerden seslenir: Ey insanlar, size verilen size verilen nimetler çoğaldı fakat şükürünüz görünmüyor. İçinizdeki uyuyan şükür gücünüzü uyandırın. Akıllı olun da verilen nimetleri görün ve bol bol şükredin. Şükürsüz yaşandığında ebedî olarak öfke kapıları açılır. "Bir şükretmeye karşılık, bu kadar nimeti Allah'tan başka kim verir. Allah size baş bağışlar, şükür olarak secde ister. Ayak bağışlar şükür olarak oturmanı ister".¹⁰⁹⁷

¹⁰⁸⁹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 5.

¹⁰⁹⁰*Fîhi Mâ Fîh*, 156.

¹⁰⁹¹A.g.e. 155.

¹⁰⁹²A.g.e. 155.

¹⁰⁹³Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.1. 101. B.1385.

¹⁰⁹⁴ A.g.e. C.2. 28. B.161.

¹⁰⁹⁵A.g.e. C.1. 108. B.1525.

¹⁰⁹⁶ A.g.e. C.3. 247. B.3010.

¹⁰⁹⁷A.g.e. C.3. 218. B.2670.

Peygamber efendimizin ümmeti için göstermiş olduğu çaba olmasa şimdi müslüman olan insanların çoğu puta tapan insanlar olacaktı. Öyleyse müslümanın en büyük şükredeceği nimet, dinidir. “Din şüküründe bulunmaktan, yani seni müslüman yarattığı için Allah’a hamd ve sena etmekten yüz çeviriyorsun çünkü dini babandan miras olarak bedava bulmuşsun”.¹⁰⁹⁸

3.3.1. Dil ile şükretmek

Verilen nimeti şükürle karşılamak nimetten daha güzeldir. Şükürü seven insan, şükürü bırakır da nimetin yanına gider mi? Nimet kabuk, şükür ise öz gibidir. Kişiyi Allah Teâlâ’nın kapısına ancak şükür götürür. Nimet ise sadece gafleti arttırır. İnsan akıllı davranarak şükür tuzağını kurmalı, nimeti avlamaya çalışmalıdır. Şükür kişiyi bey yapar da verilen nimetlerden fakirlere ikram ettirir. İnsan Allah Teâlâ’nın nimetlerinden istifade etmeli ki tok gözlü olup kimseden bir şey isteme ihtiyacı hissetmesin.¹⁰⁹⁹

Mevlânâ şükre o kadar değer verir ki bunu şöyle ifade eder: “Her kılın yerinde bir dilim olsaydı, gene de sana şükretmekte aciz kalırdım”.¹¹⁰⁰

Mevlânâ’ya göre insanlara teşekkür etmek gerçekte Allah Teâlâ’ya şükretmektir; çünkü iyiliğin kaynağı Allah Teâlâ’dır. Karşıdaki kişinin kalbine iyilik etme duygusunu ilham eden Allah Teâlâ’dır. Allah ahirette kuluna buyurur: “Sen, sana ikramda bulunana teşekkür etmediğin için, ona zulmettin, sitemde bulundun. Benim nimetlerim sana, onun elinden ulaşmadı mı?”¹¹⁰¹

Yine insanın musibetten kurtulduğunda ya da bir başarı kazandığında Allah Teâlâ’ya şükretmesi gerektiğini aslan ve tavşan hikâyesiyle temsil etmiştir. Ormandaki hayvanlar her gün aslanın öldürme korkusuyla yaşamaktansa aslanla anlaşıp içlerinden birinin kendi ayaklarıyla aslana gidip yem olmasını teklif etmişler. Tavşana sıra gelince özellikle geç giderek aslanın öfkelenmesini sağlamış. Nefes nefese koşarak gidip aslında zamanında gelmek istediğini ama bir aslanın karşısına çıkıp tavşan arkadaşını yediğini korkuyla anlatarak aslanı inandırmış. Öfkeli aslan tavşanla kuyunun başına gelmiş. Tavşanla kendi

¹⁰⁹⁸Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.2. 39. B.365.

¹⁰⁹⁹A.g.e. C.3. 236. B.2895.

¹¹⁰⁰*Mektuplar*,162.

¹¹⁰¹Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.6. 251-252. B. 3254.

suretini kuyuda görünce kuyuya atlayarak ölmüş. Ormandaki hayvanlar tavşanı tebrik edince tavşan “Ey büyük varlıklar, benim başarım, Allah’ın yardımını ile oldu. Yoksa bir tavşan kim oluyor ki, böyle bir iş yapabilsin? Allah, benim koluma kuvvet, gönlüme nur ihсан etti. Gönlümdeki nur da elime ayağıma güç verdi”¹¹⁰² diye cevaplamıştır.

Başta gelen musibete insanın içinden gelmese bile şükretmesini şu cümlelerle ifade eder: Hz. İsa’ya “Dünyada da ahirette de en büyük en güç şey nedir?” diye sorulduğunda “Tanrının gazabı” diye cevaplamıştır. “Bundan neyle kurtulunur?” denildiğinde “Öfkeyi yenmekle, kini yenmekle” buyurmuştur. Bu da ancak şu yolla mümkün olur. Kişinin nefsi şikâyete başladığında şükre yapışmalı, şükür konusunda çok ilerlemeli. “Uğradığı şeye, düştüğü derde bir sevgi peydahlansın çünkü yalancılıktan şükretmek Tanrıdan sevgi dilemektir”.¹¹⁰³

3.3.2. Beden ile şükretmek

Mevlânâ, insan bedenlerindeki nimetleri tek tek sayarak şükür edilecek nimetlerin çokluğuna dikkat çeker. “Kanla bağırsakla dolu bu et yığınının, bu bedene bu akı, senin lütfundan, senin ikramından başka kim bağışlayabilir? Küçük iki parça yağdan, yani gözlerden çıkıp, akıp duran göz nurunun dalgaları gökyüzüne varmada, yıldızları okşamada. Dil denilen bir et parçasından, hakikat seli ırmak gibi akıp duruyor. Dil ırmağından gelen hikmetler, adı kulak olan deliklerden içeri giriyor da meyvesi akıllar olan, idrak olan can bağı, gönül bağı suluyor”.¹¹⁰⁴

Mevlânâ her daim şükür halinde olduğunu şu ifadelerle anlatır: Kederler içinde olsam ya da nimetler denizinde boğulsam da nasibimi veren rabbime her zaman şükrederim. Dostuma selamette de darlık zamanımda da hep şükrederim. Kötünün her zaman daha kötüsü vardır. Rızkımı gönderen Allah’a şükretmemek, nankörlük etmek küfürdür. Sabır ancak nimete ulaşmak için bir anahtardır. “Şu hâlde dostu düşmana şikâyet etmek, iyi bir şey değildir. Hakk bana ayran verirse bal istemem çünkü her nimetin bir gamı vardır.”¹¹⁰⁵

¹¹⁰²Mesnevî Tercümesi, C.1. 76; Tâhirü’l-Mevlevî, Şerh-i Mesnevî, C.2. 562-586. B. 900.

¹¹⁰³Fîhi Mâ Fîh, 202.

¹¹⁰⁴Can, Mesnevî Tercümesi, C.2. 39. B. 370.

¹¹⁰⁵A.g.e. C.5. 195-196. B. 2355.

3.3.3. Kalp ile şükretmek

Allah Teâlâ'nın kuluna lütuflarda bulunduğunun işareti kişinin kalbinin şükür duygularıyla dolu olmasıdır diyen Mevlânâ şükreden kulun nasıl olması gerektiğini bize tarif etmektedir: O güzel kul, yüzlerce musîbete uğrasa sadece bir kere başına güzel bir şey gelse, o güzelliği yüz farklı yerde yüz farklı şekilde anlatır da başına gelen yüz musibetten bir kere bile söz etmez. Hz. Eyyub kimsenin tahammül edemeyeceği musîbetlere uğradı da hastalığı sırasında şükretmeye devam etti. “Din dostunun yani dinde onunla derttaş, soluktaş ayalinin ayrılığına düşünce ‘Zarar bana erişti’ diye feryada başladı”.¹¹⁰⁶

Arif insan, hamdü senalar ettikçe ruhu karanlık beden kuyusundan çıkar dünya hapishanesinden kurtulur. Arifin giymiş olduğu takva elbisesi ile yüzünde görünen nur onun hamd eden kullardan olduğunun delilidir. Arif insan, fani dünyadan geçmiş gül bahçelerine erişmiştir. Gönlü artık gül bahçesidir ki o bahçede irfan çeşmeleri akar. Ariflerin Allah Teâlâ'ya olan hamd ve şükürleri bahar mevsiminde dünyada açan çiçeklere benzer. Bahar mevsimine yeşillenen çimenler, çiçek açan ağaçlar, rengarenk olan bahçeler şahittir. “Görünmeyen ve eşsiz olan bir güzelliğin güzelliğine, sedefte inci gibi her tarafta binlerce şahidi vardır”.¹¹⁰⁷

Genel olarak ele aldığımızda şükür, nimeti avlayıp kendine bağlamaktır. Şükreden kişi bilsin ki nimet çoğalacak demektir. Allah Teâlâ kulunu sevdiğinde belâlarla imtihan eder, kul sabrederse onu seçer; şükrederse de insanlar arasında seçkin bir kul haline gelir. Kullardan bazıları Allah Teâlâ'ya nimetleri sebebiyle şükreder bazıları da musîbete uğradıkça şükrederler. Bu ikisi de güzel ve hayırlıdır fakat musîbete uğradığında şükretmek acıyı lütfâ dönüştüren panzehire benzer. Kişinin amacı intikam almak bile olsa şükrederek bu hedefine çok daha hızlı ulaşır. Mevlânâ, bu konuya mîsal olarak Yahudi'nin alt katında oturan sahabenin şükürünü anlatmaktadır. Sahabe öldüğünde başsağılığına gelen üst kat komşusu üstten eve akan pis suları görünce hayretle bunu neden kendilerine söylemediklerini sorar. Ölen sahabenin ailesi de “Sizi her gördüğümüzde teşekkür etmemiz için baskı yapardı” demesi üzerine Yahudi müslüman olur.

¹¹⁰⁶Mektuplar, 1

¹¹⁰⁷Can, *Mesnevî Tercümesi*, C.4. 145. B. 1765.

Şükredenin şeker gibi tatlı olacağını belirten Mevlânâ, şükredene şekerler verileceğini söyler ve kişiye eteğini şekerlerle doldurmasını tavsiye eder. Acıyı içerken gülümsersen içinde acılık kalmaz diye şükürün nasıl yapılacağını tarif eder.¹¹⁰⁸

Divân-ı Kebîr'de şükürü anlatmaya devam eder: “Gerçekten de belini sıkıca bağladık, gerçekten de suçlarınızı yargıladık; rabbinize şükrettiniz ya, bütün bunlar o yüzden; şükür, razılığı elde ettirir”.¹¹⁰⁹

3.3.4. Şükretmemek

Mevlânâ kişinin şükürüne engel olan şeyin ham bir umuda sahip olması olarak görür. Kişi eline geçen nimetlerden daha fazlasını umut etmiş; bu umut onu daha fazla istemeye yöneltmiştir. “Gönlüne koyduğundan daha azını elde etmesi şükre engel oldu”. Çünkü insan kendi noksanlığından bîhaber olarak hep hayattan daha fazla beklenti içindedir. Ham umut etmek, çiğ meyve ya da çiğ et yemek gibidir ki sonucunda hastalık hâsıl olur. Kişi bu çiğ yemeklerden zarar görmemek için kusması icap eder Allah Teâlâ da ham insanı bu boş umuttan kurtarmak için şükretmeme hastalığını vermiştir.¹¹¹⁰

İnsana akıl veren, çalışma gücünü ikram eden Allah Teâlâ'ya şükretmemek kişiyi cehenneme götürür.¹¹¹¹ Şükretmeyen kişiden güzellik, marifet ve hüner nimetleri alınır. Kişide o nimetlerden eser kalmaz. Sadece şükreden vefa sahibi insanlarda verilen nimetler kaybolmaz. Manevî zenginlikleri arttırılır.¹¹¹²

Mevlânâ şükretmemenin kişinin elinde olan nimetleri gidereceğini de Hz. Süleyman'ın hikayesiyle anlatır. Hz. Süleyman'ın gönlünden elindeki nimetlerin şükürüne uygun olmayan bir düşünce geçtiği anda tacı eğrilir. Hz. Süleyman doğrultmaya çalışır fakat başarılı olamaz. Ne zamanki hatasını fark edip tevbe eder tacı kendiliğinden düzelir.¹¹¹³

¹¹⁰⁸Divân-ı Kebîr, V. 276. LXXV.

¹¹⁰⁹A.g.e. I. 16. B. 100.

¹¹¹⁰Fîhi Mâ Fîh, 15.

¹¹¹¹Can, Mesnevî Tercümesi, C.1. 83. B.940.

¹¹¹²A.g.e. C.5. 89. B.990.

¹¹¹³Mecâlis-i Seba, 18.

Mevlânâ'ya göre nimete şükretmemek nankörlük yapmak demektir ki bu da nimeti verene savaş açmak sayılır. Verilen nimete şükretmek her insanın vazifesidir.¹¹¹⁴

Şükreden bir kula Allah Teâlâ çok daha güzel yüzlerce nimet ikram eder. “Şükretmedi isen, şimdi artık kan ağla çünkü o güzellik, şükretmeyen kâfirden yani nimeti inkâr edenlerden geçti gitti”¹¹¹⁵

Netice itibariyle Mevlânâ'ya göre şükür, kişinin elindeki nimetlerin farkına varması ve elindeki nimetleri Allah'ın rızası doğrultusunda kullanarak yaşamasıdır. Örneğin kendisine ilim verilmiş bir insan bu ilimle topluma faydalı olmaya çalışmalıdır. Çalışarak Allah'a tevekkül etmek bir şükür göstergesi, tembellik ve elindeki nimete şükürsüzlük hali ise nankörlüktür.¹¹¹⁶

¹¹¹⁴Muhammed İkbâl Şen, *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Ahlak Felsefesi*, (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 66.

¹¹¹⁵Can, *Mesnevî Tercümesi* C.5. 88-89. B.995.

¹¹¹⁶Muzaffer Ayvaz, *Mevlânâ Celâleddin Rûmi'nin Ahlak Öğretisi*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 250.

SONUÇ

Yapmış olduğumuz çalışmada sabır ve şükür kavramları aslı kaynaklarda incelenmiş, bu kavramların tasavvufta nasıl kullanıldığı araştırılmıştır. Daha sonra ise bu kavramlar Mevlânâ'nın eserlerinde araştırılarak konu başlıkları altında çalışmaya dahil edilmiştir.

Bu çalışmada sabır bazen ibadete, günaha, belâ ve musîbete, nefsin arzularına, savaşa, darlığa, bolluğa olurken bazen de insanlara tahammül etme noktasında sosyal ilişkilere, ilim konusunda ilerlemek isteyen ilim öğrenmeye, doğru bir müslüman olarak cennete gitmeye çalışan müslümana da doğruluğa sabır şeklinde tezahür etmektedir. Sabır bölümü dua ve tevbede sabır konusunda gayretli olan kişiye verilen sabrın sonundaki selamet müjdesi ile son bulur.

Şükür bahsi de Mevlânâ' da şükrün tanımı, çeşitleri ve şükretmemek olarak ele alınmıştır. Çalışmamızın şükür bölümü Mevlânâ'nın eserlerinde konunun az geçmesi sebebiyle nicelik olarak sabır konusundan çok daha az yer kapsamıştır.

Sabır ve şükür kavramları insana küçüklüğünden itibaren öğretilmelidir ki kişi karakterini şekillendirirken bu kavramlardan istifade edebilsin. Zira bu kavramlar öğretilmediği takdirde bir genç, günah işlememeye nasıl sabredecektir? Açlık sınırında yaşayan bir fakiri hırsızlık yapmamak konusunda tutabilecek güç ne olacaktır? Ya da bir zengin malını insanlara ikram etmesini sağlayacak şükür duygusu olmaz ise dünya daha yaşanılır bir hale nasıl gelecektir? Sabrı bilmeyen bir insanın uzun yaz günlerinde oruç tutmaya tahammülü olması mümkün müdür? Kişinin ibadetlerine düzenli olarak devam etmesi, günahlardan korunması ve güzel ahlâk sahibi olması ne ile sağlanacaktır? İnsanlığa faydalı olmak için ilim öğrenme ihtiyacı olan bir çocuğa sabır, sebât, azîm kavramları öğretilmediği takdirde onu uzun süre dersin başında ne tutacaktır? Çok sevdiği bir yakını kaybeden bir insan, sabrı öğrenmemişse yas sürecinde nasıl ayakta duracaktır? Tüm bu sorulara çalışmanın içinde yanıtlar aranmış ve sabrın önemi Mevlânâ'nın dilinden aktarılmaya çalışılmıştır.

Mevlânâ sabrı selamet kapısı, sıkıntıları açan bir anahtar olarak görmüş ve bu kavramı kişinin yürürken dayandığı bir âsâ olarak nitelemiştir. Sabrı bazen Şibli'nin hikayesinde olduğu gibi “dostun eziyetlerine katlanmak sevginin delilidir” diye nitelemiş bazen de ev hanımının pişirdiği nohutla konuşmasını sembolize ederek kişinin manevi olgunluğa erişmesi için geçirmiş olduğu sınavlar olarak görmüştür.

Mevlânâ şükürü nimetleri elde tutmaya yarayan bir bağ olarak tarif etmiş; insanlara ellerindeki nimetleri fark ettirmek için bedenlerindeki âzâlara dikkat çekmiştir. Şükür sahibi bir kalbin de kişiye verilen bir nimet olduğunu vurgulamış, musîbet anında şükür edebilen insanı âşık olarak tarif etmiştir.

Şükür ve sabrı birbirinin parçası olarak ifade eden Mevlânâ, bu iki kavramın gerçekte bir bütün olduğunu vurgular. Kuşun kanatları olmadan uçamaması gibi insanın da bu iki kavramla Allah'a ulaşması gerektiğine işaret ederek; insana hedef olarak ilâhi aşkı göstermektedir. İlâhi aşka ulaşan kişi gelen musibetleri sevgisinden gül almış bir âşık zarafetiyle karşılar; şükürde de o kadar zirve noktaya ulaşır ki kendisine gönderilen belalara bile şükreder. Zira belanın sevgiliden sevne gönderilmiş gizli bir davetiye olduğunu bilir.

Sonuç itibariyle Mevlânâ'nın eserlerinde hep vurguladığı şey güzel ahlak sahibi bir müslüman olmaktır. Mevlânâ edebî üslûbuyla insanları güzel ahlakın bölümlerinden olan sabra ve şükre davet eder. Öyle ki bu kavramlarla ilgili bazen ayetlerden, bazen hadislerden, bazen de sahabe hayatlarından ve hikayelerden istifade eder.

Bilinmektedir ki Mevlânâ'nın eserleri tüm dünyada ilgiyle okunmaktadır. Bizde yapmış olduğumuz bu çalışmayla tüm dünyada Mevlânâ'nın sadece sema yapan, ney dinleyen bir mutasavvıf olarak görülmesinden ziyade öncelikli olarak onun İslam'ı en güzel şekilde yaşamak ve nefsini eğitmek için azamî gayret sarf eden müslüman bir alim ve şair olduğunu hatırlatmak istedik.

KAYNAKÇA

- Acerce, Feyzullah. *Kuran'a Göre Musibetler Karşısında Peygamberlerin Tavırları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Ak, Ahmet. "Maturîdî'nin Şükür Anlayışı", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, (Ağustos 2006).
- Akkaya, Veysel. "Sufilerin '...Gözümün Nuru Namaz Kılındı' Hadisindeki 'Kurretu Ayna' Bakışı" *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, 13/26 (2014).
- Altun, Seda. "Yunus Emre Divânı'nda Sabır ve Ahlak", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, (Eylül 2020).
- Amil, Mecit. *Kur'an'da Küfür Kavramı ve Boyutları*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Aras, Abdullah. *Kur'an'da Sabır Kavramı*, Van:100. Yıl. Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1998.
- Arpaguş, Sâfi. *Mevlânâ ve İslam*, İstanbul: Vefa Yayınları. 2007.
- Ateş, Ayşe. "Aile İçi İletişimde Sabır", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. (Ocak 2019).
- Ayvaz, Muzaffer. *Mevlânâ Celâleddin Rûmi'nin Ahlak Öğretisi*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Bakkal, Mustafa Cihat. *Kur'an-ı Kerim'de "Hamd" Kavramı*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Başar, Serpil. "Kur'an'da Hilm Kavramı", *Diyanet İlmi dergi*, (Mart 2013).
- Beyhâki, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî. *Kitâbü'z-Zühd*, trc. Enbiya Yıldırım, İstanbul: Semerkand Yay, 2017.
- Bıyıkoğlu, Yakup. "Zümer Sûresi 53. Ayet bağlamında Kur'ân' ın Ümitsizliğe Bakışı", *Diyanet İlmi Dergi*. (Haziran 2015).
- Boran, Mustafa. *Kur'ân-ı Kerim'de Şükür Kavramı*, Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal

- Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,1995.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhü'l-Buhârî*, trc. Mehmet Sofuoğlu, İstanbul: Ötüken Yay. 2013.
- Bulut, Hasan. “Kur’ân Bağlamında Sabır ve Şükür İlişkisi”, *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Aralık 2020).
- Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul: Erkam Yay. 2010. 1.bs.C.1.
- Canan, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi, (Kütüb-i Sitte)* İstanbul: Akçağ Yay. 2001.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: OTTO. 2007.
- , “Hz. Mevlânâ Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 20/12. (2007).
- , “Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî’ nin Bazı Tasavvufî Kavramlara Getirdiği Metaforik Yaklaşımlar”, *Ankara Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*. (Haziran 1998).
- Çatak, Adem. “Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî’nin Nefs Kavramına Getirdiği Metaforik Yaklaşımlar”, *Türkiyât Araştırmaları Dergisi*. 48. (2012).
- Coşkun, Selman. *Kur’ân-ı Kerim’de Rıza Kavramı*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Cürcânî, Ali İbn Muhammed. *Kitâbü't-Tarifât*, çev. Arif Erkan, İstanbul: Bahar Yay. 1997. 1.bs.
- Çağrıncı, Mustafa. "Azim", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/ 328-329. İstanbul: TDV Yay. 1991.
- , “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/ 337-339. İstanbul: TDV Yay. 2008.
- , “Hilim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/ 33-36. İstanbul: TDV Yay.1998.
- Çamdibi, Hasan Mahmut. *Şahsiyet Terbiyesi ve Gazâlî*, İstanbul: Han Neşriyat. 1983.

- Çanga, Mahmut. *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, İstanbul: Timaş Yayınları. 1986.
- Çetinkaya, B. Ali. "Razı olmak, Razı olunmak", *Diyanet Aylık Dergi*, (Eylül 2007).
- Demir, Bekir. *Hz. Peygamber ve Çocuk Eğitimi*, İstanbul: İnsan Vakfı Yay. 2002.
- Demirci, Mehmet. "Kur'ân-ı Kerim Işığında Sabır Kavramı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Haziran 2002).
- Demirel, Kemal. (2006). *Açıklamalı İnanî Terimler Sözlüğü*, 1 bs. İstanbul: Epsilon yay.
- Doğan, Mebrûre. *Sabır Psikolojisi*, İstanbul: Çamlıca Yay. 2016.
- Doğanay, Süleyman. "Zorluklarla Başa Çıkma Bağlamında Bir Model Önerisi: Sabra Yolculuğun Beş Hali", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Haziran 2019).
- Ekin, Yunus. *Kur'an'a göre 'Küfür' Kavramı*, Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- el-Cevziyye, İbn Kayyim. *Sabredenler ve Şükredenler*, çev. Emre Yıldırım, Konya: İhlas Kitabevi. 2018.
- , *Medâricü's-Sâlikîn*, trc. Heyet, İstanbul: İnsan Yayınları. 1990.
- el-Eflâkî Ahmed. *Menâkibü'l- Arifîn*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Hürriyet yay. 1973.
- C.1.
- el-Mekkî, Muhammed b. Ali el-Hârisî Ebû Tâlib. *Kûtu'l-Kulûb*, çev. Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand. 2003.
- el-Muncebi, Abdullah. *Sabır ve Rıza*, çev. İbrahim Doğu, İstanbul: İlk Harf Yayınevi. 2012. 2.bs.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed, *el-Kâmûsü'l-Muḥîṭ Tercümesi*, mütercim Asım Efendi, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. 2013. 1.bs.
- Firûzanfer, Bediüzzaman. *Mevlânâ Celâleddin*, çev. Feridun Nafiz Uzluç, Konya: Damla Yay. 2005.

- Gâzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Ahmed, *İhyâu Ulûmuddîn*, çev. Mehmed A. Müftüoğlu, İstanbul: Vefa Yay. 2007. 1. Bs.
- , *el- Munkız Mine 'd- Dalâl*, çev. Hamidullah Ünal, İstanbul: Ravza Yay. 2015.
- , *Hüccetü'l İslam*, çev. Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Mercan Yay. 2017. 1.bs.
- , *Minhâcü'l Arifîn*, çev. Eser Sazak, İstanbul: Semerkand Yay. 2013. 5.bs.
- , *Belâlar ve Musîbetler*, çev. Osman Yolcuoğlu, İstanbul: Ehil Yay. 2017.
- Geylanî, Abdülkâdir, *Fütûh 'ul Gayb*, İstanbul: Kurtuba Kitap. 2015. 2.bs
- Göcen, Gülüşan. *Şükür ve Psikolojik İyi Olma Arasındaki İlişki Üzerine Bir Alan Araştırması*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Gölpınarlı, Abdülbâkî. *Mevlânâ Hayatı, Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul: Varlık Yay. 1973.
- Gündüz, Bilal. *Kur'an'da Küfrün Karşısı Olarak Şükür*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Güneş, Özlem- Türk, Esra. "Mantıku't-TayrEserine Yönelik Bir Materyal Geliştirme", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Haziran 2022).
- Hakkı, Erzurumlu İbrahim. *Sabrın Mahiyeti*, İstanbul: Gelenek Yay. 2019.
- Hamidullah, Muhammed. *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan Yayınları. 2019.
- Hançerlioğlu, Orhan. *İslam İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi kitabevi. 1984.
- İbn Manzur, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem. *Lisânü'l- 'Arab*, İran: Edebül havze. 1405. C. IX.
- İbnu'l Cevzi, Ebu'l- Ferac. *Musibetlere Sabretmek*, çev. Emre Yıldırım, İstanbul: İlim ve Hikmet Yay. (ts).
- İsfehânî, Râgîb. *Müfredât*, çev. Abdülbaki Güneş, Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yay.

- 2010.
- İskenderî, İbn Atâullah. *Hikem-i Atâiyye*, çev. Yahya Pakiş, Süleyman Taş. İstanbul: Semerkand Yay. 2019. 12.bs
- İzutsu, Toshihiko. *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara: Ankara Üni İlahiyat Yay. 1975.
- , *Kur'an'da Dinî ve Ahlakî Kavramlar*, çev. Selahaddin Ayaz,2.bs. İstanbul: Pınar Yay. 1991.
- Ibragimov, Farman, *Din Eğitimi Açısından Kur'an'a Göre Şükür Kavramı*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kahraman, Halil İbrahim. *Sabır Kavramının Semantik Tahlili*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kallak, Cengiz. "İsraf", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 23/178-180. İstanbul: TDV Yay. 2001.
- Kalkan, Ahmed. *Ansiklopedik Kur'ân Kavramları ve Güncel Yansımaları*, İstanbul: Davut Emre Yay. 2011. C. 9.
- Kara, Necati. "Kur'ân ve Sünnette Bela ve Musîbet", *Ekev Akademi Dergisi*, 1/3, 1998.
- Karaman, Fikret. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: D.İ.B Yayınları. 2007.
- Karaarslan, Halil İbrahim, *Kur'ân-ı Kerîm'de İsraf Kavramı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Karakaş, Ahmet Canan. "Sabır Tutumunun Sürekli Öfke İfade Tarzlarına ve Öfke Kontrolüne Etkisi", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, (Haziran 2018).
- Karlı, Necmi, "Üniversite Öğrencilerinde Sabır ve Dindarlık İlişkisi", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ocak 2020).
- Kelâbâzi, Ebî Bekr b. Mahmûd el-Buhârî. *Taarruf Doğuş Devrinde Tasavvuf*, çev.

- Süleyman Uludağ, 6 bs. İstanbul: Dergâh Yay. 2019.
- Keskin, Zeki. “Kur’an’da Bazı Peygamberlerin Evlatlarıyla İlgili Durumlarına Tematik Yaklaşım”, *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, (Kasım 2020).
- Korucu, Ayşe Beyza. “*Tasavvufta Rıza Kavramı*” Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi, (2021).
- Kurtubi, Muhammed. Ahmed b. Ebûbekir. *el-Câmiül Ahkâmîl Kur’ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy, İstanbul: Buruc Yay. 2000. 1. bs.
- Kuşeyrî, Abdulkerim. *Kuşeyri Risâlesi*, çev. Dilaver Selvi, İst: Semerkand. 2017. 13.bs.
- Küçük, Osman Nuri. *Fihî Ma-Fih Ekseninde Mevlânâ’nın Tasavvufî Görüşleri*, Konya: Rûmî Yay. 2006.
- Küçük, Sezai. *XIX. Asırda Mevlevilik ve Mevleviler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- Mâverdî, Ebü’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *Edebü’l-Dünya Ve’l-Din*, çev. Ersan Urcan. İstanbul: İlk Harf Yayınevi. 2018. 1.bs.
- Mevdûdi, Ebu’l-Alâ. “*Sabır Bilinci*”, Haz. Abdülkadir Coşkun, İstanbul: Ehil Yay. 2017.
- Mevlânâ, Celâleddin Rumî. *Mecâlis-i Seba*, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, İstanbul: İnkılap Kitapevi. 2010.
- , *Divân-ı Kebîr*, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yay. 2000. 2.bs.
- , *Fihî Ma Fih*, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, Remzi Kitapevi. 1959.
- , *Mektuplar*, çev. Abdülbakî Gölpınarlı, İstanbul: İnkılap Kitapevi. 1999.
- , *Mesnevî*, çev. Tâhirü’l-Mevlevî İstanbul: Şamil Yayınevi. (ts).
- , *Mesnevî*, çev. Şefik Can, 17. Bs. İstanbul: Ötüken. 2021.
- , *Rubâiler*, çev. Hasan Ali Yücel, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay. 2020.
- Musahan, Ali Yıldız. “Müslüman Düşüncesinde Musibet- Rahmet İlişkisi”, *Ekev*

- Akademi Dergisi*, (Bahar 2016).
- Mutçalı, Serdar. *Arapça- Türkçe Sözlük*, İst: Dağarcık Yay. 2004.
- Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. “*Sünen-i Nesâî*” trc. Abdullah Parlayan, Konya: Konya Kitabevi. 2010.
- Oral Osman. “Mâturîdî’ de Sabır, Şükür ve Hikmet İlişkisi”, *Mütefekkir Aksaray Üniversitesi İslamî İlimler Dergisi*, (Güz 2015).
- Önal Recep. “Kur’an’da İmanî ve Ahlakî bir Tavrı Olarak Sabır”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Aralık 2008).
- Özsoy, Ömer, Güler, İlhami. *Konularına Göre Kur’ân (Sistemik Kur’an Fihristi)*, Ankara: Fecr Yayınevi. 2005.
- Pusmaz, Durak. “Kur’an’da Şükür Kavramı”, *Diyanet İlmi Dergi*, (Temmuz Ağustos Eylül 1999).
- Rabbânî, Ebü’l-Berakât Ahmed b. Abdilehad. *Mektûbât-ı Rabbânî*, çev. Abdülkadir Akçiçek. İstanbul: Akit gzt. 1998.
- Râzi, Fahreddin, Ebû Abdillâh. *Tefsîr-i Kebîr*, çev. Suat yıldırım, Lütfullah Cebeci, Ankara: Akçağ Yay. 1988. C.IV.
- Rebhânî, Mevlânâ Muhammed. *Riyâdü’-n-Nâsîhîn*, çev. A. Faruk Beyan, İstanbul: Berakât Yayınevi. 1979.
- Rumî, Eşrefoğlu. *Müzekki’n-Nüfûs*, çev. Ali Arslan, İstanbul: Merve Basın Yayın Dağıtım. 2007.
- Sağiroğlu, Tuba. *Mevlânâ’nın Mesnevi Adlı Eserinde Tevekkül Anlayışı*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Sarıbab, Hüseyin. “*Kur’an ve Sünnette Sabır- İman İlişkisi*”, Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

- Sarıkaya Berat, Zeynep Şeren. “İnsan Sorumluluğu ve Fillerine Etkisi Bağlamında Sabır ve Tevekkül Kavramları”, *Gümüşhane Üni. İlahiyat Fak. Dergisi*, (Temmuz 2017).
- Semerkindî, Ebu'l-Leys. *Tenbihü'l-Gâfilîn*, çev. Yaman Arıkan, İstanbul: Uyanış Yayınevi. (ts).
- Serrac, Ebû Nasr. *el-Lüma'*, çev. H. Kâmil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yay. 2019.
- Sinanoğlu, Mustafa. “Küfür”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 26/533-536, Ankara: TDV Yay. 2002.
- Sipehsalar Feridun b. Ahmed. *Mevlânâ ve Etrafındakiler*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul: Pinhan Yay. 2011.
- Soysaldı, İhsan. “Tasavvufta Sabır ve Şükür Kavramları Üzerine bir İnceleme”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Haziran 1997).
- Şen, Muhammed İkbâl. *Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Ahlak Felsefesi*, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Teftâzânî, Sa' düddîn. *el-Mâkasid*, çev. İrfan Eyibil, İst: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay. 2019.
- Tatlısu, Ali Osman. *Esmâ'ül Hüsnâ Şerhi*, İstanbul: Seha Neşriyat. 1993.
- Temizkan, Abdullah. *Kur'an'da Sabır (Hz. Nuh Örneği)*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Tokyay, Hatice. *Tasavvufta Şükür ve Dua Anlayışı*, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Topaloğlu, Bekir. “Hamd”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 15/442-445, İstanbul: TDV. Yay. 1997.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay. 2000.
- . “Rıza”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. 35/ 56-57. İstanbul: TDV yay. 2008.

Ünal, Ali. *Kur'an'da Temel Kavramlar*, İstanbul: Beyan Yay. 1986.

Yayman, Berk. *Mesnevî'de İbadetler ve Tasavvufi Ahlak*, Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Yazır, M. Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*, sad. İsmail Karaçam, İstanbul: Azim Dağıtım. (ts) C. IX.

Yeniterzi, Emine. *Mevlânâ Celaleddin Rûmî*, Ankara, TDV Yay. 2006.

Yılmaz, H. Kâmil. *Tasavvuf Klasikleri*, İstanbul: Erkam Yay. 2014.

-----, "Mevlânâ ve Mesajı", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 20/13-19 (2007).

Yüksel, Mukadder Arif. "Kur'ân' da İlâhi Sınama ve Sabır", *Tefsir Araştırmaları Dergisi*. (Aralık 2020).

Yüksel, Yakup. *Tasavvufta Sabır ve Şükür Anlayışı*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el- Keşşâf*, çev. Heyet, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu. 2016.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı

: Nazan Gül

EĞİTİM DURUMU

Altınşehir ilköğretim okulu

Göktürk orta okulu

Süleymaniye Tuba Kız Kur'an Kursu (Hafızlık)

Açık Öğretim Lisesi.

Başörtüsü engeli sebebiyle üniversiteye devam edilmedi.

Arapça Medrese Eğitimi

2011. Anadolu Üniversitesi İlahiyat Ön Lisans programı Mezuniyeti

2014. İstanbul Üniversitesi (İlitam) Lisans mezuniyeti.

2015 Amasya Üniversitesi Pedagojik Formasyon

İŞ DENEYİMİ:

2004- 2011 İnsan Vakfı Ev Okulu Öğretmenliği

2004-2010 Üç yüzlü Çeşme camii Kur'an Kursu görevi

2011-2013 Diyanette fahri olarak görev yapıldı.

2013 Diyanet K. K. Ö. görev başlangıcı olmuştur.

Halen hafız hocalığı yapmaktadır. Bunun yanında gönüllü faaliyetlere devam etmektedir.